

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MARKSİST EKOLOJİ

John Bellamy Foster

KALKEDON

MARKSİST EKOLOJİ

MARKSİST EKOLOJİ

John Bellamy Foster

Kalkedon Yayınları: 228

Monthly Review Kitaplığı

Derleyen: Hakan Tamıttıran

Türkçesi: Barış Baysal

Kapak Tasarım: Şahan Yatarkalkmaz

Kalkedon Yayınları

Hırkai Şerif Mahallesi, Bali Paşa Caddesi, No 155 A

Fatih - İstanbul

Telefon ve Fax: 0212 512 43 56

e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Bu kitap Ceylan Matbaası'nda (Ahmet Uçar) basılmıştır

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi 83/ 317-318-319 Zeytinburnu - İstanbul

Tel: 0212 613 10 79 Fax: 0212 613 10 79

Türkçe Birinci Basım: Kasım 2012

Tüm hakları saklıdır.

© Kalkedon 2012

ISBN: 978-605-4511-67-9

MARKSİST EKOLOJİ

JOHN BELLAMY FOSTER

Türkçesi

Barış Baysal

KALKE DON

İçindekiler

Giriş	7
Ekolojik Devrimi Örgütlemek	11
Marx ve Küresel Çevre Tartışması	23
Ekoloji ve Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş	27
Her Çevrecinin Kapitalizm Hakkında Bilmesi Gerekenler	41
Zenginlik Paradoksu: Kapitalizm ve Yıkım	75
Ekoloji: Karar Anı	97
Yıkımın Ekolojisi	109
Rachel Carson'un Ekolojik Eleştirisi	125
Kapitalizm Harikalar Diyarında	143
Marksist Politik İktisadın Ekolojisi	163

Giriş

On beş yıl önce ilk kez yayımlandığında *The Vulnerable Planet* kitabımın gerçek hedefi, küresel ekolojik krizin, erken uygarlıklarla birlikte başlayan ve yirminci yüzyıl sonu tekelci kapitalist topluma doğru ilerleyen gelişiminin kısa bir tarihsel materyalist çözümlemesini sunmaktı. Şimdi geriye dönüp kitabın ilk yazıldığı haline -ayrıca beş yıl sonra yayımlanan ve sonsözündeki kimi küçük değişiklikler içeren ikinci baskısına- bakarken çözümlemenin büyük ölçüde yanlış olduğunu ya da önemli ölçüde gözden geçirme gerektirdiğini gösteren herhangi bir önemli noktayla karşılaşmadığımı söyleyebilirim. Bununla birlikte son on beş yılda insanın çevreyle olan ilişkisi bakımından tarihin kitabın ifade ettiği kaygıları daha da arttıracak bir biçimde hızlanmasına tanık olduk.

The Vulnerable Planet, ilk yayımlandığı günlerde soldaki kimi isimler tarafından yaygaracı diye eleştirilmişti.⁽¹⁾ Öte yandan, günümüz perspektifinden bakıldığında, kitabın gezegensel ekolojik krizin korkunç niteliği hakkında ileri sürdüğü tez hakkında ille de bir şey söylenecekse bunun, sorunun ciddiyetini azımsamak olduğu söylenebilir. Bu nedenle 1994 tarihli baskının daha ilk paragrafında şöyle denilmişti: “Yüksek prestijli Worldwatch Institute’a göre, [ikinci baskıda “sosyoekolojik çö-

(1) Örneğin bakınız David Harvey, *Justice, Nature, and the Geography of Difference*, (Cambridge, Massachusetts: Blackwell, 1996), s. 194.

8 Marksist Ekoloji

küş” olarak değiştirilen] geri dönüşsüz ekolojik çöküşten kurtulacaksak, önemli çevresel sorunlarımızı denetim altına almak için geriye sadece kırk yılımız kalmıştır ve 1990’lar, gerekli değişikliklerin yaşanmaya başlaması gereken kritik on yılı temsil etmektedir”. Yine de bugün bu takvim, fazla iyimser gibi görünmektedir. Mevcut eğilimlerin devam etmesinin sosyoeconomik maliyetlerinin tamamı kuşaklar boyunca hissedilmeyecek olsa bile ulaşılabilir kanıtlar, önümüzdeki on yıl içinde, iklimi ve bildiğimiz biçimiyle yeryüzünü koruma kabiliyetimiz bakımından geri dönüşsüz bir boşalma noktası ile karşı karşıya kalabileceğimizi göstermektedir. Kuzey Kutbu’ndaki Buz Denizi’nin, Antarktika ve Grönland’daki tabakaların, kuzeyin donmuş tundrasının ve dağlık bölgelerdeki buzulların aynı anda hızla erimesi, bu duruma son verilmemesi halinde, yeryüzündeki yaşam bakımından akla hayale gelmez yansımalar yaratacak olan muazzam bir iklimsel kaymaya işaret etmektedir.⁽²⁾

Gelecek, çok sayıdaki çevresel felaketin tehdit ettiği Güney Asya’da yaşamakta olanlar açısından özellikle uğursuz görünmektedir. Bu tehditler arasında en önemli olanları: Yok olan Himalaya buzulları, yükselen deniz yüzeyleri, yükselen sıcaklıkların ürün verimleri üzerindeki olumsuz etkileri, mason kalıplarındaki potansiyel farklılaşmalar, artan seller ve kuraklıklar, ormanların kaybı, yayılan açlık ve hastalıklarla kıyasal siklonlar ve fırtına dalgaları gibi aşırı hava olaylarında görülen artıştır. Nepal’de eriyen buzullar insanları ve çevreyi büyük bir zararla tehdit etmekte olan buzul gölü taşkınlarına yol açmaktadır; ülkenin 2.323 buzul gölünden yirmi altısı çoktan tehlikeli diye karakterize edilmiştir. Sıcaklıkta görülecek 3-4°C’lik artış ülkedeki karlı ve buzulu alanlarda yüzde 58-70 kayıpla sonuçlanabilecektir. BM Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), yakın zaman önce mevcut küresel ısınma oranının devam etmesi halinde 2035 yılı itibarıyla Himalaya buzullarının tümüyle yok olabileceği uyarısında bulunmuştur. Söz konusu buzul erimesi Güney Asya’daki nehir akımlarında on yıllarca sürebilecek olan keskin bir artışa yol açacaktır. Bunu daha sonra, buzulların yok olmasına bağlı olarak nehir akımlarında hiç de daha az keskin olmayan bir azalma takip edecektir. Himalaya buzullarının beslediği nehirler, şu anda dünya nüfusunun yarısından fazlasına su sağlamaktadır

2) Bununla ilgili ayrıntılı bir açıklama için bakınız John Bellamy Foster, Brett Clark, ve Richard York, “Ecology: The Moment of Truth. An Introduction,” *Monthly Review* 60, no. 3, (Haziran-Ağustos 2008), s. 1-11.

ve bu nedenle insanlığın büyük bölümünün hayatta kalması açısından yaşamsal öneme sahiptir. Yine oldukça farklı bir tehlike de yoğun bir nüfusa sahip olan aşağı Ganges-Brahmaputra Deltası'nı tehdit etmektedir. Sürekli olarak yükselmekte olan deniz yüzeylerinin, on milyonlarca insanın yaşadığı deniz seviyesine yakın kıyı bölgelerine tecavüz etmeye başladığına dair işaretler mevcuttur. Bu muazzam tehdit ne sınırlara ne de böl ve yönet tarihine metelik vermektedir. Bangladeş ve Hindistan'ın Batı Bengal eyaletinin halkları, benzer biçimde risk altındadır. Bütün bunlar Güney Asya'nın mevcut iklim değişikliği eğilimleri karşısında bulunduğu olağanüstü kırılgan duruma işaret etmektedir ki bu durumun etkileri yaygın yoksullukla da birleşecektir. İnsani ve ekolojik hayatta kalış karşısında felaket boyutlarına ulaşan söz konusu tehditlerin on beş yıl önce hayal bile edilmesi son derece zordu. Şimdi bunlar tehlikeli biçimde yakın görünmektedir.⁽³⁾

Ancak nasıl *The Vulnerable Planet*'deki çözümleme, sorunu küresel çevresel krizin kapitalizm koşulları altındaki gelişimi olarak görmüş, ama bu gelişimin ne kadar büyük bir hızla tırmanacağını öngörememişe, aynı biçimde çözümü de sosyalizmle ekoloji arasında yeni bir tarihsel bağın gelişmesi olarak görmüş ama bunun gerçek bir tarihsel alternatif olarak ne kadar büyük bir hızla ortaya çıkacağını öngörememiştir. Şu anda Güney Amerika (örneğin Venezuela ve Bolivya) ve Güney Asya (örneği Nepal) gibi birbirinden uzak bölgelerde gerçekleşmekte olan devrimlerle birlikte, yirminci yüzyılın yeni, radikal bir ekolojiyle kopmaz bağlara sahip yeni sosyalizmi oluşmaktadır. Bolivya'nın sosyalist devlet başkanı Evo Morales'in 28 Kasım 2008'de gözlediği gibi: "Kapitalist sistemin yerine tamamlayıcılık, dayanışma ve halklarla doğa arasında uyuma dayalı bir sistemi koymadığımız sürece, [gezegeni kurtarmak için] benimsediğimiz önlemler yapıları itibarıyla sınırlı ve istikrarsız anlık önlemler olmaya devam edecektir".⁽⁴⁾ Bugün ya adil ve sürdürülebilir bir toplum inşa etmeyi hedefleyen devrimciler olacağız ya da yok olacağız.

Eugene, Oregon, 22 Temmuz 2009

3) Ulka Kelkar ve Suruchi Badwal, *South Asian Regional Study on Climate Change Impacts and Adaptation*, UN Human Development Report 2007/2008: Occasional Paper, <http://hdr.undp.org>; Science and Development Network, "Monitoring Climate Change at the Top of the World," 16 Ağustos, 2007, <http://www.scidev.net>.

4) Evo Morales, "Save the Planet from Capitalism," kasım 28, 2008, *Links: International Journal of Socialist Renewal*, <http://links.org.au/note/769>.

Ekolojik Devrimi Örgütlemek

Ekolojik devrimi örgütlemek konusu tüm gezegendeki yaşam ağını ve onunla birlikte uygarlığın geleceğini tehdit edecek ölçüde bir çevre krizinin tam göbeğinde bulunduğumuz önkabulüne dayanıyor.

Bu artık çok da tartışmalı bir önerme değil. Bu durumun yarattığı tehlikenin boyutlarıyla ilgili farklı yorumlar mevcut elbette. Bir uçtakiler bunların, insanlarca yaratılan insani sorunlar olduklarından kolaylıkla çözülebileceklerine inanıyorlar. Tek ihtiyacımız biraz beceri ve harekete geçme iradesi. Diğer uçta ise dünya ekolojisindeki bozulmanın kontrol imkânlarımızın ötesinde bir ölçek ve hıza ulaştığına ve en uğursuz kehanetleri haklı çıkardığına inananlar var.

Genellikle tamamen zıt gibi görölmelerine rağmen bu görüşlerin ortak bir temeli vardır. Paul Sweezy'nin de gözlemlediği gibi her iki görüş de, “*mevcut gidişat devam ederse insan türünün kendi bindiği dalı kesmesinin yalnızca bir zaman meselesi olduğu inancını*” yansıtıyor. (Monthly Review, Haziran 1989).

Çevredeki eğilimler hakkında bilgimiz arttıkça, bu gidişimizin gidiş olmadığını adeta kafamıza dank ediyor. Uyarı sinyalleri arasında şunları sayabiliriz:

- Atmosferde sera gazlarının birikmesi sonucu dünyanın ortalama sıcaklığının çok yakında sanayi öncesi dönemlerin 2° C (3.6° F) üstüne çıkıp kritik eşiği aşacağı artık kesin. Biliminsanları bu düzeyde bir iklim değişikliğinin dünyanın ekosistemleri

12 Marksist Ekoloji

üzerinde korkunç etkileri olacağına inanıyor. Artık mesele ciddi bir iklim değişikliği olup olmayacağı değil, büyüklüğünün ne kadar olacağı. (Uluslararası İklim Değişikliği Çalışma Grubu, Meeting the Climate Challenge, Ocak 2005).

- Bilim çevreleri, en karamsar senaryoda bile ortalama küresel sıcaklıkta 5.8° C (10.4° F) artış öngören Birleşmiş Milletler Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)'nin ortaya koyduğu küresel ısınma seviyesinin çok düşük kalacağı endişesini taşıyorlar. Örneğin İngiltere'deki Oxford Üniversitesinde yapılan dünyanın en büyük iklim modelleme deneyinin sonuçları, küresel ısınmanın IPCC'nin tahminlerinin iki katı hızla artabileceğini gösteriyor. (*London Times*, Ocak 27, 2005).

- Uluslararası Pirinç Enstitüsü'nde ve başka yerlerde yapılan deneyler sonucu bilim insanları sıcaklıktaki her 1° C (1,8° F)'lik artışa karşılık pirinç, buğday ve mısır mahsulünün %10 oranında azalacağına hükmediyorlar. (Ulusal Bilimler Akademisi Tutanaqları, Haziran 6, 2004; Lester Brown, *Outgrowing the Earth*).

- Dünyanın petrol üretiminde tepe noktasına (Hubbert Tepe Noktası diye bilinir) birkaç yıl içinde ulaşacağı artık açığa çıkmıştır. Dolayısıyla dünya ekonomisi sürekli artan talebe karşılık gitgide azalan ve çıkarılması zorlaşan petrol kaynaklarıyla karşı karşıya kalıyor. (Ken Deffeyes, Hubbert's Peak; David Goodstein, *Out of Gas*) Tüm bunlar büyüyen bir enerji krizine ve buna bağlı kaynak savaşlarına işaret ediyor.

- Dünyanın taze su kaynaklarının büyük kısmını içeren akiferlerin kurumasıyla birlikte gezegen küresel bir su kıtlığıyla karşı karşıyadır. Bu durum yer altı sularının sürdürülemez sömürüsüne dayanan bir balon ekonomisi haline gelmiş olan küresel tarıma yönelik bir tehdit teşkil ediyor. Bugün dünyada dört kişiden biri sağlıklı suya ulaşamıyor. (Bill McKibben, *New York Review of Books*, Eylül 25, 2003).

- Dünyadaki ana balık kaynaklarının üçte ikisi kapasite sınırında veya üstünde avlanıyor. Son yarım yüzyıl içinde dünya okyanuslarındaki iri yırtıcı balıkların % 90'ı yok edilmiştir. (Worldwatch, Vital Signs 2005).

- Türlerin yok oluş hızı son 65 milyon yılın en üst seviyesinde, bozulmamış ekosistemlerin son kalıntıları da ortadan kalktıkça yok oluşların sağanak gibi hızlanması ihtimali de var. Halihazırda yok oluş hızı "sınırın" yani doğal hızın 1.000 katına ulaşmış durumda (*Scientific American*, Eylül 2005). Bilim insanları kara üzerinde damarlı bitki türlerinin %44'ünü ve dört omurgalı grubundaki tüm türlerin %35'ini barındıran, buna karşın dünyanın yüzölçümünün sadece %1,4'ünü kaplayan yirmi beş rizi-

kolu bölge saptadılar. Bu bölgelerin tümü insanların sebep olduğu hızlı bir bozulmayla karşı karşıya (*Nature*, 24 Şubat, 2000).

- Ulusal Bilimler Akademisi'nin 2002'de yayımladığı bir çalışmaya göre dünya ekonomisi, yeryüzünün doğurganlık kapasitesini daha 1980'de aştı ve 1999 itibarıyla %20 üstüne çıkmış durumda. Çalışmanın yazarlarına göre bu, insanlığın 1999'da tükettiklerini yerine koymak için "1,2 dünya veya bir dünyanın 1,2 yılı gerektirdiği" anlamına geliyor (Matthis Wackernagel, "Tracking the Ecological Overshoot of the Human Economy," *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 9 Temmuz, 2002).

- Easter Adası'ndan Mayalar'a kadar geçmiş uygarlıkların ekolojik çöküşü sorunu bugün giderek dünya kapitalist sistemini de ilgilendiren bir şey olarak görülüyor. Çevrecilerin uzun süredir savunduğu bu görüşü Jared Diamond *Çöküş* isimli kitabında popülerize etti.

Bu ve diğer tehlike çanlarından belli ki, insanın çevreyle bugünkü ilişkisi artık sürdürülebilir değildir. En gelişmiş kapitalist ülkelerin ekoloji üzerinde kişi başına ayakizi de en büyük, bu da tüm dünya kapitalist gelişmesinin çıkmaza doğru gittiğini gösterir.

Gitgide büyüyen çevre tehdidi karşısında egemen kapitalist sınıfın cevabı "vurdumduymaz kör ayvaz"ı oynamaktan ibaret. Bir stratejisi olduğunda da bu, mevcut toplumsal ilişkiler sistemine dokunmadan üretici güçleri devrimcileştirmeye yani teknolojik değişime dayanıyor. *Komünist Manifesto*'da kapitalist toplumun ayırt edici özelliği olarak "üretim sürekli devrimcileştirilmesinden" ilk bahseden Karl Marx olmuştur. Bugünün muktedirleri de işte bu kendiliğinden işleyen devrimci teknolojik değişim ile piyasanın efsanevi sihrinin gerekli olduğunda çevre sorununu çözeceğine güveniyorlar

Tam aksine birçok çevreci artık teknolojik devrimin tek başına sorunu çözmeye yetmeyeceğine, mevcut üretim tarzını dönüştürmeyi hedefleyen daha uzun erimli bir toplumsal devrimin gerekli olduğuna inanmakta.

Bu toplumun ekolojik dönüşümü meselesini tarihsel bir bağlama oturtmak için şunları saptamamız gerekli: (1) Dünya kapitalist sistemi şu anda nereye doğru gidiyor? (2) Bugün artık iç içe geçmekte olan ekolojik ve toplumsal krizler karşısında, teknoloji veya diğer vasıtalarla gidişatını ne ölçüde değiştirebilir? (3) Mevcut sistemin alternatifleri nelerdir. Böylesine geniş bir değerlendirme yapmak için bugüne kadar en hararetli girişim, 1995'te Stockholm Çevre Enstitüsü tarafından küresel

14 Marksist Ekoloji

sürdürülebilirliğe geçişi araştırmak üzere kurulmuş olan Küresel Senaryo Grubu'ndan gelmiştir. (www.gsg.org) Küresel Senaryo Grubu üç rapor yayımladı: *Dallanma Noktaları* (1997), *Çubuğu Bükme* (1998) ve en önemli eserleri *Büyük Geçiş* (2002). Bundan sonraki kısımda bu üçüncü rapordan sonuncusuna, *Büyük Geçiş*'e⁽¹⁾ odaklanacağım.

Adından da anlaşılacağı gibi Küresel Senaryo Grubu, bir ekolojik sürdürülebilirlik krizine kapılan toplumun izleyebileceği muhtemel yolları araştırmak için alternatif senaryolar üretiyor. Nihai raporları üç tür senaryo sunmakta: Alışlagelmiş Dünyalar, Barbarlık ve Büyük Geçişler. Her birinin iki varyantı var. Alışlagelmiş Dünyalar, Piyasa Güçleri veya Politika Reformu olabiliyor. Barbarlık, Çöküş veya Kale Dünya şeklinde tezahür edebiliyor. *Büyük Geçiş* de Eko-komünalizm'e ve Yeni Sürdürülebilirlik Paradigması'na ayrılıyor. Her bir senaryo farklı bir düşünürle ilişkilendiriliyor: Piyasa Güçleri Adam Smith'le, Politika Reformu John Maynard Keynes ve 1987 Brundtland Komisyonu raporunun yazarlarıyla, Çöküş Thomas Malthus'la, Kale Dünya Thomas Hobbes'la, Eko-komünalizm William Morris, Mahatma Gandhi ve E. F. Schumacher'le, Yeni Sürdürülebilirlik Paradigması ise John Stuart Mill'le.

Alışlagelmiş Dünyalar senaryosu içinde Piyasa Güçleri çıplak kapitalizm veya neoliberalizm anlamına geliyor. Büyük Geçiş raporunun sözleriyle "kapitalist yayılma patlamasını" temsil ediyor. Piyasa Güçleri sosyal ve ekolojik maliyetler hesaba katılmadan, sadece sermaye birikimi ve hızlı iktisadi büyümeye endekslenmiş dizginsiz bir kapitalist dünya düzeni. Bu senaryonun ana sorunu insanlığa ve dünyaya yönelik ağırlıklı yaklaşım.

Piyasa Güçleri rejiminde merkezi yere sahip sermaye biriktirme güdüsü, ifadesini en iyi (her ne kadar *Büyük Geçiş*'te adı anılmasa da) Marx'a ait sermayenin genel formülü'nde bulmuştur. Basit meta üretimi toplumunda (para ve piyasanın tâli bir role sahip olduğu kapitalizm öncesi iktisadi formasyonları niteleyen soyut bir kavram) meta ile paranın dolaşımı, elle tutulur metaların ya da kullanım değerlerinin ekonomik sürecin son noktasını oluşturduğu M-P-M şeklinde gerçekleşir. Belli bir kullanım değerini içeren meta M satılarak elde edilen para P ile farklı bir meta M satın alınır. Böylesi her bir çevrim bir kullanım değerinin tüketilmesiyle sonuçlanır.

1) Küresel Senaryo Grubu'nun *Büyük Geçiş* raporunun yazarları Paul Raskin, Tariq Banuri, Gilberto Gallopin, Pablo Gutman, Al Hammond, Robert Kates ve Rob Swart'tır.

Kapitalizm örneğinde, yani genelleşmiş meta üretiminde ise, para meta dolaşımı para ile başlar ve biter: P-M-P. Dahası para, sadece nicel bir ilişkiyi ifade ettiğinden böyle bir dolaşım, başlangıçtaki kadar para ile sonuçlanırsa anlamsız olur; dolayısıyla sermayenin genel teorisi gerçeklikte P-M-P' biçimini alır ve P' de $P + \Delta p$ 'ye eşit olur.⁽²⁾ Basit meta üretimiy-le karşılaştırılınca göze çarpan nokta bu sürecin sonunun olmadığıdır, zira burada amaç nihai kullanım değil artık değerın ya da sermayenin birikimidir. Bir yıldaki P-M-P', p'nin yeniden yatırıma dönüşmesiyle sonuçlanır ve sonraki yıl P-M-P'' gerçekleşir, bir sonraki yıl P-M-P''' vs. vs. Başka bir deyişle sermaye, doğası gereği kendiliğinden artan değerdir.

Bu birikim güdüsünün ardında yatan itici güç rekabettir. Rekabet çekişmeleri her bir sermayeyi veya şirketi ayakta kalmak için büyümeye, yani "kazançlarını" yeniden yatırıma dönüştürmeye zorlar.

Böyle bir sistem krizlerle veya birikim sürecinde geçici duraklamalarla sekteye uğramakla beraber katlanarak büyüme eğilimindedir. Doğal çevre üzerindeki basınç korkunçtur ve ancak bizzat kapitalizmin zayıflamasıyla ve yok olmasıyla hafifleyebilir. Son yarım yüzyılda dünya ekonomisi yedi kattan fazla büyürken, insan kaynaklı ekolojik yağma yüzünden biyosferin böyle bir genişlemeyi destekleme kapasitesi olsa olsa azalmıştır (Lester Brown, *Outgrowing the Earth*).

Çevre sorununda Piyasa Güçleri çözümünü savunanların temel varsayımı, teknolojik devrim ve sürekli piyasa ayarlamaları sayesinde çevre girdilerinin kullanımının gitgide etkinleşeceğidir. Birim ekonomik çıktı başına enerji, su ve diğer doğal kaynak kullanımı azalacaktır. Genellikle bu duruma "malzemesizleşme" deniyor. Ancak bu varsayımın temel önermesi yanlış. Varolduğu kabul edilse bile, malzemesizleşme eğiliminin P-M-P' eğiliminden çok daha zayıf olduğu ispatlanmıştır. *Büyük Geçiş* raporunun dediği gibi: "Büyüme etkisi" 'verimlilik etkisi'ni sollar."

Bu mesele ismini 1865'te *Kömür Sorunu* kitabını yazan William Stanley Jevons'tan alan Jevons Paradoksu sayesinde daha somut olarak anlaşılabilir. Neoklasik iktisatın kurucularından Jevons, birim çıktı başına kömür kullanımını azaltan buhar motorundaki gelişmelerin, aynı zamanda daha çok ve büyük fabrikaların kurulmasıyla üretimin ölçeği-

2) Marx'ın *Kapital*'deki analizlerinin büyük kısmı Δp ya da artı-değerin nereden geldiğini araştırır. Bu soruyu cevaplamak için ona göre, mübadele sürecinin ötesine geçip kapitalist üretimin gizli dehlizlerine inmek gerekir ki, orada da artı-değerin kaynağının sınıf sömürüsü sürecinde bulunabileceği açıktır.

16 Marksist Ekoloji

ni büyötmeye de yaradığını açıklamıştı. Yani kömür kullanımında artan üretkenliğin sonucu, paradöksal olarak toplam kömür tüketiminin artması olmuştu.

Piyasa Güçleri modelinin tehlikeleri, sanayi kapitalizminin ortaya çıkışından bu yana ve özellikle son yarım yüzyılda görölen çevre yağmasından kolaylıkla anlaşılabilir. “Bırakın hafiflemeyi” diye belirtiyor *Büyük Geçiş* raporu, Piyasa Güçleri rejiminde “bugünkü dünyada gözlemlediğimiz sürdürülemez çevre yağması [daha da] şiddetlenecek. Küresel sistemlerde kritik eşiğı aşma tehlikesi artacak ve gezegenin iklimini ve ekosistemlerini kökten dönüştürecek olayları tetikleyecek.” Pek çok uluslararası kurumun “zımnı ideolojisi” olmakla birlikte, Piyasa Güçleri kaçınılmaz olarak ekolojik ve sosyal felaketlere ve hatta çöküşe yol açar. Bu noktada “‘idare-i maslahat’ ütöpic bir fantezidir.”

Çok daha mantıklı bir umut kaynağı, raporun ileri sürdüğüne göre, Politika Reformu senaryosunda bulunabilir. “Senaryonun özü, gelişme eğrisini yavaş yavaş” barış, insan hakları, iktisadi kalkınma ve çevre kalitesi dahil olmak üzere “daha kapsamlı bir dizi sürdürülebilirlik hedefine doğru bükme yönünde bir siyasi iradenin doğmasıdır.” Bu aslen 1980’lerin sonunda Brundtland Komisyonu Raporu’nun savunduğı küresel keynesyen stratejidir; refah devletinin (artık çevreci refah devleti olarak tasarlanmak üzere) tüm dünyaya yayılması. Bu çevreci sosyologların “ekolojik modernleşme” diye adlandırdıkları vaadi temsil etmektedir.

Politika Reformu yaklaşımının işaretleri küresel ısınma hakkındaki Kyoto Protokolü veya 1992 Rio, 2002 Johannesburg zirvelerinde öne sürölen önlemler gibi çeşitli uluslararası anlaşmalarda bulunabilir. Politika Reformu, dünyadaki eşitsizliğı ve yoksulluğı zengin ölkeler ve uluslararası kurumlardan dış yardımlarla azaltmaya çalışır. Devletin yönlendirmesi, çerçevesindeki piyasa teşvikleriyle çevre açısından en iyi uygulamaların gerçekleşmesini destekler. Bununla birlikte sınırlı ekolojik modernleşmeye rağmen kapitalizmin gerçekleri, Politika Reformu ile çelişir diye öne sürüyor *Büyük Geçiş* raporu. Bunun sebebi Politika Reformu’nun, nihayetinde -kapitalist sistemin altta yatan değerlerinin, yaşam biçimlerinin ve yapılarının varlığını sürdürdüğü- bir Alışlagelmiş Dünyalar senaryosu olmasıdır. “Sürdürülebilirlik mantığı ile küresel piyasa mantığı arasında bir gerilim var. Zenginliğin birikimi ile iktidarın merkezileşmesi arasındaki karşılıklı ilişki geçiş için gerekli politik temeli aşındırır.” Bu şartlar altında “Servet Tanrısı’nın ve Yüce

Dolar'ın cazibesi" devam edecektir.

Her iki Alışılabilmiş Dünyalar senaryosunun da ekolojik yıkımı geriletmekte başarısız olması, Barbarlık'ın kapıda olduğunu gösterir: ya Çöküş ya da Kale Dünya. Çöküş'ün anlamı açıktır ve ne pahasına olursa olsun kaçınılması gerekir. Kale Dünya, "güçlü bölgesel veya uluslararası aktörlerin Çöküş'e sebep olacak tehlikeli etkenleri kavrayıp" kendi çıkarlarını korumak için "kurtarılmış bölgelerini" oluşturdukları durumdur. Kale Dünya, gezegen çapında zorla kurulan ve korunan, küresel zenginlerle küresel yoksullar arasındaki uçurumun giderek derinleştiği, çevre kaynaklarına ve her türlü konfora ulaşma hakkının çok farklılaştığı bir apartheid sistemidir. Bunun anlamı "sefalet denizinde yüzen imtiyaz baloncuklarıdır... Elit[ler] barbarlığı kapılarında durdurabilmiştir ve bir tür çevre yönetimi ve geleceği şüpheli istikrar hayata geçirilmiştir." Ancak gezegenin çevre koşulları, bu senaryoda genel olarak kötüleşmeye devam edecektir, ta ki sonunda tam bir ekolojik Çöküş'e ya da devrimci mücadele sayesinde Eko-komünalizm gibi daha eşitlikçi bir topluma varana dek.

Kale Dünya tasviri, 2003 tarihli Pentagon raporu Ani İklim Değişikliği ve Birleşik Devletler Ulusal Güvenliği Üzerindeki Etkileri⁽³⁾ ile şaşırtıcı benzerlikler taşımaktadır. Pentagon raporu Kuzey Atlantik'i ısıtan termohalin akıntılarının küresel ısınmaya bağlı olarak kesintiye uğrayacağını ve bunun da Avrupa ve Kuzey Amerika'yı Sibiry'a'ya çevireceğini öngörmüştü. İhtimal düşük de olsa gayet akla yatkın olan böylesi koşullarda durumu görece iyi olan topluluklar -ABD dahil- mülteci adaylarını dışarıda tutmak için etraflarında "koruyucu kaleler" inşa ederler. Kıt kaynaklar üzerinde askeri çatışmalar şiddetlenir.

Ani iklim değişikliği gibi dünyayı bir anda sarsan sebeplere bağlı olmasa da, çıplak kapitalizmin ve kaynak savaşlarının bugün de dünyayı bu yöne sürüklediği iddia edilebilir. ABD'nin 11 Eylül 2001'den beri bir ülkeden diğerine karşı başlattığı Terörle Savaş ortaya çıktığından beridir bir "Barbarlık İmparatorluğu" kendini hissettiriyor. (*Monthly Review*, Aralık 2004).

Yine de Küresel Senaryo Grubu'nun bakış açısıyla, Barbarlık senaryoları sadece ekolojik ve sosyal çöküşün doğabilecek en kötü sonuçlarını bize göstermek için varlar. Barbarlıktan kaçınmak istiyorsak deniyor,

3) Bkz. "The Pentagon and Climate Change," *Monthly Review*, Mayıs 2004.

bir Büyük Geçiş gerekli.

Teorik olarak Küresel Senaryo Grubunun öngördüğü iki büyük Geçiş senaryosu var: Eko-kömünalizm ve Yeni Sürdürülebilirlik Paradigması. Ne var ki Eko-kömünalizm, böyle bir dönüşümün ortaya çıkması için dünya toplumunun önce Barbarlık'tan geçmesi gerektiği gerekçesiyle, hiçbir yerde detaylıca tartışılmıyor. Eko-kömünalizm'in sosyal devrimi Küresel Senaryo Grubu yazarlarınca Jack London'un *Demir Ökçe*'sinin öbür tarafında yer alıyor kabul ediliyor. Dolayısıyla Büyük Çöküş tartışması Yeni Sürdürülebilirlik Paradigması ile sınırlandırılmıştır.

Yeni Sürdürülebilirlik Paradigması'nın özü, gem vurulmamış "kapitalist hegemonyaya" karşı çıkan ancak tam bir toplumsal devrimin de gerisinde kalan radikal bir ekolojik dönüşümden ibarettir. Temelde gerçekleşme yöntemi sosyal yapıların dönüşümünden ziyade, değerlerin ve yaşam tarzlarının değişimidir. Politika Reformu senaryosuyla başlayan ancak normların hakimiyeti yüzünden yeterli bir çevre değişimi sağlayamayan çevre teknolojisindeki ve politikasındaki atılımlar, burada "yaşam tarzı takozuyla" desteklenmektedir.

Düpedüz ütopyik olan Yeni Sürdürülebilirlik Paradigması senaryosunda Birleşmiş Milletler "Dünya Birliği"ne, gerçek bir "küresel federasyona" dönüşmüştür. Küreselleşme "uygarlaşmıştır." Dünya piyasası entegre olmuş ve sadece zenginlik kaynağı olmak yerine eşitlik ve sürdürülebilirlik hedeflerine de koşulmuştur. Terörle savaş, teröristlerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nca temsil edilen sivil toplum hem ulusal hem de küresel düzeyde toplumda öncü role sahiptir. Oylama elektronik ortamda yapılır. Yoksulluğun kökü kazınmıştır. Ortalama olarak eşitsizlik, toplumun en üstündeki ve en altındaki %20'lik dilimler arasındaki oran 2 veya 3'e 1 olacak şekilde azalmıştır. Malzemesizleşme gerçekleşmiştir, hakeza kirleten öder prensibi de. Reklama hiçbir yerde rastlanmaz. Güneş ekonomisine geçilmiştir. Evle iş arasındaki uzun yolculuklar tarihe karışmıştır; onun yerini evin, işin, dükkânların ve eğlence mekânlarının iç içe olduğu "entegre yerleşkeler" almıştır. Devasa şirketler, basit birer özel işletmeden ziyade geleceğe bakan toplumsal organizasyonlardır. Artık yalnızca mali tablolarla ilgilenmekle yetinmezler, "sosyal eşitliği ve çevre sürdürülebilirliğini de -sadece kâr aracı olarak değil nihai amaç olarak- hesaba katarlar."

Tüm bunları doğuracak olanın dört farklı değişim aktörünün birleşmesi olduğu söyleniyor: (1) dev ulusötesi şirketler, (2) BM, DB, IMF,

WTO gibi hükümetlerarası organizasyonlar, (3) STK'lar aracılığıyla hareket eden sivil toplum ve (4) küresel olarak uyanık, çevre konusunda bilinçli, demokratik biçimde örgütlenmiş dünya nüfusu.

Bunu iktisadi olarak destekleyen de, vaktiyle Mill'in *Politik İktisatın İlkeleri* (1848) kitabında tanımladığı ve bugün ekolojik iktisatçı Herman Daly'nin geliştirdiği durağan durum nosyonudur. Pek çok klasik iktisatçı -Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus ve Karl Marx dahil- durağan durum hayaletini burjuva politik iktisatının sonunu gösteren bir işaret olarak görüyorlardı. Marx'ın (*Kapital*'in ikinci Almanca basımının sonsözünde) "sığ uzlaştırma" ile suçladığı Mill ise aksine durağan durumu sadece bölüşümde birtakım değişikliklerle, mevcut üretici güçlerle uyuşabilecek bir şey olarak görmekteydi. Mill'in durağan durum görüşünden ilham alan Yeni Sürdürülebilirlik Paradigması senaryosunda kapitalizmin temel kurumlarına dokunulmaz, asli iktidar ilişkilerine de; bunun yerine yaşam tarzında ve tüketici yönelimindeki bir değişim, ekonominin artık büyümeye ve kâr artışına değil, verililiğe, adalete ve yaşam kalitesindeki iyileşmeye endeksli olması anlamına gelir. Vaktiyle artık ürünü (ya da artık değeri) yatırıma dönüştürerek genişletilmiş yeniden üretim peşinde koşan bir kapitalist toplum, yerini artığın yatırılmayıp tüketildiği bir basit yeniden üretim sistemine (Mill'in durağan durumu) bırakmıştır. Hedef, sistemi tanımlayan üretim, mülkiyet ve iktidar ilişkilerini kökünden sarsmadan teknolojik devrime eşlik ederek kapitalist toplumun ekolojik ve sosyal manzarasını tamamen değiştirecek bir kültür devrimidir.

Bana kalırsa bu projeksiyon hem mantıksal hem de tarihsel açıdan sorunludur. Ütopik düşüncenin en zayıf öğelerini (sadece umut ve temennilerle örülen bir gelecek)⁽⁴⁾ mevcut sistemden keskin bir kopuştan kaçınmak gibi "pratik" bir emelle birleştirmekte. Küresel Senaryo Grubu'nun kendi senaryosu Eko-komünalizm'in arkasında duramaması, gerçek bir Büyük Geçiş'in gerektirdiği adamakıllı bir sosyal dönüşüm meselesinden kaçınmaya çalışan bu perspektife tuz biber ekmektedir.

Sonuç, sonuna kadar çelişkili bir gelecek vizyonudur. Özel şirketler sadece ve sadece bir tek hedefi olan kurumlardır: kâr arayışı. Onları tamamen farklı ve ters sosyal hedeflere yöneltme fikri, 1950'lerde kısa bir süreliğine ortaya çıkan ve gerçekliğin insafsız ışığında yitip giden "vic-

4) Bkz. Bertell Oltman, "Geleceğin Ütopik Vizyonu", *Monthly Review* Türkçe, Ocak 2006.

dan sahibi şirket”in çoktan gözden düşmüş nosyonlarını çağrıştırmaktadır. Yeni Sürdürülebilirlik Paradigması’nın getirdiği birçok değişiklik, bir sınıf devrimini zorunlu kılmaktadır. Öte yandan senaryoda bunun izi bile yoktur. Onun yerine Küresel Senaryo Grubu yazarları, bir tür büyü yapmaya soyunarak üretim ilişkilerindeki kökten değişikliklerin değerlerdeki değişime eşlik etmesi (hatta bazen onu sollaması) gereğini reddediyorlar. Politika Reformu Senaryosu’ndakinden aşağı kalmayacak şekilde bizzat Büyük Geçiş raporunda işaret edildiği gibi; “Servet Tanrısı” eninde sonunda tüm toplumun devrimci dönüşümü gerçeğinden kaçmaya çalışan, değer yargısı tabanlı bir Büyük Geçiş’i ezecektir.

Basitçe ifade edecek olursak benim iddiam, adını hak eden bir küresel ekolojik devrimin ancak daha geniş bir sosyal -benim kanımca sosyalist-devrimin parçası olarak gerçekleşebileceğidir. Böyle bir devrim eğer hakiki bir Büyük Geçiş’e layık eşitlik, sürdürülebilirlik ve insan özgürlüğü için uygun koşulları yaratacaksa, şüphesiz gücünü çalışan nüfusun ve küresel kapitalist hiyerarşinin en altındaki cemaatlerin mücadelelerinden alacaktır. Marx’ın ısrarla belirttiği gibi, insanın doğayla metabolik ilişkilerinin birleşmiş üreticilerce akla uygun düzenlenmesini gerektirecektir. Zenginlik ve insan gelişimine kapitalist toplumdan bambaşka gözlerle bakmalıdır.

Böylesi bir sosyal ve ekolojik devrimi tasavvur ederken, Marx’ın yaptığı gibi antik Epikürcü kavram “doğal zenginlik”ten ilham alabiliriz.⁽⁵⁾ Epikür’ün *Temel Doktrinler* eserinde gözlemlediği gibi, “Doğal zenginlik hem sınırlıdır hem de kolaylıkla elde edilebilir; aylak hayallerin serveti sonsuzdur.” Sorun yaratan, yabancılaşmış zenginliğin doğa dışı, sınırsız karakteridir asıl. Benzer şekilde Vatikan Söylevi olarak anılan konuşmasında da açıklıyordu Epikür: “Hayatın doğal ereği cinsinden ölçüldükte, yoksulluk büyük zenginliktir; sınırsız zenginlik ise büyük bir yoksulluk.” Doğal sınırlar ve sürdürülebilirlik ortamında yeşeren bir özgür insani gelişim zenginliğin ve bereketli, çok yönlü bir varoluşun gerçek temelidir; dizginlenmemiş zenginlik arayışı ise insan fakirleşmesinin ve ıstırabının asli kaynağı. Elbette böyle bir doğal afiyet arayışı -yapay ihtiyaçlar ve uyarıcıların aksine- kapitalist toplumun antitezi ve sürdürülebilir bir insan topluluğunun ön koşuludur.

5) Marx’la Epikür ilişkisi için bakınız. John Bellamy Foster, *Marx’ın Ekolojisi*, Epos Yayınları, 2001.

6) Marx and Engels, *Collected Works*, Cilt 24, s. 519; Paul Burkett, “Marx’s Vision of Sustainable Human Development” *Monthly Review*, Ekim 2005.

Dolayısıyla bir *Büyük Geçiş*, Küresel Senaryo Grubu'nun ihmal ettiği senaryonun, Eko-komünalizm'in özelliklerine sahip olmalıdır. Karl Marx'ın en orijinal ve ekolojik ardıllarından biri olan William Morris'ten, Gandi'den ve Epikür'e kadar geriye doğru giderek diğer radikal, devrimci ve materyalist şahsiyetlerden ilham almalıdır. Hedef, harap edici zenginlik (sermaye) birikimi dürtüsünden arınmış, insan ihtiyaçlarına ve gücüne endeksli sürdürülebilir topluluklar yaratmak olmalıdır.

Marx'ın yazdığı gibi yeni sistem, "toplulukların özyönetimiyle başlar"⁽⁶⁾. Ekolojik bir uygarlık yaratılması toplumsal bir devrimi gerektirir; Roy Morrison'un açıkladığı gibi "topluluk topluluk... bölge bölge" aşağıdan örgütlenmesi gereken bir devrim. Temel insan ihtiyaçlarını -temiz hava, kirlenmemiş su, güvenli yiyecek, sağlık, toplumsal taşımacılık, herkese sağlık hizmeti ve eğitim, tüm bunların olması için de dünyayla sürdürülebilir bir ilişki- tüm diğer ihtiyaç ve isteklerin önüne koymalıdır. İnsan ilişkilerinde bu kadar devrimci bir dönüşüm mümkün görünmeyebilir. Öte yandan mevcut kapitalist sistemin herhangi bir zaman dilimi için sürmesinin imkânsız olduğu er geç ortaya çıkacaktır; eğer insan uygarlığı ve bildiğimiz şekliyle yaşam ağı varlığını sürdürecektse.

Marx ve Küresel Çevre Tartışması

Ekolojiyi yeni icat edilmiş bir konu gibi gören çoktur. Öte yandan, çevreye, yoksulları acımasızca etkileyerek ve onları sömürgeleştirecek şekilde zarar verdiği fikri 19'uncu yüzyılda Karl Marx ve Frederick Engels'in çalışmalarında dile getirilmişti. 1867'de, Marx, *Kapital*'de İngiltere'nin İrlanda'ya karşı ekolojik sömürgeciliğinden söz ederken, şöyle yazmıştı:

“Bir buçuk yüzyıldır İngiltere İrlanda'dan toprak ithal etmiş, tarımcıların toprağın yok edilen maddelerini yeniden oluşturmalarına bile izin vermemiştir.”

Marx bunu yazarken, Alman kimyacı Justus von Liebig'in çalışmalarından yararlanmıştı. *Organik Kimyanın Tarımda ve Fizyolojide Uygulanması* isimli eserinin 1862'de yayınlanan 7'nci baskısının giriş bölümünde Liebig, “Britanya bütün ülkeleri verimliliklerinden yoksun bırakıyor” demiş, buna örnek olarak da, İngiltere'nin İrlanda toprağını sistematik bir şekilde çalmakta olduğu bilgisini vermişti. Liebig'e göre, doğadan verdiğinden çok şey alan bir sisteme, yazarın endüstriyel kapitalist tarımdan söz ederken kullandığı “hırsızlık sistemi” adı verilebilirdi.

Liebig'in ve 19'uncu yüzyıldaki toprak krizini inceleyen önemli analistlerinin izinde giden Marx, toprağın besinlerinin yiyecek ve selüloz olarak bazen yüzlerce, binlerce kilometre ötedeki kentlere gittiğini, tekrar toprağa döndürülmek yerine, bu maddelerin ortalığı kirlettiğini ve insan sağlığına büyük zararlar verdiğini iddia ediyordu. Bu arada, top-

24 Marksist Ekoloji

rağı gitgide yoksullaşan Britanya, Liebig'in belirttiği gibi, Napolyon'un savaş alanlarından, Roma'daki dehliz mezarlıklardan ve Peru'dan kemikler taşıyarak, tarla topraklarını zenginleştirmeye çalışıyordu (Daha sonra, sentetik gübre icat edilince bu derde bir deva bulundu ama bu kez de nitrojen sızıntıları gibi yeni çevre sorunları ortaya çıktı).

Marx, çevre sorunlarından söz ederken, Stoffwechsel'in ya da Liebig'in⁽¹⁾ kapitalist toplum ile doğanın ekolojik çelişmesini anlatan ve "et-kileşim içinde olan toplumsal metabolizma sürecinde tamiri imkansız bir çatlak oluşturan" metabolizma kavramını benimsiyordu. Marx, "kapitalist üretimin, sosyal üretim sürecini ve tekniğini, zenginliğin temel kaynakları olan işçiyi ve toprağı zayıflatarak geliştirdiğini" anlatmıştı. İnsanlık ile doğa arasındaki metabolik ilişkideki bu çatlağın, ancak sistematik bir biçimde, "toplumsal örgütlenmeyi yöneten bir kural" olarak iyileştirilebileceğini öne sürüyordu. Bu kural ise, emek sürecinin (ki bu sürecin kendisi de insanlar ve doğa arasında metabolik bir süreç olarak tanımlanıyordu), ulusal yönetmeliklerle, gelecek nesillerin de ihtiyaçları göz önünde tutularak düzenlenmesiyle mümkün olabilecekti. "Bütün bir toplum, ulus ya da aynı anda var olan bütün toplumlar, dünyanın sahipleri değiller" diyordu Marx. "Yalnızca dünyadan yararlananların, dünyayı şimdilik kullananlar olarak, iyi aile reisleri gibi, dünyayı gelecek nesillere daha da iyi bir durumda bırakmaları gerekir."⁽²⁾

Marx'ın ve Engels'in ekoloji konusundaki tartışmaları, zamanlarının genel anlayışının çok ötesindeydi. Bugün, Marx ve Engels'in söz ettiği ekolojik sorunlara göz atarsak, en acil çevre sorunlarımızla karşılaştığımızı görürüz; kırsal ile kentsel alan arasındaki kopukluk, toprağın bozulması, kentlerde nüfus yoğunluğu, kentsel atık sorunları, endüstriyel kirlilik, endüstri atıklarının geri dönüşümüyle ilgili sorunlar, gıda ve sağlık sorunları, iş yerinden kaynaklanan sakatlıklar, doğal kaynakların talanı, (ki bunlara fosil yakıt olarak kömür de dahildir), ormanların yok edilmesi, seller, çölleşmeler, susuzluk, yöresel iklim değişiklikleri, enerji sorunları, türlerin değişen çevrelere uyum sorunları ve kıtlık...

1) *Kapital*'in 3. cildinin Penguin/Vintage baskısında editörün notlarında belirtildiği gibi, "Bu ciltte ve 1. ciltte Liebig'den birkaç kez söz edilmiştir. Marx'ın Liebig'den ve Stoffwechsel'den metabolizma kavramını aldığı anlaşılıyor. Burada, bu kavramı emek sürecinin analizinde kullanıyor. (Bölüm 7)." In Karl Marx, *Capital*, Cilt. 3, (New York: Vintage, 1981), s. 878.

2) Foster, *Marx's Ecology*, s. 155-70. Bkz. Paul Burkett, *Marx and Nature*, (New York: St. Martin's Press, 1999); Paul Burkett ve John Bellamy Foster, "Metabolism, Energy, and Entropy in Marx's Critique of Political Economy," *Theory & Society*, sayı. 35, (2006), s. 109-56.

Marx, materyalist tarih kavramını, materyalist doğa kavramı ile bağlantılı gördüğü gibi, tarih bilimini de doğa bilimi ile ilişkili görüyordu. Doğa bilimi defterlerini, jeoloji, kimya, tarım, fizik, biyoloji, antropoloji ve matematik çalışmalarıyla dolduruyordu. Londra Kraliyet Enstitüsünde İrlanda doğumlu fizikçi John Tyndall'ın derslerine katılmıştı. Marx, Tyndall'ın yansıma ısı (radiant heat) deneyleriyle, özellikle de güneş ışınlarının ayrışımı ile çok ilgileniyordu.⁽³⁾ 1860'ların başında, Tyndall ilk kez su buharı ve karbondioksit gazlarının ısıyı gezegenin atmosferinde hapsedtiğini, yani sera etkisinde rolü olduğunu gösteren deney sonuçlarını sunduğunda, belki de Marx da izleyicilerin arasındaydı (Tabii ki o zaman daha kimse insanların fosil yakıtlar kullanarak neden olduğu sera etkisinin küresel bir iklim değişikliğine yol açacağından şüphelenmiyordu; bu hipotez, ilk kez 1896'da İsveçli bilim insanı Svante Arrhenius tarafından ortaya atılacaktı).

Bugün hepimiz, Marx ve Engels'in benimsediği doğa ve toplumun birbiriyle diyalektik etkileşiminden kaynaklanan ve küresel ısınmanın simgelediği, gitgide hızlanan ekolojik krizle karşı karşıyayız. Çevre sosyolojisinde son zamanlarda yapılan çalışmalar Marx'ın metabolik çatlak teorisini, ölen okyanuslar, iklim değişikliği ve gübre döngüsü gibi sorunlara uygulamaya başladı. Bugün karşı karşıya olduğumuz, fosil yakıtların hızlıca yakılmasından kaynaklanan "karbon ayrımı" konusunda yazan Brett Clark ve Richard York, bu problemin çözümünün temel toplumsal ilişkilerin değişmesi dışında olamayacağını söylüyorlar. Teknoloji bu sorunlara bir çare bulamayacak gibi görünüyor çünkü "Jevons Paradox" diye tanınan bir dinamik var. Şöyle ki; kapitalizmde, verimliliğin artması, kaçınılmaz olarak üretimin de genişlemesine yol açıyor ve bu da doğal kaynak ve enerji kullanımını çoğaltarak biyosfere daha fazla yüklenilmesine neden oluyor. İşte bu nedenle, Clark ve York, "Teknolojik gelişmeler, kapital ilişkilerinin baskılarından özgürleşmedikçe, karbon ayrımı sorununu çözemez" sonucuna varıyorlar.⁽⁴⁾

3) Spencer R. Weart, *The Discovery of Global Warming*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2003), s. 3-4; Y. M. Uranovsky, "Marxism and Natural Science," içinde Nikolai Bukharin, ve diğerleri, *Marxism and Modern Thought* içinde (New York: Harcourt, Brace, and Co., 1935), s. 140.

4) Brett Clark ve Richard York, "Carbon Metabolism: Global Capitalism, Climate Change, and the Biospheric Rift," *Theory & Society*, vol. 34 (2005), s. 419. Metabolik çatlak ve ekoloji krizleri konusunda bkz. Rebecca Clausen ve Brett Clark, "The Metabolic Rift and Marine Ecology," *Organization & Environment*, Sayı. 18, No. 4 (2005), s. 422-44; Philip Mancus, "Nitrogen Fertilizer Dependency and Its Contradictions," *Rural Sociology*, Cilt. 72, No. 2 (Haziran 2007).

26 Marksist Ekoloji

Küresel çevre sorunlarına gerçek, yani sürdürülebilir tek çözüm, Marx'ın sözleriyle, "Kör bir gücün emrindeymişçesine üretimi sürdürmektense, üreticilerin, insan metabolizması ve doğa ilişkisini rasyonel bir biçimde, iş birliğiyle, insan doğasına en uyumlu ve en az enerji harcayan yöntemlerle yönetmeleridir."⁽⁵⁾ İnsanların özgürlüğü ve ekolojik sürdürülebilirlik gibi amaçlar birbirinden ayrılamaz. Bu amaçlar ancak 21'inci yüzyılda sosyalizmin yapılandırılmasıyla gerçekleşebilir.

5) Marx, *Capital*, Cilt. 3, s. 959.

Ekoloji ve Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş

Kapitalizmden sosyalizme geçiş, sosyalist teori ve pratiğin en karmaşık sorunudur. Buna bir de ekoloji sorununu eklemek, bu nedenle zaten içinden çıkılamaz bir konuyu gereksizce karmaşıklaştırmak olarak görülebilir. Yine de ben, insanın doğayla ilişkisinin sosyalizme geçişin merkezini işgal ettiğini ne süreceğim. Ekolojik bir perspektif; kapitalizmin sınırlarını, daha önceki sosyalist deneyimlerin başarısızlıklarını ve eşitlikçi ve sürdürülebilir bir insani kalkınma mücadelesini anlamamız için kilit önem taşımaktadır.

Ortaya koyduğum bakış açısı  kısıma ayrılıyor. Öncelikle klasik Marksizm ile ekolojik analiz arasındaki sarsılmaz bağlantıyı anlamak çok önemli. Genellikle inanmaya sevk edildiğimiz şekliyle, sosyalizm için bir anomali olmaktan ziyade, ekoloji en başından itibaren sosyalist projenin vazgeçilmez bir bileşeniydi; tabii bu anlamda Sovyet tipi toplumların sayısız kere yaşadığı başarısızlıkları hesaba katmazsak. İkinci olarak, mevcut dönemde önümüze dikilmiş bulunan küresel ekolojik kriz, sermaye birikiminin “dünyayı yabancılaştırıcı” mantığına yerleşmiştir ve kapitalizmin bir sistem olarak tarihsel köklerine dek izi sürülebilir. nc olarak, kapitalizmden sosyalizme geçiş, kapitalist dünya sistemindeki evre ülkelerin başı çekeceği bir sürdürülebilir insani kalkınma mücadelesidir.

Klasik Marksizm ve Ekoloji

Geride bıraktığımız yirmi yıl içinde yapılan araştırmalar, klasik Marksizmde güçlü bir ekolojik perspektifin mevcut olduğunu göstermiştir. Marx'a göre insanın dünyayla ilişkisinin dönüşümü, feodalizmden kapitalizme geçiş için gerekli bir önkoşul olduğundan, doğayla metabolik ilişkinin akılcı bir şekilde düzenlenmesi de kapitalizmden sosyalizme geçişin gerekli bir önkoşuludur.⁽¹⁾ Marx ve Engels, kapitalizm ve genelde sınıflı toplumdan kaynaklanan ekolojik sorunlara ve bu sorunları sosyalizm aracılığıyla çözme ihtiyacına dair ayrıntılı yazılar yazmışlardır. Bunların içinde Marx'ı, doğa ile toplum arasındaki metabolik çatlak teorisini geliştirmeye iten on dokuzuncu asır toprak krizi tartışmaları da vardır. Alman kimyager Justus von Liebig'in çalışmasına dair analize dayanarak Marx, toprak besleyicilerinin (nitrojen, fosfor ve potasyum) topraktan koparılarak suyu ve havayı kirletecekleri ve işçilerin sağlığını kötüleştirecekleri yüzlerce binlerce mil uzaklıktaki şehirlere taşınması sorununa dikkat çekmiştir. Doğa ile toplum arasındaki zaruri metabolik döngüdeki bu kırılma Marx'a göre "sonraki kuşaklar"ın iyiliği için ekolojik sürdürülebilirliğin "restorasyonu"nu zorunlu hale getirmişti.⁽²⁾

Buna ek olarak, Marx ve Engels, insan toplumunun temel ekolojik sorunlarını da dile getirmişlerdi: şehir ve köy ayrımı, toprak bozulması, endüstriyel kirlilik, çarpık kentleşme, işçilerin sağlığının bozulması ve sakatlanmaları, yetersiz beslenme, toksik atıklar, parselleme, kırsal yoksulluk ve izolasyon, ormansızlaşma, insan kaynaklı seller, çölleşme, susuzluk, bölgesel iklim değişimleri, doğal kaynakların tükenmesi (kömür dahil), enerji korunması, entropi, sanayi artıklarının geri dönüştürülmesi ihtiyacı, türler ve çevreleri arasındaki karşılıklılık, aşırı nüfusun tarihsel koşullardan kaynaklanan sorunları, kıtlık sebepleri, bilim ve teknolojiadaki rasyonel istihdam sorunu.

Bu ekolojik anlayış, Marx'ın bakış açısının önemli bir kısmını oluşturan oldukça derin materyalist doğa kavramından ortaya çıkmıştı. "İnsan" diye yazmıştı, "doğa sayesinde yaşar, yani doğa onun bedenidir ve ölmek istemiyorsa onunla kesintisiz diyalogu muhafaza etmelidir. İnsanın fiziksel ve ruhsal hayatının doğayla bağıntılı olması, doğanın ken-

1) Karl Marx, *Capital*, Cilt. 3, (New York: Vintage, 1981), s. 959.

2) Karl Marx, *Capital*, Cilt. 1, (New York: Vintage, 1976), 636–39, *Capital*, Cilt 3, s. 754, 911, 948-49.

disiyle bağıntılı olduğu anlamına gelir zira insan doğanın bir parçasıdır.”⁽³⁾ Marx, hiçbir bireyin dünyaya sahip olmadığını ilan ederek kapitalizme doğrudan karşı çıkmakla kalmamış, hiçbir ulusun ya da halkın da yeryüzüne sahip olmadığını, onun birbirini takip eden kuşaklara ait olduğunu ve iyi hanehalkı anlayışına uygun olarak gözetilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁽⁴⁾

Diğer erken dönem Marksistler de, her zaman tam anlamıyla olmasa da, ekolojik sorunları analizlerine eklemek ve genel bir materyalist ve diyalektik doğa kavramı geliştirmek suretiyle aynı yolu izlemişlerdir. William Morris, August Bebel, Karl Kautsky, Rosa Luxemburg ve Nikolai Bukharin, Marx’ın ekolojik görüşlerinden faydalanmışlardır. Ukraynalı sosyalist Sergei Podolinsky’nin ekolojik bir iktisat geliştirme girişimi, büyük oranda Marx ile Engels’in çalışmasından esinlenerek gerçekleşmiştir. Lenin, toprak besleyicilerinin geri dönüşümünü vurgulamış ve toplum ekolojisi alanında deneyler yapılmasını (nüfusların belli bir doğal çevrede karşılıklı çalışması) ve koruma konusunu desteklemiştir. Bu, Sovyetler Birliği’nde 1920’lerde ve 1930’ların başlarında o dönemin dünyasında belki de en ileri ekolojik enerjetik ya da besinsel dinamik kavramının (modern ekosistem analizinin temeli) geliştirilmesini sağlamıştır. Aynı devrimci-bilimsel iklim, V. I. Vernadsky’nin biyosfer teorisi, A. I. Oparin’in hayatın kökeni teorisi ve N. I. Vavilov’un dünya üreme hücreleri merkezlerinin keşfinin (dünyanın ürün bitkilerinin genetik kaynakları) önünü açmıştır. Batı’da ve özellikle Britanya’da 1930’larda, J. B. S. Haldane, J. D. Bernal, Hyman Levy, Lancelot Hogben ve Joseph Needham gibi Marksizmden etkilenmiş bilim insanları, doğanın diyalektiğini keşfetmeye yöneldiler. Hatta ekolojik bilimin ilk kıvılcımını tamamen soldaki düşünürlerin (sosyalist, sosyal demokrat ve anarşist) çalışmalarında aldığını söylemek de mümkündür.⁽⁵⁾

3) Karl Marx, *Early Writings*, (New York: Vintage, 1974), s. 328. Paul Burkett, *Marx and Nature* (New York: St. Martin’s Press, 1999); John Bellamy Foster, *Marx’s Ecology*, (New York: Monthly Review Press, 2000); Paul Burkett ve John Bellamy Foster, “Metabolism, Energy, and Entropy in Marx’s Critique of Political Economy,” *Theory & Society* 35 (2006): 109–56. Marx ve Engels, *ME-GA IV*, 31 (Amsterdam: Akademie Verlag, 1999), s. 512–15.

4) Marx, *Capital*, Cilt. 3, s. 911.

5) Foster, *Marx’s Ecology*, s. 236–54. Douglas R. Weiner, *Models of Nature*, (Bloomington: Indiana University Press, 1988). John Bellamy Foster ve Paul Burkett, “Ecological Economics and Classical Marxism,” *Organization & Environment* 17, No. 1 (Mart 2004): s. 32–60.

30 Marksist Ekoloji

Öte yandan sosyalist gelenekteki tüm başat figürlerin ve tüm gelişmelerin, ekolojik bir karakter taşıdığı düşünülemez. Sovyet Marksizmi, yirminci asır başlarının modernizmini şekillendirecek biçimde kendine has bir çevre katliamının önünü açarak aşırı bir prodüktivizme saplanmıştır. Stalinist sistemin yükselmesiyle birlikte, Sovyetler Birliği'nde öne çıkan ekolojik gelişmeler büyük oranda duvara toslamıştır (ve Bukharin ile Vavilov gibi ilk dönem ekolojik yönelimli Marksistler öldürülmüştür). Aynı dönemde, pozitivistlikten aşırı bir inkardan kaynaklanan derin bir doğa bilimleri antipatisi de Batı Marksizminde doğa diyalektiğini teorize etme çabalarını kesintiye uğratmış ve onun ekoloji ile bağına ciddi oranda zayıflatmıştır; yine de, Frankfurt Okulu tarafından onun bilim eleştirisinin bir parçası olarak doğanın tahakkümü sorusu ele alınmıştır. Eğer bugün, sosyalizm ve ekoloji yeniden diyalektik açıdan etkileşimli olarak görülüyorsa, bunun sebebi hem kapitalizmin ekolojik çelişkilerinin evrimi hem de sosyalizmin kendine dönük eleştirisinin gelişmiş olmasıdır.

Kapitalizmin Dünyayı Yabancılaştırması

Kapitalizmin çevreyle ilişkisini anlamanın yolu, onun tarihsel başlangıçlarını yani feodalizmden kapitalizme geçişi sorgulamaktan geçer. Bu geçiş, asırlar süren oldukça karmaşık bir süreçtir ve bu makalede tam anlamıyla ele alınamaz. Bu nedenle, yalnızca birkaç etmene odaklanacağım. Burjuvazi, feodal ekonominin yarıklarından yeşermiştir. Adından da anlaşılacağı üzere burjuvazi, bir sınıf olarak çıkış noktasını temelde kent merkezlerinden ve ticaretten almıştır. Burjuva toplumunun *bir sistem olarak* tamamen yeşermesi için gerekli olan, feodal üretim biçiminin devrimci dönüşümü ve onun yerine kapitalist üretim ilişkilerinin yerleşmesiydi. Feodalizm, baskın biçimde bir tarım sistemi olduğundan, bu kuşkusuz tarım ilişkilerinin yani işçilerin bir üretim aracı olarak toprakla ilişkisinin de dönüşümü anlamına geliyordu.

Kapitalizm, bu nedenle, gelişimi için doğayla yeni bir ilişkiye ihtiyaç duyuyordu: emeğin üretim araçlarıyla yani yeryüzüyle doğrudan bağına aşındıracak ve çevreyle ilişkili geleneksel hakları yok edecek bir ilişkiye. Sanayi devriminin örnek coğrafyası, on beşinci asırla on sekizinci asır arasında işçilerin kamulaştırma yoluyla topraktan koparılmasının bir kuşatma hareketine dönüştüğü Britanya'ydı. Sömürgecilik ve emperyalizm ile kapitalist dünya ekonomisinin eteklerinde ya da dış bölgelerin-

de daha gaddar bir dönüşüm de gerçekleşti. Bu yerlerde daha önceki insanın doğayla daha önceki üretim ilişkileri, Marx'ın deyimiyle “yerli nüfusun madenlerinde imha, köleleştirme ve gömme” yollarıyla parçalara ayrıldı; bu insanlık tarihindeki en şiddetli kamulaştırma işlemiydi.⁽⁶⁾

Sonuçta, işçi toplulukları işlerinden koparılıp şehirlere taşınarak sistemin göbeğinde proleterleştirme gerçekleşti. Şehirlerde, işçiler sermaye tarafından organize soygunculuk aracılığıyla bir araya getirildiler ve Marx'ın deyimiyle “modern sanayi”ye güç verdiler. Aynı dönemde, farklı kölelik biçimleri ve bizim bugün riskli çalışma dediğimiz kavram çevre ülkelere dayatıldı. Bu yerlerde toplumsal üretim her zaman en gaddar emperyalist sömürünün ardından ikinci plana atıldı. Çevre ülkelerden zorla elde edilen üretim fazlası, dünya ekonomisinin merkezindeki sanayileşmeyi besledi.⁽⁷⁾

Bu yeni sistemin çalışmasını sağlayan, sermayenin ardı ardına gelen döngülerle kesintisizce birikmesi ve her bir yeni birikim evresinin bir öncekinin bitiş noktasından itibaren harekete geçmesiydi. Bunun anlamı, daha fazla bölünmüş ve daha yabancılaşmış insanlarla birlikte insanla doğa arasında daha küresel çapta yıkıcı bir metabolizmanın oluşmasıydı. Joseph Needham'ın söylediği gibi, kapitalizm dahilinde “doğanın fethi”, “insanın fethi”ne dönüşmüştü; “Doğanın tahakkümü için kullanılan teknolojik aygıtlar, toplumsal tahakküm mekanizmalarında niteliksel bir dönüşüm” yaratmıştı.⁽⁸⁾

Bu tahakküm ve yıkım diyalektiğinin artık gezegensel çapta kontrolden çıktığı konusunda şüphe yoktur. İktisadi anlamda dünya sisteminin çevre ve merkez ülkeleri arasındaki toplam eşitsizlik, her bir kapitalist devletteki sınıfsal eşitsizliğin yoğunlaşması ile birlikte artmaktadır. Ekolojik anlamda, dünyanın iklimi ve bütün yeryüzünün yaşam destekleyici sistemleri, giderek artan bir küresel ısınma süreci tarafından dönüştürülmektedir.⁽⁹⁾

Bu gezegensel çevre problemini ele almak için Hannah Arendt'in elli yıl önce *İnsanlık Durumu*'nda ortaya attığı “dünyanın yabancılaştırılma-

6) Karl Marx, *Grundrisse*, (London: Penguin, 1973), s. 471-79 ve *Capital*, Cilt 1 (London: Penguin, 1976), s. 915.

7) Fatma Ülkü Selçuk, “Dressing the Wound,” *Monthly Review* 57, No. 1 (Mayıs 2005): s. 37-44.

8) Joseph Needham, *Moulds of Understanding*, (London: George Allen and Unwin, 1976), s. 301.

9) Branko Milanovic, *Worlds Apart*, (Princeton: Princeton University Press, 2005); John Bellamy Foster, “The Imperialist World System,” *Monthly Review*, Cilt 59, No. 1 (Mayıs 2007): s. 1-16.

32 Marksist Ekoloji

ısı” kavramını hatırlamak işe yarayabilir. Arendt’e göre, “dünyanın yabancılaştırılması” Kolomb, Galileo ve Luther döneminde “yeryüzünden yabancılaşma” ile başlamıştır. Galileo, teleskopunu göklere çevirerek insanoğlunu basit yeryüzü varlıkları olmaktan çıkarıp evrenin yaratığına dönüştürmüştür. Bilim, dünyayı hareket ettirmek için kullanmak istediği “Arşimet prensibi”ni elde etmek amacıyla kozmik ilkelere yaslanmış ancak dünyanın ölçülemez derecede yabancılaştırılmasına neden olmuştur. İnsanoğlu artık dünyayı beş duyusundan aldığı anlık kanıtlarla algılamamaktadır. İnsanın Yunan kent devletleriyle örneklediği doğrudan dünya ilişkisindeki orijinal birlik, artık yok olmuştur.

Arendt; tüm doğal nesnelerin -kereste kullanıcısının ve kereste satıcısının kerestesi- özel mülkiyete ve evrensel meta formuna dönüştürülmesi nedeniyle dünyanın “doğasızlaştırıldığına” işaret eden Marx’ın, ilk yazılarından itibaren dünyanın yabancılaştırılmasının farkında olduğunu belirtir. Orijinal ya da ilkel birikim yani insanların toprağa yabancılaştırılması, Marx’a göre dünyanın yabancılaştırılmasının temel göstergelerinden biri olmuştur. Ne var ki Arendt’e göre, Marx dünyanın yabancılaştırılmasından öte insanın emek yoluyla kendine yabancılaşmasını vurgulamayı seçmiştir. Bununla birlikte, “Marx’ın düşündüğü gibi, [temelde] kendine yabancılaşma değil, dünyanın yabancılaştırılması” diye devam eder Arendt, “modern çağa damgasını vurmuştur.”

“Bildiğimiz gibi, varlık birikimi süreci” diye sürdürür araştırmasını Arendt, “dünyanın artan şekilde yabancılaştırılmasına dayanır.” “Bu süreç, yalnızca dünya ve insanın aşırı dünyevileşmesi kutsallaştırıldığında gerçekleşebilir.” Modern çağdaki bu varlık birikimi süreci, “insan gücünün yıkıcılığını aşırı miktarda artırmıştır” ve böylece “biz yeryüzündeki bütün organik hayatı ve belki de bir gün yeryüzünün kendisini yok edebilecek kapasiteye ulaşmışızdır.” Şüphesiz; “modern koşullar altında” diye açıklar, “yıkım değil korumacılık iflasa neden olmaktadır, zira korunan nesnelerin aşırı dayanıklılığı, hızındaki sabit artış elinde kalan tek değişmez olan devir sürecine yönelik en büyük direnci sergilemektedir.”⁽¹⁰⁾

Arendt’in, ortaya attığı zorlu soruna dair nihai yanıtları yoktur. Dünyanın yabancılaştırılmasını varlık birikimiyle beslenen bir yıkım siste-

10) Hannah Arendt, *The Human Condition*, (Chicago: University of Chicago Press, 1958), s. 248-73; Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works*, (New York: International Publishers, 1975), Cilt 1, 2s. 24-63.

mine bağlamasına karşın, onu kapitalizmden ziyade bilim, teknoloji ve modernitenin gelişimiyle açıklama yoluna gitmiştir. Ona göre dünyanın yabancılaştırılması bir *homo faber* (işçi insan) ile *animal laborans* (çalışan hayvan) zaferidir. Bu trajik bağlam eşliğinde, okurlar Marx'ta olduğu gibi insan metabolizmasının doğayla daha yüksek seviyede bir restorasyonuna dayalı yeni bir toplumdan ziyade Yunan kent devletlerinin kaybedilmiş birliklerine bakmaya sevk edilir. Son aşamada Arendt için dünyanın yabancılaştırılması, gezegensel bir seviyeye yükseltilmiş bir Yunan tragedyasıdır.

Bu dünya yabancılaştırmasının somut tezahürlerine bugün dört bir yanda rastlandığına kuşku yoktur. Son bilimsel bulgular gösteriyor ki, fosil yakıtlardan kaynaklanan küresel karbondioksit emisyonları “2000’lerin başlarında... keskin artışlar” sergilemiştir. Öyle ki, artış hızı “1990’ların sonlarında İklim Değişimi Üzerine Hükümetlerarası Panelde en yoğun fosil yakıt kullanımı hesaplanarak geliştirilen emisyon senaryolarını” fazlasıyla aşmıştır. Dahası “atmosferdeki ortalama küresel karbondioksit miktarı, her on yılda bir öncekini aşacak biçimde” artmaktadır. Emisyon artışlarındaki en yüksek hız, Çin gibi bir avuç yeni sanayileşmekte olan ülkelerde elde edilmektedir öte yandan dünyanın “hiçbir bölgesi” şu anda “enerji kaynaklarını karbondan ayırma” yolunu izlememektedir. Yeryüzündeki tüm ekosistemler düşüştür, kuraklıklar artmıştır ve enerji kaynakları küresel tekeller için hiç olmadığı kadar önemli bir sorun haline almıştır.

“Küresel ısınmanın insan marifetiyle ortaya çıkan belirtileri, Yeryüzünde 10 farklı durumda” ortaya çıkmıştır: “yüzey sıcaklıkları, nem, okyanuslar üzerindeki su buharı, barometrik basınç, toplam yağış, yangınlar, bitki ve hayvan türlerindeki değişim, su kaybı, üst atmosferdeki sıcaklıklar, dünya okyanuslarındaki ısı hacmi.” Mevcut gidişat değişmeyecek olursa dünyanın sırtına binecek olan yük, uygarlığın ve hayatın tasavvur sınırlarının ötesinde *gerilemesi* anlamına gelecek: son aşamada sınırlara dayanacak bir yıkım ekonomisi ve ekolojisi.⁽¹¹⁾

Sosyalizm ve Sürdürülebilir İnsani Kalkınma

Tartışmasız bir şekilde insan uygarlığının karşılaştığı bu en büyük so-

11) Michael R. Raupach ve diğerleri, “Global and Regional Drivers of Accelerating CO2 Emissions,” *Proceedings of the National Academy of Sciences* 104, No. 24 (12 Haziran 2007): s. 10289, 10288; Associated Press, “Global Warming: It's the Humidity,” 10 Ekim 2007.

34 Marksist Ekoloji

runa karşı nasıl bir tavır almalıyız? Ekolojik sorunun, Arendt'in trajik dünya yabancılaşması algısını aşan işe yarar çözümü için -hem insanın kendine yabancılaşmasını (emeğin yabancılaşması) ve dünyanın yabancılaştırılmasını (doğanın yabancılaşması) ele alan- devrimci bir sürdürülebilir insani kalkınma kavramı gereklidir. Sosyalizmin inşasında temel sorunun iktisadi kalkınma değil insani kalkınma olduğunu "Küba'da İnsan ve Sosyalizm" eserinde açıkça dile getiren kişi Ernesto "Che" Guevara idi. Bu önerme, Marx'la bağlantılı olacak biçimde, insanın emek aracılığıyla doğayla ilişkisini kapsamlı olarak irdeleyerek asıl sorunun sürdürülebilir bir insani kalkınma sorunu olduğunu kabul etmekle genişletilebilir.⁽¹²⁾

Sosyalizme geçiş konusuna, sıklıkla, insani toplumsal ilişkilerin ve ihtiyaçların gelişmesi değil mekanik olarak yalnızca üretim araçlarının genişletilmesi bağlamında yaklaşılmıştır. Sovyetler Birliği'nde yeşeren sistemde, vazgeçilmez planlama aygıtı yanlış biçimde üretim için üretimi yönlendirilmiştir ve bu şekilde asıl insani ihtiyaçlar konusu göz ardı edilmiş ve yeni bir sınıfsal yapıya geçit verilmiştir. Kapitalizm tarafından şekillendirilen ayrıntılı iş bölümü, bu sistemde muhafaza edilmiş ve yüksek verimlilik adına genişletilmiştir. Bu tip toplumlarda, Che'nin eleştirel gözle ele aldığı gibi, "sosyalizmin inşası süreci... devletin uğruna bireyin feda edilmesiyle şekillenmiştir."⁽¹³⁾

Bugün Latin Amerika sosyalizminin devrimci karakteri, gücünü Sovyet deneyiminin olumsuz (ve olumlu) örneklerinin kabul edilmesinden, kısmen de Che tarafından ortaya atılan soruna dair bakış açısından almaktadır: sosyalist uygarlığı geliştirmenin gerekliliği. Dahası, Chavez tarafından ortaya konan Bolivarcı bakış açısı, köklerini daha eski ,Marx öncesi bir sosyalizmden almaktadır. 1847'de şunları yazmış olan kişi Simon Bolivar'ın öğretmeni Simon Rodriguez'dir: "Malların üretiminde iş bölümü, yalnızca iş gücüne zulmetmeye yarar. Örneğin ucuz ve kusursuz tırnak makasları üretilmesi için işçi sayısını makine sayısı kadar azaltmamız gerekiyorsa, tırnaklarımızı yiyerek kısaltsak daha iyi olur."

12) Paul Burkett, "Marx's Vision of Sustainable Human Development," *Monthly Review* 57, No. 5 (Ekim 2005): s. 34-62.

13) Ernesto "Che" Guevara, "Man and Socialism in Cuba," <http://www.marxists.org/archive/guevara/1965/03/man-socialism-alt.htm>. Michael Löwy, *The Marxism of Che Guevara*, (New York: Monthly Review Press, 1973), s. 59-73.

Kuşkusuz, bugün Bolivar'ın ilkeleri içinde en çok imrendiğimiz, onun eşitliğin “yasaların yasası” olduğuna dair sarsılmaz inancıdır.⁽¹⁴⁾

İnsanlığın eşitlikçi ve evrensel kalkınmasına aynı bağlılık, Marx için de geçerlidir. Birbirlerine bağlı üreticiler toplumunun evrimi, insan ya-bancılaştırmasının olumlu anlamda aşılmasıyla doğru orantılı olmalıydı. Hedef, çok yönlü bir insani kalkınmaydı. Aynen, “tarihin insan doğasının aralıksız dönüşümünden başka bir şey olmaması” gibi, “beş duyunun yaptığı ekim tüm geçmiş tarihin çalışmasıdır.” Bu nedenle, sosyalizm, insanın duyuusal kapasitelerinin ve onların geniş kapsamlı gelişiminin ışığında “duyuların tam olarak serbest bırakılması” anlamına gelir. “Tam anlamıyla gelişmiş bir natüralizm olan komünizm” diye yazar Marx, “hümanizme eşittir ve tam anlamıyla gelişmiş bir hümanizm olarak da natüralizme eşittir.”⁽¹⁵⁾

Bu devrimci, hümanist-natüralist görüş ile bugünün başat mekanik-sömürücü gerçekliği arasındaki tezat daha keskin olamazdı. Şu anda tarihin potansiyel olarak en tehlikeli emperyalist gelişme süreci içindeyiz.⁽¹⁶⁾ Gezegende bildiğimiz yaşam, iki türlü yok edilebilir: ya küresel nükleer katliam ile anında ya da iklim değişimi ve diğer çevresel tahribatlar sonucu bir kaç kuşak içinde. Dünyanın en büyük gücü tarafından üretilen küresel bir güvensizlik atmosferinde, nükleer silahlar yayılmaya devam etmektedir. Ortadoğu’da, dünya petrolleri üzerinde jeopolitik denetim sağlama kaygısıyla savaş sürerken, fosil yakıtlar ve başka endüstriyel üretim formlarından kaynaklanan karbon emisyonları küresel ısınmayı artırmaktadır. Bugün azalmakta olan dünya petrol kaynaklarına temel bir alternatif olarak önerilen biyoyakıtlar, dünya açlığını artırmaktan başka işe yaramamaktadır.⁽¹⁷⁾ Su kaynakları, küresel şirketler tarafından tekelleştirilmektedir. İnsani ihtiyaçlar her yanda göz ardı edilmektedir: dünya nüfusunun çoğunluğunun maruz kaldığı aşırı bir yoksunluk biçiminde ya da zengin ülkelerde, üretimi aşarak de-

14) Richard Gott, *In the Shadow of the Liberator*, (London: Verso, 2000), s. 116; Simón Bolívar, “Message to the Congress of Bolivia,” 25 Mayıs 1826, *Selected Works*, (New York: The Colonial Press, 1951), Cilt 2, s. 603.

15) Karl Marx, *The Poverty of Philosophy*, (New York: International Publishers, 1963), s. 146; *Early Writings*, (New York: Vintage, 1974), s. 348, 353.

16) István Mészáros, *Socialism or Barbarism*, (New York: Monthly Review Press, 2002), s. 23.

17) <http://www.monthlyreview.org/castro/index.php>.

36 Marksist Ekoloji

netimli tüketim boyutuna ulaşan ve hayat boyu yabancılaştırıcı ücretli çalışmaya mahkum eden tahayyül edilebilecek en yoğun kendine yabancılaşma biçiminde. Hayat giderek artan oranlarda gerçek ihtiyaçlardan ayrı bir yapay istekler karmaşasına dönüşmektedir.

Tüm bunlar, kapitalizmden sosyalizme geçiş için düşündüğümüz yolları değiştirmektedir. Sosyalizm her zaman kapitalizmin sömürü ilişkilerini tersine çevirmeyi ve bu ilişkilerin doğurduğu çoklu toplumsal kötülükleri ortadan kaldırmayı hedefleyen bir toplum olarak düşünülmüştür. Bu; üretim araçlarında özel mülkiyeti kaldırmayı, her alanda yüksek bir eşitlik seviyesini, birbirleriyle ilişkili üreticilerin gerçek toplumsal ihtiyaçlar ekseninde yaptığı planlamayla piyasanın kör güçlerini yok etmeyi, köy ve kent, beyin ve beden gücü, ırk, cinsiyet ayrımları ile ilişkili bireysel farkları olabildiğince ortadan kaldırmayı gerektirir. Öte yandan sosyalizmin temelindeki sorun, daha da derindedir. Sosyalizme geçiş, yalnızca *bizzat insanları devrimcileştiren* devrimcileştirici pratiklerle mümkündür.⁽¹⁸⁾ Bunu elde etmenin tek yolu, insan metabolizmasının doğayla ilişkisini değiştirmek, insani toplumsal ilişkilerimizi dönüştürmek ve doğanın ve insanlığın yabancılaşmasını aşmaktan geçer. Hegel gibi Marx da, Terentius'un ünlü sözünden alıntı yapmaktadır: "İnsana dair hiçbir şey bana yabancı değil." Artık bu söz şu şekilde derinleştirmek ve genişletmek zorunda olduğumuz açıktır: *Bu dünyaya dair hiçbir şey bana yabancı değil.*⁽¹⁹⁾

Ana akım çevreciler, ekolojik sorunları neredeyse tamamen üç mekanik strateji ile çözmek peşindedir: (i) teknolojik yöntemler, (ii) piyasayı doğanın tüm biçimlerine uyarlama, (iii) neredeyse evrensel bir sömürünün ve doğal habitatların yıkımının hakim olduğu bir dünyada korunmalı adacıklar tabir edilen yerler yaratmak. Bunun karşısında eleştirel insan ekolojistlerinden oluşan bir azınlık, temel toplumsal ilişkilerimizin değiştirilmesi ihtiyacını anlamaktadır. Somut değişim modelleri peşine düşen en sorumlu ekolojistlerin bazıları da yönelim ola-

18) Paul M. Sweezy, "The Transition to Socialism," Sweezy ve Charles Bettelheim, *On the Transition to Socialism*, (New York: Monthly Review Press, 1971), s. 112, 115; Michael Lebowitz, *Build it Now*, (New York: Monthly Review Press, 2006), s. 13-14.

19) G. W. F. Hegel, *Introductory Lectures on Aesthetics*, (London: Penguin, 1993), s. 51; Karl Marx, "Confessions," içinde Teodor Shanin, *Late Marx and the Russian Road*, (New York: Monthly Review Press, 1983), s. 140.

rak hem ekolojik hem de sosyalist (piyasa güçlerinden ziyade büyük oranda toplumsal planlamaya yönelen anlamında) devletlere odaklanmaktadır. Bu şekilde Küba, Brezilya'daki Curitiba ve Porto Alegre ve Hindistan'daki Kerala, en çok *Doğanın Sonu* adlı eseriyle tanınmış Bill McKibben gibi en sorumlu çevrecilerden bazıları tarafından ekolojik dönüşümün öncü ışıkları olarak ön plana çıkartılmaktadır.⁽²⁰⁾ Daha yakın dönemde, Venezuela petrolden elde ettiği üretim fazlasını toplumunu sürdürülebilir bir insani kalkınma yolunda dönüştürmek için kullanmakta ve böylece üretimini çevrecileştirmenin temellerini atmaktadır. Her ne kadar Venezuela'ya özgü "petro-sosyalizm" in kendi içinde çelişkileri olsa da, petrolden elde edilen üretim fazlasının meşhur "petrol laneti"ni beslemektense gerçek bir toplumsal dönüşüm uğrunda harcanması Venezuela'yı benzersiz kılmaktadır.⁽²¹⁾

Kuşkusuz, sistemin merkezinde de umutlarımızı canlı tutacak güçlü çevreci hareketler vardır. Öte yandan güçlü sosyalist hareketlerden ve devrimci bir duruştan koparılmış olan bu hareketler, başat birikim sistemine adapte olma ön kabulüyle sınırlanmakta ve bu nedenle ekolojik mücadeleye girişememektedir. Yine ekoloji ve toplum bağlamında devrimci stratejiler ve hareketler, çevre ülkelerde, kapitalist sistemin zayıf halkalarında ve uçlarında tarihsel dünya güçlerini oluşturmaktadır.

Bu radikal ekolojik değişim sürecinin Küresel Güney'in bazı bölgelelerinde görüldüğü kadarıyla yalnızca birkaç örneğine değinebilirim. Küba'da, Che'nin başlatmış olduğu insani kalkınma hedefi, geniş kesimlerce "Küba'nın yeşillenmesi" olarak tanımlanan yeni bir biçime dönüşmektedir. Bu durum; agroekoloji alanında en devrimci deneyimlerin ve bunlarla bağlantılı olarak sağlık, bilim ve eğitimde yaşanan değişimlerin bir sonucudur. McKibben'in değindiği gibi, "Kübalılar yarı sürdürülebilir tarım alanında dünyanın en geniş çalışan modelini, dünyanın geri kalanından farklı olarak petrole, kimyasallara, büyük miktarlarda gıdanın ithal ve ihraç edilmesine çok daha az ihtiyaç duyan bir modeli yaratmışlardır... Küba'da binlerce ve yalnızca Havana'da iki yüzden fazla *organoponicos* -kentsel tarlalar- vardır." Kuşkusuz, Dünya Vahşi Yaşam

20) Bill McKibben, *Hope, Human and Wild*, (Minneapolis: Milkweed Editions, 1995), *Deep Economy*, (New York: Henry Holt, 2007).

21) Michael A. Lebowitz, "An Alternative Worth Struggling For," *Monthly Review* 60, No. 5 (Ekim 2008): s. 20-21.

38 Marksist Ekoloji

Fonu'nun Yaşayan Gezegen Raporu'na göre "tek başına Küba" tüm dünyada yüksek bir insani kalkınma düzeyi yakalamıştır. Bu düzey 0,8'in üzerinde bir endekstir ve kişi başına düşen ekolojik yıpratma konusunda da dünya ortalamasının altındadır.⁽²²⁾

Bu ekolojik dönüşüm, hep söylendiği gibi Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takip eden Özel Dönem'den kaynaklanan zorunlu bir sonuç değil, Küba Devrimi'nin köklerinden beslenen bir olgudur. Daha 1970'lerde, Küba ekolojisinin kurucularından olan Carlos Rafael Rodriguez, "ekonomi ile doğayla toplumsal ilişkilerin uyumlu biçimde gelişimi" için -ekolojist Richard Levins'in belirttiği gibi- "altyapıyı oluşturacak tamamlayıcı kalkınma" argümanları geliştirmiştir. Bunu, 1980'lerde Küba'da ekolojik düşüncenin aşamalı olarak yeşermesi izlemiştir. Özel Dönem, Levins'e göre Küba bilimi ve toplumunun içsel gelişimi dahilinde yetişen "inançlı ekolojistler"e, yalnızca "mecburi ekolojistler"e yaklaşma ve onları da inançlı ekolojistlere dönüştürme şansı vermiştir.⁽²³⁾

Chavez yönetimindeki Venezuela, Bolivarcı çevreler, toplum konseyleri ve işçilerin fabrikalar üzerindeki hakimiyetlerin artması gibi gelişmelerle yeni devrimci toplumsal ilişkileri geliştirmekle kalmamış, István Mészáros'un üretim ve mal değiş-tokuşunda yeni bir "sosyalist zaman muhasebesi" olarak adlandırdığı bazı önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu yeni Amerikalar için Bolivarcı Alternatif (ALBA) dahilinde temel vurgu *komünal değiş tokuş*, yani değerlerden ziyade etkinliklerin değiş tokuşu üzerinedir.⁽²⁴⁾ Piyasanın, bütün bir ekonominin önceliklerini belirlemesine izin vermek yerine kaynakların ve kapasitelerin, en çok ihtiyaç duyanlara ve nüfusun çoğunluğuna bölüştürülmesi için

22) McKibben, *Deep Economy*, 73. Yine bakınız Richard Levins, "How Cuba is Going Ecological," içinde Richard Lewontin ve Richard Levins, *Biology Under the Influence*, (New York: Monthly Review Press, 2007), s. 343-64; Rebecca Clausen, "Healing the Rift: Metabolic Restoration in Cuban Agriculture," *Monthly Review* 59, No. 1 (Mayıs 2007): s. 40-52; World Wildlife Fund, *Living Planet Report 2006*, http://assets.panda.org/downloads/living_planet_report.pdf, 19; Peter M. Rosset, "Cuba: A Successful Case Study of Sustainable Agriculture," içinde Fred Magdoff, John Bellamy Foster ve Frederick H. Buttel, eds., *Hungry for Profit*, (New York: Monthly Review Press, 1999), s. 203-14.

23) Levins, "How Cuba is Going Ecological," s. 355-56 içinde Lewontin ve Levins, *Biology Under the Influence*, s. 367.

24) Lebowitz, *Build it Now*, s. 107-09; István Mészáros, *Beyond Capital*, (New York: Monthly Review Press, 1995), s. 758-60. Mészáros, *Crisis and Burden of Historical Time*, (New York: Monthly Review Press, 2008).

planlama yapılmaktadır. Buradaki hedef, toplumdaki en acil bireysel ve kolektif ihtiyaçları özellikle de fiziksel olanları belirlemek ve bu sayede insanın doğayla ilişkisi sorununu ele almaktır. Bu, sürdürülebilir bir toplum yaratmanın mutlak ön koşuludur. Kırsal bölgelerde de yeşil Venezuela tarımına yönelik hazırlayıcı girişimler sergilenmektedir.⁽²⁵⁾

Bolivya'da, yerli halkların ihtiyaçlarıyla ve su ve hidrokarbon gibi temel kaynakların denetimiyle şekillenmiş sosyalist bir dalganın yükselişi (şu anda baltalanmış olsa da) farklı bir tür kalkınma umudu sağlamaktadır. Brezilya'daki Curitiba ve Porto Alegre şehirleri, kentsel alan yönetimi ve taşımacılık konularında daha radikal uygulamalar olasılığına işaret etmektedir. Curitiba, McKibben'a göre "Birinci Dünya'nın kalabalıklaşan ve çürüyen şehirleri için olduğu kadar Üçüncü Dünya'nın büyümekte olan şehirleri için de iyi bir örnektir." Hindistan'daki Kerala, yoksul bir devletin ya da bölgenin, gerçek sosyalist planlamayla canlandırılması halinde, eğitim, sağlık ve temel çevresel koşullarda sınırsız insani potansiyellere ulaşabileceğini göstermiştir. Kerala'da, yine McKibben'a göre "Sol, gezegende 'sürdürülebilir kalkınma'yı gerçek anlamda hayata geçirmeye oldukça yaklaşan 'yeni demokratik inisiyatifler' kurgulamıştır."⁽²⁶⁾

Kuşku yok ki bunlar, günümüzün temel umut adacılarıdır. Bu şehirler, toplumsal ilişkilerde ve insan metabolizmasının doğayla ilişkisinde kırılğan yeni deneyler ortaya koymuştur. Bunlar, hâlâ kapsamlı sistem tarafından yukarıdan dayatılan sınıfsal ve sömürgeci savaşlarla karşı karşıyadır. Gezegen, bir bütün olarak sermayenin ve onun dünyayı yabancılaştırmasının etkisi altındadır. Dört bir yanda, artık biyosfer seviyesine yükselmiş olan metabolik çatlak örneklerine rastlayabiliriz.

Bugün çevre ülkelerde yeşermekte olan adil ve sürdürülebilir bir toplum mücadelesinde toplumsal ilişkileri devrimcileştirme girişimleri bir şekilde ileri kapitalist dünyadaki ekolojik ve toplumsal devrim hareketlerinde karşılık bulmadıkça ihtiyaç duyulan küresel ekolojik devrim için çok az gerçek umut kalacaktır. Nihai ekolojik yıkımı gerçek anlamda önleme olasılığı, yalnızca gezegen üzerindeki baskının asıl ortaya çıktığı sistemin merkezinde gerçekleşecek köklü değişimler sayesinde belirebilir.

Kimileri için bu, imkansız bir hedef olabilir. Bununla birlikte, artık

25) David Raby, "The Greening of Venezuela," *Monthly Review* 56, No. 5 (Kasım 2004): s. 49-52.

26) McKibben, *Hope*, s. 62, 154.

40 Marksist Ekoloji

bir devrimci değişim ekonomi politiği kadar bir devrimci değişim ekolojisi olduğunu da görmek önemlidir. Çevre ülkelerde farklı devrimci çatlaklarda sürdürülebilir insani kalkınma girişimlerinin yeşermesi hem dünyanın yabancılaştırılmasına hem de insanın kendine yabancılaşmasına karşı evrensel bir kalkışmanın ilk ayağı olarak görülebilir. Eğer başarılabilirse, böyle bir kalkışma tek bir hedefe sahip olacaktır: Doğayla metabolik ilişkilerini akılcı yollarla düzenleyen bir üreticiler toplumunun yaratılması ve bu sayede yalnızca kendi ihtiyaçları doğrultusunda değil gelecek kuşakların ve bir bütün olarak hayatın ihtiyaçları doğrultusunda da çalışılmasıdır. Bugün sosyalizme geçiş ile ekolojik bir topluma geçiş aynı şeydir.

Her Çevrecinin Kapitalizm Hakkında Bilmesi Gerekenler

Yeryüzünün kaderiyle ilgilenenler için gerçeklerle yüzleşme zamanı gelmiştir: yalnızca iklim değişiminin katı gerçekliğiyle değil, mecburi bir toplumsal sistem değişimi ile de. Aralık 2009'da Kopenhag'da bir dünya iklim sözleşmesine kavuşma başarısızlığı genelde söylendiği gibi dünya önderliğinden yoksun olmakla değil, kapitalist sistemin gezegendeki hayat üzerinde artan tehditlere karşı önlem alabilme yetisinden yoksun olmasıyla ilişkilidir. Doğa bilgisi ve kapitalizmin sınırları ve onları aşma yolları, bu nedenle hayati önem arz etmektedir. Fidel Castro'nun Aralık 2009'daki sözleriyle: "Yakın zamana kadar [dünya toplumunun geleceği hakkındaki] tartışmalar, ne tür bir topluma sahip olacağımızla ilişkiliydi. Bugün, bu tartışma, insan toplumunun yaşayıp yaşayamayacağıyla ilişkilidir."⁽¹⁾

I. Gezegensel Ekolojik Kriz

İnsanların binlerce yıl boyunca çevreye zarar verdikleri konusunda sayısız kanıt vardır. Ormansızlaşma, toprak erozyonu ve sulanan toprakların tuzlanması gibi sorunlar antik dönemlere kadar gider. Platon, *Kritias*'ta şöyle yazmıştır:

* Bu makale Fred Magdoff ile birlikte kaleme alınmıştır. Genişletilmiş hali de Monthly Review Press tarafından kitap haline getirildi.

1) Fidel Castro Ruz, "The Truth of What Happened at the Summit," 19 Aralık, 2009.

42 Marksist Ekoloji

O halde oraların [Atina çevresindeki toprakların] şu anda..... eski halinin kalıntısı olduğu konusunda elimizde ne gibi bir kanıt var? .. Elinizde (aynen küçük adalar gibi) hastalıkla tükenmiş bir beden iskeletine benzer bir şey var; bereketli, yumuşak toprak tamamen yok olmuş ve yeryüzüne yalnızca deri ve kemik kalmış. Ama o zamanlarda henüz zarar verilmemişti, tepelerin yüksek zirveleri vardı, Phelleus'un kayalık vadisi zengin toprakla kaplıydı, dağlar bugün de izlerini görebileceğimiz geniş ağaçlarla doluydu. Bugün yalnızca arıları besleyebilen dağlar kısa süre öncesine kadar, kesildiklerinde çatıları bugün bile ayakta olan dev binalara çatı kirişi sağlayan ağaçlara sahipti. Ayrıca yaban hayvanlarına sınırsız yem sağlayan çok sayıda işlenmiş ağaç da vardı. Toprak; bugün olduğu gibi yeryüzünü soyarak akıp gitmeyen, bunun yerine yüksek miktarlarda emilerek dayanıklı kil katmanlarında tutulabilen, böylece yüksek bölgelerden salınan suyun aşağıdaki vadilere akmasını ve dört bir yanda nehirler ve kaynaklar oluşturmalarını sağlayan bir yıllık yağıştan nasipleniyordu. Bu eski kaynaklardaki hâlâ ayakta duran mabetler ülkesimizin şu anki durumunun açık kanıtıdır.⁽²⁾

Çağımızda farklı olan şey, şu anda yeryüzünün daha geniş kısmında daha fazla insanın yaşıyor olması, daha fazla zarar verebilecek ve bunu daha hızlı yapabilecek teknolojilere sahip olmamız ve sınır tanımayan bir iktisadi sisteme sahip olmamızdır. Verilen zarar öyle büyük boyutlardadır ki yalnızca yerel ve bölgesel ekolojileri değil gezegensel çevreyi de etkilemektedir.

Birçok insanla birlikte yeryüzünün çevresinin bugün hızla kirlenmesi konusunda kaygılanmamız için çok sayıda somut sebep vardır. İnsan kaynaklı sera gazı (CO₂, metan, N₂O vs.) artışlarının sebep olduğu küresel ısınma, dünya iklimini istikrarsızlaştırma sürecine girmiştir; hem de gezegendeki çok sayıda tür ve her geçen gün bizzat insanlık için de ürkütücü etkilere sahip olacak biçimde. 130 yıllık küresel aygıtsal sıcaklık kayıtlarına göre 2009 yılı en sıcak ikinci yıl (en sıcak yıl 2005) olmuştur; her bir on yıl bir öncekinden daha sıcak geçmektedir.⁽³⁾ İklim değişimi aşamalı, düz bir çizgide değil; her tür güçlendirici geri bildirim ve devrilme noktasına sahip olacak biçimde doğrusal olmayan bir

2) Plato, *Timaeus and Critias*, (London: Penguin, 1977), s. 133-34.

3) James Hansen, Reto Ruedy, Makiko Sato ve Ken Lo, "If It's That Warm, How Come It's So Damned Cold?"

çizgide ilerlemektedir. Artan sorunlara dair de önümüzde açık belirtiler mevcuttur. Bunlar:

* Yaz boyunca Arktik Okyanus'taki buzların eriyerek beyaz buzun yerini koyu renkli okyanusun almasıyla güneş ışığı yansımalarının azalması ve küresel ısınmanın artması. Tam ölçümlerin başladığı 1970'lerin sonlarından bu yana uydular; yaz bitiminde Arktik deniz buzunun 2007 yılında 1970'lere oranla yüzde 40 daha az olduğunu ortaya koymuştur.⁽⁴⁾

* Grönland ve Antarktika buz kütlelerinin, küresel ısınmanın etkisiyle birbirinden ayrılarak okyanus seviyelerinde yükselmeye yol açması. Deniz seviyelerinin 1-2 metrelik bir yükselişinin bile Bangladeş, Vietnam ve farklı ada devletleri gibi düşük rakımlı ülkelerdeki yüz milyonlarca insan için feci sonuçları olacaktır. Her yüz yılda birkaç metrelik deniz seviyesi artışı paleo iklim kayıtlarına göre olağan dışı değildir ve bu nedenle mevcut küresel ısınma eğilimleri içinde olası görülebilir. Bugün, 400 milyondan fazla insan deniz seviyesinin beş metre üstünde bir milyardan fazlası ise yirmi beş metre üstünde yaşamaktadır.⁽⁵⁾

* Mevcut sera gazı salımı sürdüğü takdirde, büyük kısmı (ya da tamamı) bu yüzyıl içinde eriyecek olan dağ buzullarının hızla azalması. Araştırmalar, gezegenin ısınması sürdükçe dünya çapındaki dağ buzullarının yüzde 90'ının görünür biçimde azaldığını ortaya koymaktadır. Himalaya buzulları, Asya'da milyarlarca insanın yaşadığı ülkelere kurak mevsimde su sağlar. Bunların erimesi sellere ve kalıcı su kıtlığına yol açacaktır. Öte yandan -bugün Bolivya ve Peru'da görülen- buzul erimesiyle ilgili en acil ve uzun vadeli sorun, su kıtlıklarıdır.⁽⁶⁾

4) Hansen, *Storms of My Grandchildren*, (New York: Bloomsbury, 2009), s. 164.

5) Hansen, *Storms of My Grandchildren*, s. 82-85; Richard S. J. Tol ve diğerleri, "Adaptation to Five Meters of Sea Level Rise," *Journal of Risk Research*, No. 5 (Temmuz 2006), s. 469.

6) World Glacier Monitoring Service/United Nations Environment Programme, *Global Glacier Change: Facts and Figures* (2008), Baiqing Xu ve diğerleri, "Black Soot and the Survival of Tibetan Glaciers," *Ulusal Bilimler Akademisi Tutanakları*, 8 Aralık 2009, <http://pnas.org>; Carolyn Kormann, "Retreat of Andean Glaciers Foretells Water Woes," *Environment* 360, <http://e360.yale.edu/>; David Biello, "Climate Change is Ridding the World's Tropical Mountain Ranges of Ice," *Scientific American Observations*, 15 Aralık 2009, <http://scientificamerican.com>; Union of Concerned Scientists, "Contrarians Attack IPCC Over Glacial Findings, But Glaciers are Still Melting," 19 Ocak 2010, ucsusa.org.

44. Marksist Ekoloji

* Mevcut durumun devam etmesi halinde birkaç on yıl içinde muhtemelen tüm toprakların yüzde 70'ine yayılacak ve şu anda kuzey Hindistan, kuzey doğu Afrika ve Avustralya'da belirtileri görülen ağır kuraklıklar.⁽⁷⁾

* Atmosferdeki yüksek düzey karbondioksit, bazı ürün çeşitlerinin üretimini artırabilir ancak kuru ya da aşırı yağışlı koşullara neden olacak istikrarsız bir iklim nedeniyle bunlar gelecek yıllarda zarar görebilir. Pirinç rekolteğinde düşüşler halihazırda güney doğu Asya'nın bazı bölgelerinde ölçülmüştür. Bunun nedeni de ürünün gece vakti fazla solunum yapmasına neden olan yüksek gece sıcaklıklarıdır. Bugün boyunca fotosentezle ürettiğinin daha fazlasını tüketmesi anlamına gelir.⁽⁸⁾

* İklim bölgelerinde türlerin yer değiştirmesini ya da uyum sağlamasını engelleyecek hızda yaşanan değişimler, türlerin yok olmasına neden olmakta ve bu da bu türlere dayalı ekosistemlerin tümüyle çökmesine ve daha fazla türün bu şekilde yok olmasına yol açmaktadır. (Türlerin yok olmasına dair daha fazla ayrıntı için aşağıya bakınız).⁽⁹⁾

* Küresel ısınmayla ilişkili olarak, karbon Emilimi nedeniyle oluşan okyanus asitleşmesi, deniz ekosistemlerinin çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Son belirtiler, okyanus asitleşmesinin okyanusun karbon Emilimi kapasitesini azalttığını göstermektedir. Bu da küresel ısınmayı artıracak biçimde, karbondioksitin atmosferde daha hızlı yapilanmasını sağlamaktadır.⁽¹⁰⁾

Küresel ısınma ve onun sonuçlarıyla birlikte “şeytani ikizi” okyanus asitleşmesi (aynı zamanda karbon salımından kaynaklanan), insanlarla birlikte yeryüzünün tüm türlerini tarihin en büyük tehditleriyle karşı karşıya bırakıyor olsa da, başka ciddi çevresel sorunlar da vardır. Havanın ve yüzey suyunun sanayi atıklarıyla kirletilmesi bunlara dâhildir.

7) Agence France Presse (AFP), “UN Warns of 70 Percent Desertification by 2025,” 4 Ekim, 2005.

8) Shaobing Peng ve diğerleri, “Rice Yields Decline with Higher Night Temperature from Global Warming,” *Ulusal Bilimler Akademisi Tutanakları* 101 No.27 (2005), s.9971-75.

9) James Hansen, “Strategies to Address Global Warming” (13 Temmuz 2009), <http://columbia.edu>; Hansen, *Storms of My Grandchildren*, s. 145-47.

10) “Arctic Seas Turn to Acid, Putting Vital Food Chain at Risk,” *Guardian*, 4 Ekim 2009; The Earth Institute, Columbia University, “Ocean’s Uptake of Manmade Carbon May be Slowing,” 18 Kasım 2009, ; “Seas Grow Less Effective at Absorbing Emissions,” *New York Times*, 19 Kasım 2009; S. Khaliwal, F. Primeau ve T. Hall, “Reconstruction of the History of Anthropogenic CO2 Concentrations in the Ocean,” *Nature* 462, No. 9 (Kasım 2009), s. 346-50.

Bu kirleticilerden bazıları (örneğin cıva), dumanlarla birlikte göğe yükselir ve daha sonra düşerek toprağı ve suyu kirletir. Diğerleri ise atık depolama tesislerinden yüzey sularına karışır. Pek çok okyanus ve tatlı su balığı, cıvanın yanı sıra çok sayıda endüstriyel organik kimyasallarla zehirlenmiştir. Okyanuslarda dev çöp “adaları” oluşmuştur: “ampuller, şişe kapakları, diş fırçaları, dondurma çubukları, her biri bir pirinç tanesi büyüklüğündeki ince plastik parçaları her on yılda iki misli büyüyen ve bugün tam olarak Teksas’ın iki katı büyüklüğünde olduğu düşünülen Pasifik çöp sahasını doldurmaktadır.”⁽¹¹⁾

ABD’de milyonlarca insanın kullandığı içme suyu; atrazin gibi böcek zehirleri, nitrat ve başka endüstriyel tarım maddeleriyle kirletilmiştir. En geniş yeryüzü biyoçeşitlilik alanları olan tropikal ormanlar, büyük bir hızla yok edilmektedir. Güney doğu Asya’da topraklar, palmiye yağı tesislerine dönüştürülmektedir ve bu yağ biyodizel yakıt imalatında kullanılmak üzere ihraç edilmektedir. Güney Amerika’da yağmur ormanları öncelikle geniş otlaklara, ardından da soya fasulyesi gibi ihraçat ürünleri tarlalarına dönüştürülmektedir. Bu ormansızlaşma, insan kaynaklı karbondioksit salımının tahminen yüzde 25’ine neden olmaktadır.⁽¹²⁾ Erozyon, aşırı otlatma ve organik madde dönüşünün olmamasından kaynaklanan toprak kaybı, dünya tarım alanlarının büyük kısmında verimliliğı tehdit etmektedir.

Hepimiz bir dizi kimyasalla zehirlenmiş durumdayız. Yirmi doktor ve hemşireden oluşan bir ekibin, kan ve idrardaki altmış iki kimyasal üzerine yaptığı bir araştırma -büyük oranda alev geciktirici ve plastikleştirici gibi organik kimyasallar- şu sonuçlara ulaşmıştır:

Her katılımcının vücudunda en az 24 ayrı kimyasal vardır ve iki katılımcıda 39 ayrı kimyasal tespit edilmiştir... Her katılımcıda bisfenol A [su soğutucu şişeler, biberonlar, metal gıda konteynerlerinin kaplamalarında kullanılan ve bu konteynerlerdeki gıdalara ve mutfak malzemelerine de bulaşan dayanıklı polikarbonat plastikler], phthalate türleri [saç spreyleri, kozmetik ürünleri, plastik ürünler ve ahşap parlaticılar gibi tüketici malzemelerinde bulunan], PBDE’ler [bilgisayarlar, mobilyalar, yataklar ve

11) Lindsey Hoshaw, “Afloat in the Ocean, Expanding Islands of Trash,” *New York Times*, 10 Kasım 2009.

12) Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü.

46 Marksist Ekoloji

tıbbi malzemelerde alev geciktirici olarak kullanılan Polibromürlü difenil eterler] ve PFC'ler [yapışmaz tavalarda, halılar için koruyucu kaplamalarda ve kâğıt kaplamalarda kullanılan florinli kimyasallar] tespit edilmiştir.⁽¹³⁾

Her ne kadar doktorlar ve hemşireler diğer insanlardan daha fazla kimyasala maruz kalıyor olsa da, hepimiz bedenlerimize ait olmayan ve çoğunluğu insan sağlığını olumsuz etkileyen kimyasallardan etkileniyoruz. ABD'de ticari dolaşımda olan 84.000 kimyasalın yüzde 20'sinin içeriği ve potansiyel zararları hakkında hiçbir fikrimiz yok; bunların içeriği, "ticari sır" kategorisine giriyor ve yasal olarak korunuyor.⁽¹⁴⁾

Türler; yalnızca küresel ısınma nedeniyle değil habitatlarına yönelik doğrudan insan etkisi nedeniyle de büyük bir hızla yok oluyor. Yakın tarihli bir araştırma 17.000'in üzerinde hayvan ve bitki türünün yok olma tehlikesinde olduğunu gösteriyor. "Bilinen tüm memelilerin beşte birinden fazlası, sürüngenlerin dörtte biri ve bitkilerin yüzde 70'i, 2800'ün üzerinde türü 2008 yılıyla kıyaslayan araştırmaya göre tehdit altındadır. 'Bu sonuçlar buz dağının yalnızca görünen kısmı' diyor listeyi yapan Craig Hilton-Taylor. Araştırılması gereken daha fazla türün de ciddi tehdit altında olabileceğini de ekliyor."⁽¹⁵⁾ Türler yok oldukça, hayatta kalmak için türlerin çeşitliliğine ihtiyaç duyan ekosistemler de bozulmaya başlıyor. Daha az tür nedeniyle bozulan ekosistemlerin yol açtığı sorunlardan biri, bulaşıcı hastalıkların daha hızlı yayılmasıdır.⁽¹⁶⁾

Yeryüzü ekolojisinin -ve insanlar kadar diğer türlerin de beslendiği hayat destek sistemlerinin- insani aktivitelerin sürekli ve şiddetli saldırısı altında olduğu tartışılmaz. Aynı çizgide devam etmenin sonuçlarının yıkıcı olacağı da açıktır. NASA Uzay Araştırmaları Goddard Enstitüsü yöneticisi ve dünyanın en meşhur iklim bilimcisi James Hansen'in söylediği gibi: "Dünya gezegeni; canlılar, uygarlığın geliştiği dünya, bil-

13) Bobbi Chase Wilding, Kathy Curtis, Kirsten Welker-Hood. 2009. *Hazardous Chemicals in Health Care: A Snapshot of Chemicals in Doctors and Nurses*, Physicians for Social Responsibility, .

14) Lyndsey Layton, "Use of potentially harmful chemicals kept secret under law," *Washington Post*, 4 Ocak 2010.

15) Frank Jordans, "17.000 Species Threatened by Extinction," *Associated Press*, 3 Kasım 2009.

16) Monitra Pongsiri ve diğerleri, "Biodiversity Loss Affects Global Disease Ecology," *Bioscience* 59, No. 11 (2009), s. 945-54.

diğimiz iklim çizgilerine ve sabit kıyı şeritlerine sahip dünya yakın tehlike altındadır... Ürkütücü sonuç, yeryüzündeki tüm fosil yakıtların kullanılmaya devam edilmesi halinde yalnızca gezegendeki diğer milyonlarca türün değil bizzat insanlığın da hayatı tehlikeye gireceğidir; ve zaman çizelgesi, düşündüğümüzden daha kısadır.”⁽¹⁷⁾ Dahası, sorun fosil yakıtlarla sınırlı değil, insan kaynaklı iktisadın çevreyle kurduğu ilişkiye kadar uzanmaktadır.

Ekoloji bilimindeki en son ve en önemli gelişmelerden biri yeryüzü sistemine dokuz kritik sınır/eşik tanımlanan “gezegensel eşikler” kavramıdır: (i) iklim değişimi, (ii) okyanus asitleşmesi, (iii) stratosfer ozon incelmesi, (iv) biogeokimyasal akış eşiği (nitrojen döngüsü ve fosfor döngüleri), (v) küresel tatlı su kullanımı, (vi) toprak kullanımında değişim, (vii) biyoçeşitlilik kaybı, (viii) atmosferde aerosol yükü, (ix) kimyasal kirlilik. Bunların her biri son on iki bin yıl boyunca (Holosen Çağı) görülen görece yumuşak bir iklim ve çevresel koşullar elde etmek için ele alınması gerekenlerdir. Bu sistemlerin üçünde sürdürülebilir eşik -iklim değişimi, biyoçeşitlilik, nitrojen döngüsü- çoktan aşılmış olabilir.⁽¹⁸⁾

II. Ortak Payda: Standart Gidişatı Aşmak

“Standart gidişatı” devam ettirmenin küresel felakete yol açacağı sonucuna varan çok sayıda çevreciyle hemfikiriz. Birçok insan insanoğlunun yeryüzündeki ekolojik ayak izini sınırlamak için büyümeyen -özellikle zengin ülkelerde- ve böylece durabilen ve salınan kirleticilerdeki artışları azaltabilen, yenilenemez kaynakları koruyabilen ve yenilenebilir kaynakları daha akılcı kullanabilen bir ekonomiye sahip olmamız gerektiğini söylemektedir. Bazı çevreciler; dünya çıktısı genişlemeye devam ederse ve gelişmekte olan ülkelerdeki herkes zengin ülkelerde yaşayanların hayat standartlarına erişmeye çalışırsa, yalnızca kirliliğin yeryüzü sisteminin kaldırabileceği boyutları aşmakla kalmayacağından aynı zamanda yerküredeki kısıtlı yenilenemez kaynakların da tükeneceğinden kaygılanmaktadırlar. Donella Meadows, Jorgen Randers, Dennis Meadows ve William Behrens tarafından 1972’de yayımlanan *The Limits to Growth* (Büyüme Sınırları) ve 2004’te güncellenmiş haliyle Li-

17) James Hansen, *Storms of My Grandchildren*, s. ix.

18) Johan Rockström ve diğerleri, “A Safe Operating Space for Humanity,” *Nature*, 461 (24 Eylül 2009), 472-75.

mits to Growth: The 30-Year Update (Büyüme Sınırları: 30 Yıllık Güncelleme) bu konuyla ilgili kaygılara bir örnektir.⁽¹⁹⁾ Biyosferik sınırların olduğu ve gezegenin hali hazırda hayatta olan 7 milyara yakın insanı (ve tabi ki yüzyıl ortalarında 9 milyara yaklaşacak insanı) Batılı, “orta sınıf” hayat standartlarıyla besleyemeyeceği açıktır. Worldwatch Enstitüsü bugünkü ABD düzeyinde kişi başı biyokapasite kullanımı halinde dünyanın yalnızca 1,4 milyar insanı besleyebileceğini ortaya koymuştur.⁽²⁰⁾ Sorunun kökeni çok eskidir ve düzgün bir hayat standardı için yeterli şeye sahip olmayanlarla değil hiçbir şeyi yeterli görmeyenlerle ilgilidir. Epikür’ün söylediği gibi: “Yeterli olanı az bulan kişiye hiç bir şey yetmez.”⁽²¹⁾ “Yeterli olan azdır” ilkesiyle hareket eden bir küresel toplumsal sistem, sonunda etrafındaki her şeyi ve kendisini de yok edecektir.

Birçok insan, özellikle yoksulların çoğunun tehlikeli boyutlarda kötü koşullarda yaşamasından, çevresel felaket ve bozulmadan fazlasıyla zarar gördüğünden ve mevcut eğilimlerim devam etmesi halinde ilk kurbanlar olacaklarından dolayı bu sorunu çözerken toplumsal adalete önem verilmesi gerektiğinin farkındadır. İnsanlığın neredeyse yarısının üç milyardan üzerinde insan aşırı yoksulluk içinde ve günlük 2,5 dolarından az parayla yaşıyor- elverişli barınma, güvenli gıda kaynağı, temiz su ve tıbbi bakım gibi temel insani ihtiyaçlara erişim sağlaması gerektiği açıktır. Tüm bu kaygılara canı gönülden katılıyoruz.⁽²²⁾

Kimi çevreciler, sorunlarımızın çoğunun iktisadi sistemimizi küçülterek, enerji verimliliği sağlayarak ve fosil yakıtlar yerine “yeşil” enerji kaynakları kullanarak çözülebileceğini ya da sorunların teknoloji kullanılarak azaltılabileceğini (enerji santrallerinden karbon elde edip bu karbonu yeryüzünün derinliklerine salmak gibi) sanmaktadırlar. Pazarlamada kullanmak üzere “yeşil” pratiklere yönelmek ya da diğer şirketlerle bu pratikleri kullanarak rekabet etmek yönünde bir eğilim baş gös-

19) Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers ve William W. Behrens. *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, (New York: Universe Books, 1972); Donella H. Meadows, Jorgen Randers ve Dennis L. Meadows, *The Limits to Growth: The 30-Year Update*, (White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing Company, 2004).

20) Erik Assadourian, “The Rise and Fall of Consumer Cultures,” Worldwatch Institute, *State of the World, 2010* içinde (New York: W. W. Norton, 2010), s. 6.

21) Epicurus, “The Vatican Collection,” *The Epicurus Reader* (Indianapolis: Haskett, 1994), s. 39.

22) “Poverty Facts and Statistics”, Global Issues.

termiştir. Öte yandan çevre hareketi içinde mevcut üretim sisteminde yapılacak salt teknik düzenlemelerin, karşılaştığımız dramatik ve muhtemelen feci sorunları çözmekte yeterli olmayacağından emin olan kişiler de vardır.

Curtis White, *Orion*'daki "Barbar Kalp: Kapitalizm ve Doğa Krizi" başlıklı 2009 tarihli makalesine şöyle başlar: "Çevrecilerin, bırakın ya-nıtlamayı, sormaktan bile uzak durdukları temel bir soru vardır: 'Doğal dünya neden mahvoluyor?'"⁽²³⁾ Bu bariz basit soruyu tatmin edici biçimde yanıtlamadan sahici ve kalıcı sonuçlara ulaşmamız imkânsızdır.

Bize göre temel çevresel problemlerimizin birçoğu, iktisadi sistemimizden kaynaklanmakta ya da onun tarafından kötüleştirilmektedir. Nüfus artışı ve teknoloji gibi konular bile en iyi toplumun sosyoekonomik oluşumuyla ilişkilendirilerek anlaşılır. Çevresel problemler insanların aldırıışsızlığı ya da doğuştan gelen kibirlerinden kaynaklanmamıştır. Tek başlarına büyük şirketlerin ya da müteahhit firmaların yöneticileri ahlaki açıdan çökmüş olduğu için de belirmemiştir. Bunun yerine, açıklamalar için iktisadi (ve politik/toplumsal) sistemin temel işleyişlerine bakmamız gerekir. Ekolojik yıkımın mevcut üretim sistemimizin içsel doğası ve mantığı ile çözülmesi zor bir şekilde bağlantılı olduğu açıktır.

Bunun ötesinde çevresel bozulmaya önereceğimiz "çözümler", mevcut üretim ve bölüşüm sisteminin aynen devam etmesine izin verdikleri takdirde sahici çözümler olamayacaktır. Hatta bu tür "çözümler", gerçeklik çok başka iken problemlerin çözülme yolunda olduğu gibi yanlış izlenimini vereceğinden işler daha da kötüye gidecektir. Dünyanın ve insanların karşı karşıya olduğu yıkıcı çevre sorunları, insanların doğayla başka bir etkileşimini sağlamadığımız sürece -neyi ne kadar üreteceğimiz kararını alma biçimimizi değiştirmedığımız sürece- asla etkili bir şekilde çözülemeyecektir. En gerekli ve akılcı hedeflere ulaşmak için temel insani ihtiyaçları gidermeyi ve bugünkü ve gelecek kuşaklar adına adil ve sürdürülebilir koşullar yaratmayı (diğer türlerin korunmasını da sağlamayı) başarmalıyız.

III. Kapitalizmin Çevreyle Çelişen Karakteristikleri

Dünyanın neredeyse her köşesine sinmiş ve birçok insan için nefes aldığımız hava kadar "görünmez olan" iktisadi sistem, kapitalizmdir. As-

23) Curtis White, "Barbaric Heart: Capitalism and the Crisis of Nature," *Orion* (Mayıs-Haziran 2009).

lında, biz bu dünya sisteminden, en az balıkların içinde yüzdükleri sudan olduğu kadar habersiziz. Geliştikçe özüksediğimiz ve içselleştirdiğimiz şey; kapitalizmin etiğı, bakış açısı ve mizacıdır. Bilinçsiz bir şekilde hırsın, emek sömürüsünün ve rekabetin (insanlar, şirketler ve ülkeler arasında) kabul edilebilir olmakla kalmayıp ekonomimizi “verimli” bir şekilde işlettiğı için toplum adına iyi şeyler olduğunu öğreniriz.

Bu noktada kapitalizmin çevresel sürdürülebilirlikle çelişen kimi temel niteliklerine bir göz atalım.

A. Kapitalizm, Sürekli Genişlemek Zorunda Olan Bir Sistemdir

Büyümeyen kapitalizm bir oksimorondur ve büyüme durduğunda sistem, işsizlerin çektiğı aşırı mahrumiyetle birlikte bir kriz durumuna girer. Kapitalizmin temel itici gücü ve varlığının tüm sebebi, kârların ve zenginliğin birikim (tasarruf ve yatırım) süreci yoluyla artırılmasıdır. Kapitalizm, kendi genişlemesinde hiçbir sınır tanımaz; ne bir bütün olarak ekonomide ne zenginler tarafından istenen kârlarda ne de şirketlerin daha fazla kâr etmesi için insanların yönlendirildiğı sürekli artan tüketimde. Çevre, insanların yeryüzünün diğere türleriyle birlikte yaşamak zorunda olduğu belli sınırları olan bir yer değil iktisadi genişleme sürecinde sömürülmesi gereken bir gerçekliktir.

Elbette rekabete zorlanan sermayenin iç mantığına göre şirketler ya büyüyecek ya da ölecektir; bizzat sistem de aynı şekilde. Yavaş büyüme olduğunda ya da hiç büyüme olmadığında, üretimden elde edilen kârları artırmak için yapacak bir şey yoktur. Bu koşullar altında yeni kapasite yatırını yapmak için çok az sebep kalır, bu da yeni yatırımdan elde edilecek kârların kaybedilmesi demektir. Durgun bir ekonomide işçilerden kolayca koparılabilir fazlasıyla kâr vardır. İşçilerin sayısını düşürmek ve kalanları da “daha az maaşla daha çok iş yapmaya” zorlamak, işçilerin emeklilik ve sağlık sigortalarını değiştirmek ve ihtiyaç duyulan işçi sayısını azaltacak otomasyonu sağlamak gibi önlemler, yalnızca sistem daha da istikrarsızlaşmadıkça işe yarayabilir. Bir şirket yeterince büyüse Wal-Mart gibi, işlerini kaybetmekten korkan tedarikçiler fiyatlarını düşürmeye zorlayabilir. Ancak bu önlemler aslında daha fazla kâr için doyurulamaz bir arayışı tatmin etmeye yeterli gelmez; bu nedenle şirketler piyasa paylarını ve brüt satışlarını artırmak amacıyla rekabetçileriyle (onları satın da alarak) sürekli bir mücadele içine girerler.

Sistemin, artan borcun yardımıyla oluşan finansal spekülasyonun so-

nucu olarak ekonominin yavaş büyüme eğilimi göstermesi durumunda bile bir miktar daha ileriye gitmeye devam edebileceği doğrudur. Ne var ki bu, tekrar tekrar yaşadığımız gibi, kaçınılmaz olarak patlayan finansal balonların büyümesi anlamına gelecektir.⁽²⁴⁾ Kapitalizmde gerçek insani ihtiyaçlara, tüketime ve çevreye aldırma-sızın “reel ekonomi”nin (yani üretimin) sonu gelmez biçimde genişlemesinin alternatifi yoktur.

Yine de kapitalist bir ekonominin sıfır büyümeye sahip olmasını ve tüm insanlığın temel ihtiyaçlarını karşılamasını teorik açıdan mümkün görenler olabilir. Bir an için şirketlerin elde ettiği tüm kârların (hasar görmüş makinelerin ve binaların yenilenmesinin ardından) kapitalistler tarafından kendi tüketimlerine harcadığını ya da işçilere maaş ve ikramiye olarak verilip tüketildiğini varsayalım. Kapitalistler ve işçiler bu parayı harcamak için mal ve hizmet satın alacaklardır ve böylece ekonomi hiç büyüme olmaksızın sabit bir seviyede kalacaktır (Marx’ın de-yimiyle “basit yeniden üretim” ya da bazen anıldığı şekliyle “durağan durum”). Yeni üretim kapasitesine yatırım yapılmayacağı için iktisadi büyüme ya da birikim olmayacak ve kâr elde edilmeyecektir.

Ne var ki bu “kapitalist büyümesiz ütopya” ile ilgili önemsiz bir problem vardır: Bu ütopya, kapitalizmin temel itici gücünü ihlal etmektedir. Sermayenin hedeflediği ve varlığının amacı olan şey, kendi genişlemesidir. Neden varlıklarının her zerresiyle kâr elde etme hakkına sahip olduklarına inanan ve zenginlik biriktirmeye odaklanan kapitalistler, iktisadi üretim fazlalarını kendi yok oluşları pahasına tüketsinler ya da işçilere tüketmeleri için versinler ki; zenginliklerini artırmak dururken? Kârlar artırılmadığında kapitalizmde gerçekleşen iktisadi krizler nasıl önlenebilir ki? Aksine sermaye sahiplerinin bu mülkiyet ilişkileri devam ettiği süreçte, güçleri oranında sahip oldukları kârları maksimize edebilmek için yapabildikleri her şeyi yapacakları açıktır. Durağan bir durum ya da durgun bir durum ekonomisi, dayanıklı bir çözüm olarak bizzat sermayenin toplumsal ilişkilerinden koparılabildiği sürece anlamlı olabilir.

Kapitalizm, sürekli olarak bir yedek işsizler ordusu yaratan bir sistemdir; anlamlı, tam istihdam ancak çok yüksek büyüme oranlarında

24) John Bellamy Foster ve Fred Magdoff, *The Great Financial Crisis* (New York: Monthly Review Press, 2009) ve Fred Magdoff ve Michael Yates, *The ABCs of the Economic Crisis*, (New York: Monthly Review Press, 2009).

52 Marksist Ekoloji

görülen ender bir durumdur (bu aynı zamanda ekolojik sürdürülebilirlik için de tehlike anlamına gelir). ABD ekonomisini baz alarak, ekonomi altmış yıla yakın bir süreç içinde farklı oranlarda büyüdüğünde “resmi olarak” işsizlerin sayısına neler olduğuna bir göz atalım (Tablo 1).

Tamamlayıcı bilgi olması açısından ABD nüfusunun yılda yüzde 1’den biraz daha az büyüdüğünü ve bu rakamın normal çalışan yaş grubuna yeni dâhil olanların sayısına eşit olduğunu not etmeliyiz. Mevcut ABD işsizlik ölçümlerinde, resmi olarak işsiz sayılan kişiler son dört hafta içinde iş aramış olmalı ve yarı zamanlı işlerde çalışmamış olmalıdır. İş bulamayacaklarına inandıkları ya da kendilerine uygun iş olmadığını düşündükleri için son dört hafta içinde iş aramamış (ama son bir yıl içinde aramış) işsiz kişiler, “vazgeçmiş” olarak sınıflandırılır ve resmi olarak işsiz kabul edilmez. “Vazgeçmiş” oldukları için değil kreş masrafını karşılayamamak gibi başka sebeplerle yakın dönemde iş aramamış (ama son bir yıl içinde aramış) diğer “marjinal kabul edilen işçiler” de resmi işsizlik listesinde yer almazlar. Ek olarak yarı zamanlı çalışıp tam zamanlı iş peşinde olanlar da resmi işsiz kabul edilmezler. Emek İstatistikleri Bürosu tarafından hazırlanan ve yukarıdaki kategorileri de (vazgeçmiş işçiler, diğer marjinal kabul edilen işçiler, tam zamanlı iş arayan yarı zamanlı işçiler gibi) kapsayan daha genişletilmiş bir işsizlik tanımına göre hesaplanan işsizlik oranı (U-6), genelde resmi ABD işsizlik oranının (U-3) iki katıdır. Aşağıdaki analizde yalnızca resmi işsizlik rakamlarını baz alacağız.

Bakalım, son altmış yıl içinde iktisadi büyüme ile işsizlik oranları arasında nasıl bir ilişki varmış?

1. Yıllık 1,1’den daha yavaş büyüme görülen 11 yıl boyunca işsizlik her yıl daha da artmıştır.

2. Yılların yüzde 70’inde (on üçte dokuz) GSYH yıllık yüzde 1,2 ve 3 arasında büyürken işsizlik de artmıştır.

3. ABD ekonomisinin bir miktar hızlı büyüdüğü (yıllık yüzde 3,1 ile 5 arasında) yirmi üç yıl boyunca işsizlik de üç yıl boyunca artmış ve diğer yılların çoğunda belli belirsiz bir düşüş göstermiştir.

4. GSYH’nın yıllık yüzde 5,2’denen daha fazla arttığı on üç yılda işsizlik hiç artmamıştır.

Her ne kadar bu tablo, takvim yıllarına dayanarak bu takvime tam olarak uymayan iş çevrimlerini takip etmese de, GSYH’nın nüfus artı-

Tablo 1. Ekonominin Farklı Büyüme Oranlarında İşsizlikte Görülen Değişimler (1949-2008)

Reel GSYH'da bir önceki yıla göre görülen değişim	Bir önceki yıla göre işsizlik yüzdesinde görülen ortalama değişim*	Yıl sayıları	İşsizlikte artış görülen yıl sayıları.
<1,1	1,75	11	11
1,2-3,0	0,13	13	9
3,1-5,0	-0,25	23	3
>5,0	-1,02	13	0

*Negatif sayılar istihdam artışını gösterir.

Kaynaklar: NIPA Table 1.1.1. Percent Change From Preceding Period in Real Gross Domestic Product. Series Id: LNS14000000Q, Current Population Survey, Bureau of Labor Statistics, Quarterly Unemployment Rate.

şından daha hızlı artmadığı dönemlerde insanların işlerini kaybettiği açıktır. Yavaş büyüme ya da hiç büyümeme kârlarını artırmaya çalışan şirket sahipleri için bir sorun teşkil etmese de, bu durum çalışanlar için bir felakettir.

Bunun bize söylediği şey, kapitalist sistemin büyümeyle ilişkili olarak iş sağlamak konusunda çok yetersiz bir sistem olduğudur; tabi büyüme, istihdam aracılığıyla meşrulaştırılıyorsa. Bugünkü ABD kapitalizminde işsizlik sorununu aşmak için ortalama büyüme oranının çok üstünde, yüzde 4 ya da daha fazla bir büyüme oranı yakalamak gerekecektir. 1940'lardan bu yana ABD ekonomisinde bu türden yüksek büyüme oranlarına savaş zamanları haricinde çok ender ulaşıldığını not etmekte de yarar vardır.

B. Genişleme; Güvenli Hammadde Kaynakları, Daha Ucuz Emek ve Yeni Piyasalar Arayışıyla Dış Yatırıma Yönlendirir

Şirketler büyüdükçe, "iç" piyasayı doyururlar ya da doyurmaya yaklaşırlar ve mallarını satmak için dışarıda yeni piyasalar ararlar. Ek olarak şirketler ve onların hükümetleri (şirket çıkarlarına hizmet eden),

54 Marksist Ekoloji

petrol ve bir dizi maden gibi temel doğal kaynaklara erişim ve denetimi sağlamaya çalışırlar. Özel sermaye ve hükümetin başat varlık fonları kendi “iç” piyasalarına gıda üretimi ve biyodizel yakıt ürünleri üretimi için dünya üzerinde geniş toprakların kontrolünü elde etmeye çalıştıkça bir “toprak gaspı” sürecinin ortasına düşeriz. Çoğunluğu Afrika’da olmak üzere otuz milyon hektar kadar toprak (tam olarak Avrupa’daki sürülebilir toprakların üçte ikisi), zengin ülkeler ve uluslararası şirketler tarafından elde edilmiştir ya da elde edilmek üzeredir.⁽²⁵⁾

Bu küresel toprak gaspı (“yasal” yollarla da olsa), kapsamlı emperyalizm tarihinin bir parçası olarak görülebilir. Avrupa’nın talan ve genişleme yüzyıllarının hikâyesi iyi bilinmektedir. Bugünkü ABD önderliğinde süren Irak ve Afganistan işgalleri de aynı genel tarihsel çizgiyi izlemektedir ve açık biçimde ABD’nin dünyanın temel petrol ve gaz kaynaklarını kontrol etme çabalarıyla ilişkilidir.⁽²⁶⁾

Bugün çokuluslu (ya da uluslarüstü) şirketler, yoksul ülkelerdeki ucuz emeği sömürerek ve emperyalist ilişkileri azaltmaktan ziyade güçlendirerek ulaştıkları her yerdeki kaynakları ve fırsatları kullanmak için dünyayı aşındırmaktadırlar. Sonuç; doğanın daha gaddarca küresel sömürüsü ve zenginlik ve iktidarın daha fazla rafine olmasıdır. Bu tür şirketlerin kendi kâr hanelerinden başka hiçbir şeye sadakatleri yoktur.

C. Doğası Gereği Büyümek ve Genişlemek Zorunda Olan Bir Sistem Sonunda Kısıtlı Doğal Kaynaklar Gerçekliğiyle Yüzleşecektir

Kısıtlı doğal kaynakların kaçınılmaz bitişi, gelecek kuşakları bu kaynakların kullanabilme olasılığından yoksun bırakacaktır. Doğal kaynaklar -petrol, gaz ve kömür (yakıt), su (sanayi ve tarım), ağaçlar (kereste ve kâğıt), maden çeşitleri (demir cevheri, bakır ve boksit gibi) ve diğerleri- üretim sürecinde kullanılmaktadır. Ormanlar ve balık avlama alanları gibi kimi kaynaklar kısıtlı boyutlardadır ancak koşullara göre değiştirilebilecek denli esnek bir planlı sistemle kullanıldığında doğal süreçlerle yenilenebilir. Diğer kaynakların gelecekteki kullanımı -petrol ve

25) “Fears for the World’s Poor Countries as the Rich Grab Land to Grow Food,” *Guardian*, 3 Temmuz, 2009; “The Food Rush: Rising Demand in China and West Sparks African Land Grab,” *Guardian*, 3 Temmuz 2009.

26) Harry Magdoff and Fred Magdoff, “Approaching Socialism,” *Monthly Review* 57, No. 3 (Temmuz-Ağustos 2005), s. 19-61. Michael T. Klare, *Rising Powers, Shrinking Planet*, (New York: Metropolitan Books, 2008).

gaz, madenler, kimi çöllerdeki ya da kuru bölgelerdeki yeraltı su kaynakları (prehistorik dönemde dolmuş sular)- şu anki arz çerçevesinde daimi olarak kısıtlıdır. Biyosferdeki su, hava ve toprak; kirlilik onların kirleticileri sindirme ve zararsız hale getirme kapasitelerini aşmadığı sürece gezegendeki yaşayan canlılar için sağlıklı kalmaya devam edecektir.

İş sahipleri ve yöneticiler operasyonlarında genellikle kısa vadeli düşünürler; çoğu önlerindeki üç beş yılı ya da çok ender olarak on yılı hesap ederler. Öngörülemez iş koşulları (iş çevrimi safhaları, diğer şirketlerle rekabet, gerek duyulan girdilerin fiyatları gibi) ve kısa vadeli dönüşler peşinde olan spekülâtörlerin talepleri nedeniyle izlemek zorunda oldukları yol budur. Bu nedenle büyük oranda aktivitelerinin önündeki doğal sınırlardan kopuk yollar izlerler; sanki sömürülecek doğal kaynaklar sınırsızmış gibi. Sınırlılık gerçekliği bilincine kavuşsalar bile bu olabildiğince hızlı çıkarılan belli bir kaynağın sömürüsünü yalnızca hızlandıracak ve sermayenin yeni kaynak sömürüsü alanlarına sıçramasına neden olacaktır. Her bir kapitalist birey, kâr etme ve sermaye biriktirme hedefinin peşine düştüğünde toplumu bir bütün olarak zarara uğratacak kararlar alınır.

Yenilenemez kaynakların tükenme süresi kaynakların boyutuna ve kaynak çıkarımının hızına bağlıdır. Bazı kaynakların tükenmesi, yüzlerce yıl alacakken (çıkartım hızının hep aynı kaldığı düşünüldüğünde) bazı önemli olanların sonu ise (petrol ve bazı madenler) o kadar uzak değildir. Örneğin, petrol rezerv tavanı öngörülerini enerji analistleri arasında farklılık gösterse de bizzat petrol şirketlerinin muhafazakâr tahminlerine göre bile mevcut petrol tüketimi hızıyla bilinen kaynaklar önümüzdeki elli yıl içinde tükenecektir. Petrol rezerv tavanı tahminleri çeşitli şirket, hükümet ve bilim raporlarında yer almaktadır. Bugünkü sorun petrol rezerv tavanına ulaşıp ulaşılamayacağı değil ne zaman ulaşılacağıdır.⁽²⁷⁾

Kullanım oranı artmasa bile, önemli gübre bileşiklerinden fosforun bilinen kaynakları mevcut teknoloji temelinde kullanılarak bu yüzyıl içinde tükenecektir.⁽²⁸⁾

27) British Petroleum, *BP Statistical Review of World Energy*, Haziran 2009, <http://bp.com>; John Bellamy Foster, *The Ecological Revolution*, (New York: Monthly Review Press, 2009), s. 85-105.

28) David A. Vaccari, "Phosphorus Famine: A Looming Crisis," *Scientific American*, Haziran 2009: s. 54-59.

Sınırlı doğal kaynaklarla yüzleşildiğinde, iktisadi güce sahip zenginlerin piyasa yoluyla metallerin nasıl dağıtılacağına karar verdiği modern bir kapitalist sistemde bunları, bir öncelik sırasına koymanın akılcı bir yolu bulunamaz. Petrol için yakın bir gelecekte öngörüldüğü gibi çıkarım oranı düşmeye başladığında, fiyat artışları yakın zamana dek dünya kapitalizminin böbürlendiği şeye daha fazla baskı yapacaktır: merkez ülkelerin sözde zengin “orta sınıf” işçilerine.

Çok sayıda okyanus balığı türünün neredeyse soyu tükenme noktasına gelecek biçimde azalmış olması, yenilenebilir kaynakların da nasıl tüketilebileceğine bir örnektir. Bu, balıkçılık tekneleri sahiplerinin elde ettiklerini maksimize etme şeklindeki kısa vadeli kişisel çıkarlarından - kimileri fabrika boyutunda balık yakalama, işleme ve dondurma işi yapmaktadır- kaynaklanmaktadır. Bu şekilde, balıklar tükenmektedir. Hiç kimse kamu yararını gözetmez. Genelde kişisel çıkar ve birikim üzerine kurulu bir sistemde, devlet de bunu yapmaktan acizdir. Buna bazen kamunun trajedisi denir. Oysa buna kamunun kişisel sömürüsü trajedisi denmelidir.

Bir kaynağın süren elverişliliğinde pay sahibi olan toplumlar o kaynağı geniş ölçekli şirketin yerine yönetebiliyor olsaydı durum çok daha farklı olurdu. Şirketler kısa vadeli kârları maksimize etmek gibi tek yönlü bir hedefe kilitlenirler ve orayı terk ettiklerinde arkalarında bozulmuşluk bırakırlar. İnsan hırsının bir doğal sınırı yoksa da, her gün öğrendiğimiz gibi denizlerin verimliliği gibi “yenilenebilir” kaynaklar da dâhil olmak üzere çok sayıda kaynağın sınırları vardır. (Somali kıyılarında fabrika boyutlu balıkçılık teknelerinin aşırı avlanması nedeniyle balıkların azaldığı gerçeğinin, bugün bölgedeki uluslararası gemiciliği tehdit eden korsanlığın yükselişinin ardındaki sebeplerden biri olduğuna inanılmaktadır. İlginçtir ki korsanlar, büyük balıkçı teknelerini bölge dışında tutmaya çalıştıkları için komşu Kenya’nın balıkçılık sanayisi de bugün düşüştür.)

Yenilenebilir kaynakların yenilenemeden önce sömürülmesine kaynağı “aşmak” denir. Bu, yalnızca büyük balık avlama sahalarında değil, yer altı sularında (örneğin, ABD’deki Oglala akiferinde, kuzeybatı Hindistan’ın geniş bölgelerinde, Kuzey Çin’de ve Kuzey Afrika ile Orta Doğu’nun bazı bölgelerinde), tropikal ormanlarda ve topraklarda bile gerçekleştirilmektedir.

Duke Üniversitesinden ekolojist John Terborgh yabancı iktisadi sö-

mürünün kaynakların acımasızca tüketilmesi ile birleştiği küçük bir Afrika ülkesine yaptığı bir geziyi anlatıyor.

Gittiğim her yerde yabancı ticari kuruluşlar, otokrat hükümetle sözleşmeler imzalamış halde kaynakları sömürüyordu. Dört beş fit kalınlığındaki dev kütükler balta girmemiş ormanlardan taşınıyor, petrol ve doğal gaz kıyı bölgesinden çıkarılıyor, deniz sahası balıkçılık hakları yabancı kuruluşlara satılıyor ve petrol ve maden aramaları da sürdürülüyordu. Kuzey Amerika'da keşif sonrası beş yüz yıl boyunca kaynakların sömürüsü benzer bir süreç izlemişti -balıklar, kürkler, avcılık, kereste, el değmemiş toprakların işlenmesi- ancak günümüz ekonomisi aşırı genişlemiş boyutları ve sayısız karmaşık teknoloji sayesinde bugün yoksul gelişmekte olan ülkelerde tüm kaynakların sömürüsü aynı anda sürmektedir. Birkaç yıl içinde, bu Afrika ülkesinin ve onun gibilerin kaynakları suyunu çekecektir. Peki sonra? Oradaki insanlar bugün bir bolluk yanılısamı yaşamaktadır ama bu yalnızca bir yanılısamdır, zira onlar kendilerini başka hiçbir şey için hazırlamamaktadır. Bu arada, biz de.⁽²⁹⁾

D. Kar Peşinde Aşırı Büyümeye Odaklanan Bir Sistem Kaçınılmaz Olarak Gezegenel Sınırları Aşacaktır

Yeryüzü sistemi, yüzlerce yıldır hayatın yeniden üretilmesi için çalışan bir dizi kritik biogeokimyasal süreci içerir. Son 12 bin yılda dünya iklimi, uygarlığın yeşerdiği Holosen olarak bilinen jeolojik çağ ile ilişkili olarak görece yumuşak bir şekle bürünmüştür. Bugün ise kapitalizmin sosyoekonomik sistemi öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, temel gezegenel sınırları aşmaktadır: karbon döngüsü, nitrojen döngüsü, toprak, ormanlar, okyanuslar. Çok daha fazla toprak temelli fotosentetik ürünün yüzde 40'a kadarı, bugün doğrudan insan üretiminde kullanılmaktadır. Yeryüzündeki tüm ekosistemler gözle görülür bir düşüş yaşamaktadır. Dünya ekonomisinin artan boyutlarıyla birlikte yeryüzü metabolizmasında oluşan insan kaynaklı çatlaklar, kaçınılmaz olarak daha zorlu ve çeşitli olmaktadır. Daha fazla iktisadi büyüme ve birikim talebi, zengin ülkelerde dahi hala kapitalist sistem içinde var olmaktadır. Sonuç olarak, dünya ekonomisi tek bir dev balona dönüşmektedir.

Dahası mevcut sistemin doğasında, çok daha geç olmadan işleri yolu-

29) John Terborgh, "The World is in Overshoot," *New York Review of Books* 56, No. 19 (3 Aralık 2009), s. 45-57.

na koyabilecek bir nitelik yoktur. Bunun için toplumun dibinden başka güçlere ihtiyaç vardır.

E. Kapitalizm Yalnızca Bir İktisadi Sistem Değildir; O, Zenginlik ve Birikim Sistemini Desteklemek için Politik, Adli ve Toplumsal Sistemi de Kurgular

Kapitalizmde insanlar, ekonominin hizmetindedir ve ekonominin iş-lemesi için hep daha fazla tüketmeleri gerektiği düşünülür. Yoğun ve Joseph Schumpeter'in deyişiyle "ayrıntılı reklâmcılık psikoteknikleri", insanların satın almaya devam etmesi için kesinlikle gereklidir.⁽³⁰⁾ Ahla-ki olarak sistem, kendi çıkarlarının (hırslarının), peşinden giden herke-sin genel çıkarı olduğu ve büyümeyi de sağlayacağı öngörüsüne dayalı-dır. Adam Smith bunu şu meşhur sözlerle ifade etmiştir: "Akşam yeme-ğimizi sağlayan; kasabın, biracının ya da fırıncının cömertliği değil, kendi çıkarlarına verdikleri önemdir."⁽³¹⁾ Diğer bir deyişle bireysel hırs (ya da kâr arayışı), sistemi yürütür ve insan ihtiyaçları yalnızca bir yan ürün olarak görülür. İktisatçı Duncan Foley bu öneriyi ve onun yarat-tığı iktisadi ve toplumsal akıl dışılıkları "Adam Safsatası" olarak adlan-dırmıştır.⁽³²⁾

Böyle bir sistemin düzgün işlemesi ve insanların toplumun üyeleri olarak gelişmesi için -hırs, bireycilik, rekabetçilik, diğerlerinin sömü-rülmesi ve "tüketimcilik" (ihtiyaçlarla ve hatta mutlulukla hiç ilgisi ol-mayacak biçimde hep daha fazla şey satın alma dürtüsü)- gereken yak-laşımlar ve kurallar insanlara okullar, medya ve iş yerleri aracılığıyla aşılanmaktadır. Benjamin Barber'in kitabının başlığı -*Tüketildi: Piyasa-lar Çocukları Nasıl Yozlaştırıyor, Yetişkinleri Nasıl Çocuklaştırıyor ve Yurttaşları Tümünden Nasıl Yutuyor*- bu konuda çok anlamlıdır.

Etiğin temeli olan başkalarına ve topluma karşı sorumluluk duygusu, bu tür bir sistemde yok olur gider. Gordon Gekko'nun -Oliver Stone'un *Wall Street* filminde şirketi ele geçiren kurgusal karakter- sözleriyle, "Hırs İyidir." Bugün, finansal sermayenin hükümet yardımlarından bü-yük pay alması sonrası gelişen yaygın kamuoyu öfkesi üzerine kapita-listler, kişisel çıkarların toplumun en derin temel taşı olduğunu vaaz et-

30) Joseph A. Schumpeter, *Business Cycles*, (New York: McGraw Hill, 1939), Cilt. 1, s. 73.

31) Adam Smith, *The Wealth of Nations*, (New York: Modern Library, 1937), s. 14.

32) Duncan K. Foley, *Adam's Fallacy*, (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006).

mektedirler. 4 Kasım 2009'da Barclay's Plc Genel Müdürü John Varley, Londra Trafalgar Meydanı'ndaki St. Martin-in-the Fields'te bulunan ahşap bir kürsüye çıkıp "Kâr Şeytani değildir" demişti. Birkaç hafta önce, 20 Ekim 2009'da, Goldman Sachs International danışmanı Brian Griffiths Londra'daki Aziz Paul Katedrali'nde toplananlara "İsa'nın, başkalarını kendimiz kadar sevelim, emri, kişisel çıkarların olumlanmasıdır" demişti.⁽³³⁾

Zengin kişiler zenginliklerini çok çalışmaya (kendilerinin ya da atalarının) ve muhtemelen şansa borçlu olduklarına inanırlar. Zenginliklerinin ve bolluklarının sayısız başka insanın toplumsal emeği sonucu arttığını göz ardı ederler. Yoksulları tembellik ya da yeterli eğitim almamak gibi sebeplerle bir şeyleri yanlış yapan kişiler olarak görürler. Birçok insanı kendi koşullarını iyileştirmekten alıkoyan yapısal engeller göz ardı edilir. Her bir bireyin ayrı bir iktisadi varlık olarak öncelikle kendi (ve ailesinin) iyiliğini düşünmesi gerektiği şeklindeki bakış açısı, ortak uygarlığımızı ve ihtiyaçlarımızı gölgede bırakır. İnsanlar doğuştan bencil değildir ancak sistemin baskıları ve karakteristikleri sonucu böyle olmak zorunda kalırlar. Her şeyin ötesinde, hiç kimse böyle bir it dalaşı sisteminde "Bir Numara" olmaya çalışmazsa, kim bir numara olur ki?

Kapitalizm tarafından belirlenen nitelikler, doğuştan "insan doğası" olarak gösterilir ve böylece kâr dürtüsünden başka hedeflere yönelen bir toplum tasavvur edilemez hale gelir. Öte yandan insanlar aşırı gadarlıktan bir amaç uğruna sonsuz fedakârlığa, kendisiyle ilgisi olmayan başkaları hakkında endişelenmekten gerçek fedakârlığa kadar bir dizi karakteristiğe sahip olabilir. Evrimsel atalarımızdan miras aldığımızı düşündüğümüz "öldürme içgüdüsü" -şempanzelerin başka şempanzelerin bebeklerini öldürmesini kanıt göstererek- goril ve cüce şempanze gibi (insanlara en az şempanzeler kadar yakın olan) diğer insansıların barışçıl nitelikleri referans gösterilerek sorgulanır.⁽³⁴⁾ İnsan bebekleri üzerinde yapılan araştırmalar göstermiştir ki, bencillik bir insan niteliği olsa da, iş birliği, empati, fedakârlık ve yardımseverlik de başka nite-

33) "Profit 'Is Not Satanic,' Barclays Says, after Goldman Invokes Jesus," Bloomberg.com, 4 Kasım 2009.

34) Frans de Waal. "Our Kinder, Gentler Ancestors," *Wall Street Journal*, 3 Ekim 2009.

likleridir.⁽³⁵⁾ İnsansı atalarımızdan almış olabileceğimiz niteliklerin dışında, kapitalizm öncesi toplumlar üzerinde yapılan araştırmalar kapitalist toplumlardan çok farklı normların özendirildiğini ve sergilendiğini ortaya koymaktadır. Karl Polanyi bu çalışmaları şu şekilde özetler: “Yakın tarihli tarihsel ve antropolojik araştırmaların öne çıkan sonucu; insanoğlu ekonomisinin bir kural olarak toplumsal ilişkileri ile iç içe olduğudur. İnsan, maddi mülkiyet konusundaki bireysel çıkarlarını savunmaya değil kendi toplumsal duruşunu, öngörülerini ve varlıklarını savunmaya çalışır.”⁽³⁶⁾ John Dewey, *Encyclopedia of the Social Sciences*’taki 1937 tarihli “İnsan Doğası” makalesinde -tüm diğer toplumsal bilimler tarafından da doğrulanmış biçimde- şu sonuca varır:

İnsan doğasının asli değişmezliğini savunanlarla geniş bir değişebilirlik ölçütüne inananlar arasındaki mevcut tartışmalar, büyük oranda savaşın geleceği ve kâr dürtüsüyle hareket eden rekabetçi bir iktisadi sistemin geleceği çevresinde dönmektedir. Sabit fikre kapılmaksızın, antropoloji ile tarihin bu kurumları değiştirmeye çalışanların arkasında olduğunu söylemek mantıklıdır. Değişimin önündeki insan doğasına atfedilen engellerin çoğunun aslında kurumların ataletinden ve mevcut statülerini korumak için güçlü sınıfların sahip olduğu gönüllü tutkudan kaynaklandığı açıktır.⁽³⁷⁾

Kapitalizm, bireysel kişisel çıkarı veya “mülkiyetçi bireyciliği” aktif ve aşırı biçimde destekleyen tek toplumsal sistemdir.⁽³⁸⁾ Bununla birlikte gerçek şudur ki kapitalist olmayan insan toplumları, paylaşım ve gruba karşı sorumluluk gibi nitelikleri teşvik ederek uzunca bir süre ayakta kalmışlardır; anatomik olarak modern insanların ortaya çıkışından bu yana geçen zamanın yüzde 99’undan fazlasında. Bunun tekrar gerçekleşebileceğinden kuşku duymak yersizdir.⁽³⁹⁾

35) J. Kiley Hamlin, Karen Wynn ve Paul Bloom, “Social Evaluation by Preverbal Infants,” *Nature* 50, No. 2 (22 Kasım 2007), s. 557-59; Nicholas Wade, “We May be Born with an Urge to Help,” *New York Times*, 1 Aralık 2009. Jeremy Rifkin, *The Empathic Civilization*, (New York: Penguin, 2009), s. 128-34.

36) Karl Polanyi, *The Great Transformation*, (Boston: Beacon, 1944), s. 46.

37) John Dewey, *Selections from the Encyclopedia of the Social Sciences*, (New York: Macmillan, 197), s. 536.

38) C. B. Macpherson, *The Political Theory of Possessive Individualism*, (Oxford: Oxford University Press, 1962).

39) Magdoff ve Magdoff, “Approaching Socialism,” s: 19-23.

Bugün şirket çıkarları ile, politika ve hukuk arasında kurulu ensest ilişki, doğal olarak çok sayıda araştırmacının ilgisini çekmektedir.⁽⁴⁰⁾ Bu ilişki içinde açık rüşvetçilik, kampanya katkıları ve lobi çalışmaları aracılığıyla yakınlaşma, dostluk ve nüfuz satın alma gibi şeyler bulunur. Buna ek olarak politik liderler arasında, kapitalist şirketler için iyi olanın ülke için de iyi olduğu şeklinde bir ön kabule dayalı bir kültür gelişmektedir. Dahası, politik liderler kendilerini giderek daha fazla politik ya da ekonomik girişimcilerin rakipleri olarak görmekte ve sürekli olarak kendilerini, yeniden seçilmeleri için şirketlere fon sağlamanın aslında kamu yararına olduğu konusunda kandırmaktadırlar. Hukuk düzeni içinde kapitalistlere ve onların şirketlerine her türlü imtiyaz sağlanmaktadır.

Şirket çıkarlarının ekonomi, medya ve devlet üzerindeki nüfuzu düşünüldüğünde, bunların karşı çıktıkları köklü değişimleri sağlamanın zorluğu da ortaya çıkar. Bu nedenle akılcı ve ekolojik açıdan etkili enerji politikaları, sağlık sistemi, tarım ve gıda sistemi, sanayi sistemi, ticaret politikası, eğitim vs. uygulamak imkânsıza yakındır.

IV. Kapitalizmin Toplumsal Adaletle Çelişen Karakteristikleri

Kapitalizmin yukarıda değinilen karakteristikleri -büyüme gereksinimi, insanları hep daha fazlasını satın almaya zorlaması, gelecek kuşaklar için kaygılanmadan kaynak kullanımı; gezegensel sınırların aşılması, iktisadi sistemin toplumun ahlaki, yasal, politik, kültürel yapıları üzerindeki baskın rolü- muhtemelen kapitalizmin çevreye en zararlı karakteristikleridir. Öte yandan sistemin *toplumsal adalet* konusunu da derinden etkileyen başka karakteristikleri de vardır. Sistem içinde yerleşmiş bu toplumsal çelişkilere daha yakından bakmak önemlidir.

A. Sistem Doğal Haliyle İşlerken Zenginlik ve Gelir Düzeylerinde Büyük Bir Eşitsizlik Oluşur

Kapitalizmin başarıları ve başarısızlıkları arasında mantıksal bir bağ vardır. Dünya halklarının büyük kısmının yoksulluğu ve sefaleti bir şanssızlık, sistemin kasıtsız bir yan ürünü, orada burada ufak oynamalarla giderilebilecek bir niteliği değildir. Zenginliğin aşırı birikimi -kapitalizmin ulusal ve uluslararası alanlarda işleyiş biçiminin doğrudan

40) Simon Johnson, "The Quiet Coup," *Atlantic Monthly*, Mayıs 2009.

bir sonucu olarak- aynı zamanda dünya halklarının büyük kısmı için kalıcı açlık, yetersiz beslenme, sağlık sorunları, su mahrumiyeti, sıhhi yetersizlik ve yaygın sefalet yaratmaktadır. Zengin azınlık, büyük eşitsizliklerin aslında gerekli olduğu şeklindeki söylenceden beslenir. Örneğin yukarıda da adı geçen Goldman Sachs International danışmanı Brian Griffiths şöyle der: “Herkes için daha fazla zenginlik ve fırsat yaratabilmenin bir yolu olarak eşitsizliğe katlanmamız gerekir.”⁽⁴¹⁾ Zenginler için iyi olan -onlara göre- çoğunluk kalıcı bir yoksulluğa mahkûm olsa da tesadüfen bir bütün olarak toplum için de iyi olur.

Birçok insan hayati gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla maaş alabilmek için çalışmak zorundadır. Öte yandan, sistemin işleyiş biçimi nedeniyle, çok sayıda insan merdivenin en alt basamaklarındaki işlere istikrarsızca bağımlıdır. Bunlar büyüme dönemlerinde işe alınır, büyüme yavaşladığında ya da başka nedenlerden artık onların emeğine ihtiyaç duyulmadığında kovulurlar; Marx, bu gruba “yedek emek ordusu” adını vermiştir.⁽⁴²⁾ En yüksek önceliğin kâr etmek olduğu gümlenen ve patlayan bir sistemde yedek orduda bir grup insan tutmak yalnızca kullanışlı değil, sistemin yumuşak işleyişi için kesinlikle zorunludur da. Bu durum her şeyin ötesinde maaşları düşük tutmaya yarar. Hükümetin kayda değer müdahalelerinden (kapsamlı miras vergileri ve anlamlı ilericiler gelir vergileri aracılığıyla) uzak olan sistem, kuşaktan kuşağa aktarılan bir gelir ve zenginlik eşitsizliği yaratır. Ülkeler içinde ve arasında fazla zenginlerin ve fazla fakirlerin oluşu rastlantısal değildir; zenginlik ve yoksulluk aynı paranın iki ayrı yüzü gibidir.

2007’de ABD’de en zengin yüzde 1’lik dilim, ülke varlığının yüzde 33,8’ini elinde tutarken, nüfusun alttaki yüzde 50’lik dilimi yalnızca yüzde 2,5’ine sahipti. Elbette en zengin 400 kişi 2007’de toplam 1,54 trilyon dolarlık bir servete sahipti; alttaki 150 milyon insanla neredeyse aynı. Küresel çapta, dünyanın en zengin 793 milyardercisinin zenginliği, bugün 3 trilyon dolardan fazladır; toplam dünya gelirinin (2008’de 60,3 trilyon dolardı) yaklaşık yüzde 5’i. Dünya çapında “yüksek net kazançlı bireyler” olarak tanımlanan yalnızca 9 milyon kişi (dünya nüfusunun yüzde 1’inin onda biri kadar) bugün toplam 35 trilyon dolarlık servete sahiptir;

41) Julia Werdigier, “British Bankers Defend Their Pay and Bonuses,” *New York Times*, 7 Kasım 2009.

42) Fred Magdoff ve Harry Magdoff, “Disposable Workers,” *Monthly Review* 55, No. 11 (Nisan 2005), s. 18-35.

bu dünya gelirinin yüzde 50'sinden fazlasına eşittir.⁽⁴³⁾ Zenginlik daha yoğunlaştıkça, zenginler daha fazla politik güç elde etmekte ve alabilecekleri kadar parayı almak için her şeyi yapmaktadırlar; hem de düşük iktisadi katmandakilerin harcanması uğruna. Toplumun üretim güçlerinin çoğu, yani fabrikalar, makineler, ham maddeler ve toprak görece sınırlı bir nüfus yüzdesi tarafından kontrol edilmektedir. Elbette birçok insan, işlerin bu sözde doğal gidişatında yanlış bir şey görmemektedir.

B. Mallar ve Hizmetler Ödeme Gücüne Göre Paylaşıyor

Yoksullar, "efektif" talebe sahip olmadıkları için biyolojik temelli talepleri olduğu halde iyi evlere ya da yeterli gıda kaynaklarına ulaşamazlar. Tüm mallar metadır. Yeterli efektif talebe (paraya) sahip olmayanların kapitalist sistemde herhangi bir metaya ulaşma hakkı yoktur; bunlar elmas bir bilezik ya da dev bir McMansion gibi lüksler kadar sağlıklı bir fiziksel çevre, güvenilir gıda kaynakları ya da nitelikli tıbbi bakım gibi hayati gereksinimler de olabilir. Tüm metalara erişimi belirleyen, istek ya da ihtiyaç değil; onları satın alabilecek yeterli paraya ya da krediye sahip olmaktır. İçsel işleyişi ile eşitsizlik üreten ve işçilerin maaşlarını düşük tutan bir sistem, böylelikle çok sayıda kişinin (bazı toplumlarda çoğunluğun) temel gereksinimlere ya da onurlu bir insani var oluş olarak tanımlayabileceğimiz yaşam tarzına erişememesini sağlar.

İşçi sendikalarının ve siyasi partilerin güçlü olduğu dönemlerde Avrupa'daki bazı ileri kapitalist ülkelerin, evrensel sağlık bakımı gibi ABD'dekilerden daha cömert sosyal güvenlik programları kurduğunu eklemekte yarar vardır. Bu, piyasanın yapamadığını hükümetin yapmasını talep eden halkın mücadelesinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir; hayatın bazı temel gereksinimlerine eşit erişim hakkı.

C. Kapitalizm Tekrar Eden İktisadi Düşüşlerle Dolu Bir Sistemdir

Normal iş çevriminde fabrikalar ve tüm sanayiler, piyasadaki bir patlama esnasında -onun hiç bitmeyeceğini düşünerek ve "iyi zamanları" kaçırmak istemeyerek- hep daha fazla üretir ve bunun sonucunda bir

43) Matthew Miller ve Duncan Greenberg, ed., "The Richest People In America" (2009), *Forbes*, <http://forbes.com>; Arthur B. Kennickell, "Ponds and Streams: Wealth and Income in the U.S., 1989 to 2007," Federal Reserve Board Working Paper 2009-13, 2009, s. 55, 63; "World GDP," , giriş tarihi 16 Ocak 2010; "World's Billionaires," *Forbes.com*, 8 Mart 2007; Capgemini and Merrill Lynch Wealth Management, *World Wealth Report*, 2009, giriş.

resesyona yol açacak biçimde aşırı üretim ve aşırı kapasite gerçekleşmiş olur. Diğer bir deyişle sistem, yoksulların ve yoksulluğa yakın olanların en fazla zararı gördüğü krizlere bağımlıdır. Resesyonlar düzenli bir şekilde gerçekleşirken, bunalımlar daha az görülür. Bugün, derin bir resesyon ya da mini bir bunalım (yüzde 10'luk resmi işsizlik rakamıyla) içindeyiz ve birçok kişi, tam kapsamlı bir bunalımdan kıl payı kurtulduğumuzu düşünüyor. Tam olarak 1850'lerin ortalarından bu yana ABD'de otuz iki resesyon ya da bunalım görüldü (bugünkü hariç); 1945'ten beri ortalama küçülme süresi on ay, küçülmeler arasındaki ortalama genişlemeler ise altı yıl civarında sürdü.⁽⁴⁴⁾ İronik olansa, ekolojik bir bakış açısıyla, büyük resesyonlar -birçok insana zarar vermiş olsa da- düşük üretim atmosfere, suya ve toprağa daha az zarar verdiği için aslında faydalı oldular.

V. Kapitalizmin Ekolojik Dönüşümü için Öneriler

Kapitalizmin doğurduğu ekolojik ve toplumsal problemleri tam olarak algılayanlar vardır ancak bu kişiler kapitalizmin dönüştürülebileceğini ve dönüştürülmesi gerektiğini savunurlar. Benjamin Barber'a göre: "Kapitalizmin ruhu için mücadele... ülkenin ekonomik gövdesi ile yurttaş ruhu arasındaki mücadeledir: kapitalizmi heveslerimizi ve isteklerimizi dönüştürmekten ve imal etmekten ziyade doğamıza ve ihtiyaçlarımıza hizmet edecek uygun bir şekle sokma mücadelesi. Kapitalizmi kurtarmak, onu ruhla uyumlu hale getirmek demektir; yurttaş ruhlarımızı tanımlayan sağduyu, çoğulculuk ve "kamusal işler"le. Bir ruh devrimi."⁽⁴⁵⁾ William Greider *Kapitalizmin Ruhü: Ahlaklı Bir Ekonominin Yolunu Açmak* adlı bir kitap yazmıştır. Bunun dışında "yeşil kapitalizm" ve "doğal kapitalizm" potansiyelini savunan Paul Hawken, Amory Lovins ve L. Hunter Lovins'e ait kitaplar da vardır.⁽⁴⁶⁾ Burada, bize sonsuza dek zenginleşebileceğimiz, ekonomiyi büyütebileceğimiz ve tüketimi artırabileceğimiz mesajı verilmektedir; aynı zamanda gezegeni de kurtarabi-

44) "How Many Recessions Have Occurred in the U.S. Economy?" Federal Reserve Board of San Francisco, Ocak 2008, <http://frbsf.org>; National Bureau of Economic Research, Business Cycle Expansions and "Contractions, 17 Ocak 2010" .

45) Benjamin Barber, "A Revolution in Spirit," *The Nation*, 9 Şubat 2009.

46) Paul Hawken, Amory Lovins ve L. Hunter Lovins, *Natural Capitalism*, (Boston: Little, Brown and Co., 1999). F.E. Trainer, "Natural Capitalism Cannot Overcome Resource Limits" .

leceğimiz! Bu ne kadar mümkündür? Küçük bir sorunumuz var; kârları maksimize etmek gibi tek bir hedefi olan bir sistemin ruhu yoktur, bir ruha sahip olamaz, asla yeşil olamaz ve doğası gereği hevesleri ve istekleri dönüştürmeli ve imal etmelidir.

Bir dizi önemli “çember dışı” ekoloji ve çevre düşünürü ve uzmanı var. Bunlar sahiden gezegenin sağlığını düşünen iyi ve düşünceli adamlar ve pek çoğu toplumsal adalet sorunlarına da kafa yoruyor. Yine de bunların kaçamayacakları tek bir çember var; kapitalist ekonomik sistem. Sistemi ve onun “piyasa kusurlarını” eleştiren çok sayıda insan bile kapitalizm çemberinden sahiden çıkabilmektense sıkı biçimde kontrol edilen “insancıl” ve şirket yanlısı olmayan bir kapitalizm hedefine sahip “çözümlere” ulaşıyor. Bunlar, farklı hedefleri ve karar alma süreçleri olan bir iktisadi sistemi -kâr yerine insani ve çevresel ihtiyaçlara birincil önem veren bir sistem- bırakın savunmayı, düşünemiyorlar bile.

Şirketler, kendilerini “yeşil” olarak tanımlayıp birbirleriyle rekabet ediyorlar. Örneğin Gucci kıyafetlerinizi gönül rahatlığıyla giyebilirsiniz çünkü şirket daha az kâğıt kullanarak yağmur ormanlarının korunmasına yardım ediyor.⁽⁴⁷⁾ *Newsweek*; Dell, Hewlett-Packard, Johnson & Johnson, Intel ve IBM gibi dev şirketlerin 2009’un en yeşil şirketleri olduğunu iddia ediyor; bunun sebebi de bu şirketlerin “yenilenebilir” enerji kaynakları kullanması, sera gazı salımı raporları vermesi (ya da onları düşürmesi) ve resmi çevre politikaları ve iyi niyet sergilemesi.⁽⁴⁸⁾ Karbon “ofsetleri” satın alarak, seyahatinizin çevresel etkilerini güya sıfırlayıp, masumane bir şekilde istediğiniz her yere gidebilirsiniz.

Kapitalizmi rahatsız etmeden ekolojik sorunlara dair önerilen aygıtlardan bazılarını ele alalım.

A. Daha Fazla Enerji Verimliliği Olan ve Daha Az Materyal Girdi Kullanan Daha İyi Teknolojiler

Enerji verimliliğini artırmak için yapılan bazı öneriler -insanların eski evlerini yalıtımlarına önyak olarak kışın ısınmak için daha az yakıt harcamalarını sağlamak gibi- içi boş sağduyu örnekleridir. Ev aletleri ve

47) “Gucci Joins Other Fashion Players in Committing to Protect Rainforests,” *Financial Times*, 5 Kasım 2009.

48) Daniel McGinn, “The Greenest Big Companies in America,” *Newsweek*, 21 Eylül 2009.

otomobiller gibi makinelerin üretimi sürekli artmaktadır ve bu, sistemin normal bir parçasıdır. Bu alanda daha fazlası yapılabilecekken, üretim artışı genellikle düşük maliyetlere ve fazla kullanıma yol açmakta (ayrıca otomobillerde olduğu gibi boyut artışına da) böylece kullanılan enerji miktarı artmaktadır. “Yeşil” tarımsal yakıtlara yönelik yanlış yönlendirme de çevreye aşırı zararlı bir yönelimdir. Bu, gıda ve araba yakıtı sektörlerini doğrudan rekabete sokmakla kalmaz, aynı zamanda tümünden enerji verimliliğini de kesin olarak düşürür.⁽⁴⁹⁾

B. Nükleer Enerji

James Lovelock ve James Hansen gibi iklim değişimiyle ilgilenen bazı bilim insanları nükleer enerjiyi bir alternatif, fosil yakıt kullanımına kısmi bir teknolojik yanıt ve artan kömür kullanımına göre daha fazla tercih edilebilir bir seçim olarak görür. Ne var ki, nükleer enerji teknolojisi üçüncü kuşak nükleer santrallerle ve dördüncü kuşak nükleer enerji (henüz gerçekleşmedi) olasılığıyla birlikte bir miktar gelişmiş olsa da nükleer enerjinin tehlikeleri, radyoaktif atıkların yüzlerce binlerce yıl kaybolmaması, karmaşık sistemlerin toplumsal idaresi ve taşıdığı riskin boyutları düşünüldüğünde hala devasa boyutlardadır. Dahası, nükleer santrallerin yapımı yaklaşık on yıl sürmekte ve fazlasıyla maliyetli ve mantıksız olmaktadır. Yani (hiçbiri değilse bile sırf gelecek kuşaklar için) nükleer enerji çözümlerinden kesinlikle uzak durmak gerekir. Bu yönde ilerlemek tam olarak Faustçu bir yaklaşım olacaktır.⁽⁵⁰⁾

C. Geniş Ölçekli Mühendislik Çözümleri

Atmosferden karbondioksiti çıkarmak ya da güneş ışığının yeryüzünden uzaya yansımaları artırmak gibi bir dizi mühendislik projesi önerilmektedir. Bunlar, enerji tesislerinden karbondioksit alıp yeryüzünün derinliklerine enjekte etmek ve okyanusları demirle gübreleyerek karbon emilimini artıracak alg gelişimini sağlamak gibi *karbon tecridi projeleri*; güneş ışığını yansıtıcılar için okyanuslara dev beyaz adacıklar yerleştirmek, büyük uydular kurmak ve ışığı yansıtacak partiküllerle

49) Fred Magdoff, “The Political Economy and Ecology of Biofuels,” *Monthly Review* 60, no. 3 (Temmuz-Ağustos 2008), s. 34-50.

50) James Lovelock, *The Revenge of Gaia*, (New York: Perseus, 2006), 87-105, Hansen, *Storms of My Grandchildren*, s. 198-204. Robert D. Furber, James C. Warf ve Sheldon C. Plotkin, “The Future of Nuclear Power,” *Monthly Review* 59, No. 9 (Şubat 2008), s. 38-48.

stratosferi doldurmak gibi geliştirilmiş güneş ışığı yansıtma projeleridir.

Elbette, bu tür projelerin ne tür yıkıcı yan etkileri olacağını kimse bilemez. Örneğin, okyanuslarda daha fazla karbon saklanması asitleşmeyi artırabilir ve güneş ışığını yansıtma için stratosfere sülfür dioksit salmak fotosentezi azaltabilir.

Karbon tecridi için yeniden ormanlaştırmayı artırmak ve (büyük oranda karbondan oluşan) organik toprak maddesini çoğaltmak için ekolojik toprak yönetimi uygulamak da bir dizi düşük teknoloji çözüm arasındadır. Bunların birçoğu yine de yapılmalıdır (organik madde toprağın birçok açıdan gelişimini sağlar). Bunlardan bazıları atmosferdeki karbon yoğunluğunu azaltabilir. Atmosferdeki karbon oranını azaltacak yeniden ormanlaştırmının, negatif salım oranları sağladığı düşünülür. Öte yandan düşük teknoloji çözümler, genişleyen bir sistem içinde -özellikle bugün dikilen ağaçların yarın kesileceği ve toprak organik madde-si olarak saklanan karbonun daha sonra uygulamalar değiştiğinde karbondioksit dönüştürülebileceği düşünüldüğünde- sorunu çözemez.

D. Sınırla ve Değiştir (Piyasa Değişimi) Projeleri

Sistemin en çok tutulan iktisadi aygıtı karbon salımlarını sınırlayan “sınırla ve değiştir” projeleridir. Buna göre sera gazı salımı için bir seviye belirlenir ve sanayilere karbondioksit ve diğer sera gazı salımları için (ücret ya da açık artırma yoluyla) dağıtım izni verilir. İhtiyaç duyduğundan fazla izne sahip şirketler, daha fazla kirletme hakkı isteyen başka firmalara bu izinleri satarlar. Bu tür projeler; şirketlere bir yandan kirletmeye devam ederken öbür yandan başka yerlerde -örneğin Üçüncü Dünya’da- kirliliği önleyerek iyi niyet satın alma şansı tanıyan Orta Çağ af belgeleri gibi “ofsetler” içerir.

Teoride sınırla ve değiştir projeleri, karbon verimliliğini artıracak teknolojik yeniliklerin önünü açmak için düşünülmüştür. Pratikte ise karbondioksit salım oranlarının Avrupa gibi asıl yerlerde azalmasını sağlamamıştır. Karbon ticaretinin asıl sonucu, kimi şirketler ve bireyler için dev kârlar ve ikincil bir karbon piyasası oluşması olmuştur.⁽⁵¹⁾ “Ofsetlerin” kayda değer denetimi ya da ileride atmosfere karbondioksit salımı-

51) Friends of the Earth, “Subprime Carbon?” (Mart 2009), http://foe.org/suprime_carbon, and *A Dangerous Obsession* (Kasım 2009), <http://foe.co.uk>; James Hansen, “Worshipping the Temple of Doom” (5 Mayıs 2009), <http://columbia.edu>; Larry Lohman, “Climate Crisis: Social Science Crisis,” M. Voss, ed., *Kimawandel* (yakında yayımlanacak), (Wiesbaden: VS-Verlag).

nı artırabilecek şekilde koşulların değişmesine yönelik kimi kısıtlamalar söz konusu değildir.

VI. Şimdi Ne Yapmalı?

Sistemsel değişim olmasa bile, kuşkusuz kapitalizmin çevre ve insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için yapılmış ve gelecekte yapılacak şeyler vardır. ABD'nin, diğer birçok ileri kapitalist ülkede olduğu gibi evrensel sağlık sistemi de dâhil olmak üzere daha iyi bir toplumsal refah sistemi kuramaması için bir sebep yoktur. Hükümetler en zorlu çevresel sorunları azaltmak için yasalar yapar ve düzenlemeler oluştururlar. Aynı şey çevre veya makul maliyetli evler inşa etmek için de geçerlidir. Alınacak paranın yüzde yüzü kamuya ayrılarak hem korumayı teşvik edip hem de yükü en fazla karbon ayak izine ve maksimum zenginliğe sahip kesimlere bindirecek, James Hansen tarafından önerilen bir tür karbon vergisi oluşturulabilir. Kömürle çalışan (tecrit olmaksızın) tesisler engellenebilir ya da mevcut olanlar kapatılabilir.⁽⁵²⁾ Dünya çapında karbon salımlarında azalma ve dönüşüm desteklenebilir, kişi başı karbon salımında bir standart oluşturulabilir, kişi başı daha fazla karbon ayak izine sahip zengin ülkelere daha fazla kısıtlama getirilebilir.⁽⁵³⁾ Sorun, çok güçlü çevrelerin bu önlemlere karşı çıkmasıdır. Bu nedenle bu tür reformlar, en iyi haliyle bile sınırlı kalmakta ve sistemin birikim dürtüsüne burnunu sokmadığı için yalnızca marjinal bir varlık sergilemektedir.

Şüphesiz, tüm bu yaklaşımlarla ilgili problem, bunların ekonominin aynı feci çizgide devam etmesine izin vermesidir. İstedığımız kadar tüketmeye (ya da gelirimiz ve varlığımız el verdiğince), kaynakları kullanmaya, daha verimli yakıt kullanan arabalarımızla daha uzun mesafeler kat etmeye, “yeşil” şirketler tarafından üretilen her tür yeni ürünü tüketmeye devam edebiliriz. Tek yapmamız gereken (içlerinden yakıt üretimi için tarımsal yakıt ürünü kullanan bazıları aslında yeşil olmayan) yeni “yeşil” teknolojileri desteklemek ve şu ya da bu şekilde yenisinden dönüştürülüp kullanılmak üzere çöplerimizi ayrıştırmaktır; böylece sürekli büyüme ve kâr hedefine ulaşan bir ekonomide daha önce ol-

52) Hansen, *Storms of My Grandchildren*, s. 172-77, 193-94, 208-22.

53) Aubrey Meyer, *Contraction and Convergence*, Devon: Schumacher Society, 2000, Tom Athanasiou ve Paul Baer, *Dead Heat*, (New York: Seven Stories Press, 2002).

duğu kadar nezih yaşayabiliriz.

İnsan kaynaklı karbondioksit ve diğ er sera gazı salımlarından kaynaklanan iklim değışimi probleminin vahameti, karbon ayak izlerini kesinlikle azaltmanın gerekli olduğu (kendi içinde zor bir sorun) sonucuna yol açmıştır. H lbuki gerçeklik şudur ki tamamıyla sermayenin genişleyen birikimine odaklanmış bir sistemden kaynaklanan sayısız, i  i e geçmiş, artmakta olan ekolojik problem vardır. Azaltılması gereken yalnızca karbon ayak izleri değıl, aynı zamanda ekolojik ayak izleridir. Buna göre dünya çapında özellikle de zengin ülkelerdeki ekonomik genişleme azaltılmalı hatta durdurulmalıdır. Aynı zamanda, çok sayıda yoksul ülke de ekonomisini genişletmelidir. Bu nedenle yeni ilkelerimiz, sürdürülebilir insani kalkınma ilkeleri olmalıdır. Bunun anlamı herkes için yeterli olandan fazlası olmamasıdır. İnsani kalkınma, sürdürülemez iktisadi kalkınma değıldir; sürdürülebilir insani kalkınma elbette durdurulmamalı ve herkesin yararına geliştirilmelidir.

VII. Başka Bir İktisadi Sistem Yalnızca Mümkün Değıl Aynı Zamanda Gereklidir

Sürdürmekte olduğumuz analiz doğruysa, ekolojik krizin mevcut sistemin mantığı içinde   z lemeyeceğı gerçeğine işaret etmektedir. Bu şekildeki farklı önerilerin başarı şansı yoktur. Dünya kapitalist sistemi şu sebeplerle açık biçimde s rd r lemezdir: (i) kar sağlamak için sürekli genişlemesi gereken bir üretime yol açan sonu gelmez sermaye birikimi arayışı, (ii)  evreyi kirleten ve hala yeterli nicelikte ve nitelikte gıdaya erişim şansı tanımayan tarım ve gıda sistemi, (iii)  evreyi acımasızca yok etmesi, (iv) sürekli olarak  lkeler içinde ve arasında zenginliğin katmanlaştırılmasını desteklemesi ve güçlendirmesi, (v) kendi işlemleri yüzünden ortaya çıkan toplumsal ve ekolojik sorunları önlemek için teknolojik sihirli formüller araması.

Ekolojik -bize göre aynı zamanda sosyalist de olması gereken- bir iktisada geçiş, zorlu bir yolculuktur ve bir gecede halledilemez. Bu, bir "Kışlık Sarayı yerle bir etme" olayı değıldir. Aksine yeni bir kültürel yoğunluk ve yeni bir üretim sistemi peşinde dinamik, çok yönlü bir mücadeledir. Mücadele tam olarak *sermaye sistemine* karşıdır. Bu mücadele burada ve şimdi sistemin çatlakları arasında eşitlikçi, toplumcu ve yeryüzüyle sürdürülebilir bir ilişki kuran yeni bir toplumsal metabolizma için çalışarak *sermaye mantığına* karşı çıkmakla başlamalıdır. Sürdü-

70 Marksist Ekoloji

rülebilir insani kalkınmanın temeli, aynen bizzat burjuvazinin feodal toplumun “gözeneklerinden” yükselmesi gibi, sermayenin yönettiği sistem içinde onun bir parçası olmadan yaratılmalıdır.⁽⁵⁴⁾ Sonuçta, bu girişimler devrimci bir yeni hareketin ve toplumun temelini oluşturabilecek güce kavuşabilir.

Tüm dünyada, kapitalist toplumun çatlaklarında bu tür mücadeleler sürmektedir ve burada ele alamayacağımız denli çeşitli ve karmaşıktır. Bolivya’da süren devrimci mücadelenin bir sonucu olarak beliren yeni bir temelde, bugün yerli halklar yeryüzüne karşı yeni bir etiği zorlamaktadır. Küresel bir köylü-çiftçi örgütü olan La Via Campesina, aynen Brezilya’daki MST (Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra) ve Küba ile Venezuela gibi yeni ekolojik tarım biçimlerini desteklemektedir. Yakın zamanda Venezuela Başkanı Hugo Chavez büyük bir petrol ihracatçısı olan Venezuela’daki petrol bağımlısı modelden kurtulmaya çalışmanın, toplumsal ve çevresel sebeplerini vurgulamıştır.⁽⁵⁵⁾ İklim adaleti hareketi, iklim krizine eşitlikçi ve antikapitalist çözümler talep etmektedir. Her yerde radikal, özellikle de antikapitalist stratejiler, kâr güdüsüne değil başka bir etik ve örgütlenme biçimine dayalı olarak yeşermektedir: ekolojik köyler, Brezilya, Curitiba ve başka yerlerde yaratılan yeni kentsel çevre girişimi, kalıcı tarım deneyleri, toplum destekli tarım, Venezuela’daki tarım ve sanayi kooperatifleri gibi. Dünya Sosyal Forumu bu isteklerin çoğunun dile getirilmesini sağlamıştır. Önde gelen ABD’li çevreci James Gustave Speth’in söylediği gibi: “Uluslararası toplumsal değişim hareketi -kendini ‘küresel antikapitalizmin önlenemez yükselişi’ olarak tanımlayan- çoğu kişinin hayal ettiğinden daha güçlüdür ve giderek daha da güçlenecektir.”⁽⁵⁶⁾

Kapitalizmin mantığına muhalefetin -sistemi tümünden ortadan kaldırma arayışının- yükseliyor olmasının sebebi, bildiğimiz kadarıyla yeryüzünün ve bizzat insanlığın ayakta kalabilmesi için başka bir alternatifin olmamasıdır. Bu noktada ekoloji ile sosyalizmin hedefleri örtüşmektedir. Gıda, sağlık bakımı, barınma vs hizmetler kadar toprağın da bölü-

54) Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works*, (New York: International Publishers, 1975), vol. 6, 327; Karl Marx, *Capital*, Cilt. 3 (London: Penguin, 1981), s. 447-48.

55) “Chávez Stresses the Importance of Getting Rid of the Oil Rentier Model in Venezuela,” MRzine, (11 Ocak 2010).

56) James Gustave Speth, *The Bridge at the Edge of the World*, (New Haven: Yale University Press, 2008), s. 195.

şümünün piyasa güçlerini değil insani ihtiyaçları karşılayacak şekilde yapılması gerektiği gün geçtikçe daha da belirginleşmektedir. Bunu söylemek, elbette başarmaktan kolaydır. Bunun için yerel, bölgesel ve bölgeler arası seviyelerde gerçekleşen demokratik süreçler çerçevesinde iktisadi kararlar alınması gerekir. Şu gibi sorunlarla yüzleşmek zorundayız: (a) Herkesin gıda, su, barınma, giyim, sağlık, eğitim ve kültürel fırsatlar gibi temel ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağız? (b) İktisadi üretimin ne kadarı tüketilecek ve ne kadarı yatırıma ayrılacak? (c) Yatırımlar nasıl yönlendirilmeli? Süreç içinde, insanlar bu aktiviteleri doğayla olumlu etkileşimler sağlayacak biçimde -ekosistemi geliştirmeyi hedefleyen- yürütmenin en iyi yollarını bulmalıdır. Birbirimize karşı, toplumumuza karşı ve dünyadaki tüm toplumlara karşı sorumluluklarımızı vurgulayan yeni demokrasi biçimlerine ihtiyaç vardır. Bunu başarmak, elbette, her düzeyde toplumsal planlamayı gerektirir: yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ve başarılı olabilmesinin tek yolu yalnızca halk için değil, halkla *birlikte* ve halk *tarafından* toplumsal planlamanın gerçekleştirilmesidir.⁽⁵⁷⁾

Demokratik, akılcı seviyede eşitlikçi ve tüketime kısıtlamalar getirebilen bir iktisadi sistem, şüphesiz ki insanların varlıklı ülkelerde bir “orta sınıf” hayat tarzı olarak adlandırılan (ve bu ülkelerde bile asla evrenselleşmemiş) tüketim seviyesinden çok daha aşağı bir seviyede tüketim gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Cihazlar ve aşırı lüks evler yönünden “daha yoksul” olsa da, sade bir yaşam tarzı kültürel anlamda ve diğer insanlarla ve doğayla yeniden ilişki kurma anlamında daha zengin olacaktır. Bunun sebebi de insanların yaşamsal gereksinimlerine ulaşmak için daha az çalışmak zorunda olmasıdır. Varlıklı kapitalist ülkelerde çok sayıda iş verimsizdir ve elenebilir. Böylece çalışma haftası çok daha akılcı örgütlenmiş bir toplumda ciddi anlamda kısaltılabilir. Kimi zaman tampon çıkartmalarında da gördüğümüz “Sade Yaşa ki Diğerleri de Hayatta Kalabilsin” sloganı kapitalist bir toplumda anlamsızdır. Helen ve Scott Nearing’in, sade yaşayarak da çekici ve ilginç bir hayata sahip olunabileceğini gösteren hayatları yoksulların mevcut koşullarda bir işine yaramaz.⁽⁵⁸⁾ Öte yandan, bu slogan, tüm insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan (özel değil) toplumsal denetim altındaki bir toplumda gerçek bir öneme kavuşur.

57) İspatlamayla ilgili bakınız Magdoff ve Magdoff, “Approaching Socialism,” s. 36-61.

58) Helen ve Scott Nearing, *Living the Good Life*, (New York: Schocken, 1970).

72 Marksist Ekoloji

Venezuela'daki -yerel halkın toplumlarındaki sosyal yatırım önceliklerini belirlediği ve bunları uygulamak için kaynak alabildiği- Toplum Meclisleri belki de yerel düzeyde insani ihtiyaçların planlanmasına bir örnektir. Okullar, klinikler, yollar, elektrik ve şebeke suyu gibi önemli ihtiyaçların karşılanabilmesinin yolu budur. Gerçekten dönüşmüş bir toplumda Toplum Meclisleri, bölgesel ve bölgeler arası girişimlerle de etkileşime geçebilir. İnsanların temel ihtiyaçlarının planlanmasının ardından toplumun eline kalan üretim fazlasının kullanımı da yine onların kararlarıyla belirlenmelidir.⁽⁵⁹⁾

Bu sayısız mücadelenin zorunlu sonucu olacak (insan potansiyelinin ayakta kalması ve tatmin edilmesi için zorunlu) yeni sürdürülebilir sistemin asıl amacı, bir yandan tüm halkın maddi ve manevi temel ihtiyaçlarını giderirken bir yandan da küresel çevre ile yerel ve bölgesel ekosistemleri korumak olmalıdır. Çevre, bugünkü ideolojimizin bize söylediğinin aksine insan iktisadının “dışında” değildir; o, tüm yaşayan canlılar için hayat destek sistemleri kurar. Ekonomi ile çevre arasındaki “metabolik çatlak”ları gidermek yeni yaşama; üretme, yetiştirme, taşıma ve benzeri sistemleri kurmak anlamına gelir.⁽⁶⁰⁾ Bu tür bir toplum sürdürülebilir olmalıdır; sürdürülebilirlik ise eşitlikçi bir üretim ve tüketim sistemine dayalı somut bir eşitliği gerektirir.

Tam olarak, insanlar çalıştıkları yerlere yakın, ekolojik kaygılarla inşa edilmiş, konfor kadar enerji verimliliğine de önem verilmiş evlerde ve bir araya gelebilmek ve eğlenebilmek amacıyla parklar ve toplum merkezleri gibi yerlerde halkın katılımını sağlayacak biçimde tasarlanmış toplumlarda yaşamalıdır. Otomobillere ve kamyonlara bağımlılığı azaltmak için şehir içlerinde ve aralarında daha iyi bir toplu taşımacılık gerekmektedir. Demiryolları, yük taşımacılığında enerji verimliliği açısından kamyonlardan daha etkilidir (tren, bir galon yakıtla 413 mil giderken, kamyon 155 mil gitmektedir) ve hem daha az yaralanmaya yol açar hem de daha az sera gazı üretir. Bir tren, 280 ila 500 kadar kamyonun yükünü taşıyabilir. Bir demiryolu ise çok sayıda otoyolun hizmet ettiği kadar çok sayıda insana hizmet verebilir.⁽⁶¹⁾ Endüstriyel üretim;

59) Iain Bruce, *The Real Venezuela*, (London: Pluto Press, 2008), s. 139-75.

60) Foster, *The Ecological Revolution*, s. 161-200.

61) C. James Kruse ve diğerleri, “A Modal Comparison of Domestic Freight Transportation Effects on the General Public, Center for Ports and Waterways,” Texas Transportation Institute, 2007; ; Mechanical Database website, Rail vs. Truck Industry, giriş; <http://mechdb.com> 17 Ocak 2010.

ürünlerin ve binaların daha az enerji girdisine göre tasarlandığı, mümkün olduğunca doğal ışığa ve ısıtmaya/soğutmaya dayanan, inşa kolaylığı kadar yeniden kullanımı da planlayan ve yok denecek kadar az atık üreten ekolojik tasarım ilkelerine uygun olmalıdır.⁽⁶²⁾

Ekolojik ilkelere dayalı ve kendi hesaplarına ya da kooperatiflerde, kendi yiyeceklerini de elde ettikleri hayvanlarıyla uğraşan ve toprakla çalışan çiftçi aileler tarafından işletilen tarımın, geniş ölçekli sanayi üretimi kadar ya da ondan bile fazla verimli olmakla kalmayıp yerel ekolojiler üzerinde de çok daha az zararlı olduğu kanıtlanmıştır. Aslında yerel bitkilerle iç içe geçmiş küçük çiftlikler tarafından yaratılan mozaik, risk altındaki türlerin korunması için de gereklidir.⁽⁶³⁾

İnsanlığın yaklaşık altıda birini oluşturan varoş sakinleri için de daha iyi bir yaşam zemini kurulmalıdır. Başlangıç olarak, Mike Davis'in deyimiyle bir "gecekondu gezegeni"ne ihtiyaç duyan sistem, herkes için gıda, su, ev ve iş sağlayabilecek bir sistemle değiştirilmelidir.⁽⁶⁴⁾ Çoğumuz için bunun anlamı yeterli toprak, barınma ve diğer desteklerle birlikte çiftçiliğe geri dönüş anlamı taşıyacaktır.

İnsanların, gıdaların üretildiği ve sanayinin daha küçük boyutlarda kurulduğu yerlere yakın olmaları için daha küçük şehirler gerekebilir.

Bolivya Başkanı Evo Morales, kapitalizmden "daha iyi yaşamayı" değil de "iyi yaşamayı" teşvik eden bir sisteme geçiş hakkındaki yorumlarında durumun özünü ortaya koyar. Aralık 2009'daki Kopenhag İklim Konferansında söylediği gibi: "Daha iyi yaşamak, insanları sömürmek demektir. Doğal kaynakları talan etmek demektir. Egoizm ve bireyciliktir. Bu nedenle, kapitalizmin bu tür vaatleri dayanışma veya tamamlayıcılık içermez. Karşılıklılık söz konusu değildir. İşte bu yüzden, hayatımızı başka türlü yaşama yollarını, daha iyi değil iyi yaşama yollarını bulmaya çalışıyoruz. Daha iyi yaşamak, daima bir başkasını göz ardı etmek demektir. Daha iyi yaşamak, çevreyi yok etmek demektir."⁽⁶⁵⁾

Daha önceki kapitalist olmayan sitemlere geçiş deneyimleri, özellikle de Sovyet tipi toplumlardaki deneyimler, bunun kolay olmadığını ve

62) William McDonough ve Michael Braungart, *Cradle to Cradle*, (New York: North Point Press, 2002).

63) Miguel A. Altieri, "Agroecology, Small Farms, and Food Sovereignty," *Monthly Review* 61, No. 3 (Temmuz-Ağustos 2009), s. 102-13.

64) Mike Davis, *Planet of the Slums*, (London; Verso, 2007).

65) Evo Morales ile Görüşme, Amy Goodman, *Democracy Now*, 17 Aralık 2009.

sosyalizmi yapılandıran daha önceki beyhude girişimlerden kesinlikle farklı yeni kavramlara ihtiyaç duyduğumuzu göstermiştir. Yirminci yüzyıl devrimleri genel olarak çabucak yalıtılan ve sürekli olarak dış tehditlere maruz kalan görece yoksul, az gelişmiş ülkelerde yeşermiştir. Bu tür devrim sonrası toplumlar, devlet katındaki bir azınlığın toplumun geri kalanına hükmettiği, büyük oranda fazlasıyla bürokratik sonuçlar elde etmiştir. Kapitalizmi de karakterize eden benzer hiyerarşik ilişkiler yeniden üretilmiştir. İşçiler proleter kalırken, üretim sırf üretim adına genişletilmiştir. Sahici toplumsal ilerlemeler genellikle aşırı toplumsal baskı biçimleriyle aynı anda gerçekleşmiştir.⁽⁶⁶⁾

Bugün sahici bir sosyalist sistem, bürokrasinin sürekli denetlendiği ve üretim ve politika üzerindeki iktidarın gerçekten halkla iç içe olduğu bir sistem inşa etmek için çalışmak zorundayız. Çağımızda önümüze çıkan engeller kadar özgürlük ve sürdürülebilirlik gelişimi için olasılıklar da değişmektedir.

Saygıdeğer Jeremiah Wright, Eylül 2009'da *Monthly Review*'un altmışıncı yıldönümünde yaptığı konuşmada "Ya halk ne olacak?" sorusunu hatırlatmıştı. Dünya sakinlerinin -birçoğu oldukça kötü koşullarda umutsuzca yaşayan- büyük kısmının yaşam koşullarını kayda değer biçimde iyileştirme ve yeryüzünü yaşanabilir bir gezegen olarak koruma umudunu taşımak istiyorsak, sürekli olarak şu soruyu soran bir sisteme ihtiyacımız olacaktır: "Ne kadar para kazanabilirim?" yerine "Ya halk ne olacak?" Bu; yalnızca insanlar için değil, bizimle gezegeni paylaşan ve yaşamları bizimkiyle sıkı sıkıya bağlı olan tüm diğer türler için de gereklidir.

66) Paul M. Sweezy, *Devrim Sonrası Toplumlar*, (Kalkedon Yayınları, 2007, İstanbul).

Zenginlik Paradoksu: Kapitalizm ve Ekolojik Yıkım*

Bugün ortodoks iktisat, gezegeni kapitalist genişlemenin yol açtığı ekolojik yıkımdan kurtarmak amacıyla tamamen yeni bir hedefe kilitlenmiş gibi görünüyor ve bunu aşırılıklarıyla gereksizliklerinden arındırılmış kapitalizmin daha fazla genişletilmesiyle sağlayacağı vaadinde bulunuyor. Giderek artan sayılardaki özgün “sürdürülebilir kalkınmacılar”, -iktisadi liberalizmin Adam Smith’ten bu yana sahip olduğu amentü olan- sermayenin sınırsız birikimi ile yeryüzünün korunması arasında çelişki olmadığını öne sürüyor. Onlara göre, sistem, piyasa verimliliğini doğayla ve doğanın yeniden üretimiyle uzlaştırarak yeni bir “sürdürülebilir kapitalizmin” yaratılmasını sağlayabilir ve genişlemeye devam edebilir. Gerçekteyse bu görüşler, gezegensel bir yıkımdan kar sağlamaya yönelik yenilenmiş bir stratejiden ibarettir.

* Bu makale Brett Clark ile birlikte yazılmıştır. Zenginlik paradoksu hakkındaki merkezi tez ilk kez her iki yazar tarafından kaleme alınan “Marx’s Ecology in the Twenty-First Century” başlıklı, Clark tarafından 23 Haziran 2009 tarihinde Çin’de Sanya-Hainan kentinde yapılan Ekolojik Uygarlık Hakkında Uluslararası Sempozyumda (International Symposium on Ecological Civilization) sunulan bir makalede ele alınmıştı. Sonraki versiyonlar Foster tarafından 4 Temmuz 2009’da Londra Üniversitesi’nde yapılan Marksizm 2009 konferansında ve 7 Ağustos 2009’da San Francisco Üniversitesi’nde yapılan Dünya-Sisteminin Politik İktisadi Mini-konferansında sunuldu.

Bu trajikomedinin ardında, sistemin işleyişine iyice yerleşmiş olan çarpık bir hesaplama yatmaktadır. Bu hesaplamaya göre zenginlik, tamamen mübadele yoluyla yaratılan değer olarak görülür. Böyle bir sistemde, yalnızca piyasada satışa çıkarılmış olan mallar gerçek anlamda değerlidir. Bu mübadele sisteminin dışındaki dışsal doğa -hava, su, canlı türleri-, “bedava lütuflar” olarak görülür. Bu at gözlüğü bir defa takıldığında, önde gelen ABD’li iklim iktisatçısı William Nordhaus’un da önerdiği gibi normal iş koşulları altında ekonominin bugünden itibaren bir asır kadar daha dizginsizce büyüyebileceğinden bahsedilebilir. Ancak önde gelen iklim bilimcileri aynı zaman aralığında benzer bir yolu yeniden izlemenin hem insan uygarlığı için hem de gezegendeki yaşamın bütünü için kaotik sonuçlara yol açacağını söylemektedir.⁽¹⁾

Ana akım iktisatçıların ve doğa bilimcilerin bu kadar farklı öngörülerde bulunmasının nedeni, kapitalist sistemin normal akışı içinde, hem doğanın zenginliğe katkısının hem de doğal koşulların yıkımının büyük oranda görünmez olmasıdır. Kendi kozalarında yaşayan ortodoks iktisatçılar ya doğanın varoluşunu alenen yok sayarlar ya da onun tamamen dar ve edimci amaçlara hizmet edebileceğini varsayarlar.

Yerleşik iktisattaki bu ölümcül kusur, onun kavramsal köklerine kadar dayandırılabilir. Neoklasik ekonominin on dokuzuncu asrın sonları ve yirminci asrın başlarındaki yükselişi, yaygın biçimde klasik politik iktisadın emek değer teorisini reddiyle ve onun yerine marjinal fayda/verimlilik kavramlarını getirmesiyle ilişkilendirilir. Nadiren de olsa kabul edilen bir başka konu ise, aynı zamanda başka bir eleştirel perspektifin de -zenginlikle değer (kullanım değeri ile değişim değeri) arasındaki ayrımın- terk edilmiş olmasıdır. Bununla birlikte daha kapsamlı bir ekolojik ve toplumsal zenginlik tanımı yapma olasılığı da yitirilmiştir. Ortodoks iktisadın doğal ve insani dünyayı göz ardı eden bu at gözlüklerine, John Maynard Keynes’in deyimıyla iktisadın “yeraltı tünelleri”nde yaşayan figürler meydan okurlar. Bunlar arasında James Maitland (Lauderdale Kontu), Karl Marx, Henry George, Thorstein Veblen ve Frederick Soddy gibi isimler vardır. Bugün, dizginsiz çevresel yıkım çağında, bu tür heterodoks görüşler yeni bir geri dönüş yaşamaktadır.⁽²⁾

1) Richard York, Brett Clark ve John Bellamy Foster, “Capitalism in Wonderland,” *Monthly Review* 61, No. 1 (Mayıs 2009), s. 4-5.

2) John Maynard Keynes, *Genel Teori*, (Kalkedon Yayınları, 2009, İstanbul), s. 32.

Lauderdale Paradoksu

Hakim iktisadi ideolojinin ekolojik çelişkileri, iktisat tarihinde en iyi “Lauderdale Paradoksu” olarak bilinen kavramla açıklanır. Lauderdale’in sekizinci kontu James Maitland (1759-1839) *An Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth and into the Means and Causes of its Increase* (Kamusal Zenginliğin Doğası ve Kökeni ile Bu Zenginliğin Artışını Sağlayan Araçlar ve Sebepler Üzerine, 1804) adlı eserin yazarıydı. Adıyla ilişkilendirilen paradoksta Lauderdale, kamusal zenginlik ile özel varlık arasında zıt bir ilişki olduğunu ve ikincisinde meydana gelen artışın genellikle ilkini azalttığını ileri sürer. “Kamusal zenginlik” diye yazar, “belki de tam olarak şu şekilde ifade edilebilir: “insanoğlunun kullanışlı ya da hoş bulduğu için istediği her şey.” Bu tür malların kullanım değeri vardır, bu nedenle zenginliği oluştururlar. Öte yandan özel varlıklar, kamusal zenginliğin karşıtı olarak, fazladan bir şeylere daha ihtiyaç yaratırlar (yani fazladan bir sınırlamaları daha vardır). Bunlar, “insanoğlunun kullanışlı ya da hoş bulduğu için istediği ve bir kıtlık derecesinde var olan her şeyden” oluşur.

Başka bir deyişle kıtlık, bir şeyin mübadele içinde bir değere sahip olması ve özel varlıkları artırmak için gerekli olan bir koşuldur. Bununla birlikte bu durum, kullanım içindeki tüm değerleri içeren ve bu nedenle de yalnızca kıt olanları değil bol olanları da kapsayan kamusal zenginlik açısından geçerli değildir. Bu paradoks Lauderdale’in, hava, su ve gıda gibi daha önceden bol ve gerekli olan yaşamsal öğelerin kıtlığındaki artışların, bunlara daha sonra değişim değerinin de eklemelenmesi halinde özel bireysel zenginlikleri ve kuşkusuz ülkenin -“kişisel zenginliklerin toplamı” olarak tanımlanan- zenginliğini de artıracığını ancak bu durumun sadece ortak zenginliğin erimesi pahasına gerçekleşeceğini öne sürmesini sağlamıştır. Örneğin biri kaynak sularına hortum bağlayarak daha önce serbestçe faydalanılabilen suyu tekelleştirmeyi başarsa, ulusun ölçülebilen zenginlikleri de, nüfusun artan susuzluğuna karşın, artmış olacaktır.

“İnsanoğlunun sağduyusu” diye devam eder Lauderdale özel zenginlikleri, “insana genel anlamda faydalı ve gerekli olan herhangi bir malda kıtlık yaratarak” artırma girişimlerine “karşı başkaldıracaktır.” Yine de kendisi de içinde yaşadığı burjuva toplumunun buna benzer bir yöntemi birçok yolla uyguladığının farkındadır. Özellikle bolluk dönemlerinde Hollandalı sömürgecilerin, “baharatları” yakmış ya da yerlilere “hin-

distan cevizi ağaçlarının taze çiçeklerini ve yeşil yapraklarını toplamaları için” para ödemiş olduklarını, yine bolluk yıllarında “Virginia’daki tütün üreticilerinin” yasal düzenlemeler sayesinde, tarlalarında çalışan her bir köle başına “belli oranda tütünü” yaktıklarını açıklar. Bu tür uygulamalar, kamusal zenginliği -bu örnekte toprağın ürünlerini- oluşturan şeyleri imha ederek özel zenginliği (ve azınlığın varlığını) artırmak için kılığı körüklemek amacını taşımıştır. Lauderdale, “İşte, çıkarları doğrultusunda fayda sağlamaya çalışan o kişilerin algıladığı, genel kombinasyonların imkânsızlığı dışında hiçbir şeyin kamusal zenginliği, kişisel açgözlülüğün gaddarlığından korumadığı ilkesidir” diye yazmıştır.⁽³⁾

En başından beri basit varlıktan farklı olarak zenginlik, klasik politik iktisatta John Locke’un “içsel değer” olarak adlandırdığı ve daha sonraki politik iktisatçıların da “kullanım değeri” dedikleri şeyle ilişkilendirilmiştir.⁽⁴⁾ Maddi kullanım değerleri, elbette her zaman var olmuştur ve insanın varoluşunun temeliydi. Ne var ki kapitalizmde piyasada satılmak üzere üretilen metalar başka bir şeyi daha içeriyordu: değişim değeri (değer). Dolayısıyla her bir meta, kullanım değerinden ve değişim değerinden oluşan “iki yöne” sahip olarak görüldü.⁽⁵⁾ Lauderdale Paradoksu, toplam kamusal servetle (kullanım değerlerinin toplamı) özel zenginliklerin toplamı (değişim değerlerinin toplamı) arasındaki çelişkiyi yaratan bu iki yönlü varlık/değer niteliğinin ifadesinden başka bir şey değildi.

Klasik-liberal politik iktisatçıların en büyüğü olan David Ricardo, Lauderdale Paradoksu’na, varlık ile değeri (kullanım değeri ile değişim değerini) kavramsal olarak birbirinden ayrı tutmanın önemini vurgulayarak yanıt verdi. Ricardo, Lauderdale’e paralel biçimde, daha önceden

3) James Maitland, Earl of Lauderdale, *An Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth and into the Means and Causes of its Increase* (Edinburgh: Archibald Constable and Co., 1819), s. 37-59, *Lauderdale’s Notes on Adam Smith*, ed. Chuhei Sugiyama, (New York: Routledge, 1996), s. 140-41. Lauderdale, klasik politik iktisatta Malthus’a yakındı ancak klasik değer teorisini genel anlamda reddediyor, üç üretim faktörüne vurgu yapıyordu (toprak, emek ve sermaye). Ricardo’yu burjuva politik iktisat alanında ölçüt olarak alan Marx bu nedenle Lauderdale’den bir teorisyen olarak uzak duruyordu ama onun kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki çelişki fikrine yakındı. Bugün bile Lauderdale’in kamusal zenginliklerin harcanması uğruna kişisel zenginlik kazanılması konusundaki olağanüstü eleştirisi, onun iktisat tarihindeki en büyük muhalif seslerden biri olarak anılmasını sağlamaktadır.

4) Robert Brown, *The Nature of Social Laws*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), s. 63-64.

5) Karl Marx, *A Contribution to the Critique of Political Economy*, (Moscow: Progress Publishers, 1970), s. 27.

serbestçe kullanılabilen su ya da başka bir doğal kaynağın mutlak anlamda kıtlığının ortaya çıkmasının sonucu olarak değişim değeri kazanması halinde, -kişisel zenginliklerde artış meydana gelse de- doğal kullanım değerlerinin kaybını yansıtacak biçimde “gerçek bir varlık kaybı” yaşanacağını ortaya koydu.⁽⁶⁾

Bunun aksine Adam Smith’in önde gelen Fransız takipçilerinden ve neoklasik iktisadın öncülerinden biri olan Jean Baptiste Say, Lauderdale paradoksuna, bu durumu tam anlamıyla savuşturacak bir tanım geliştirerek yanıt verdi. Ona göre varlık (kullanım değeri), değer (değişim değeri) tarafından kapsanmalı ve bütünüyle ortadan kaldırılmalıydı. *Letters to Malthus on Political Economy and Stagnation of Commerce* (Politik İktisat ve Ticaretin Durgunluğu Üzerine Malthus’a Mektuplar, 1821) adlı eserinde Say, “Lord Lauderdale’in varlık tanımına” bu şekilde karşı çıkmıştı. Say’ın bakış açısında göre varlığın kullanım değeriyle özdeşleştirilmesi bütünüyle terk edilmeliydi. Şöyle yazmıştı:

Adam Smith, biri kullanımda olan değer, diğeri değişimde olan değer olmak üzere iki tür değer olduğunu ortaya koyar koymaz, ilkinin tümünü terk eder ve kendisini, kitabı boyunca değiştirilebilir değerle meşgul olmaya adar. İşte bu bizzat sizin Bayım [Malthus’a sesleniyor], Bay Ricardo’nun, benim, hepimizin yapmış olduğu şeydir. Bu nedenle, politik iktisatta başka hiçbir değer yoktur... [Sonuç olarak] varlık, sahip olduğumuz malların değerinden oluşur ve bu durum, değer kelimesini kabul gören ve değiştirilebilen tek değerle sınırlar.

Say, “kuşkusuz doğal zenginlik olan ve insanoğlu için oldukça kıymetli olan ancak politik iktisadın ilgilenebileceği türden olmayan şeylerin” var olduğunu inkar etmez. Ne var ki politik iktisat, -tümüyle varlık kavramının yerini alacak olan- değer kavramını yalnızca değiştirilebilir değerle sınırlandırmak zorundadır. Değişim değerinin karşısı olan doğal ya da kamusal varlık kapsam dışı bırakılmalıdır.⁽⁷⁾

Lauderdale Paradoksu, liberal politik iktisadın hiçbir alanında, Marx’ın deyimiyle John Stuart Mill’in “yüzeysel bağdaştırmacılığı”nda

6) David Ricardo, *On the Principles of Political Economy and Taxation*, cilt. 1, *Works and Correspondence of David Ricardo*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1951), s. 276-87; George E. Foy, “Public Wealth and Private Riches,” *Journal of Interdisciplinary Economics* 3 (1989): s. 3-10.

7) Jean Baptiste Say, *Letters to Thomas Robert Malthus on Political Economy and Stagnation of Commerce*, (London: G. Harding’s Bookshop, Ltd., 1936), s. 68-75.

olduğu kadar büyük karışıklıklar yaratmamıştır.⁽⁸⁾ Mill'in *Politik İktisadın İlkeleri* (1848) adlı eseri daha başından itibaren bu temelde çökmüş gibi görünmektedir. Kitabının başındaki "Giriş Notları" bölümünde, Mill, (Say'den sonra) "o halde, varlık, değiştirilebilir değere sahip olan tüm kullanışlı ve kabul edilebilir mallar olarak tanımlanabilir" demiş ve bu şekilde varlığı değişim değerine indirgemıştır. Yine de Mill'in karakteristik eklektizmi ve klasik kökleri onu bir yandan da kendi tezini göz ardı ederek, bu durumun neden olduğu daha büyük akıl dışılığı sergilemeye sürüklemiştir. Bu yüzden aynı bölümde Lauderdale paradoksu hakkında, sermaye birikimi ile ortak varlık arasındaki çelişkiye işaret edilerek yapılan keskin bir yorumu bulabiliriz. Mill'e göre:

Kullanışlı ya da gerekli olsalar da mübadelede getirisi olmayan şeyler, kelimenin Politik İktisatta kullanıldığı anlamıyla zenginlik değildir. Örneğin, hava, en mutlak gereksinim olduğu halde, piyasada fiyatı yoktur çünkü bedava elde edilebilir; havayı stoklamak kimseye herhangi bir kâr ya da yarar sağlamaz; onunla ilgili üretim ve dağıtım yasaları Politik İktisattan çok farklı bir çalışmanın konusudur. Yine de hava zenginlik olmasa da, insanoğlu onu bedava elde ederek daha da zenginleşir, zira bunun tersi durumunda oluşacak olan en yakıcı istekleri karşılamak için gerekli olacak olan zaman ve emek başka amaçlara yönlendirilebilmektedir. Havanın, zenginliğin parçası olabileceği koşulları hayal etmek mümkündür. Şayet, denize batırılan dalgıç hücreleri gibi havanın doğal yollarla alınamadığı yerlerde uzun sürelerle kalmak alışılagneldik bir durum haline gelseydi, yapay olarak sunulan hava arzı, aynen evlere sağlanan su gibi fiyatlandırılırdı; doğada gerçekleşen herhangi bir devrim sonucu atmosfer tüketimi karşılayamaz hale gelirse ya da tekelleştirilebilirse, hava da çok yüksek bir piyasa değerine sahip olurdu. Böyle bir durumda, mülkiyeti, kişinin kendi isteklerinin ötesinde, sahibine zenginlik sağlardı; insanlara normalde büyük bir felaket gibi gelebilecek böylesi bir olguyla insanlığın genel zenginliği ilk bakışta artmış gibi görünebilirdi. Bu noktadaki yanılgı, havanın sahibi toplumun geri kalanı pahasına zenginleşse de, geriye kalan diğer tüm insanların daha önce bedelsiz elde ettikleri bir şeye ödeme yapmak zorunda kaldıkları için daha yoksullaşacağını anlayamamakta yatmaktadır.⁽⁹⁾

8) Karl Marx, *Capital*, cilt. 1 (London: Penguin, 1976), s. 98.

9) John Stuart Mill, *Principles of Political Economy with Some of their Applications to Social Philosophy*, (New York: Longmans, Green, and Co., 1904), s. 4, 6.

Mill, burada Lauderdale ile paralel olarak, kapitalist ekonomilerde giderek artan oranlarda tekelci bir nitelik kazanan özel zenginlik yarışına girilmesiyle toplumun kamusal zenginliği ile ortak mallar arasında oluşabilecek geniş bir çatlak olasılığını haber vermektedir. Bununla birlikte bu derin öngörülerine karşın Mill, tartışmayı bu “Giriş Notları”nda kapatmış ve eserin sonunda zenginliği salt değişim değeri olarak tanımlayıp Lauderdale paradoksunu reddetmiştir. Bu durumda, Say’ın Smith’in *Ulusların Zenginliği*’nde - tüm kitabı boyunca [ilk tanımlarının ardından] yalnızca değişim değeri ile ilgilendiği- konusunda söyledikleri, aynı zamanda Mill’in *Politik İktisadın İlkeleri* adlı eseri için de geçerli hale gelmiştir.⁽¹⁰⁾ Doğa, zenginlik olarak değil “bedava” sunulan bir şey, yani kapitalist değer hesabı noktasından bakılınca bedelsiz bir lütf olarak görülmelidir.

Marx ve Lauderdale Paradoksu

Say ve Mill’den farklı olarak Marx, Ricardo ile paralel biçimde, Lauderdale paradoksunu desteklemekle kalmadı, kullanım değeri ile değişim değeri, zenginlik ile değer arasındaki çelişkilerin kapitalist üretime içsel olduğunu vurgulayarak bu paradoksu sahiplendi. *Felsefenin Sefaleti*’nde, Proudhon’un (*Sefaletin Felsefesi*’nde) kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki karşıtlığı birbirlerine karıştırarak ele almasını, bu karşıtlığın en dramatik şekilde, “sistemini iki tür değer ters orantısı üzerine kuran” Lauderdale tarafından açıklandığını işaret ederek yanıtladı. Aslında Marx, **bütün** politik iktisat eleştirisini büyük oranda kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki çelişki üzerine inşa etmişti ve bu çelişkinin *Kapital*’deki savının kilit bileşenlerinden biri olduğunu belirtmişti. Kapitalizmde, ona göre, doğa, değişim değeri uğruna gaddarca harcanmaktaydı: “Yeryüzü, derinliklerinden kullanım değerlerinin sökülüp alındığı bir depodur.”⁽¹¹⁾

Bu duruş, Marx’ın kapitalist ekonomiyi eş zamanlı olarak hem iktisadi değer ilişkileri terimleriyle hem de doğanın maddi anlamda dönüşümü terimleriyle değerlendirme çabasıyla yakından ilişkiliydi. Bu nedenle,

10) Mill, *Principles of Political Economy*, s. 452-55.

11) Karl Marx, *The Poverty of Philosophy*, (New York: International Publishers, 1964), s. 35-36 ve *Theories of Surplus Value*, (Moscow: Progress Publishers, 1968), Bölüm 2, s. 245; Karl Marx ve Frederick Engels, *Selected Correspondence*, (Moscow: Progress Publishers, 1975), s. 180-81 (Marx to Engels, 24 Ağustos 1867).

82 Marksist Ekoloji

Marx, termodinamiğin birinci ve ikinci yasalarından doğan yeni enerji ve termodinamik kavramlarını üretim konusundaki analizine eklemleyen ilk büyük iktisatçıydı.⁽¹²⁾ Buna, -gıdanın ve liflerin, yeryüzüne dönmek yerine, besleyici öğelerini yitirmiş toprakları olan şehirlere aktararak havayı ve suyu kirletecek sonuçlara yol açılması sonucunda, insanlarla toprak arasındaki metabolizmanın bozulmasını anlatan- metabolik çatlak değerlendirmesinde rastlanabilir. Bu kavrayışa göre hem doğa hem de emek, gelişimleri bakımından hayati önem taşıyan koşullardan yoksun kılındıkları için soyulmaktadırlar: “temiz hava” ve su değil, “kirletilmiş” hava ve su, Marx’a göre, işçinin varoluş biçimi haline gelmiştir.⁽¹³⁾

Marx’ın doğal zenginliklerin birikim uğruna imha edildiği yolundaki analizi, en fazla kapitalist toprak rantı ve bunun endüstriyel tarımla ilişkisi üzerine yaptığı incelemede belirgindir. Ricardo kendi tarımsal rant teorisini, “toprağın orijinal ve yok edilemez güçleri”ne dayandırmıştı; Marx ise bunu “toprağın yok edilemez hiçbir güce sahip olmadığı” -yani mahvedilebilir olduğu, örneğin ekolojik yıkıma maruz kalabileceği- biçiminde yanıtladı. Marx’ın kapitalist tarım incelemesinin bu noktasında, metabolik çatlak teorisi ile Lauderdale paradoksu bütünlüklü bir eleştiri içinde bir araya getirilmektedir. Yine bu noktada Marx, sürdürülebilirliği -yeryüzünü “sonraki kuşaklar” için de koruyabilmek adına- gelecekteki tüm toplumlar için maddi bir koşul olarak sık sık dile getirir. Sürdürülebilirliğin koşullarından birinin, hiç kimsenin (hatta bütün bir toplumun ya da tüm toplumların) -iyi ev ekonomisi ilkeleri ile uyumlu olarak gelecek kuşaklar için korumak zorunda olduğumuz- yeryüzünün sahibi olmaması olduğunu vurgular. Modern koşullarda, uygarlıkla yeryüzü arasında sürdürülebilir bir ilişkinin olabilmesi için, insanlarla doğa arasındaki metabolik ilişkinin, birleşik üreticiler tarafından kendi ihtiyaçlarına ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarına göre akılcı bir şekilde planlanması gereklidir. Bu da, yaşam koşullarıyla söz konusu süreçlerin içerdiği enerjinin korunması gerektiği anlamına gelir.⁽¹⁴⁾

12) Paul Burkett ve John Bellamy Foster, “Metabolism, Energy, and Entropy in Marx’s Critique of Political Economy,” *Theory and Society* 35, No. 1 (Şubat 2006): s. 109-56 ve “The Podolinsky Myth,” *Historical Materialism*, No. 16 (2008): s. 115-61; John Bellamy Foster ve Paul Burkett, “Classical Marxism and the Second Law of Thermodynamics,” *Organization & Environment* 21, No. 1 (Mart 2008): s. 1-35.

13) Karl Marx, *Early Writings*, (New York: Vintage, 1974), 359-60.

14) Karl Marx, *Capital*, Cilt 3 (London: Penguin, 1981), s. 911, 959 ve *Theories of Surplus Value*, Bölüm 2, s. 245. John Bellamy Foster, *The Ecological Revolution*, (New York: Monthly Review Press, 2009), s. 161-200.

Marx'ın bakış açısına göre insanlığın çoğunluğunu (i) doğayla dolaysız bir ilişki kurmaktan, (ii) üretim aracı olan topraktan ve (iii) yeryüzüyle komünal bir ilişki kurulmasından yoksun bırakan, toprak üzerindeki büyük özel tekellerin ortadan kaldırılmasından daha önemli olan çok az şey vardır. Bu çizgide, Herbert Spencer'ın *Social Statics* (Toplumsal Statik, 1851) kitabının "Yeryüzünü Kullanma Hakkı" bölümünden uzunca bir alıntıyı zevkle yapar. Burada, Spencer açıkça şöyle der: "Eşitlik... ne toprakta mülkiyete ne de geride kalanların yalnızca sefalet içinde yaşamasına izin verir? Toprağın özel mülkiyete konu edilebileceği herhangi bir tarzın keşfedilmesi imkansızdır... Toprak üzerindeki dışlayıcı mülkiyet iddiası, toprak sahibi, despotizmiyle ilişkilidir." Toprak, diye vurgular Spencer, esasen "büyük tümleşik gövdeye, topluma" aittir. İnsanlar yeryüzünün "ortak mirasçıları"dır.⁽¹⁵⁾

Her ne kadar Marx, doğaya münhasıran insan açısından, kullanım değerlerinin sürdürülebilirliği terimleriyle yaklaşmışsa da, aynı zamanda doğanın basit bir metaya dönüştürülmemesi hakkından da söz ettiği yerler vardır. Bunun için, Thomas Müntzer'in meşhur karşı çıkışına başvurmuştur. Gelişmekte olan burjuva toplumunda, "tüm yaratıklar, sudaki balıklar, havadaki kuşlar, topraktaki bitkiler metaya dönüştürülmüştür; yaşayan tüm canlılar da özgülleşmelidir."⁽¹⁶⁾

Ekoloji ve Emek Değer Teorisi

Çevreci düşünürler (sosyalist olanlar ve olmayanlar) ironik biçimde sık sık Marx'ın kapitalizm eleştirisi için başvurduğu emek değer teorisinin, onu bugün ihtiyaç duyulan ekolojik-bilinçli değer analiziyle dolaysız karşıtlığa sürüklediğini öne sürmektedirler. *Small Is Beautiful* (Küçük Güzeldir) adlı eserinde E.F. Schumacher, modern toplumda "bizzat üretmediğimiz her şeyi değersiz görmek" gibi bir eğilimin olduğunu dile getirmiştir. "Büyük Dr. Marx bile 'emek değer teorisi' olarak bilinen formülasyonunda aynı büyük yanılgıya düşmüştür." Yakın tarihli bir çevre sosyolojisi seçkisine katkıda bulunan Luiz Barbosa ise, Marx'ın "hammaddelerin bize doğa tarafından lütuf olarak (bedava) verildiğine ve ona değer kazandırmanın insan emeği olduğuna inandığını"

15) Karl Marx, *Dispatches for the New York Tribune*, (London: Penguin, 2007), s. 128-29; Herbert Spencer, *Social Statics*, (New York; D. Appleton and Co. 1865), s. 13-44. George R. Geiger, *The Philosophy of Henry George*, (New York: Macmillan, 1933), s. 285-335.

16) Marx, *Early Writings*, s. 239; Thomas Müntzer, *Collected Workers*, (Edinburgh: T & T Clark, 1988), s. 335.

84 Marksist Ekoloji

yazmıştır. “Yani Marx, doğanın içkin değerini görmeyi başaramamıştır.” Eko-sosyalist Jean-Paul Deléage da Marx’ın, emeği tek değer kaynağı haline getirerek “doğal kaynaklara hiçbir içkin değer atfetmediğinden” yakındır. Toplumsal ekolojist Matthew Humphrey, “Marx’ın, insan-dışı doğanın değersiz gibi görüldüğü emek değer teorisine bağlılığının, onun insan merkezci bakış açısının” göstergesi olarak ele alınabileceği görüşüne itibar eder.⁽¹⁷⁾

Bu noktada Marx’ın politik iktisat eleştirisinde kullandığı örneğin, doğanın bir “lütuf” olduğu gibi kavramsal kategorilerin ve bizzat emek değer teorisi kavramının, Marx’ın klasik politik iktisat eleştirisine -sistemin gerçek eğilimlerini ve çelişkilerini gösterdikleri oranda- dahil ettiği klasik-liberal politik iktisat buluşları olduğunu unutmamak gerekir. Marx, bu kavramları burjuva toplumunu ve onun sınırlı toplumsal kategorilerini aşma hedefini ortaya koyduğu tezinde kullanmıştır. Doğanın sömürülmeye açık bir “lütuf” olduğu fikri -Marx’tan önce- açık bir biçimde fizyokratlar ve Adam Smith, Thomas Malthus, David Ricardo ve John Stuart Mill tarafından savunulmuştur.⁽¹⁸⁾ Dahası Marx’tan çok sonra bile ana akım iktisat tarafından yaygınlaştırılmıştır. Marx, bu durumu burjuva politik iktisadının bir gerçekliği olarak kabul ediyor olsa da, böyle bir bakış açısının ne gibi toplumsal ve ekolojik çelişkiler barındırdığının oldukça farkındadır. Bu nedenle, 1861-63 *İktisadi El Yazıları*’nda, bir yandan çevrenin “doğanın insana bir lütfu” olduğu biçimindeki “fizyokrat tanımın” ardına sığınan, bir yandan da doğanın üretim açısından somut anlamda mülk edinilmesinin -ve kapitalist toplumda buna dayanarak kurulan bütün değer çerçevesinin- aslında bütün bir tarihsel anlamda özgün toplumsal ilişkiler tarafından belirlendiğini gözden kaçırarak Malthus’a defalarca çatmıştır.⁽¹⁹⁾ Yeryüzünün gelecek kuşaklar için korunması gerekliliğine vurgu yapan Marx’a göre, bedava bir nesne olarak çevre üzerindeki kapitalist anlamda mülk edinil-

17) E. F. Schumacher, *Small Is Beautiful*, (New York: Harper and Row, 1973), s. 15; Luiz C. Barbosa, “Theories in Environmental Sociology,” içinde Kenneth A. Gould ve Tammy Lewis, ed., *Twenty Lessons in Environmental Sociology*, (Oxford: Oxford University Press, 2009), s. 28; Jean-Paul Deléage, “Eco-Marxist Critique of Political Economy,” içinde Martin O’Connor, ed., *Is Capitalism Sustainable?*, (New York: Guilford, 1994), s. 48. Mathew Humphrey, *Preservation Versus the People?*, (Oxford: Oxford University Press, 2002), s. 131-41.

18) Thomas Malthus, *Pamphlets*, (New York: Augustus M. Kelley, 1970), s. 185; Ricardo, *Principles of Political Economy*, s. 76, 287; Paul Burkett, *Marxism and Ecological Economics*, (Boston: Brill, 2006), s. 25-27, 31, 36.

19) Marx ve Engels, *Collected Works*, (New York: International Publishers, 1975), Cilt. 34, s. 443-507.

mesi, doğal zenginlik ile onu sistematik olarak “soyan” bir sermaye birikimi sistemi arasındaki çelişkiye işaret etmektedir.

Ayrıca doğanın “bedava bir lütuf” olarak görülmesi, kapitalist iktisadın işleyişine içkin bir nitelik olduğu için, neoklasik iktisadın alt-yapısını oluşturan temel bir önerme olarak da görülür. Bu önerme, on dokuzuncu asır sonu büyük neoklasik iktisatçı Alfred Marshall tarafından da bir aksiyom olarak tekrar edilmiş ve ortodoks iktisat kitaplarında yer almayı sürdürmüştür. Bu nedenle Campbell McConnell tarafından yazılmış çok yaygın kullanılan bir iktisada giriş kitabının onuncu baskısında (1987) şöyle yazar: “Toprak, üretim sürecinde kullanılabilir olan tüm doğal kaynakları -doğanın tüm bedava lütuflarını- ifade eder.” Aynı kitabın ileriki sayfalarında şunu okuruz: “Toprağın üretim maliyeti yoktur; o ‘doğanın çoğaltılamaz ve bedava bir lütfudur’”.⁽²⁰⁾ Aslında bu önerme neoklasik iktisat açısından öylesine hayatidir ki, ana akım çevreci iktisatta da varlığını sürdürür. Örneğin; Nick Hanley, Jason F. Shogren ve Ben White meşhur *Introduction to Environmental Economics* (Çevreci İktisada Giriş, 2001) adlı eserlerinde “doğal sermaye, doğanın tüm [bedava] lütuflarını içerir” buyururlar.⁽²¹⁾

Yeşil eleştirmenler, klasik politik iktisada (ya da neoklasik iktisada) dair oldukça bulanık bilgileriyle, Marx’ın emek değer teorisine -yalnızca emeğin değer yaratabileceği fikrine- bağlılığına sık sık olumsuz yargılarla odaklanırlar. Öte yandan emek değer teorisinin Marx’ın politik iktisat eleştirisiyle sınırlı olmadığını, klasik politik liberal iktisadın da bütün zeminini oluşturduğunu unutmamakta yarar vardır.

Emek değer teorisinin ekoloji karşıtı doğasına işaret eden yanlışlar, değer ile zenginlik kategorilerinin karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Zira bugünün kabul gören iktisat anlayışında bu kategoriler, eşanlamlı olarak ele alınmaktadır. Say, Mill ve diğerlerinin özerk bir kategori olan zenginliği (kullanım değerini) göz ardı etmelerini sağlayan ve devamında gelecek olan neoklasik iktisadi gelenek için gerekli ortamı hazırlayan, Lauderdale Paradoksu’ndan başkası değildir. Kapitalist mantıkta, doğanın değersiz oluşuna (yani bedava bir lütuf oluşuna) dair herhangi bir soru işareti yoktur. Sorun, daha ziyade değerden farklı

20) Campbell McConnell, *Economics*, (New York: McGraw Hill, 1987), s. 20, 672; Alfred Marshall, *Principles of Economics*, (London: Macmillan and Co., 1895), Bölüm 2.

21) Nick Hanley, Jason F. Shogren ve Ben White, *Introduction to Environmental Economics*, (Oxford: Oxford University Press, 2001), s. 135.

olarak zenginlik kavramının ekonominin merkezinden nasıl uzaklaştırılacağıdır zira bu kavram, eleştirel -ve bugün “ekolojik” olarak da nitelenebileceğimiz- bir bakış açısını da beraberinde getirmektedir.

Marx, bahsedildiği gibi “değer eşittir zenginlik” yanılgısının peşine takılan diğer sosyalistleri de eleştirecek kadar ileri gidip, zenginlik-değer ayrımının göz ardı edilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. İnsan emeği zenginliğin kaynaklarından biriye -kapitalizmde değer temelini oluşturan kaynaksa-, doğanın da zenginliğin diğer vazgeçilmez kaynağı olduğunu ileri sürmüştür. Emeği zenginliğin tek kaynağı olarak görenler -kapitalist değer analizinin meta fetişizmi tuzağına düşenler-, bu yüzden emeğe “doğüstü yaratıcı güç” payesi vermektedirler. Marx *Gotha Programının Eleştirisi*’nin başında “emek” der, “tüm zenginliğin kaynağı değildir. Doğa da, kendisi de sadece doğal gücün, insani emek gücünün bir ifadesi olan emek kadar kullanım değerlerinin (ve elbette bu değerlerin içerdiği maddi zenginliğin!) bir kaynağıdır.” *Kapital*’in girişinde, klasik politik iktisadın kurucusu William Petty’den şu alıntıyı yapar: “Emek maddi zenginliğin babası, doğa annesidir.”⁽²²⁾ “İnsan ve doğa” der Marx, zenginliğin yaratılmasında “iş birliği yapmayı sürdüren iki orijinal kaynaktır.” Kapitalizmin doğayı kendi değer hesaplamasına eklemlemeyi başaramaması ve değerle zenginliği birbirine karıştırma eğilimi, sermaye rejiminin temel çelişkileridir. “Marx’ı doğaya değer biçmemekle suçlayanlar” der Paul Burkett, “eleştiri oklarını bizzat kapitalizme yöneltmelidirler.”⁽²³⁾

Lauderdale’e paralel olarak, hatta daha da vurgulu ve kararlı bir şekilde Marx, kapitalizmin (insan emeğinin toplumsal karakterini de içeren) zenginlik pahasına değer biriktirmeye dayanan bir sistem olduğunu ortaya koymuştur. Kapitalist, der Marx, dünyayla ilişkisini şöyle tanımlar: “Benden sonrası tufan!”⁽²⁴⁾ Ya da sık sık dile getirdiği gibi sermaye, doğayla vampir benzeri bir ilişki kurar; yani ihtiyaç duyduğu kanı, dünyadan emen bir çeşit yaşayan ölüyü temsil eder.⁽²⁵⁾

22) Karl Marx, *Critique of the Gotha Programme*, (New York: International Publishers, 1938), s. 3; Marx, *Capital*, Cilt. 1, s. 134.

23) Paul Burkett, *Marx and Nature* (New York: St. Martin’s Press, 1999), s. 99.

24) Karl Marx, *Critique of the Gotha Programme*, 3, *Capital*, Cilt. 1, s. 133-34, 381, 751-52; Paul Burkett, *Marx and Nature*, s. 99.

25) Mark Neocleous, “The Political Economy of the Dead: Marx’s Vampires,” *History of Political Thought* 24, No. 4 (Kış 2003), s. 668-84.

Ruhani İktisatçılar ve Karşıtları

En yüksek seviyesine Ricardo ve Marx'ın eseriyle ile ulaşan klasik zenginlik kavramı, neoklasik iktisadın yükselişiyle birlikte tersyüz edilecekti. Bunun en iyi örneği, Avusturya iktisat ekolünün ve daha genel olarak neoklasik iktisadın kurucularından biri olan Carl Menger'in çalışmasıdır. Menger, (Marx'ın *Kapital*'inden sadece dört yıl sonra yayınlanan) *Principles of Economics* (İktisadın İlkeleri) adlı eserinde, "ilk bakışta muazzam derecede etkileyici" olduğunu ancak yanlış tespitlere yaslandığını ileri sürdüğü Lauderdale paradoksuna (ki "paradoks" adlandırması da Menger'den çıkmış olabilir) doğrudan saldırmıştır. Menger'e göre hem kullanım değeri/değişim değeri hem de zenginlik/değer ayrımlarını reddetmek önemliydi. Zenginlik bugün öznel faydalardan kaynaklandığı kabul edilen değişime dayanıyordu. Lauderdale ve Produnon'a yanıt vererek, doğada yaratılacak planlı bir kıtlık üretiminin (sermayeye) fayda sağlayacağına ısrar ediyordu. Aslında, Lauderdale'i baş aşağı çevirerek, "sınırsızca ulaşılabilir olan (iktisadi olmayan) malların (örneğin hava, su, doğal çevre) uzunca bir süreç içinde düzenli olarak azaltılmasını" teşvik etmenin anlamlı olduğunu çünkü bunun, "sonunda bunları bir nebze kıtlaştırmak ve böylelikle de bu şekilde artacak olan zenginliğin bileşenlerinden birisi haline getirmek durumunda olacağını" söylemiştir. Menger, aynı bakış açısı içinde, içme suyunun da kıtlığına bağlı olarak nihayet iktisadi bir mala dönüştürülebileceğini öne sürmüştür. Lauderdale'in paradoks ya da lanet olarak gördüğü şeyi -yani özel zenginliklerin kamusal zenginliğin yok edilmesi yoluyla artırılmasını- ekonomide neoliberalizmin öncülerinden biri olan Menger kendi içinde bir amaç olarak görmektedir.⁽²⁶⁾

Zenginlik paradoksunu iktisattan çıkarmaya yönelik bir girişim, yeryüzündeki iktisat içindeki diğerleri ile birlikte Henry George, Thorstein Veblen, Frederick Soddy gibi iktisatçıların ağır suçlamalarına maruz kaldı. George, çok satan eseri *Progress and Poverty*'te (İlerleme ve Yoksulluk, 1879) toplumsal bir zenginlik kavramının korunmasının önemini vurguladı:

Kolektif ya da genel zenginlik dikkate alındığında asla zenginlik olarak görülemeyecek birçok şeyden yaygın olarak zenginlik

26) Carl Menger, *Principles of Political Economy*, (Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute, 2007), s. 110-11. Eugen Böhm-Bawerk, *Capital and Interests*, (South Holland, Illinois: Libertarian Press, 1959), s. 127-34.

diye söz ediliyor. Bu tür şeylerin bireyler ya da birey grupları arasında zenginlik elde etme kudretini temsil ettikleri müddetçe, değişim değeri vardır ancak azalmaları ya da artmaları, zenginlik toplamını etkilemediği ölçüde bunlar [toplumsal bir bakış açısından] gerçek anlamda zenginlik değillerdir. Bonolar, konut kredileri, borç senetleri, banka senetleri ya da zenginliğin transferi için kullanılan başka taahhütler böyledir. Değerleri yalnızca başka bir sınıfın bir başka sınıfın kazançlarına el koyma gücünü temsil eden köleler böyledir. Değerleri yalnızca münhasır kullanımı hakkının belli kişiler lehine kabul edilmesinin sonucu olan ve sadece mülk sahiplerine bunları kullananlar tarafından üretilen zenginlikten pay talep etme gücü verilmesini temsil eden topraklar ve diğer doğal fırsatlar böyledir? Egemen siyasi iktidarın değiştirilmesiyle, toplam zenginlik bir tutam bile azalmadan borçlar iptal edilebilir, köleler özgürleştirilebilir, toprak tüm halkın ortak mülkiyeti haline getirilebilir çünkü birileri kaybederken birileri kazanacaktır.⁽²⁷⁾

Zenginliğin iktisattaki değişen tanımlarını dikkatle inceleyen George; Say, Mill ve Avusturya iktisat ekolünü kullanım değeri kavramını geçersizleştirmekle ve zenginliği bütünüyle değişim değeriyle tanımlamakla suçlamıştır. Üretilmiş zenginliğin, esasen “maddeye kazanmış olan çabanın” sonucu olduğunu ve üretilebilir kullanım değerleriyle ilişkilendirilmesi gerektiğini ileri sürer. Değer emekten kaynaklanır. Marx gibi, o da hiçbir şeyin yalnızca eikle yaratılamayacağını, “hiçbir şeyin yoktan var edilemeyeceğini”⁽²⁸⁾ öne sürerek Yunan materyalizminin (Epikuros ve Lucretius tarafından oluşturulan) temellerine yaslanır.

Diğer muhalif iktisatçılar da, zenginliğe dair dar ortodoks iktisadi yaklaşıma karşı çıkmışlardır. Veblen, asalak mülk sahipliği rejimi koşullarında kapitalist iktisadın temel itkisinin kamusal zenginliğin özel yarar adına ele geçirilmesi olduğunu ortaya koymuştur. “Başka yerlerden çok daha kararlı ve yaygın biçimde” Birleşik Devletler’de uygulanmasından ötürü bu duruma “Amerikan planı” adını vermiş ve onu, Lauderdale-benzeri terimlerle, bütün kamusal zenginlikleri, yasallaştırılmış bir el koyma planı ekseninde, özel kazanıma dönüştürmeyi amaçlayan -özellikle de verimli toprakların ele geçirilmesiyle ve özel kazanca dönüştürülmesiyle damgalanan- yerleşik bir pratik olarak ta-

27) Henry George, *Progress and Poverty*, (New York: Modern Library, 1879), s. 39-40.

28) Henry George, *Complete Works*, (New York: Doubleday, 1904), Cilt. 6, s. 121-28, 158, 212-25,

nımlamıştır. Bu gaddarca sistem oluşum aşamalarını Birleşik Devletler'deki kölecilik döneminde ve “ülkenin Kızilderili nüfusuna uygulanan zulüm ve insan boğazlama”⁽²⁹⁾ döneminde geçirmiştir.

Kimya dalında 1921 Nobel ödülü sahibi olan Soddy, ekolojik iktisadın önemli öncülerinden biriydi. Kendisi bir Marx hayranıydı ve Marx'ın insan emeğini tüm zenginliğin kaynağı olarak gördüğünü düşünmenin yanılğı olacağını öne sürüyordu. Marx, Soddy'ye göre emeği zenginliğin babası, yeryüzünü ise anası olarak görmekle Petty ve klasik geleneğin takipçisiydi.⁽³⁰⁾ Doğanın cömertliği, dünyanın “genel zenginliğinin” bir parçasıydı. Soddy, ana akım iktisadi eleştirirken Lauderdale paradoksunu yeniden hatırlatarak şöyle diyordu:

Daha eski [klasik] iktisatçıların “zenginliği” tanımlama çabasına karmaşa hakimken, modern [neoklasik] iktisatçı herhangi böyle bir tanım yapmak konusunda bile kuş kadar ürkektir. Zenginlik, diyebiliriz ki hayatı olanaklı kılan zorunlulukları ya da aynı şekilde dolaysız ve kabul edilebilir şeyleri kapsar ancak gün ışığı, oksijen veya su gibi sınırsız bollukta bulunduğu, bunlar olmaksızın bir hayattan söz edilemeyeceği halde iktisadi anlamda bir zenginlikten söz edilemez.

Bu noktada Soddy şöyle yazmıştır: “Hayatın bilimsel yasalarından bihaber olan iktisatçı, herhangi bir zenginlik tanımına da ulaşmamıştır” ya da çevreye verilen zararın ışığında bakıldığında doğaya ve topluma yönelik maliyetler hakkında hiç düşünmemiştir.⁽³¹⁾ Mill'in Lauderdale Paradoksu'na çarpık bakış açısına değinen Soddy, piyasa değış tokuşunu tek değer/zenginlik kriteri olarak görüp gıda, yakıt ve hava gibi şeylerin kısıtlandırılmasıyla insanlığın zengin olacağını düşünenlerin “tuhaf çarpıtmaları”dan da söz eder. Ortaya çıkan sonuç, “iktisatçının kendisini oldukça tuhaf bir ikilemin boynuzlarına dibine kadar oturtması” olmuştur.⁽³²⁾

İktisat dünyasının yeraltından yükselen keskin eleştirilere karşın, baskın neoklasik gelenek toplumsal (ve doğal) maliyetler sorununu - analizinin ana gövdesinde- göz ardı ederek toplumsal/kamusal zengin-

242, 272-76, 292, *A Perplexed Philosopher*, s. 51-61; Marx, *Capital*, Cilt 1, s. 323.

29) Thorstein Veblen, *Absentee Ownership*, (New York: Augustus M. Kelley, 1923), s. 168-70.

30) Frederick Soddy, *Wealth, Virtual Wealth, and Debt*, (Lonçon: Allen and Unwin, 1933), s. 73-74.

31) Frederick Soddy, *Cartesian Economics*, (London: Hendersons, 1922), s. 15-16; Soddy, *Matter and Energy* (New York: Henry Holt and Company, 1912), s. 34-36.

32) Soddy, *Wealth, Virtual Wealth, and Debt*, s. 63-64.

lik kavramından giderek uzaklaşmıştır. Bu şekilde, ekolojik iktisatçı K. William Kapp'ın 1950 tarihli meşhur *Social Costs of Private* (Özel Girişimin Toplumsal Maliyetleri) kitabında açıkladığı gibi, Pigou'nun *Economics of Welfare* (Refah Ekonomisi) adlı eserinin yayınlanmasıyla ortodoks geleneğe önemli bir türev girişin eklenmiş olmasına karşın, "toplumsal maliyetler analizinin değer ve fiyat teorisinin ana gövdesi dahilinde değil, sözüm ona refah ekonomisi olarak ayrı bir sistem biçiminde ortaya konduğu" doğrudur. Kapp, toplumsal zenginlik/toplumsal maliyetler sorununun tamamına dair Lauderdale'in izini sürmüş ve Marx'ı kapitalizmin dünyayı soymasının en keskin eleştirmenlerinden biri olarak görmüştür.⁽³³⁾

Lauderdale Paradoksu'nun Dönüşü

Bugün Lauderdale Paradoksu, ilk kez formüle edildiği on dokuzuncu asır başında olduğundan bile daha önemlidir. Su kıtlıkları, hava kirliliği, dünya çapındaki açlık, artan yakıt darboğazları ve yeryüzünün ısınması artık egemen küresel gerçekliklerdir. Dahası sistem içinde suyun tüm dünyada özelleştirilmesi eğilimi gibi örneklerde olduğu gibi bu kıt kaynakları sömürerek özel zenginlikleri artırma girişimleri de hazır ve nazırdır. Bu nedenle önde gelen ekolojik iktisatçılardan Herman Daly, "Lauderdale Paradoksu'nun -bu kez intikam amacıyla- Dönüşü"nden söz etmektedir.⁽³⁴⁾

Kabul gören iktisadın ekolojik çelişkileri en çok gezegenin çevresel krizine yanıt vermek konusundaki yetersizliğinde açıkça görülmektedir. Bunun en açık göstergeleri, yüz yüze olduğumuz tehlikenin boyutlarını kavramak konusunda sürekli yanılgılara kapılmak ve bu krizi çözmek için sunulan dar birikim stratejileri önermektir. Bu göstergelerin ilki önde gelen ortodoks iktisatçıların -hatta çevresel konularda uzmanlaşmış olanların bile- rahatsız edici boyutlardaki budalalıklarında görülebilir. Bu budalalık, değişim değerlerini ölçen ama kullanım değerlerini yani doğa ve kamusal zenginlik sorunlarını büyük oranda dışlayan çarpık bir muhasebeden kaynaklanmaktadır. Bununla ilgili olarak

33) K. William Kapp, *The Social Costs of Private Enterprise*, (New York: Schocken, 1971), s. 8, 29, 34-36, 231.

34) Herman E. Daly, "The Return of the Lauderdale Paradox," *Ecological Economics* 25 (1998): s. 21-23, *Ecological Economics and Sustainable Development*, (Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2007), s. 105-06; Herman E. Daly ve John B. Cobb, Jr., *For the Common Good*, (Boston: Beacon Press, 1994), s. 147-48.

1991 tarihli *Science* dergisinde Nordhaus'tan şu alıntı yapılmıştır: “Ekonominin iklim değişimine duyarlı kısmı olan tarım, ulusal çıktının yalnızca yüzde üçünü oluşturmaktadır. Bu da, yalnızca tarımda yaşanan düşüş nedeniyle ABD ekonomisi üzerinde büyük bir etkinin ortaya çıkmayacağı anlamına gelir.” Bu bakışa göre, ABD tarımındaki düşüş bir bütün olarak ekonominin üzerinde küçük bir etkide bulunacaktır! Açıkçası bu, doğanın değil, kapitalist ekonominin maddi gerçeklikleri değerlendirme konusundaki yetersizliği ile ilgili olan bir çelişkisidir. Oxfordlu iktisatçı Wilfred Beckerman “[ABD] tarımının net çıktısı, önümüzdeki asrın sonunda yüzde elli oranında bile düşecek olsa bu GSYİH’da yalnızca yüzde 1.5’lik bir düşüşe neden olur” iddiasında bulunduğu *Small Is Stupid* (Küçük Aptaldır, 1995) adlı kitabında aynı miyop bakış açısını sergilemiştir. Bu bakış açısı onu, her zamanki iş yükünden kaynaklanan küresel ısınmanın dünya çıktısında “göz ardı edilebilecek” bir etkiye sahip olacağı sonucuna varmaya kadar sürüklemiştir. Aynı şekilde, İsveç Bankası İktisadi Bilimler Nobel Ödülü sahibi Thomas Schelling de, 1997’de *Foreign Affairs* adlı dergide şöyle yazmıştır:

“[gelişmiş dünyadaki] Tarım, ekonominin iklimden pratik olarak etkilenen tek sektörüdür ve bu sektör ulusal gelire Birleşik Devletler’de yalnızca ufak -yüzde üç- bir katkıda bulunur. Tarımsal üretim iklim değişimi nedeniyle keskin bir düşüş yaşayacak olursa, yaşam maliyetleri de kişi başına gelirin iki misline çıktığı bir dönemde yüzde bir ya da iki oranında artacaktır.”⁽³⁵⁾

Burada altta yatan varsayım -tarımın iklim değişimine duyarlı tek ekonomik sektör olduğu varsayımı- açıkça yanlıştır. Ancak bu tür görüşlerde asıl sıra dışı olan şey, bu önde gelen neoklasik iktisatçıların taktıkları at gözlüklerinin sağduyu ışınlarının sızmasını bile etkili biçimde engelliyor olmasıdır. Bu tür hesapların bütün bir maddi varoluş alanıyla değil yalnızca ekonomik katma değerle ilişkili olmasına karşın, GSYİH hesapları her şey haline gelmektedir. Burada, ulusal gelir hesabının dışında doğayı (ve insanlığı) kapsayan bir sistem olarak üretim

35) Nordhaus’un alıntısı Leslie Roberts, “Academy Panel Split on Greenhouse Adaptation,” *Science* 253 (13 Eylül 1991): s. 106; Wilfred Beckerman, *Small Is Stupid*, (London: Duckworth, 1995), s. 91; “The Environment as a Commodity,” *Nature* 357 (4 Haziran 1992): s. 371-72; Thomas C. Shelling, “The Cost of Combating Global Warming,” *Foreign Affairs* (Kasım-Aralık 1997): s. 8-9; Daly, *Ecological Economics and Sustainable Development*, s. 188-90.

kavrayışından eser yoktur. Bu halde bile, öne sürülen görüşler rahatsız edici boyutlarda budalacadır; tarımsal üretimin yarı yarıya düşmesi halinde gıda fiyatlarında sıra dışı bir patlama olacağı fark edilmemektedir! “Dünyayı kasıp kavuran bir açlık dalgasından” söz edildiği ve dünya çapında gıdaya güvenli erişimden uzak en az bir milyar insanın olduğu gerçeği ışığında, yalnızca on yıl önce önde gelen ana akım çevreci iktisatçılar tarafından öne sürülen bu görüşler, suçluluk düzeyinde cahilce kalmaktadır.⁽³⁶⁾

Küresel ısınmanın ekonomi üzerindeki “ılımlı etkileri”ne işaret eden aynı çarpık muhasebe, 1993’te Nordhaus’u iklim değişimini “ikincil bir sorun” olarak sınıflandırmaya ve “pek çok iktisadi çalışmayla ortaya çıkan sonuca paralel olarak ılımlı kısıtlamalar uygulamayı ve daha önemli sorunlara odaklanmayı” önermeye sürüklemiştir. Nordhaus, her ne kadar bilim insanlarının mevcut eğilimlerle bağlantılı çevresel felaketler konusunda kaygılandıklarını kabul etse de, çok sayıda iktisatçı bu konuda daha “iyimserdir.”⁽³⁷⁾

Bunların hiçbirisi bizi şaşırtmamalıdır. Kamusal refah konusunda kapitalizmin genel yönelimi, iyi bilindiği gibi kaynakların ve insan emeğinin toplumun tepesindekilere ölçüsüzce zenginlik sağlamak amacıyla yoğun biçimde sömürüldüğü yukarıdan aşağıya doğru işleyen bir ekonomidir. Bu durum, bu zenginliğin bir kısmının sonuçta aşağıdakilere de ulaşacağı biçimindeki sahte vaatle meşrulaştırılmaktadır. Benzer bir biçimde sistemin ekolojik vaatleri de, “yukarıdan aşağıya ekoloji” olarak adlandırılabilir. Bize, sınırsız birikimin önünü açtığımız sürece, çevrenin sürekli daha fazla verimlilikle -bir tür ikincil etki- iyileştirileceği söylenmektedir. Oysa sistemin bu kadar kutsanan verimliliğinin son derece kısıtlı ve yıkıcı türden bir verimlilik olduğu gerçeği asla dile getirilmemektedir.

Kapitalizmin Lauderdale Paradoksu tarafından dile getirilen tuhaflıklarından biri de, kıtlıktan besleniyor olmasıdır. Bu nedenle bir sistem olarak kapitalizm açısından bolluk kadar tehlikeli bir şey daha yoktur. Bu bağlamda israf ve yıkım, sistem açısından akılcıdır. Her ne kadar büyüyen çevresel maliyetlerin iktisadi kalkınmayı kısıtlayacağı sıkça dile getirilse de, kapitalizmde bu tür maliyetlerin doğaya (ve topluma) doğ-

36) Fred Magdoff ve Brian Tokar, “Agriculture and Food in Crisis,” *Monthly Review* 61, No. 3 (temmuz Ağustos 2009), s. 1-3.

37) William D. Nordhaus, “Reflections on the Economics of Climate Change,” *Journal of Economic Perspectives* 7, No. 4 (Sonbahar 1993): s. 22-23.

ru dışsallaştırılmaya devam edildiği de gerçektir. Bu durum da ısrarlı bir biçimde doğanın (kamusal zenginliğin) çeşitli parçalarının seçmece bir biçimde metalaştırılması yoluyla özel zenginlik için yeni fırsatlar yaratılmasını sağlar.

Tüm bunlar, yaygın biçimde inanıldığı gibi yükselen ekolojik maliyetlerden iktisadi krize dek, kapitalizmin uygarlığın ve hayatın kendisinin biyosferik koşulları üzerindeki yıkıcı etkilerini denetim altına alacak gerçek bir geri besleme mekanizmasının olmadığı gerçeğine işaret etmektedir. Sistemin yıkıcı mantığı yüzünden, gezegensel yıkımdan kâr elde etmeyi amaçlayan, atık yönetimi sanayi ve karbon ticareti gibi yeni sanayiler ve piyasalar ortaya çıkmaktadır. Bu yeni piyasalar, sermayenin hareket yasaları tarafından durmaksızın yaratılan sorunlara kısmi ve anlık “çözümler” sundukları gerekçesiyle meşrulaştırılmaktadır.⁽³⁸⁾

Aslında, doğal kıtlığın artması, dünyanın ortak mallarının daha da fazla özelleştirilmesi için altın bir fırsat olarak görülmektedir. Ortak malların bu biçimde özelleştirmesi trajedisi, bir yandan doğal çevrenin yıkımını hızlandırırken öte yandan da bu doğal çevrenin üzerine binen sistemi genişletmektedir. Bunun en iyi örneği, bugün küresel birikim için yeni bir mega piyasa olarak görülen içme suyu sektörünün hızla özelleştirilmesidir. İçme sularının kuruması ve kirlenmesi kamusal zenginliği yok etmekte, sermaye için yatırım fırsatları yaratmakta, giderek daha fazla kıtlaşan suyun satışından elde edilen kârlarsa gelire ve zenginliğe bir katkı gibi görülmektedir. Bu nedenle, BM Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunun 1998’de Paris’te yapılan bir konferansta, hükümetlerin su kıtlığı sorunlarını aşmak için su hakları konusunda “açık piyasalar” kurarak yüzlerini “büyük çokuluslu şirketlere” çevirmesi gerektiğini önermesi şaşırtıcı değildir. Küresel su devi Suez’in CEO’su Gerard Mestrallet açıkça şu sözleri sarf etmiştir: “Su, verimli bir üründür. Su, normalde bedava olan bir üründür ve bizim işimiz onu satmaktır. Öte yandan su, yaşamak için mutlak anlamda elzem bir üründür.” Sözlerini şöyle sürdürmüştür: “Başka [giderek kıtlaşan su kaynaklarının özel zenginlik adına tekelleştirilmesinden başka] nerede, fiyatların ve hacimlerin, çeliğin aksine, ender biçimde düştüğü bütününü uluslararası olan bir iş alanı bulunabilir?”⁽³⁹⁾

38) James O’Connor, *Natural Causes*, (New York: Guilford, 1998). Eleştirel bir bakış için bkz. Foster, *The Ecological Revolution*, s. 201-12.

39) Maude Barlow ve Tony Clarke, *Blue Gold*, (New York: New Press, 2002), s. 88, 93, 105.

Kıtlıktan kâr etme fırsatı sunan tek ürün su değildir. Yakıt ve gıda için de aynı durum geçerlidir. Dünya petrol talebi, arzı aştığından giderek artan petrol darlıkları -petrol rezerv tavanının da yaklaşmasıyla birlikte- fosil yakıtların ve genelde enerji fiyatlarının artmasına ve tarım sektöründe gıda ürünlerinden yakıt ürünlerine doğru yaşanan bir kaymaya neden olmuştur. Bu durum da (hükümetler tarafından “ulusal güvenlik” kaygılarıyla desteklenen) tarımsal yakıt piyasasında bir patlamanın önünü açmıştır. Sonuç, gıda fiyatlarında hızlı bir artışı ve dünya çapındaki açlığının zirveye tırmanmasını tetikleyen daha da büyük gıda kıtlıkları olmuştur. Spekülatörler bu durumu, toprakların ve birincil meta kaynaklarının tekelleştirilmesi yoluyla hızla daha da zenginleşmek için fırsat olarak görmüşlerdir.⁽⁴⁰⁾

Benzer sorunlar, karbon emisyonlarını azaltırken kârları artırmayı hedefleyen karbon ticareti planları konusunda da ortaya çıkmaktadır. Bu tür planlar, bu konuda yapılan tüm deneylerin -emisyonları düşürmek konusunda- başarısızlığa uğradığı gerçeğine karşın yapılmaya devam edilmektedir. Burada, sermayenin genişlemesi, hayatın yaşamsal koşullarını korumak konusundaki kamusal çıkarların önüne geçmektedir. Yönetici sınıf çevreleri daima, başka alanlarda olduğu gibi bu alanda da radikal yapısal değişimleri engellemektedir zira toplumsal-çevresel ilişkilerde meydana gelebilecek herhangi bir kayda değer dönüşüm, üretim çarkının kendisine meydan okumak ve ekolojik-kültürel bir devrim başlatmak anlamına gelecektir.

Aslında sermaye birikimi noktasından bakıldığında özel zenginlik fırsatlarını artıran küresel ısınma ve çölleşme, gizliden gizliye birer nimettir. Bu nedenle yeniden Lauderdale’in sorusuna geri döneriz: “Bir ülkenin zenginliğini artırmanın aracı olarak... bolluğu, haklı olarak toplum açısından en büyük nimetlerden birisi gibi görülen suda kıtlık yaratmayı öneren bir insanın yaklaşımı hakkında ne söylenebilir? Ancak böyle birinin, bu yolla, özel zenginlikler kitlesini artırmayı başaracağı kesindir.”⁽⁴¹⁾

Elbette çok sayıda ekolojik eleştirmen, “doğal sermaye”nin kayıplarını içerecek yeni yeşil hesaplama sistemleri tasarlayarak doğanın uğradığı yıkımla ilgili çelişkilere çözüm önermeye çalışmıştır.⁽⁴²⁾ Her ne kadar

40) Fred Magdoff, “World Food Crisis,” *Monthly Review* 60, No. 1 (Mayıs 2008): s. 1-15.

41) Lauderdale, *Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth*, s. 41-42.

42) Andrew John Brennan, “Theoretical Foundations of Sustainable Economic Welfare Indicators,” *Ecological Economics* 67 (2008): s. 1-19; Daly ve Cobb, *For the Common Good*, s. 443-507.

bu tür girişimler sistemin akıl dışılığını teşhir etmek bakımından önemli olsalar da, bunlar, mevcut ulusal muhasebelerin (insanın emek gücü de dahil) doğal aktörleri değer-dışı bırakan/değersizleştiren kapitalist gerçeklikleri yansıttığı katı gerçeğini es geçmektedir. Bunu değiştirmek için, sistemi aşmak gerekir. Küresel ekolojik krizin yaşandığı çağımızda, egemen değerlendirme tarzı, kapitalizmin, gezegenin imhasından kar elde etmesine neden olan, toplumsal ve çevresel değersizleştirme tarzının gerçek bir yansımasıdır.

Marx'ın eleştirisinde değer, zenginliğin yabancılaşmış bir biçimi olarak ele alınıyordu.⁽⁴³⁾ Gerçek zenginlik doğadan ve iş gücünden kaynaklanıyor ve sahici insani ihtiyaçların giderilmesiyle ilişkilendiriliyordu. Aslında Marx için durum şudur: "Kullanım değerleri üreten emeğin, kendisi tarafından üretilen maddi zenginliği, yani maddi zenginliğin tek kaynağı olduğunu söylemek yanlış olur... Kullanım değeri daima doğal bir ögeyi içerir... Emek insanın varoluşunun doğal bir koşulu, insanla doğa arasındaki maddi alışverişin [metabolizmanın] bir koşuludur." Bu noktadan bakınca, Lauderdale Paradoksu iktisadi analizin basit bir bilmecesi değil, Marx'ın da vurguladığı gibi sadece "tüm zenginliğin birincil kaynaklarını yani toprağı ve işçiyi eş zamanlı olarak görmezden gelerek" gelişen bir sistemin temel çelişkisidir.⁽⁴⁴⁾

43) Burkett, *Marx and Nature*, s. 82-84.

44) Marx, *A Contribution to a Critique of Political Economy*, 36, ve *Capital*, Cilt. 1, s. 638.

Ekoloji: Karar Anı*

Yirmi birinci yüzyılda insanlığın karşı karşıya kaldığı çevresel sorunu görmezden gelmek imkânsızdır. Yaklaşık on beş yıl önce içimizden biri şöyle demişti: “Geri dönülemez ekolojik çöküşü önlemek için temel çevresel sorunlar üzerinde denetim uygulayabileceğimiz yalnızca kırk yılımız kaldı.”⁽¹⁾ Bugün, hala öngörülen zaman dilimine göre yirmi beş yılımız daha varken, bu öngörünün fazlasıyla iyimser olduğu ortaya çıkıyor. Her zamanki gibi bir iş dünyası rejimi altında iklim değişimi konusunda geri dönülemez bir “yol ayrımı”na varmamız için yalnızca bir on yıl kaldığına dair güçlü kanıtlar var.⁽²⁾ Türlerin yok oluşu (“savunmasız ya da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan” kuş, memeli ve ba-

* Bu makale Brett Clark ve Richard York ile birlikte yazılmıştır.

1) John Bellamy Foster, *The Vulnerable Planet*, (New York: Monthly Review Press, 1994), s. 12. Kırk yıllık süre şu çalışmaya dayandırılmıştır: Worldwatch Institute: Lester R. Brown ve diğerleri., “World Without End,” *Natural History* (Mayıs 1990): s. 89 ve *State of the World 1992*, (London: Earthscan, 1992), s. 3–8.

2) James Hansen, “Tipping Point,” içinde E. Fearn ve K. H. Redford ed., *The State of the Wild 2008*, (Washington, D.C.: Island Press, 2008), http://pubs.giss.nasa.gov/docs/2008/2008_Hansen_1.pdf, 7–15. James Hansen, “The Threat to the Planet,” *New York Times Review of Books*, 13 Temmuz 2006. Brett Clark ve Richard York, “Carbon Metabolism and Global Capitalism: Climate Change and the Biospheric Rift,” *Theory and Society* 34, No. 4 (2005): s. 391–428.

lık türlerinin yüzdeleri “artık çift haneli sayılarla ifade edilmekte”⁽³⁾; okyanus çeşitliliğinin hızla azalması; çölleşme; ormansızlaşma; hava kirliliği; su kıtlığı/kirliliği; toprak bozulması; (yeni jeopolitik gerilimlere neden olacak biçimde) dünya petrol üretiminin tavana vurması ve kronik bir gıda krizi gibi diğer krizler gezegenin ve onun ekosistemlerinin bir kırılma noktasına doğru ilerlediğini göstermektedir. Yeryüzü ve uygarlık için karar anı gelmiştir.

Günümüzün ekolojik tahribatının etkileri ne kadar büyük olsa da, insanlığın tek bir kuşağı için kapitalist iş dünyası koşullarında bile “kıyametvari” sonuçlara herhalde yol açmayacaktır. Normal bir insan yaşam süresiyle hesap edildiğinde insanlığın gezegene verdiği zararların tam etkilerinin belirmesi için şüphesiz hala önemli bir zaman dilimi vardır. Öte yandan gelecekteki çevresel felaketi, hala buna gücümüz varken tersine döndürebilmemiz için kalan zaman dilimi giderek kısalmaktadır. Aslında, çevrecilerin artan aciliyet çağrıları, kritik ekolojik eşiklerin aşılarda yeryüzündeki hayatın hızla sona ermesine yol açacak yol ayrımları ile ilgilidir.

Bu yol ayrımlarından biri, örneğin, buzları erimiş bir Arktika’dır ve bunun yirmi ya da daha az zamanda gerçekleşeceği sanılmaktadır (bazı bilim insanlarına göre 2013’te). 2007 yazında Arktika yalnızca bir hafta içinde Britanya’nın iki misli büyüklüğünde buz kütlesi kaybetmiştir. Arktik buz kütlesinin erimesi yeryüzünün yansıtabilirliğinde (albedo) meydana gelen ciddi bir azalma, dolayısıyla küresel ısınmada artış anlamına gelmektedir. Öte yandan Batı Antarktika ve Grönland’daki buzların hızla erimesi de dünya deniz seviyelerinin artmasına ve kıyı bölgelerinin ve adaların tehdit altında kalmasına neden olmaktadır.⁽⁴⁾

İklim değişimiyle ilgili “gezegensel aciliyet” durumu NASA’nın God-

3) Lester R. Brown, *Plan B 3.0*, (New York: W.W. Norton, 2008), 102. International Union for the Conservation of Nature (IUCN), IUCN Red List of Threatened Species, Tablo 1, “Numbers of Threatened Species by Major Groups of Organisms,” <http://www.iucnredlist.org/info/stats>. Belinda Hawkins, Suzanne Sharrock ve Kay Havens, *Plants and Climate Change*, (Richmond, UK: Botanic Gardens Conservation International, 2008), s. 9.

4) David Spratt ve Philip Sutton, *Climate Code Red*, (Fitzroy, Australia: Friends of the Earth, 2008), <http://www.climatecodered.net>. 4; Brown, *Plan B 3.0*, 3; James Hansen ve diğerleri, “Climate Change and Trace Gases,” *Philosophical Transactions of the Royal Society* 365 (2007), s. 1925–54; James Lovelock, *The Revenge of Gaia*, (New York: Basic Books, 2006), s. 34; Minqi Li, “Climate Change, Limits to Growth, and the Imperative for Socialism,” konuyla ilişkili “Arctic Summers Ice-Free ‘by 2013,’” *BBC News*, 12 Aralık 2007.

dard Uzak Araştırmaları Enstitüsü yöneticisi ve tanınmış ABD'li iklim-bilimci James Hansen tarafından dile getirilmektedir:

Gezeganimiz insan yapımı sera gazlarının, ciddi iklim değişimlerinin büyük oranda onların etkisiyle gerçekleştiği bir seviyeye ulaştığı tehlikeli bir yol ayrımındadır. Isınma; hidrolojik döngüyü artırarak, elverişli içme sularını ve insan sağlığını etkileyecek biçimde iklim kuşaklarını değiştirecektir. Bundan sonra tekrar tekrar fırtınalardan ve yükselen deniz seviyelerinden kaynaklanan kıyı bölgesi trajedileriyle karşılaşacağız. Belirtiler gayet açık ve insanlar için tek kurtuluş yolu bir on yıl içinde tamamen farklı bir enerji rayına girmek. Aksi takdirde dünyadaki hayvan ve bitki türlerinin üçte biri ve kendi türümüzün milyonlarca savunmasız üyesi için çok geç olacaktır.⁽⁵⁾

Çevreci Lester Brown'ın kitabı *B Planı 3.0*'da yazdığına göre, "Göremediğimiz doğal eşiklerden geçiyoruz ve habersiz olduğumuz vadeleri ihlal ediyoruz. Doğa bir saat tutucudur ama biz saati göremiyoruz... Yeryüzünün doğal sistemlerinin eşikleri ile dünyanın politik sistemlerinin eşikleri arasında yarış halindeyiz. Acaba hangisi ipi göğüsleyecek?"⁽⁶⁾ Saat çalışmaya devam ettikçe ve az yol gidildikçe yapılması gereken değişimler, daha acil ve felaketten kurtulmanın yolu daha çetin olacak. Bu da hem ekoloji hem de toplumsal açılardan daha devrimci bir toplumsal değişim sorusunun gündeme getiriyor.

Eğer ekolojik sorunu ele almak için devrimci çözümlere daha fazla ihtiyaç duyuluyorsa bunun sebebi, mevcut toplumsal sistemin teslim olmamaya şartlanmasıdır. Günümüzün çevreciliği, bugün yüz yüze geldiğimiz ağır çevresel sorunları yaratan iktisadi sisteme meydan okumadan ekonominin gezegen üzerindeki etkilerini azaltmayı hedefleyen önlemlere odaklanmıştır. Sonuçta "çevresel problem" dediğimiz şey, bir ekonomi politik problemidir. İklim değişimini ele alan en cesur iktisadi yaklaşımlar bile yeryüzünü korumaktan çok uzaktır çünkü kapitalizm dâhilindeki tüm bu planları belirleyen ana tema, üretim ve karların sürekli ve hızla büyümesi gerekliliğidir.

Egemen İklim Değişimi Ekonomisi

İklim Değişimi Ekonomisi hakkında bugüne dek en önde gelen ku-

5) Hansen, "Tipping Point," s. 7-8.

6) Brown, *Plan B 3.0*, s. 4-5.

rumal girişim olarak görülen ve Birleşik Krallık Hazine Bakanlığı tarafından 2007 yılında basılan aynı adlı kitap gözden geçirildiğinde, çevreci girişimin önündeki iktisadi engel rahatça görülebilir.⁽⁷⁾ Eski bir Dünya Bankası baş ekonomisti olan kitabın önde gelen yazarı Nicholas Stern'in adından hareketle *Stern Review* alt başlığına sahip olan çalışma, en önemli ve en ilerici ana akım küresel ısınma ekonomisi çalışması olarak görülmektedir.⁽⁸⁾ *Stern Review*, küresel ortalama sıcaklığı sanayi öncesi seviyeleri (5,4° F) 3° C aşmayacak biçimde sabitlemek adına karbondioksit muadillerinin (CO₂e) atmosferdeki hedef yoğunlaşma seviyelerine odaklanmaktadır. (CO₂e altı adet Kyoto sera gazı içermektedir -karbondioksit, metan, azot protoksit, hidroflorokarbon, perflorokarbon, sülfürhexaflorid- bugün atmosferdeki karbondioksit oranı 387 ppm iken karbondioksit muadillerinin oranı 430 ppm'dir.)

Birçok iklimbilimci tarafından önerilen hedef küresel sıcaklıkta sanayi öncesi seviyelerin 2° C (3,6° F) üzerine çıkılmasını önlemeye çalışmaktır. Atmosferdeki CO₂e oranının 450 ppm'de sabitlenmesi gerekmektedir. Çünkü bu sınır aşıldığında her türden yol ayrımına girilmekte ve iklim değişimi dizginlenemez bir hal almaktadır. NASA'nın Goddard Uzay Araştırmaları Enstitüsünden James Hansen ve diğer iklimbilimciler şunu ortaya koymaktadırlar: "Eğer insanlık, üzerinde uygarlığın geliştiği ve Yeryüzünün uyum sağladığına benzer bir gezegene sahip olmak istiyorsa, paleo iklim koşulları ve bugünkü iklim değişimini göz önüne alarak atmosferdeki CO₂ seviyesini mevcut 385 ppm'den 350 ppm'e çekmelidir."⁽⁹⁾ *Stern Review* ise 3° C'den fazla aşmayan bir küresel sıcaklığı hedeflemekte (aşıldığında çevresel etkilerin geri dönülemez bir hal alacağı eşik) ve bunun atmosferdeki CO₂e oranının 550 ppm'de -sanayi öncesi seviyelerin iki misli- sabitlenmesi halinde elde edilebileceğini savunmaktadır.

7) Nicholas Stern, *The Economics of Climate Change: The Stern Review*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

8) John Browne, "The Ethics of Climate Change," *Scientific American* 298, No. s. 6 (Haziran 2008): s. 97-100; William Nordhaus, *A Question of Balance*, (New Haven: Yale University Press, 2008), s. 18, 190.

9) James Hansen ve diğerleri, "Target Atmospheric CO₂: Where Should Humanity Aim?," Science için sunulan özeti için bakınız; http://pubs.giss.nasa.gov/abstracts/submitted/Hansen_et_al.html. Pushker A. Kharecha ve James E. Hansen, "Implications of 'Peak Oil' for Atmospheric CO₂ and Climate," *Global Biogeochemistry*, (2008), http://pubs.giss.nasa.gov/abstracts/inpress/Kharecha_Hansen.html.

Ancak *Stern Review* mevcut çevresel göstergelere bakarak, “dünyanın, sera gazları bugünkü seviye olan 430ppm’de sabitlense bile, sanayi öncesi dönemin 3° C yukarısını aşmayacak bir ısınma yaşama şansının yüzde yirmi olduğunu” kabul etmektedir. Hatta “CO2e’nin 550 ppm’de sabitlenmesi halinde 3° C’yi aşma olasılığının % 30-70 arası olduğunu” söylemektedir. 550 ppm’lik CO2e “sıcaklığın 3° C’nin yukarısında ya da aşağısında olması olasılığını % 50 yapmaktadır. Hadley Center modeline göre ise bu seviyede 5° C’lik (9°F) artışı aşma ihtimali de % 10’dur. 3° C’lik bir artış yeryüzünün ortalama küresel sıcaklığını en son “3 milyon yıl önce Orta Pliyosen Dönemi’nde” görülen bir yüksekliğe getirecektir. Dahası böyle bir artış, *Stern Review*’a göre okyanusun Batı Avrupa’yı ısıtan akıntılarının kesilmesine ve ani bir iklim değişimine yol açacak ve Batı Avrupa’da Sibiryâ koşulları yaratacaktır. Başka bir araştırmaya göre ortalama küresel sıcaklık 3°C arttığında 2100 yılında Indus akıntısı % 90 oranında azalacak ve milyonlarca insanı etkileyecektir. İklim bilimciler tarafından yapılan çalışmalara göre 550 ppm’lik bir CO2e oranıyla küresel ortalama sıcaklığın 8° C (14,4° F) artma olasılığı % 5’tir. Tüm bunlar gösteriyor ki 550 ppm’lik bir CO2e sabitlemesi yeryüzü ve üzerinde yaşayan insanlar için bir felaket olacaktır.

O zaman, gezegen ve uygarlık için riskler bu kadar büyükse, *Stern Review* neden küresel ısınmayı 3° C’de ve CO2e’yi 550 ppm’de sabitlemekte ısrar etmektedir (bu rakamlar verilen en üst değerlerdir)? Bunun yanıtlamak için daha iktisadi bir konunun gerçeklerine dönmemiz gerekiyor.

Bu noktada mevcut sera gazları şu anki seviyeleriyle kullanılmaya devam ettikçe 550 ppm’lik CO2e seviyesine 2050 yılında ulaşacağımızı eklemek gerekiyor. Ne var ki *Stern Review*’un da belirttiği gibi, mevcut iş dünyası koşullarında küresel sera gazları emisyonunun “hızla yükselen bir yörüngeyle” artacağı kesindir. Bu durumda, daha gerçekçi varsayımlara göre atmosferdeki CO2e oranı 2035 yılında 550 ppm’e çıkmış olacaktır. Böylece, ardından gelen yıllarda 750 ppm’lik CO2e oranı ve 4,3° C’lik (7,7° F) küresel ortalama sıcaklık artışı tehdidiyle karşı karşıya kalınacaktır. (IPCC senaryolarına göre ise 2100 yılında atmosferdeki karbon oranı 1200 ppm’e küresel ortalama sıcaklık artışı ise 6,3° C’ye [11,3° F] çıkacaktır.)

İş dünyası eksenli senaryosunda *Stern Review*, sera gazı emisyonlarının 2015 yılına kadar tavana vuracağı ve ardından her yıl yüzde 1 oranında düşürülerek 550 ppm’lik CO2e oranında sabitleneceği (böylece

küresel ortalama sıcaklık artışının 3° C ile sınırlı tutulabileceği) bir iklim istikrar programı önermektedir.

Öte yandan tüm bu devasa tehlikelerin ışığında neden sera gazları emisyonunda daha fazla düşüş ve daha düşük bir CO₂e ile daha az sıcaklık artışı hedeflenmemektedir? İklim bilimcilerin çoğu atmosferdeki CO₂e oranının 450 ppm'de, küresel sıcaklık artışının 2° C'de sabitlenmesi çağrılarını yapmaktadır. NASA Goddard Enstitüsü'nden Hansen ve çalışma arkadaşları ise daha da ileri gidip 350 ppm'lik CO₂e oranını hedef seçmişlerdir.

Stern Review gayet açıktır; sorunun bu şekilde radikal bir çözümüne asla gidilmemelidir. Atmosferdeki CO₂e oranının mevcut seviyelerde tutulmasının ya da daha aşağılara çekilmesinin dünya ekonomisine maliyeti çok büyük olacak ve kapitalizmi istikrarsızlaştıracaktır. “Hızlı emisyon indirimleri öneren yollar” deniyor, “iktisadi açıdan işlevsizdir.” Eğer küresel sera gazları emisyonları 2010 yılında tavana vurursa CO₂e oranını 450 ppm'de sabitlemenin yolu, yıllık yüzde 7 oranında emisyon indirimine gitmektir. Böylece 2050 yılı itibarıyla yüzde 70 düşülerek 2005 yılındaki seviyeye inilmiş olacaktır. İktisadi açıdan uygulanabilir yol budur.

Öte yandan *Stern Review*'un tercih ettiği senaryo, 2015'te tavan yapacak sera gazları emisyonlarından yıllık yüzde 1 kesinti yaparak 550 ppm'lik hedefe ulaşmak. 2050 yılı itibarıyla bu senaryoya göre emisyon seviyesindeki kesinti yalnızca yüzde 25 olacak. (Raporda ayrıca çok istekli olunmasa da 2010'da tavan yapacak olan emisyon seviyelerinin, yıllık yüzde 3 kesintilerle 500 ppm'e düşürülmesi hedefi de mevcut.) *Stern Review*'un önerisine göre yalnızca 550 ppm'lik hedef, gerçekten iktisadi olarak uygulanabilir. Çünkü “ekonomide gerileme olmaksızın yıllık yüzde 1'den fazla emisyon kesintisine gitmek zordur” ya da Sovyetler Birliği'nde yaşandığı gibi büyük bir toplumsal kalkışmayla sonuçlanır.

Aslında önde gelen kapitalist devletler arasında hem yıllık yüzde 1 ya da daha fazla emisyon kesintisine gidip hem de iktisadi büyümeyi sağlayabilmiş *Stern Review*'un tespit edebildiği tek ülke, 1990-2000 arasındaki Büyük Britanya'dır. Kuzey Denizi'nde bulunan petrol ve gaz sayesinde, Birleşik Krallık enerji üretiminde kömürden gaza geçiş yapabilmiş ve bu sayede o on yıl boyunca sera gazları emisyonunda yıllık ortalama yüzde 1 kesinti sağlayabilmişti. Fransa da nükleer enerjiye yaptığı geçişle 1977-2003 arasında yıllık ortalama yüzde 1'lik kesinti yapabilmeye ol-

dukça yaklaşmıştı. Büyük devletlerden en fazla kesintiyi yapabilen ise 1989-1998 arasında yıllık yüzde 5,2 kesinti yapabilen Sovyetler Birliği idi. Ne ki bunun gerçekleştiği zaman diliminde aynı zamanda toplumsal sistem çözülüyor ve ekonomi baş aşağı gidiyordu. Tüm bu örnekler yıllık yüzde 1'in ötesindeki CO₂e kesintilerinin güçlü bir iktisadi büyüme-yi -kapitalizmin temel hedefi- imkânsızlaştırdığını ispatlıyor. Sonuçta kar ve üretim değirmeninin işlemesi için dünya çevresel Mahşer yaratma riskine giriyor.⁽¹⁰⁾

Birikim ve Gezegen

Bunların hiçbirini bizi şaşırtmamalı. Paul Sweezy'nin "Kapitalizm ve Çevre"de yazdığı gibi; kapitalizm başlangıcından bu yana, "kararlı bir şekilde kendi çıkarlarının peşinde giden, yalnızca kendi karşılıklı rekabetleriyle değerlendirilen, kısa vadede piyasanın gayri şahsi güçleriyle uzun vadede ise piyasa güç duruma düştüğünde, yıkıcı krizlerle ayakta tutulan bireylerin ve küçük grupların birleşmiş enerjisiyle işleyen kör bir canavar" olagelmıştır. Böyle bir sistemin içsel mantığı, sınıfsal temelli kâr ve birikim uğruna sonsuz bir iktisadi genişleme dürtüsü olarak kendini gösterir. Bu canavarı doyurmak için doğa ve insan emeği, iliğine kadar sömürülür ve bunların her birine verilen zarar, sistemin kendisini etkilemesin diye dışlanır.

"Bu sistemin özünde" diye devam ediyor Sweezy, "hem yaratıma hem yıkıma yönelmiş iç içe geçmiş çok güçlü dürtüler vardır. Olumlu tarafında, yaratıcı dürtü insanoğlunun doğadan ihtiyacı olanları almasını sağlar. Olumsuz tarafında ise, yıkıcı dürtü talepleri karşılamak için doğanın kapasitesinde sonuna dek yararlanır. Sonuçta, hiç şüphesiz, bu iki dürtü çelişkili ve uyumsuzdur." Kapitalizmin doğanın kaynak musluklarını ve atık çukurlarını aşırı sömürmesi sonucunda önce sadece bölgesel düzeyde ardından da dünya ve hatta gezegen düzleminde (iklimi de etkileyerek) olumsuz sonuçlar doğmaktadır. Çevresel krizleri ciddi biçimde ele almak için "son bir kaç yüzyılın hâkim eğilimlerini yavaşlatmak değil,

10) Stern, *The Economics of Climate Change*, s. 4-5, 11-16, 95, 193, 220-34, 637, 649-51; "Evidence of Human-Caused Global Warming is Now 'Unequivocal,'" *Science Daily*, <http://www.sciencedaily.com>, Browne, "The Ethics of Climate Change," 100; Spratt and Sutton, *Climate Code Red*, 30; Editörler, "Climate Fatigue," *Scientific American* 298, No. 6 (Haziran 2008): s. 39; Ted Trainer, "A Short Critique of the Stern Review," *Real-World Economics Review*, 45 (2008), <http://www.paecon.net/PAEReview/issue45/Trainer45.pdf>. 54-58. Robert Furber, James C. Warf ve Sheldon C. Plotkin, "The Future of Nuclear Power," *Monthly Review* 59, No. 9 (Şubat 2008): s. 38-48.

tersine çevirmek” gereklidir. Ancak bu, bir ekonomik rejim değişikliği olmadan başarılabilir.⁽¹¹⁾

İklim değişiminin giderek daha fazla kurumsal kaygılara konu olması ve kurulu düzen içinde onu tersine çevirme çabaları harcanması sonucu toplumda muhalif bir hareket olan “çevreciliğin öldüğü” iddia edilmektedir.⁽¹²⁾ Ne ki bazı çevreciler, gezegeni kendi araçlarıyla kurtarmak gibi beyhude çabalarla kapitalizm eksensiz stratejilere girişse de, diğerleri kapitalizmin özü gereği ekolojik anlamda yıkıcı olduğu eleştirisiyle tam tersi yöne gitmektedir. Bunlardan biri James Gustave Speth’tir. Speth, çevreci hareket içinde “kusursuz seçkin” olarak tanınmaktadır. Başkan Jimmy Carter döneminde Çevresel Kalite Konseyinde başkanlık yapmış, Dünya Kaynakları Enstitüsünü kurmuş, Doğal Kaynakları Savunma Konseyinin kurucuları arasında yer almış, Bill Clinton’un değişim takımının danışmanlarından olmuş, 1993-99 arasında BM Kalkınma Programını yönetmiştir. Bugün seçkin okullardan Yale Ormanlık ve Çevre Çalışmaları Fakültesinin dekanlığını yapmaktadır. Speth, Japonya’nın Mavi Gezegen ödülüne layık bulunmuştur.

Yakın zamanda, *Dünyanın Kıyısındaki Köprü, Kapitalizm, Çevre ve Krizden Sürdürülebilirliğe Geçmek* (2008) adlı kitabında Speth, kapitalizmin çevreye verdiği zarara ciddi bir eleştiri yöneltmiştir. Bu radikal girişimi dâhilinde, mevcut iktisadi sistemin ne pahasına olursa olsun büyüme ve birikim peşinde giderek ortaya çıkardığı tüm tehlikelerle yüzleşmeye yönelmiştir. “Bugün bildiğimiz kapitalizm” diye yazıyor, “çevreyi sürdürülebilir kılma yetisine sahip değil.” Çevreci bir bakış açısına göre temel sorun kapitalizmin itici gücü olan üstel iktisadi büyüme. Bu anlamda sözde “maddesellikten sıyrılma” iddiaları (büyümeyle doğru orantılı olarak çevre üzerindeki etkinin azalacağı iddiası) çıktı genişlemesinin daima mal ve enerji üretimindeki verimliliği azaltacağı gerçeğiyle bağlantılı olarak çok fazla umut vaat etmemektedir. Hatta “şu anda... büyüme, çevrenin düşmanıdır. Ekonomi ve çevre çarpışma halindedir” sonucuna da varılabilir. Bu noktada kapitalizm sorunu öne çıkmaktadır. “İktisadi büyüme modern kapitalizmin temel ve en

11) Paul M. Sweezy, “Capitalism and the Environment,” *Monthly Review* 41, No. 2 (Haziran 1989): s. 1-10.

12) Michael Shellenberger ve Ted Nordhaus, “The Death of Environmentalism,” *Environmental Grantmakers Association*, Ekim 2004, http://thebreakthrough.org/PDF/Death_of_Environmentalism.pdf.

beğenilen meyvesidir.” Speth Samuel Bowles ve Richard Edwards’ın *Kapitalizmi Anlamak* adlı kitaplarından alıntı yapıyor: “Kapitalizm, birikim dürtüsü, değişim karşıtlığı ve genişleme eğilimi ile diğer iktisadi sistemlerden ayrışır.”

Speth için temel çevresel sorun, modern ekonominin “işletim sistemi” olan kapitalizmdir. “Bugünün şirketleri dışlayıcı makinelerdir.” Şüphesiz, “kapitalizmde bugünü gelecekte, özeli kamusalardan üstün gören köklü güçler vardır.” Sistemin savunucuları Robert Samuelson ve William Nordhaus’un *Makroekonomi* adlı kitaplarının on yedinci baskısından alıntı yapan Speth, kapitalizmin “sonsuz kar yarışına” odaklanmış bir “Acımasız Ekonomi” örneği olduğunu vurgulamaktadır.

Bu eleştiri kapsamında Speth kitabında şu sonuçlara varmaktadır: (1) “bugünün ekonomi politikası, yani modern kapitalizm, çevreyi tahrip etmekte ve gezegeni köklü biçimde tehdit etmektedir”, (2) “Zengin toplumlar, Keynes’in belirttiği gibi, iktisadi problemin çözüldüğü... herkese yetecek kadar üretildiği bir noktaya varmışlar ya da yakında varacaklardır”, (3) “Daha zengin toplumlarda modern kapitalizm artık insanın iyi yaşamasını sağlamamaktadır”, (4) “Değişim peşindeki uluslararası toplumsal hareket -kendisine küresel antikapitalizmin önlenemez yükselişi diyen- birçoklarının düşündüğünden daha güçlüdür ve bu gücü artacaktır; bu bir güçler toplamıdır: barış, toplumsal adalet, toplum, ekoloji, feminizm; hareketlerin hareketi”, (5) “İnsanlar ve gruplar bir dizi alternatif yolunda harıl harıl değişim tohumları ekmektedir ve yeni bir işletim sistemine geçiş için başka çekici öneriler de hala yapılmaktadır”, (6) “Soğuk Savaş’ın bitişi... bugünün kapitalizmini sorgulamak için gerekli kapıları açmaktadır.”

Speth, Soğuk Savaş imasıyla, baskıcı Sovyet tipi toplumlarla ilişkilendirdiği bir sosyalizmin peşinde değildir. Açık açık kapitalizme “sosyalist olmayan” bir alternatif aramaktadır. Böyle bir sistem hem piyasaları işler kılacak (ancak geleneksel kapitalizmin kendi kendine işleyen piyasa toplumunu değil) hem de “Yeni bir Sürdürülebilir Dünya’yı ya da Küresel Senaryo Grubunun tabiriyle “Toplumsal Yeşiller Dünyası”nı (Ekolojik Toplumculuk) kuracaktır. Bu ikinci senaryo (Marx ve Ruskin’den etkilenen) William Morris gibi radikal düşünürler tarafından yazılmıştır. Bu anlamda, Speth’in iddiaları, toplumsal adalet ve ekolojik sürdürülebilirlik gibi çekirdek değerleri hedef alan yirmi birinci yüzyıl sosyalist hareketinden çok da uzak değildir. Hedef, gelecek kuşakların bir yandan ya-

yaratıcı yeteneklerini sonuna kadar kullanırken bir yandan da temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir gelecek yaratmaktır: yalnızca insan metabolizmasının doğayla iş birliği içindeki üreticiler tarafından akılcı bir şekilde yeniden düzenlenmesiyle elde edilebilecek bir sonuç.⁽¹³⁾

Doğayla toplum arasında metabolizmanın akılcı bir şekilde yeniden düzenlenmesi, yalnızca iklim değişimine değil tüm diğer çevresel sorunlara da yöneliktir. Büyük öneme sahip diğer ekolojik krizlere burada değinilmemiştir: türlerin yok oluşu (genel anlamda biyolojik çeşitliliğin azalması), ormansızlaşma, çölleşme, toprak kaybı, asit yağmuru, toksik atıkların yayılması, piyasa eksenli biyoteknoloji, kentsel tıkanma, nüfus artışı, hayvan hakları. Tek başına hiçbir konu, bizim “çevresel problem” dediğimiz ve toplumumuzun tüm ekolojik çelişkilerini kapsayan sorunun derinliğine ve genişliğine sahip olamaz. Eğer bugün ekolojiye dair bir “karar anı”yla karşı karşıyaysak, kapitalizmin doğal ve insani çevre üzerindeki etkilerini baştan sona ele almalıyız. Bu sorunlardan herhangi birini (iklim değişikliği gibi), diğerlerini ele almadan çözmek imkânsızdır; zira kimi açılardan farklılıklar gösterebilir de bu ekolojik krizler temelde aynı sebeplere dayanmaktadır.

Bize göre yalnızca insan üretimini toplumsal değil doğayla metabolik bir ilişki olarak gören kesin bir bakış açısı, bugün gezegen geneline yayılmış ekolojik bozulmayla yüzleşme zeminini sağlayabilir. Böyle kesin bir bakış, bu kitaptaki makalelerde fazlasıyla mevcuttur.

Neden Olmasın?

1884’te büyük yaratıcı sanatçılardan, devrimci sosyalist entelektüellerden, on dokuzuncu yüzyıl sonlarının çevreci düşünürlerinden biri olan William Morris, sosyalist dergi *Commonweal* için “Neden Olmasın?” başlıklı bir makale yazmıştı. Özellikle içlerinde zamanın sosyalistlerinin de olduğu ve kapitalizmin kötülükleriyle savaşılan çoğu insanın geleceği

13) James Gustave Speth, *The Bridge at the End of the World: Capitalism, the Environment, and Crossing from Crisis to Sustainability*, (New Haven: Yale University Press, 2008), xi, s. 48–63, 107, 194–98; Samuel Bowles ve Richard Edwards, *Understanding Capitalism*, (New York: Oxford University Press, 1985), s. 119, 148–52. Küresel Senaryo Grubu’yla ilgili bkz. John Bellamy Foster, “Organizing Ecological Revolution,” *Monthly Review* 57, No. 5 (Ekim 2005): s. 1-10. Ekolojik sürdürülebilirlik, klasik sosyalizm ve Marx’ın kapitalizmin metabolik çatlağını doğa ile ele aldığı eleştirisi için bkz John Bellamy Foster, *Marx’s Ecology*, (New York: Monthly Review Press, 2000).

bizzat kapitalizmin çevresel ve insani bağlamda en yıkıcı ve en kötü halleriyle tasvir etme eğiliminde olmasına dikkat çekmek istiyordu.

“Bugün mevcut kapitalist sistem dâhilinde” diyordu Morris;

bu tuğladan korkunç karargâhların büyümesini durdurabilecek bir şey bulmak zordur; bunun hedefi, şüphesiz ki büyük ticaret ve imalat merkezleri için kırsal bölgeleri ve küçük kasabaları insansızlaştırmaktır. Ama bu devasa şeytan, biz yalnızca bireylerin yararına imalat yapan toprak tekellerinden ve rekabetçi bölüşüm budalalığından kurtulduğumuzda gereksizleşecektir.

Birçok insanın “korku ve yorucu işlerle” ezildiğini gören Morris, toplumsal varoluşun başka amaçlarını görme gerekliliğinden söz eder: özellikle de “Sosyalistler tarafından hedeflenmesi gereken keyifli yaşamdan.” “Niye” diye sormaktadır;

İngiltere’nin üçte biri, söz gelimi Yorkshire’de koyunların kendiliğinden siyah olduğunu düşündürtecek bir dumanı neden solumak ve onunla zehirlenmek zorunda kalsın ki? Neden Yorkshire ve Lancashire nehirleri pislik ve boya akmak zorunda ki?

Bunu yaptıran şey kârdır. Kimse doğru dürüst bir yaşama karşı işlenmiş bu tür suçları engellemenin zor olacağı yalanına sığınamaz ama “iş sahipleri” ya da daha doğru bir tabirle “pislik sahipleri” bunun cezasını çekmeyeceklerini iyi biliyorlar; yılın büyük bir bölümünde kır evlerinde güven içinde oturuyor, Highlands’ta avlanıyor, Akdeniz’de yatla geziyor, duman içindeki ülkenin görüntüsünü bir şeyler hakkındaki hayallerini harekete geçiren bir değişim olarak görmeyi tercih ediyorlar.¹⁴

Tüm bunları reddeden Morris, herkesin “Toprak Ana”dan payını aldığı ve sefil “kâr öğütücüsü” dünyanın sonunda yok olduğu daha düzgün, daha güzel, daha doyurucu, daha sağlıklı, cehennemi daha az andıran bir hayat yaratma olasılığı yok mu? Neden olmasın?

14) William Morris, “Why Not,” içinde Morris, *Political Writings*, (Bristol: Thoemmes Press, 1994), s. 24–27.

Yıkımın Ekolojisi

Çözümlemeye, Gillo Pontecorvo'nun 1969 tarihli *Burn!* isimli filmine gönderme yaparak, "yıkımın ekolojisi" diye adlandırdığım durumla başlamak istiyorum.⁽¹⁾ Pontecorvo'nun epik filmi, zamanımızı hedef alan politik ve ekolojik bir alegori olarak görülebilir. Film, "*Burn*" isimli hayali bir Karayipler adasında 19. yüzyıl başlarında geçmektedir. *Burn*, şekerin bir nakit ürünü olarak dünya ekonomisine ihraç edilmesine dayalı, şeker üretimi mono kültürünün egemen olduğu bir Portekiz köle kolonisidir. Açılış sahnesinde adanın isminin, ilk Portekiz sömürgecilerinin yerli halkı ortadan kaldırmak için bulabildikleri tek yolun tüm adayı ateşe vermek ve üzerindeki herkesi öldürmek olması gerçeğinden geldiğini öğreniriz, daha sonra köleler yeni ekilen şeker kamışlarını kesmek üzere Afrika'dan ithal edilmişlerdir.

Marlon Brando'nun canlandırdığı Sör William Walker, adanın Portekizli yöneticilerini devirmek üzere gönderilmiş olan bir 19. yüzyıl Britanya ajanıdır. Siyah köleler arasında bir isyan başlatır ve aynı zaman-

* Bu makale Brezilya'nın Santa Catarina eyaletindeki Blumenau Bölge Üniversitesi ve Florianópolis'deki Santa Catarina Federal Üniversitesinde 21-23 Kasım 2006'da yapılan konuşmalara dayanmaktadır. Sunumlar Brezilya'da bulunan Latin Amerika Çalışmaları Enstitüsü tarafından örgütlenen yıllık Üçüncü Bolivar Günleri Konferansı kapsamında yapılmıştır.

1) Son dönem İtalyan film yönetmeni Gillo Pontecorvo (1919-2006), en çok devrimci isyanla ilgili *The Battle of Algiers* (Cezayir Savaşı, 1966) filmiyle ün salan Marksist ve anti emperyalist bir yönetmendi. *Burn!* Vietnam'a bir yanıt olarak yapılmış ve savaşın bir alegorisi olması hedeflenmişti; ama kapitalizmin kendisinin de bir eleştirisi olmuştur.

da da Portekiz tacından bağımsızlık arayışı içinde olan az sayıdaki beyaz sömürge plantasyon sahibi ile de bir ayaklanma düzenler. Hedefi Portekiz'i yenmek ama daha sonra adanın gerçek yönetimini, sonradan Britanya emperyalistlerine komprador bir sınıf olarak işbirliği içinde hizmet edecek olan beyaz plantasyoncu sınıfa iade etmek için, köle isyanından yararlanmaktır.

Walker bu görevini başarıyla yerine getirir, eski kölelerin muzaffer ordusunu ve liderleri José Dolores'i, Portekizlileri yenilgiye uğrattıktan sonra silahlarını bırakmaya ikna eder. Sonuç, beyaz plantasyoncuların egemen olduğu bir yeni sömürgeci ama buradaki fiili yöneticiler, uluslararası serbest ticaret hukukuna göre Britanya şeker şirketleridir. Walker, Britanya amirallliği adına yeni istihbarat görevlerini yerine getirmek üzere adadan ayrılır; görev bu kez Çinhindi denilen bir yerdedir.

Film 1848'de yeniden başladığında, on yıl geçmiştir. Burn Adası'nda José Dolores önderliğinde bir devrim patlak vermiştir. Sör William Walker, İngiltere'den askeri danışman olarak geri getirilir ama bu kez, Majestelerinin Hükümeti tarafından yetkilendirilmiş olan Antiller Kraliyet Şeker Şirketinin bir çalışanıdır. Görevi eski kölelerin yeni isyanını yenilgiye uğratmaktır. Adayı yöneten oligarşi, kendisine bunun zor olmayacağını çünkü aradan sadece on yıl geçtiğini ve durumun da aynı olduğunu söyler. O ise durum aynı olsa bile sorunun farklı olduğunu söyleyerek ona yanıt verir. Karl Marx'ı tekrarlıyormuş gibi duran şu sözleri söyler: "Genellikle bir tarihsel dönemle diğeri arasında geçen bir on yıl, tüm yüzyılın çelişkilerini açığa çıkarmak için birdenbire yeterli hale gelebilir".

Amansız bir gerilla savaşı vermekte olan isyancılarla savaşmak için Britanya birlikleri getirilir. Walker, onları yenmek için Ada'daki tüm plantasyonların yakılmasını emreder. Britanyalı şeker şirketinin yerel temsilcisi itiraz ettiğinde, Walker şöyle izah eder: "Kârın mantığı nedir... İnsan para kazanır ve bazen para kazanmaya devam etmek ya da daha da çok kazanmak için yok etmek gerekir". Muhatabına Burn Adası'nın isminin nereden geldiğini hatırlatır. Ada'nın doğası imha edilmelidir ki üzerinde yaşayan emek daha yüz yıllar boyunca sömürülebilsin.

Burada amacım elbette Pontecorvo'nun olağanüstü filminin tamamını anlatmak değil fakat bu alegoriden yola çıkarak, bize kapitalizmin doğayla kurduğu ilişkiyi anlamamızda yardımcı olacak bazı önemli ilkeler çıkartmak mümkündür. Joseph Schumpeter bir zamanlar kapita-

lizmi “yaratıcı yıkımı” adına övmekle ün salmıştı.⁽²⁾ Ne var ki bu durum daha ziyade sistemin yıkıcı yaratıcılığı olarak görülebilir. Sermayenin sınıfsal temelli birikim için yeni mahreçler bulma yolundaki sonsuz arayışı, onun hem önceden varolan doğal koşulları hem de önceki toplumsal ilişkileri yıkıma uğratmaya devam etmesini gerektirir. Sınıfsal sömürü, emperyalizm, savaş ve ekolojik imha, tarihin birbirleriyle ilgisiz basit kazaları değil, kapitalist gelişmenin ilişkili, içsel özellikleridir. Üstelik, daima bu yıkıcı yaratıcılığın, sermayenin, István Mészáros’un “yıkıcı denetimsizlik” dediği nihai kaderi haline dönüşmesi tehlikesi de mevcuttur. Kâr mantığını içinde barındıran yıkım, bu durumda baskın ve egemen hale gelecek, sadece üretimin koşuluna değil aynı zamanda yaşamın kendisinin koşullarına da zarar verecektir. Bugünse böylesine bir yıkıcı denetimsizliğin, bir bütün olarak gezegeni kapsayarak, tüm kapitalist dünya ekonomisini karakterize etmekte olduğu açıktır.⁽³⁾

Yeryüzü Zirveleri: 1992 ve 2002

Küresel ekolojik yıkımın yeryüzü üzerindeki yaşamın sürdürülebilirliğini tehdit ederek diğer tüm sorunlara baskın gelmesi, çağımızın bir özelliğidir. Bu durumun toplumsal nedenlerle nasıl bir ilişki içinde olduğu ve yanıt olarak hangi toplumsal çözümlerin ileri sürülebileceği de bu nedenle, insanlığın karşı karşıya olduğu en yakıcı sorunlardan birisi halini almıştır. Dünya şu ana kadar iki tane büyük yeryüzü zirvesine tanık oldu: 1992’de Brezilya’nın Rio de Janerio kentinde yapılan ve 2002’de Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde yapılan zirveler. Bu zirveler on yıl arayla gerçekleştirildiler. Yine de her ikisinin de belirli bir tarihsel dönemi bir diğerinden ayıran, tüm bir yüzyılın, 21. yüzyılın ilişkilerini açığa çıkartan bir dönüm noktasında yapıldıkları söylenebilir.

1992 yılında Rio’da yapılan, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı tarafından örgütlenen Yeryüzü Zirvesi insanlığın, tırmanan küresel ekolojik sorunlarını çözmek için bir araya geleceği yolundaki sınırsız umutları temsil ediyordu. 1980’lerin sonu ile 1990’ların başları, küresel ekolojik krizin kamusal bilince nüfuz ettiği bir dönemdi. Ozon

2) Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy*, (New York: Harper and Row, 1942), s. 81-86.

3) István Mészáros, *Socialism or Barbarism*, (New York: Monthly Review Press, 2001), 61. (Türkçe’de: *Ya Sosyalizm Ya Barbarlık*, Epos Yayınları, Ankara.)

tabakası, küresel ısınma ve türlerin, ekosistemlerin gezegen çapında yıkımından kaynaklanan artan bir hızla imha olması gibi konular hakkında duyulan endişeler birden yaygınlaşmış. 1988 Haziran ayında NASA Uzay Araştırmaları Goddard Enstitüsü müdürü James Hansen, ABD Senato Enerji ve Doğal Kaynaklar Komitesi önünde tanıklık yaparak, karbon dioksit ve diğer sera gazlarının atmosferde salınmasına bağlı küresel ısınmayla ilgili kanıtları sundu. Aynı yıl Birleşmiş Milletler, küresel ısınmaya çözüm bulmak için İklim Değişimi Hakkında Hükümetler Arası Panel (Inter-Governmental Panel on Climate Change -IPCC) isimli yeni bir uluslararası örgüt oluşturdu.

Yeni bir dünya birliği ideolojisi Rio Zirvesi'ne egemen olurken, 1991 Körfez Savaşı ve daha sonra aynı yıl Sovyetler Birliği'nin yıkılması, o zamanın egemen retoriği olan "yeni dünya düzeni"ne ve "tarihin sonu"na hız verdi. Artık dünyanın tek bir dünya haline geldiği söyleniyordu. Ozonu incelten kimyasalların üretimine sınırlandırmalar getiren Montreal Protokolü'nün yakın zaman önce kabul edilmiş olması, dünyanın iktisadi bakımdan egemen ülkelerinin küresel çevresel tehditler karşısında birlik içinde davranacaklarını kanıtlar gibi görünüyordu. Yeryüzü Zirvesi için seçilen yerin Amazonlara ev sahipliği yapan Brezilya olması, dünyanın yaşam çeşitliliğini korumaya yönelik gezegensel hedefini sembolize etmek anlamına geliyordu. Zirvenin ana belgesi olan Gündem 21'in de yirmi birinci yüzyıl için yeni bir sürdürülebilir kalkınma çağı başlatması hedefleniyordu.

İkinci Yeryüzü Zirvesi'nin, Johannesburg'da yapılan *Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Dünya Zirvesi*'nin havası, ilkinden ancak bu kadar farklı olabilirdi. Rio'nun umudu yerini Johannesburg'un karamsarlığına bırakmıştı. Dünyanın çevresi, on yıl içinde iyileşmekten çok, artan bir çöküş yaşamıştı. Yeryüzü, sadece küresel ısınma bakımından değil, daha birçok bakımdan felaket koşullarına yaklaşıyordu. Sürdürülebilir kalkınma, gerçekten de hangi ekolojik maliyete mal olursa olsun sermaye birikiminin sürdürülmesi haline dönüşmüştü. On yıl öncesinin "yeni dünya düzeni" ve "tarihin sonu" hakkındaki tüm söylemlerinin, küresel çevrenin gerçek intikam tanrıçasının, kapitalist dünya ekonomisinin ta kendisi olduğu gerçeğinin üstünü örtmekte olduğu, Johannesburg Zirvesi'ne katılan birçok çevreci bakımından artık açıklık kazanmıştı.

Johannesburg Zirvesi'nin yapıldığı yer, kısmen apartheid'in [ırk ayrımcılığı; ç.n.] sonunu ve bu yüzden de dünyanın yaşadığı kayda değer

sosyal gelişimi sembolize etmek için seçilmişti. Yine de, ikinci Yeryüzü Zirvesi'ni eleştirenler, Kuzey'in zengin ülkeleri tarafından orantısız bir biçimde Küresel Güney'in üzerine yığılan çevresel yıkımı vurgulayarak, küresel ekolojik ırk ayrımcılığı konusunu ortaya attılar. Kapitalist dünya ekonomisinin merkezinin ekolojik emperyalizmi, Washington'un küresel ısınmaya yol açan sera gazı salınımlarını sınırlandırmakla ilgili Kyoto Protokolü'nü onaylamayı reddetmesiyle simgeleniyordu. ABD Başkanı George W. Bush, kayda değer bir biçimde, Yeryüzü Zirvesi'ne katılamamıştı. Tersine Bush yönetimi, Johannesburg'da dünya ekolojisinin geleceği hakkındaki tartışmalar henüz sürerken Irak'ı, görünüşte kitle imha silahlarına karşı savaşla tehdit ederek dünya sahnesindeki yerini almıştı; Johannesburg'da toplanan dünya çevrecileri açınsındansa gerçek nedenin petrol olduğu son derece açıldı.⁽⁴⁾

Aslında Rio Zirvesi'nden sonraki on yıl içinde yeni bir tarihsel dönem ortaya çıkmıştı. İktisadi açıdan, dünya, tekelci sermayenin küresel tek- kelci finans sermaye olarak adlandırılabilircek bir şeyle dönüşmesine, yani Paul Sweezy'nin 1994 yılında "finans kapitalizmin zaferi" olarak adlandırdığı duruma tanık olmuştu.⁽⁵⁾ Kapitalizm, 20. yüzyılın sonuyla beraber yerel ve ulusal köklerinden göreceli olarak daha bağımsız olan, açgözlü birikime eskisinden de daha fazla aç olan bir sisteme doğru ev- rilmişti. Üretim düzeyinde durgunlaşan bir dünya ekonomisinin tepe- sinde küresel finans genişleme gerçekleşiyor, bu da neoliberal iktisadın ve finansal köpüklerin egemen olduğu, daha da istikrarsız ve daha da derinden eşitsizlikçi bir düzen yaratmıştı. Dünya sistemi içinde gerile- yen ABD hegemonyası, Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ile birlikte iktisadi ve politik gücünü askeri araçlarla yenilemeye çalışan yeni ve giderek daha çıplak ABD girişimlerini harekete geçirmişti.

Bu arada küresel ısınma ve diğer yaşamsal çevresel sorunlar da kritik eşikleri aşılar. Sorun artık ekolojik ve toplumsal felaketlerin kapıda bekleyip beklemediği değil, bunların büyüklüğünün ne olacağı soru- nuydu. 2002'de Johannesburg'da bulunan (benim de içinde olduğum) insanlar açınsından gezegen, fosil yakıtlarının yanması yüzünden ısınır-

4) İki Yeryüzü zirvesiyle ilgili daha ayrıntılı bir çözümleme için bakınız John Bellamy Foster, "The Failure of Global Environmental Reform," *Monthly Review* 54, No. 8 (Ocak 2003)

5) Paul M. Sweezy, "The Triumph of Financial Capital," *Monthly Review*, 46, No. 2 (Haziran 1994), s. 1-11; John Bellamy Foster, "Monopoly-Finance Capital," *Monthly Review* 58, No. 7 (Aralık 2006- Türkçe MR Ocak 2007), s. 14.

ken, ABD başkanının petrol zengini İran Körfezi'nde savaşa hazırlanışını seyretmek, tüm dünyanın alev alması anlamına geliyordu.

Gezeğenin İmhası

İkinci Yeryüzü Zirvesi'nin üstünden daha beş yıl geçmişken, kapitalizme içsel olan sınıfsal ve emperyal [egemenlik] savaşını, gezeğenin kendisine karşı yürütülen savaştan ayırt etmek giderek daha da zorlaşıyor. Birleşik Devletler'in yeryüzünün en zengin petrol bölgesinin emperyal denetimi uğruna savaştığı bir dönemde, gezeğenin ekolojisi de küresel ısınmanın en dramatik biçimde damgasını vurduğu hızlı bir bozulma yaşıyor. Bu arada tekkelci finans sermayenin yeni rejiminden kaynaklanan neoliberal iktisadi yeniden yapılanma da sadece insanlığın çoğunun iktisadi refahını zayıflatmakla kalmıyor, bazı bölgelerde insani varoluşun temiz hava, içme suyu ve yeterli gıda gibi temel ekolojik koşulları da ortadan kaldırıyor. Bir zamanlar gelecekteki bir kıyamet olasılığı uyarısında bulunan ekolojistler şimdi küresel afetin eşikte olduğunda ısrar ediyorlar.

The End of Nature kitabının yazarı Bill McKibben, *Rolling Stone* dergisinin 17 Kasım 2005 tarihli sayısında yayımlanan "The Debate is Over" (Tartışma Bitti) isimli makalesinde, artık küresel ısınmanın "aman tanrım" dönemine girdiğimizi açıkladı. Başlangıçta, "ne olacağını merak ediyorum" çağı vardı diye yazıyordu. Daha sonra yazan ise "bu gerçekten doğru olabilir mi?" çağı. Artık küresel afeti tam anlamıyla durdurmakta geciktiğimizi biliyoruz. Tek yapabileceğimiz ölçeğini ve yoğunluğunu sınırlandırmak. Belirsizliğin çoğu "dünyanın bazı havalandırma kapaklarına... düz bir biçimde işlemeyip, tehlikeli bir zincirleme reaksiyonu tetikleyebilecek mekanizmalara sahip" olmasından kaynaklanıyor.⁽⁶⁾

Gaia hipotezinin [Yunan mitolojisinde yeryüzü tanrıçası; dünyanın yaşayan bir varlık olduğu tezi; ç.n.] başlatıcısı olarak tanınan önemli bilim insanı James Lovelock ise, *The Revenge of Gaia* (Gaia'nın İntikamı) isimli kitabında, bu tür ani zincirleme reaksiyonlara bağlı yeryüzü olasılıklarıyla ilgili kötümser bir değerlendirme yapmıştı.⁽⁷⁾ Sayısız bilim

6) Bill McKibben, "The Debate is Over," *Rolling Stone*, 17 Kasım 2005, s. 79-82.

7) Yüzyüzündeki yaşamın gezeğenin yüzey koşullarını organizmaların bir araya gelmesi bakımından daima avantajlı kıldığını iddia eden yarı dinsel Gaia hipotezi, Darvinci evrimle çelişir ve orijinal biçimiyle artık Lovelock'un kendisi tarafından da terk edilmiştir. Ancak, hipotez, birçok bilim

insanının endişelerini dile getiren Lovelock, yeryüzünün ısınma eğilimini yükseltebilecek; ve kendisine göre de hemen hemen muhakkak edecek olan bir dizi pozitif geri besleme mekanizmasına işaret etti. Yükselen küresel ısının okyanus algleri ve tropik ormanlar üzerindeki yıkıcı etkisinin (ki bu ormanların doğrudan imhasının baş nedenidir), okyanusların ve ormanların karbon dioksiti emme yeteneğini azaltmasından ve küresel ısıyı daha da artırmasından korkuluyor. Kuzey Kutbu'ndaki tundranın donmuş alt tabakasının küresel ısınmaya bağlı olarak erimesiyle birlikte devasa (karbon dioksitten yirmi dört kat daha güçlü bir sera gazı olan) metan miktarlarının serbest kalıp atmosfere yayılması, bir başka kısır döngü yaratıyor. Benzer bir uğursuzlukla, kutuplardaki buzulların erimesi ve yerlerinin deniz suyu ile dolmasının yeryüzünün yansıtıcılık özelliğini azaltması da küresel ısılarmn fırlaması tehdidini yükseltiyor.⁽⁸⁾

Lovelock'un felaketçi görüşlerine göre yeryüzü, muhtemelen çoktandır hiçbir geri dönüşün olmadığı bir noktayı geçti ve ısılarmn da yavaş yavaş ılıman bölgelerde 8 °C derece kadar (14 °F) artması zorunlu. Bu insan türünün bir biçimde yaşamaya devam edeceğinin garantisini veriyor. Yine de "iklimimizde kolaylıkla cehennem olarak tarif edilebilecek olan yakın zamanlı bir kayma" olasılığına işaret ediyor: "Öyle sıcak, öyle öldürücü ki, şimdi her yeri kaplamakta olan milyarlarca canlının sadece pek azı hayatta kalabilir".⁽⁹⁾ Kısmi bir kurtuluş için yalnızca kitlesel bir teknik sabitleme öneriyor: Nükleer enerji tesislerinin yeryüzü çapında fosil yakıtı ekonomisinden yayılan karbon dioksitin sınırlı bir ikamesi olarak yaygınlaşmasına yönelik küresel bir program. Bu tip bir Faust pazarlığının da cehenneme giden kendi yolunu döşeyeceği ise ak-

insanının, yeryüzünü, biyosferin ve jeosferin, içinde tek bir diyalektik birlik oluşturduğu, kendi kendisini düzenleyici tek bir sistem olarak anlamayı amaçlayan daha bütünlükçü bir yeryüzü sistemi bilimi geliştirmelerine ilham kaynağı oldu. Lovelock şimdi, yeryüzü sistemi biliminin temel ilkelerine uyan "Gaia teorisi" olarak adlandırdığı şeye bağlı kalmaktadır ama yine de yaşamın birliği lehine olan koşulların sürekli yeniden üretimi "hedefinin", yaşayan yeryüzü sisteminin bir ölçüde "ortaya çıkan" bir özelliği olduğu yolundaki fikrine teleolojik biçimde yapışmaktadır. "Gaia'nın intikamı", Gaia'nın insan tarafından yaratılan iklim değişimine bir yanıt olarak aniden yeni bir dengeye sıçramasıyla birlikte tehdit edilen uygarlığa karşı bir intikamdır. Bakınız James Lovelock, *The Revenge of Gaia* (New York: Basic Books, 2006), s. 23-25, 147, 162.

8) Lovelock, *Revenge of Gaia*, s. 34-35; John Atcheson, "Ticking Time Bomb," *Baltimore Sun*, 15 Aralık 2004.

9) Lovelock, *Revenge of Gaia*, s. 55-59, 147; Bill McKibben, "How Close to Catastrophe?," *New York Review of Books*, 16 Kasım 2006, s. 23-25.

lından geçer gibi görünmüyor.

Lovelock'un korkuları kolaylıkla kulak ardı edilemez. Küresel ısınma konusunu dünyanın dikkatine sunmak için öylesine çok şey yapmış olan James Hansen de, yakın zaman önce kendi uyarısını yaptı. 'The Threat to the Planet' (Gezegene Yönelik Tehdit- *New York Review of Books*, 13 Temmuz 2006) başlıklı bir makalede Hansen, yeryüzü üzerindeki hayvan ve bitki türlerinin küresel ısınmaya tepki olarak, çevrelerinde yaşanan değişimlere oranla yeterince büyük bir hızla olmasa da, göç etmekte olduklarına ve yüksek dağ türlerinin "gezegen dışına sürüldüğüne" işaret ediyor. Yaşayan türlerin yüzde 50 ile yüzde 90'ının kaybolduğu, yeryüzü tarihinin daha eski dönemleriyle kıyaslanabilir olan, artan küresel ısılarla bağlantılı bir kitlesel yok oluş olasılığı ile karşı karşıya olduğumuzu söylüyor.

Hansen insanlığın iklim değişimi nedeniyle karşı karşıya olduğu en acil tehdidin, Greenland ve Antraktika'daki buz kütlelerinin istikrarsızlaşmasıyla bağlantılı olduğunu ileri sürüyor. Günümüzün iklimini, deniz yüzeyinin on altı fit kadar daha yüksek olduğu yarım milyon yılın ikinci yarısındaki en ılık buzullar arası dönemden ayıran sadece, 1 °C'den biraz fazla bir sıcaklık değişimi. Üstelik yeryüzü ısısı, üç milyon yıl kadar önce son kez bu kadar arttığında olanları dikkate aldığımızda, bu yüzyılda ısı, ticaretin her zaman neden olduğu üzere yaklaşık olarak 2,8 °C artacak olursa, bu durum, deniz yüzeylerinde seksen feetlik bir uzun vadeli yükselmeye neden olabilir. Hansen, eğer bu tür felaketli sonuçların kaçınılmaz hale gelmesini engelleyeceksek, "en fazla on yılımız var; eyleme geçmeye karar vereceğimiz bir on yıl değil, sera gazı salınımları yörüngesini köklü bir biçimde değiştirmek için bir on yıl" diyor. "Bir başka deyimle bizi, son derece farklı bir dünyayı yaratabilecek olan geri döndürülemez değişimlerden ayıran tek bir yaşamsal on yıl. Tüm bir holosenin [dördüncü zamana dair birikinti; ç.n], insan uygarlığının geliştiği jeolojik çağın çelişkileri, zamanımızda aniden ortaya çıkmaya başladılar.⁽¹⁰⁾

McKibben ise, aman tanrım döneminde, tartışmanın bittiğini söylüyor. Artık küresel ısınmanın yeryüzünü sarsan oranlardaki bir krizi temsil ettiği konusunda hiçbir kuşku yok. Yine de bütün bunların çevresel

10) Jim Hansen, "The Threat to the Planet," *New York Review of Books*, 13 Temmuz 2006, s. 12-16; Goddard Institute for Space Studies, "NASA Study Finds World Warmth Edging Ancient Levels," 25 Eylül 2006, <http://www.giss.nasa.gov/>.

kriz dediğimiz şeyin sadece tek bir bölümünü oluşturduğunu anlamalıyız. Bir bütün olarak küresel ekolojik tehdit, aynı anda karşı karşıya geldiğimiz çok sayıdaki karşılıklı ilişkili krizlerden ve sorunlardan oluşuyor. 1994 tarihli *Vulnerable Planet* kitabımda, bu sorunların, şimdi diğerleri de eklenebilecek olan bir kısmının kısa bir özetiyle başlamıştım:

Aşırı nüfus artışı, ozon tabakasının yıkımı, küresel ısınma, türlerin yok olması, genetik çeşitliliğin yitirilmesi, asit yağmurları, nükleer kirlenme, tropik ormansızlaşma, zirve ormanlarının yok oluşu, göletlerin yıkımı, toprak erozyonu, çölleşme, seller, kıtlık, göllerin, nehirlerin ve yeraltı sularının kirlenmesi ve azalması, kıyı sularının ve haliçlerin kirlenmesi, mercan kayalıklarının yıkımı, petrol yayılmaları, aşırı balık avı, dolgu toprakların yayılması, toksik atıklar, böcek ve bitki öldürücülerin zehirli etkileri, iş kazaları, kentsel birikinti ve yenilenemez kaynakların tükenişi.⁽¹¹⁾

Esas sorun sadece küresel ısınmanın değil, bu öteki sorunların büyük bir çoğunluğunun her birinin de küresel bir ekolojik kriz yaratmakta olmasıdır. Bugün yeryüzündeki bütün büyük ekosistemler çöküş halindedir. Çevresel adalet konuları, baktığımız her yerde daha yakıcı ve vahim bir hal almaktadır. Bu gerçeğin altında yatmakta olan şey, kapitalizmi bir dünya sistemi olarak tanımlamakta ve onun birikim sistemini yönetmekte olan sınıfsal/emperyal savaşların, hiçbir sınır tanımayan bir canavar olmasıdır. Bu, ölümcül çelişki içindeki doğal dünyanın toplumsal egemenliğinin basit bir aracı olarak görülmektedir. Yani sermaye tam da kendi mantığı gereği gerçek bir yanık toprak stratejisini dayatmaktadır. Gezegenel ekolojik kriz giderek her şeye egemen olmaktadır ki bu durum, kendi geometrik yayılmasından başka hiçbir yasa tanımaksızın hızla küreselleşen kapitalist ekonominin yıkıcı denetimsizliğinin bir ürünüdür.

Olağan Ticareti Aşmak

Lovelock ve Hansen dahil çoğu iklim bilimci, küresel ısınma konusundaki temel tahminlerini “olağan ticaret” olarak tarif edilen bir sosyoekonomik senaryoyla dayandırmakta IPCC’yi takip ediyorlar. Belirtilen tehlikeli eğilimler, köklü iktisadi ve teknolojik gelişmelerimiz ve doğayla kurduğumuz temel ilişkinin aynı kalacağı üzerinden tahmin

11) John Bellamy Foster, *The Vulnerable Planet*, (New York: Monthly Review Press, 1994), s. 11.

ediliyor. O halde sormamız gereken soru, olağan ticaretin aslında ne olduğudur. Değiştirilebilir olan nedir ve hangi hızla değiştirilebilir? Zaman hızla akıp geçerken ortaya çıkan sonuç, felaketi durdurmak ya da yavaşlatmak için olağan ticareti radikal biçimlerde değiştirmenin zorunlu olduğudur.

Yine de egemen ideolojiye, yani egemen sınıfın ideolojisine eşlik eden egemen çözümler, bizleri bir biçimde ipten alacağı varsayılan olağan ticaretteki asgari değişimleri vurguluyor. Gezegen çapında artan küresel ısınma ve türlerin yok olması tehdidiyle yüzleştikten sonra bize yanıtın, daha iyi benzin kullanımı ve daha iyi salınım standartları, hidrojene dayalı arabaların devreye sokulması, atmosfere salınan karbon dioksitin yakalanıp muhafaza altına alınması ve tüketimdeki gönüllü kesintiler olduğu söyleniyor. Çevresel siyaset bilimciler, devlet ve piyasa düzenlemelerini barındıran yeni çevresel siyaset rejimlerinin inşasında uzmanlaşıyorlar. Çevresel iktisatçılar ticarete konu edilebilir kirlenme permillerinden ve tüm çevresel öğelerin etkin kullanımını garanti altına almak üzere bu öğelerin piyasa ile eklemlenmesinden söz ediyorlar. Bazı çevre sosyologları (ki bu benim alanıma giriyor) ekolojik modernleşmeden söz ediyorlar: Yeni bir yeşil vergiler, yeşil düzenlemeler ve yeni yeşil teknolojiler, hatta kapitalizmin kendisinin yeşermesini de içeren bir donanımdan. Fütüristler ulusların yeryüzündeki ağırlığının, ekonominin dijital anlamda “maddesizleşmesi”nin sonucu olarak mucizevi bir biçimde hafifleyeceği yeni bir teknolojik dünya tarif ediyorlar. Öte yandan bütün bu görüşler içinde tek bir değişmez mevcut: Olağan ticaretin temel karakteristikleri asla pek fazla sorgulanmıyor.

Aslında bütün bu çözümlemelerin kasten kaçındıkları şey, toplumumuzun olağan ticaretinin son derece köklü bir biçimde kapitalist ekonomi anlamına gelmesidir ki bu, kar ve birikim mantığına dayalı olarak işleyen bir ekonomidir. Üstelik kapitalizmi tanımlamakta olan herkesin herkese karşı yürüttüğü Hobbesçi savaşın doğaya karşı evrensel bir savaşın yürütülmesini gerekli kıldığı gerçeği hakkında da pek az farkındalık mevcuttur. Bu anlamda yeni teknoloji sorunu çözemez çünkü kaçınılmaz bir biçimde sınıf savaşını derinleştirmek ve ekonominin çapını genişletmek, yani çevreyi yıkıma uğratmak için kullanılacaktır. Üretim ölgünleştiği ya da toplumsal direniş sermayenin yayılmasına sınırlar dayattığında, yanıt her zaman doğayı daha yoğun bir biçimde sömürmek/bozmak için yeni yollar bulmak olmuştur. Pontecorvo'nun

Burn! filminden alıntı yapmak gerekirse, “bu, kârın mantığıdır...”

İronik bir biçimde kapitalizmin çevreyle olan yıkıcı ilişkisi, muhtemelen 19. yüzyılda; sosyal analizcilerin üretim tarzında gerçekleşmekte olan devrimci değişimlerden ve bu değişimin insanın doğayla olan ilişkisini nasıl dönüştürmekte olduğundan keskin bir biçimde haberdar oldukları bir dönemde, çok daha iyi anlaşılıyordu. Sonuç olarak bugünlerde ekonomi ile ekoloji arasındaki çelişkinin özellikle keskinleştiği Birleşik Devletler’deki daha radikal damgalı çevre sosyologları, Marks’tan ve kapitalist siyasal ekonominin 19. yüzyıla kadar uzanan eleştirisinden türeyen birbiriyle ilişkili üç düşünceyi yoğun biçimde vurgulamaktadırlar: 1) Üretim değirmeni, 2) Kapitalizmin ikinci çelişkisi ve 3) Metabolik çatlak.

Bunlardan ilki olan üretim değirmeni kapitalizmi, kar ve birikim arayışının bir parçası olarak, enerji ve ham madde girdilerinin ölçeğini sürekli olarak çoğaltan ve yeryüzünün emme yeteneğine basınç yapan durdurulamaz, tırmanan bir değirmen olarak tarif eder. Marx, sermaye için, “birikim, birikim, birikim, Musa’sı da peygamberi de bu!” diye yazmıştı.⁽¹²⁾

Bu kavramların ikincisi olan kapitalizmin ikinci çelişkisi kapitalizmin, üretim ve dağılımdaki sınıfsal eşitsizliklerden kaynaklanan birincil ekonomik çelişkisine ek olarak, aynı zamanda iktisadi ilerleyişinin nihai olarak üzerine yaslandığı, üretimin insani ve doğal koşullarını (yani çevresel koşullarını) da zayıflatmakta olduğu düşüncesidir. Örneğin ormanları sistematik biçimde ortadan kaldırarak bu alanda artan bir kılığın zeminini oluşturuyoruz; üstelik küreselleşme bu çelişkiyi evrenselleştirdikçe, bu kural da daha geçerli bir hale geliyor. Bu da iktisadi kalkınmanın toplam maliyetini yükseltiyor ve kapitalizm açısından üretimin arz cephesindeki sınırlılıklardan kaynaklanan bir iktisadi kriz yaratıyor.⁽¹³⁾

12) Karl Marx, *Capital*, Cilt. 1 (Londra: Penguin, 1976), s. 742. Koşubandı Üretim Teorisi, Allan Schnaiberg’in çalışmalarında ortaya çıktı. Bakınız Schnaiberg, *The Environment: From Surplus to Scarcity* (New York: Oxford University Press, 1980); John Bellamy Foster, “The Treadmill of Accumulation,” *Organization & Environment* 18, No. 1 (Mart 2005), s. 7-18.

13) İkinci çelişki teorisi Marksist siyasi iktisatçı James O’Connor ile başladı. Bakınız O’Connor, *Natural Causes*, (New York: Guilford, 1998). Bu kavramla ilgili kimi sınırlılıklar açısından bakınız John Bellamy Foster, “Capitalism and Ecology: The Nature of the Contradiction,” *Monthly Review* 54, No. 4 (Eylül 2002), s. 6-16.

Üçüncü kavram olan metabolik çatlak ise, sermaye birikimi mantığı-nın toplum ve doğa arasındaki metabolizmada amansız bir çatlak yaratarak, temel doğal yeniden üretim süreçlerini birbirinden kopardığını ileri sürüyor. Bu da yalnızca ekonominin çapıyla ilgili olarak değil, hat-ta belki daha da önemlisi doğa ile kapitalizm koşulları altındaki toplum arasındaki etkileşimin biçimi ve yoğunluğu ile ilişkili olarak da, ekolo-jik sürdürülebilirlik sorununu ortaya çıkartıyor.⁽¹⁴⁾

Bu üç sosyoekolojik kavramın en karmaşığı olduğu ve bu alandaki kendi araştırmalarımın, özellikle de *Marx'ın Ekolojisi* kitabımdaki araştırmaların odak noktasında bulunduğu için, bu kavramların üçüncüsü üzerine yoğunlaşacağım. Marx, zamanının önde gelen tarımsal kimya-gerlerinden birisi olan Justus von Liebig'in çalışmalarından büyük öl-çüde etkilenmişti. Liebig, sanayileşmiş kapitalist tarımın ekolojik çeliş-kileri hakkında bir çözümleme geliştirmişti. En gelişkin biçiminde 19. yüzyıl Avrupa'sında mevcut olan bu tip bir sanayileşmiş tarımın, top-rağı bitiren bir soygun sistemi olduğunu ileri sürdü. Besinler ve lifler kırdan kente yüzlerce hatta bazı örneklerde binlerce mil yol kat ederek taşınıyordu. Bu da nitrojen, fosfor ve potasyum gibi temel toprak bes-leyicilerinin de taşınması demekti. Bu yaşamsal besinler toprağa geri dönmek yerine kentleri kirletiyordu; örneğin Londra'daki Thames Nehri'ni kirletiyordu. Toprağın yeniden üretiminin doğal koşulları böy-lece yok ediliyordu.

Britanyalılar ortaya çıkan toprak verimliliğinin azalmasını telafi et-mek için, İngiliz kırındaki toprakları gübreleyecek kemik aramak üze-re Napolyon Savaşı cephelerini ve Avrupa yer altı mezarlarını yağmala-dılar. Ayrıca Şili nitratının (Şili'nin *guano* [güvercin gübresi; ç.n] ve nit-rat zengini Peru ve Bolivya'nın bazı parçalarını ele geçirdiği Pasifik Sa-vaş'ından sonra) ithalinin ardından, Peru kıyılarındaki adalardan bü-yük çaplı *guano* ithaline başvurdular. Birleşik Devletler *guano* aramak için okyanuslara gemiler gönderdi ve 1856 Guano Adaları Anlaşma-sı'nın kabul edilmesi ile 1903 arasındaki dönemde, altmış altı tanesi resmi olarak ABD tarafından ilhak edilen ve geriye kalan dokuz tanesi de hala ABD'nin mülkünde olan doksan üç ada, kayalık ve geçişi ele ge-

14) Marx'ın metabolik çatlak teorisi, John Bellamy Foster, *Marx's Ecology: Materialism and Nature* (New York: Monthly Review Press, 2000-Türkçe'de: Marx'ın Ekolojisi, çev. Ercüment Özkaya, Epos Yay., 2001) kitabında ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır. Yine bakınız Paul Burkett, *Marxism and Ecological Economics*, (Boston: Brill, 2006), s. 204-07, 292-93.

çirdi.⁽¹⁵⁾ Bu durum 19. yüzyıl kapitalist tarımının, yalnızca kısmen yirminci yüzyılın başında sentetik nitrojen gübrelerin geliştirilmesi ile çözülebilen; ve nihayet, kendisi de büyük bir çevresel sorun yaratan aşırı nitrojen gübre kullanımına yol açan büyük bir krizini yansıtmaktadır.

Marx, kapitalist tarımın bu krizi hakkında yorumda bulunurken, aralarında Liebig'in de olduğu 19. yüzyıl biyologları ve kimyagerleri tarafından geliştirilen metabolizma kavramını benimsedi ve onu sosyo ekolojik ilişkilere uyarladı. Tüm yaşam, organizmalar ve çevreleri arasındaki metabolik süreçlere dayanır. Organizmalar, kendi içsel yaşam süreçleri ile bütünleşmiş olan çevre ile enerji ve madde değiş tokuşu yaparlar. Bir kuş yuvasını kuşun metabolik sürecinin bir parçası olarak görmek abartma değildir. Marx emek sürecini de kesinlikle "insanla doğa arasındaki metabolik etkileşim" olarak tarif etti. Ekolojik sorun anlamında, toprağın zorunlu yeniden üretiminin koşullarının sürekli olarak bozulması, metabolik döngüyü kırarken, "toplumsal metabolizmanın karşılıklı olarak bağımlı sürecinde tamir edilemez bir çatlak oluştuğundan" söz etti. Şöyle yazdı, "Kapitalist üretim, o halde tüm servetin orijinal kökenlerini; toprağı ve işçiyi aynı anda zayıf düşürürken sadece toplumsal üretim sürecinin tekniklerini ve kombinasyon derecesini geliştirir".

Marx bu çatlakla basit anlamda ulusal değil emperyalizmle de ilişkili bir şey olarak gördü. Şöyle yazdı: "İngiltere, çiftçilerine yok edilen toprağın bileyenlerini yerine koyacakları araçları bile vermeksizin, İrlanda'nın toprağını da dolaysız bir biçimde ihraç etti".

Bu metabolik çatlak ilkesi açıktır ki son derece yaygın bir uygulama alanına sahiptir ve aslında çevre sosyologları tarafından son yıllarda küresel ısınma ve dünya okyanuslarının bozulması gibi sorunlara da uyarlanmıştır.⁽¹⁶⁾ Yine de, nadiren hatırlanan şey, Marx'ın metabolik çatlak kavramından hemen metabolik onarım zorunluluğuna ilerleyerek "[kapitalist üretim], bu metabolizmanın etrafında, tamamen doğal ve kendiliğinden ortaya çıkmış olan ortamı imha ederek, toplumsal üretimin düzenleyici bir yasası olarak, onun sistematik restorasyonunu da zorunlu kılmaktadır" şeklinde ifadesiydi. Metabolik gedik gerçeği doğa-

15) Jimmy M. Skaggs, *The Great Guano Rush*, (New York: St. Martin's Press, 1994).

16) Brett Clark ve Richard York, "Carbon Metabolism: Global Capitalism, Climate Change, and the Biospheric Rift," *Theory and Society* 34, No. 4 (2005), s. 391-428; Rebecca Clausen ve Brett Clark, "The Metabolic Rift and Marine Ecology: An Analysis of the Oceanic Crisis within Capitalist Production," *Organization & Environment* 18, No. 4 (2005), s. 422-44.

nın, sürdürülebilir üretim yoluyla restorasyonu zorunluluğuna işaret etmiştir.

Marx'ı belki de şu ana kadar geliştirilmiş olan en radikal sosyoekolojik sürdürülebilirlik kavramsallaştırmasına yönelten de sosyoekolojik sorunun bu diyalektik kavranışıdır. *Kapital*'de şöyle yazar:

Daha yüksek bir sosyoekonomik oluşumun bakış açısından bakıldığında, insanların yeryüzü üzerindeki özel mülkiyeti tıpkı bir insanın bir başkası üzerindeki özel mülkiyeti kadar anlamsız görünecektir. Hatta tüm bir toplum, ulus ya da aynı anda var olan tüm toplumlar bile, yeryüzünün sahibi değildir. Onun yalnızca kullanıcıları, yararlanıcılarıdır ve onu daha da iyileştirilmiş bir biçimde, *iyi aile babaları* [boni patres familias] olarak, gelecek kuşaklara armağan etmelidirler.

Bir başka deyişle Marx açısından, insanların yeryüzüyle özel mülkiyet koşulları altındaki şimdiki ilişkileri kölelikle kıyaslanabilir niteliktedir. Tıpkı, “insanın bir başka insan üzerindeki özel mülkiyeti” nasıl artık kabul edilemez görülüyorsa, aynı biçimde insanların (hatta tüm ülkelerin) yeryüzü/doğa üzerindeki özel mülkiyeti de aşılmalıdır. İnsanın doğayla olan ilişkisi doğanın varoluşunun “iyileştirilmiş bir biçimde gelecek kuşaklarda” aktarılmasını garanti altına alacak bir biçimde düzenlenmelidir. Marx'ın “iyi hane babaları” kavramına yaptığı gönderme hem (*oikonomia* ya da hane yönetiminden gelen) ekonomi, hem de (*oikologia* ya da hane çalışmasından gelen) ekoloji terimlerini elde ettiğimiz antik Yunan'ın hane ya da *oikos* terimine kulak verir. Marx, insanların üretimle artık basitçe ekonomik kavramlar olarak değil ekolojik kavramlar olarak da görmemiz gereken kavramlar uyarınca, daha radikal, sürdürülebilir bir ilişki kurmaları zorunluluğuna işaret ediyordu. Israrla, “bu alandaki”, doğal zorunluluk alanındaki “özgürlük” diye vurguluyordu, “sadece bundan, toplumsallaşan insanın, birleşmiş üreticilerin, insan metabolizmasını doğa ile birlikte akılcı bir biçimde yönetmesinden, onu kendi kolektif denetimleri altına almalarından... bunu da en az enerji harcaması ile elde etmelerinden oluşabilir”.⁽¹⁷⁾

Kapitalizmin, onun hem bir sınıfsal/empyeryal sömürü sistemi hem de yeryüzünün kendisi köleleştiren/yok eden bir sistem olarak sahip oldu-

17) Marks, *Capital*, Cilt 1, s. 283, 290, 636-39, 860; Marx, *Kapital*, Cilt 3 (Londra: Penguin, 1981), s. 911, 959.

ğu ikili karakterden kaynaklanan yıkıcı denetimsizlik, demek ki Marx tarafından son derece iyi anlaşılmıştı. *Burn!* filminde, insanların sömürülmesinin nasıl yeryüzünün imhasına bağlı olduğunu gördük. Ege-menlik ilişkileri değişti ama yanıt aynı kaldı: Sınıfsal/emperyal savaşı kazanma aracı olarak adayı yakmak. Bugün hepsi bir araya toplansa birkaç yüz kişi edecek kimileri, dünya nüfusunun milyarlarcasının gelirlerinden daha fazla servete sahipler. Bu küresel eşitsizlik sistemini korumak için küresel bir baskı sistemi geliştirildi ve sürekli olarak devreye sokuldu. Bununla birlikte de tıpkı modern tarımsal ticaret gibi, yeryüzüne yönelik birçok yeni yıkıcı sömürü sistemi ortaya çıktı.

Toplumsal Devrim ve Metabolik Onarım

Pontecorvo'nun Karayiplerdeki devrimle ilgili *Burn!* filmi, gerçek dünya tarihinde de devrimci bir yıl olan 1848 yılında zirvesine ulaşır. 1848'de Marx serbest ticaretle ilgili konuşmasında şu ünlü gözlemde bulunmuştu: "Belki de, baylar, kahve ve şeker üretiminin Batı Hint Adaları'nın doğal kaderi olduğuna inanıyorsunuz. İki yüzyıl önce, kafasını ticaretle yormayan doğa, oraya ne şeker kamışı ne de kahve ağaçları dikmişti".⁽¹⁸⁾ Doğal saydıklarımızın çoğu kapitalizmin ürünü. Aslında kapitalist piyasa ilişkilerinin doğadaki her şeyden daha doğal, daha tersine çevrilemez şeyler olduklarına inanarak yetiştik. Yeryüzü ile olan ilişkimizi onaracaksa, metabolik çatlağı tersine çevireceksek kopmamız gereken de bu düşünme biçimidir. Kapitalizmin yıkım ekolojisine verilecek tek yanıt üretim ilişkilerimizi bir metabolik onarıma izin verecek biçimlerde devrimcileştirmektir. Ama bu da kapitalizmin kendi "sosyo metabolik yeniden üretim" sisteminden, yani kâr mantığından kopuşu gerekli kılar.⁽¹⁹⁾

Günümüzün olağan ticaretinden böylesi bir devrimci kopuşun bulunduğu ise elbette herhangi bir garanti değil sürdürülebilir, eşitlikçi (ve sosyalist) bir toplumun yaratılması yoluyla toplumsal ve ekolojik dönüşüm olasılığıdır. Lovelock'un, "Gaia'nın intikamı", Fredrick Engels'in, 19. yüzyılda doğanın "intikamı" dediği, şimdi gezegensel ölçekte etki

18) Karl Marks, *The Poverty of Philosophy*, (New York: International Publishers, 1973), s. 223.

19) Sermayenin bir "toplumsal metabolik yeniden üretim" sistemi olarak çözülmesi, István Mészáros tarafından *Beyond Capital* kitabında detaylandırılmıştır, (New York: Monthly Review Press, 1995), s. 39-71.

yaratan şey, basit bir biçimde, mevcut sistemin mantığından yaşanacak bir kopuşla otomatik olarak alt edilemez.⁽²⁰⁾ Yine de, böylesi bir kopuş insan uygarlığını korumaya ve ilerletmeye yönelik herhangi bir akılcı girişimin ilk zorunlu adımı olmaya devam etmektedir. Burn artık bir ada değildir; gözlerimizin önünde ısınmakta olan tüm dünyadır.

Pontecorvo'nun filminin sonunda José Dolores öldürülür, ama devrimci ruhu yaşamayı sürdürür. İnsanlığı köleleştirmek için doğayı yok etme stratejisinin, sonsuza kadar geçerli olmayacağına inanırız. Bugün Latin Amerika Bolivar ve Che'nin devrimci ruhuyla yeniden uyanıyor; asla yok olmayan bir ruhla. Ama şimdi bildiğimiz ve daha önce nadiren anlaşılan şey, toplumun devrimci bir dönüşümünün aynı zamanda doğa ile olan metabolik ilişkimizin de devrimci bir onarımı olması gerektiğidir: herhangi birisi muzaffer olacaksa ve yaşamayı sürdüreceksen, eşitlik ve sürdürülebilirlik bir arada evrilmelidir.

20) İçinde geliştirilmiştir. Karl Marks ve Frederick Engels, *Toplu Eserler*, (New York: International Publishers, 1975), cilt 25, s. 460-61.

Rachel Carson'un Ekolojik Eleştirisi

Rachel Carson 100 yıldan uzun bir süre önce 1907'de doğdu. 1962'de basılan ünlü kitabı *Silent Spring* (Sessiz Bahar) modern çevreci hareketin başlangıcı olarak görüldü. Carson ve çalışmasına dair ne kadar çok yazı yazılmış olursa olsun, onun açık biçimde "solcu kadın" niteliği çoğunlukla göz ardı edildi. Onun herkesten çok hakkında uyarılarda bulunduğu bugünün hızla derinleşen evrensel ekolojik krizi, görüşlerinin eleştirel doğası ve bu görüşlerin kendisinin de dahil olduğu bilim dünyasındaki kapsamlı isyanla ilişkisi hakkında eksiksiz bir araştırmayı zorunlu kılmaktadır.

Carson öne çıkan bir doğa bilimci ve bilim insanıdır. Ne var ki modern toplumda iş başında olan yıkıcı ekolojik güçlere dair algısı onu radikal eleştirmen konumuna sürüklemiştir. Yakın tarihli bir biyografi, başlığıyla bu durumu ortaya koymaya çalışmıştır: *Ilımlı Yıkıcı*. Carson'un iddiasına göre ekolojik yıkımın temel sorumluları, "kar ve üretim tanrıları" idi. Çevreyle sürdürülebilir bir ilişki kurmanın önündeki başlıca engel bizim, "her ne maliyetle olursa olsun para kazanma hakkına nadiren karşı çıkılabilen ve sanayinin baskın olduğu bir çağda"⁽¹⁾ yaşıyor oluşumuzdur.

Silent Spring, kimya sanayisine ve onun ölümcül böcek zehri imalatına yönelik yazılmıştır. Carson, elverişli olan en iyi bilimsel bilgiyi bü-

* Bu makale Brett Clark ile birlikte yazılmıştır.

1) Rachel Carson, *Lost Woods*, (Boston: Beacon Press, 1998), s. 210, *Silent Spring* (Boston: Houghton Mifflin, 1994), s. 13; Mark Hamilton Lytle, *The Gentle Subversive*, (New York: Oxford University Press, 2007).

yük bir yazar marifetiyle birleştirmiş ve bu sorunla ilgili kamusal endişeler yaratılması yolunda sıra dışı bir etki sağlamıştır. Ne ki bir dizi kazanıma karşın Carson ve onun ayak izlerini takip edenler, onun “biyosid” demeyi tercih ettiği sentetik böcek zehirlerine karşı açtıkları savaşı kaybetmişlerdir. Her ne kadar o, bu tür kimyasalların kullanımının elverişli olabileceği bazı durumlar olduğu sonucuna varmış olsa da, “kalıcı toksik böcek zehirlerinin kullanımının yasaklanmasının asıl hedef olduğuna” içtenlikle inanmıştı; aynen onun kendi görüşlerinin “ispatı” kabul ettiği Başkanlık Bilimsel Danışma Komitesinin böcek zehirleri üzerine 1963 tarihli raporunda belirtildiği gibi. Uygulanabilir her yerde kimyasal denetimin yerini biyolojik denetim almalıydı (böceklerin doğal düşmanlarına dayanan organik yöntemler). Kitabının kapanış bölümünde buna “Diğer Yol” adını vermişti. Ne var ki bu tür kimyasalların üretimindeki genişlemenin ışığında, DDT gibi en ölümcül bir kaç zehrin yasaklanması dışında kimya sanayisi savaşı kazandı.⁽²⁾

Sentetik böcek zehirlerinin bu yaygın kullanımının akılcı bir bilimsel uygulama ile uzaktan yakından ilgisi yoktur. Her ne kadar kimya sanayisi ve iş birlikçileri, Carson’un iddialarında yanlışlar olduğunu ve böcek zehirlerinin tehlikelerini abarttığını ispatlamaya çabalasa da, onun çalışması genel anlamda dönemin deneylerinden geçmiştir. Ayrıca, bu tehlikeli kimyasalların yaşayan organizmalardaki birikimi konusunda sorduğu sorular bugün daha da önem kazanmıştır. O, özellikle giderek daha fazla miktarlarda kullanılan, çevrede kalıcılaşan, kullanıldıkları alanların çok çok uzağındaki organizmalarda yoğunlaşarak denetimsiz biçimde dağılan bu tür biyosidlerin uzun vadeli, yaygın etkileriyle ilgilenmişti. Tam olarak öngördüğü durum; sentetik böcek zehirlerinin kullanımının, organizmalar hızla daha dirençli formlara doğru evrildiğinde daha yüksek dozlara ya da yeni biyosidlere ihtiyaç duyulacağından, bir kısır döngüye yol açacağı idi. “Kimyasal savaşların,” diyordu, “asla kazananı olmaz ve tüm hayat, onun çapraz ateşi altında kalır.” 1980’lerin sonlarıyla birlikte böcek zehri içeren ilaçların üretimi, çoğu ABD çiftliklerinde kullanılmak üzere, Carson’un *Silent Spring*’i yazdığı 1960’ların başlarından iki misli fazlaydı. 1999’da 100 milyonun

2) Lytle, *The Gentle Subversive*, 184; Carson, *Silent Spring*, s. 277–97; Appendix IV, “Recommendations of the President’s Scientific Advisory Committee on the Use of Pesticides,” içinde Robert L. Rudd, *Pesticides and the Living Landscape*, (Madison: University of Wisconsin Press, 1964), s. 297.

üzerinde ABD'li evlerinde, çimlerinde ya da bahçelerinde bir çeşit böcek zehri kullandı. Bugün piyasadaki bu tür kimyasalların çoğu yeterli testlerden geçirilmemiştir. Bu arada ABD'li tarım sanayicileri yasaklı böcek zehirlerini üretmeye başka ülkelere ihraç etmeye devam etmiştir. ABD'ye ithal edilen gıdaların bazıları, yurt dışında bu maddelerin kullanıldığı yerlerde üretilmektedir.

Son on beş yılda böcek zehirleri ve benzeri kimyasallara dair temel endişeler, kanser ve olası genetik mutasyonlardan -her ikisi de bu kimyasalların en büyük tehlikeleri olmayı sürdürmektedir- birçok bedensel işlevi olumsuz etkileyecek biçimde endoktrin sisteminin bozulmasına kaymıştır. Kadınlık hormonu olan östrojeni barındıran sayısız böcek zehri, araştırmalara göre doğurganlığı azaltmakta, testis ve meme kanserine yol açmakta ve genital organları deforme etmektedir. Bu kimyasalların hayvanların ve insanların üretken sistemleri üzerindeki karmaşık ve hala az bilinen etkileri konusunda ciddi sorular sorulmaktadır. 1970'lerin başlarıyla 1990'ların başları arasında ABD'deki testis kanseri vakaları, yaklaşık yüzde 50 artış göstermiştir; son elli yılda ise dünya genelinde sperm sayılarında yaklaşık yüzde 50 azalma görülmüştür. Dikkatler aynı zamanda sayısız ürün aracılığıyla çevreye yayılan başka sentetik kimyasallara çevrilmiştir. Piyasada yetmiş binin üzerinde sentetik kimyasal bulunurken bunların yalnızca yüzde 10 ya da 20'si sistematik testlere tabi tutulmuştur. *Silent Spring*'in basılmasının kırk beş yıldan fazla bir süre sonrasında hala bu tür kimyasalların yeterince test edilmesi ya da sınırlandırılması konusunda yaşanan başarısızlık, Carson'un kitabının sırf bu açıdan bile önemini koruduğunu göstermektedir.⁽³⁾

Öte yandan Carson'un sentetik böcek zehirlerine karşı mücadelesi onun, en kayda değer başarısı değildir. Onun, toplumumuzun bütün doğasını ele alan daha kapsamlı ekolojik eleştirisi bugün daha da önemlidir. Carson'un yalnızca tek başına hareket eden bir kişilik değil, bilim

3) Burada adı geçen böcek zehri etkili ilaçlar yalnızca "bilinen böcek zehirleridir" (bitki öldürücüler ve böcek öldürücüler). Ağaç koruyucular (mantar öldürücüler) ve EPA'nın geniş listesindeki diğer ilaçlar söz konusu değildir. Carson, *Silent Spring*, s. 8; Shirley A. Briggs, "Thirty-Five Years with Silent Spring," *Organization & Environment*, 10:1 (Mart 1997), s. 73-84; Al Gore, "Introduction," içinde Carson, *Silent Spring*, xv-xxvi; Carson, *Lost Woods*, s. 218, 244; Dan Fagin ve Marianne Lavelle, *Toxic Deception*, (Monroe, Maine: Common Courage Press, 1999); Theo Colborn ve diğerleri, *Our Stolen Future*, (New York; Dutton, 1996); "Sperm in the News," *Rachel's Environment and Health Weekly*, 18 Ocak 1996; Audubon, "Reduce All Pesticides But Eliminate Those Used on the Lawn," http://www.audubon.org/bird/at_home/ReducePesticideUse.html.

insanları ve solcu düşünürler arasında 1950 ve 1960'larda öncelikle nükleer radyasyonun etkilerine dair kaygılarla yükselen daha kapsamlı bir başkaldırının parçası olduğunu bilirsek onu daha iyi anlayabiliriz. Yerüstü nükleer denemeler ve radyasyonun zararlı etkilerine dair uyarılar, nükleer savaş korkularıyla birleşince özellikle sola yakın bilim insanları uygarlığımızın yıkıcılığına dair araştırmacı sorular sormaya yönelmişlerdir. Bu çalışmadan, modern ekoloji hareketi yeşermiştir.

Radyasyon ve Ekoloji

Carson'un böcek zehirlerinin yaşayan canlılar üzerindeki etkilerine dair tartışmaları, ağırlıklı bilim insanlarının radyasyon üzerine daha önceki keşiflerine dayanmaktaydı. O, *Silent Spring*'de ve başka yerlerde defalarca organizmaların, radyasyona maruz kalmalarının genetik mutasyona yol açtığını 1920'lerde ilk defa keşfeden ABD'li genetik bilimci H. J. Muller'in açtığı çığıra atıfta bulunmuştu. Ekim 1962'de kitabının basılmasından iki hafta sonra, ABD Ulusal Kadın Konseyinde anlattığı gibi:

Johns Hopkins Üniversitesinde yüksek lisans öğrencisi olarak üstat genetik bilimci H. S. Jennings'in yönetiminde çalışırken tüm biyoloji camiası, Teksas Üniversitesinde görev yapan başka bir üstat genetik bilimci H. J. Muller'in yaptığı keşfin coşkusuyla çalkalanıyordu. Profesör Muller, organizmaları radyasyona maruz bırakarak kalıtsal niteliklerde, biyologların mutasyon dedikleri, ani değişimler yaratabileceğini keşfetmişti.

Bundan önce üreme hücrelerinin değişmez olduğu -çevrenin etkilerine karşı dirençli olduğu- düşünülüyordu. Muller'in keşfi; çoğu canlı için kalıtsallığın gidişatını, kazara ya da kasten değiştirme olasılığı olduğu anlamına geliyordu; her ne kadar bu değişimlerin doğası denetim altında tutulamasa da.

Çok sonraları iki İskoç araştırmacı, belli kimyasalların da mutasyonlar yaratacak ve başka yollarla radyasyonu taklit edebilecek benzer bir güce sahip olduğunu keşfettiler. Bu modern sentetik böcek zehirlerinin çıkmasından önceydi ve bu deneylerde kullanılan kimyasal, hardal gazıydı. Ama yıllar içinde öğrenildi ki böcek ya da yabani otlara karşı kullanılan kimyasallar da organizmalarda mutasyonlara yol açma veya bir şekilde kromozom yapısını değiştirme ve mahvetme gücüne sahiptir.⁽⁴⁾

4) Paul Brooks, *The House of Life*, (Boston: Houghton Mifflin, 1989), s. 301-02; Carson, *Silent Spring*, s. 211, Carson, *Lost Woods*, s. 106-09.

Carson'un *Silent Spring*'de ortaya koyduğu gibi, "bitki öldürücülerden bazıları 'mutajen' veya genleri, kalıtsal öğeleri değiştirebilen etmenler olarak sınıflandırılmaktadır. Biz de haklı olarak radyasyonun genetik etkileri konusunda dehşete düşmekteyiz. O halde çevremize yoğun bir şekilde yaydığımız kimyasalların aynı etkilerine nasıl kayıtsız kalabiliriz ki?"⁽⁵⁾

Yaptığı keşifler nedeniyle 1946'da fizyoloji veya tıp ödülünü alan bir sosyalist ve kapitalizm karşıtı olarak uzun bir geçmişe sahip karmaşık bir kişilikti. 1930'ların başlarında Ulusal Öğrenci Derneğinin Teksas şubesinde akademik danışmanlık yapmaktaydı ve Lenin'in *Iskra* (Kıvılcım) adlı dergisinden adını alan Spark (Kıvılcım) adlı dernek dergisinin sponsorluğunu ve düzenlemesini yürütmekteydi. Muller 1933'te gelişmiş genetik laboratuvarlarında çalışmak amacıyla SSCB'ye gitti, ancak Lysenko ile anlaşmazlığı sonucunda rejimle karşı karşıya geldi ve Stalin ile sorunlar yaşadı. İspanya İç Savaşı'nda enternasyonal birliklerde görev aldı ve sonradan Mao Çini'nin kahramanı olacak Kanadalı doktor Norman Bethune ile çalıştı.

Muller her ne kadar Stalin yönetimi altındaki SSCB'nin güçlü bir muhalifi haline gelmiş olsa da (açılmasına katkı sağladığı genetik enstitüsünün kapatılması ve kimi yakın dostlarının ve çalışma arkadaşlarının öldürülmesi sonucu) sosyalizme olan inancı dahil eleştirel görüşlerini büyük oranda korudu. "Nesnelerin birbirleriyle ilişkili olduğu ve kendi gelişimlerini sürdürdüğü karmaşık süreçleri (Marksist anlamda 'hareketleri')" vurgulayan daha önceki temel diyalektik algısını terk etmedi; ona göre böyle bir diyalektik yaklaşım, "varlığın, özellikle de canlı varlığın ve onun etkileşimliliğinin karmaşık gerçekliklerinin anlaşılması için" hayati önem taşımaktaydı.⁽⁶⁾

Radyasyonun genetik etkileri üzerine yaptığı çalışmasıyla, hemen Hiroşima ve Nagazaki'ye bombalar yağdırılmasının ertesinde Nobel Ödü-

5) Carson, *Silent Spring*, s. 36-37. Bazı böcek ilaçlarını da içeren organokların mutajenik etkisiyle ilgili bakınız Joe Thornton, *Pandora's Poison* (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2000), s. 84-85.

6) Loren R. Graham, *Science and Philosophy in the Soviet Union* (New York: Alfred A. Knopf, 1972), s. 451-53; H. J. Muller, "Lenin's Doctrines in Relation to Genetics" (1934) içinde Graham, *Science and Philosophy*, s. 463; Elov Axel Carlson, *Genes, Radiation, and Society*, (Ithaca: Cornell University Press, 1981). Muller başka açılardan ise tartışmalı bir kişilikti. Hayatı boyunca "ilerici ırk ıslahı" çalışmalarının savunuculuğunu yapmıştı. Yine de hümanist düşüncelere olan bağlılığı açıktı. 1963'te Amerikan Hümanistler Birliği'nden "yılın hümanisti" ödülünü almıştı.

l  alması, onu tanınan bir kişilik haline getirdi. O, sıklıkla nükleer savaştan (ve de nükleer denemelerden) kaynaklanan radyoaktif serpintinin uzun vadeli tehlikeleri konusunda uyarılar yaparak kamuoyunun dikkatini bu alana çekmeye çalışıyor ve onu tam nükleer silahlanma konusunda bir engel olarak gören Atom Enerjisi Komisyonuyla çekişiyordu. Muller sonraları Carson'un *Silent Spring* adlı kitabının en tanınmış bilimsel savunucularından oldu. Kitabın yayımlandığı günlere denk gelen bir *New York Herald Tribune* yazısında onu, "bugün zararlı böceklerle, otlara ve mantarlara karşı gelişigüzel yürütülen kimyasal savaşın hem doğa hem de insanlara vereceği feci zararları ortaya koyan müthiş bir iddianame" olarak tanımlamıştı. Öte yandan ona göre *Silent Spring*'in asıl önemi; "içinde hayatımızı sürdürdüğümüz yaşam ağının yüksek karmaşıklığı ve etkileşimliliği konusunda kamuoyunu aydınlatan"⁽⁷⁾ ve doğadaki ve doğayla toplum arasındaki etkileşimleri açığa çıkaran bir anlayışa sahip olmasından kaynaklanmaktaydı.

Muller, nükleer silahların denetiminin ele alındığı 1957 Pugwash Konferansının yolunu açan Russel-Einstein mektubuna imza atan on bir önde gelen entelekt elden biriydi. Ayrıca 1958'de nükleer silah denemelerine bir son verilmesi için Nobel  d ll  kimyager Linus Pauling'in başını çektiği (biyolog Barry Commoner'in de destek verdiği) BM'ye sunulan dilekçenin binlerce imzacı bilim insanından biriydi.

1954'te serpinti probleminin üzerindeki esrar perdesi aralanınca, bilimsel çevreler nükleer silah denemelerinden kaynaklanan çevresel yıkımı ve bozulmayı inceleme imkanı buldular. Bu tür bir inceleme; radyasyonun hayvanlar ve bitkiler üzerindeki etkilerini ve radyoaktif maddelerin atmosfere, ekosistemlere ve besin zincirlerine yayılmasını ortaya çıkaracak biyologlara, genetik ilere,  evre bilimcilere, patoloğlara ve meteoroloğlara ihtiyaç duyuyordu. Nükleer denemeler tüm dünya nüfusunu, radyoaktif serpinti rüzgar, su ve yaşayan canlılar aracılığıyla küresel yayılma gerçekleştirdiği için ortak bir çevresel kadere mahkum ediyordu. Stronsiyum-90, iyodin-31, sezyum-137 ve karbon-14 gibi insan yapımı radyoaktif izotoplar, küresel çevreye bulaştı ve insanların ve tüm hayatın bedensel bütünlüğünün bir parçası oldu. Her bir radyoaktif elementin farklı nitelikleri olduğu için, insanlara ve çevreye farklı tehditler yöneltiyorlardı. Bu maddeler besin zinciri yoluyla bitkilere ve

7) H. J. Muller, "Silent Spring" (röportaj), *New York Herald Tribune*, 23 Eylül 1962.

hayvanlara da geçti. Stronsiyum-90, çocukların kemiklerine ve dişlerine; sezyum-137, kaslarına; iyodin-131, tiroit bezlerine yerleşerek her biri vücutta kanser oluşma riskini artırdı. Linus Pauling, beden her bir bölgesine sızmış olan karbon-14'ten kaynaklanan sayısız biyolojik tehlikeye işaret etmişti.

Besin zincirlerindeki radyoaktif maddelerin etkileri üzerinde çalışma yapılırken biyolojik birikim ve biyolojik artış kavramları tanımlandı; bu kavramlar sonradan Carson'un *Silent Spring* adlı kitabında derinlemesine tanımlanacaktı. Biyolojik birikim kavramı zehirli bir maddenin beden tarafından, yok olmasından daha hızlı bir şekilde emilmesi sürecini ifade eder. Örneğin stronsiyum-90, kalsiyumla kimyasal olarak benzer olan radyoaktif bir izotoptur ve kemiklerde toplanabilir; böylece genetik mutasyona ve kansere yol açar. Bir madde besin zincirinde yoğunlaştığında biyolojik artış gerçekleşir. Bunun bir örneği, Washington'daki Hanford Nükleer Tesisinden Columbia Nehri'ne büyük miktarlarda radyonüklid boşaltıldığında görülmüştür. Burada besin zincirine geçiş aşamasında radyonüklidler büyüklük sırasına göre artış göstermişlerdir. Bu tür biyolojik birikimi etkileyen bir dizi değişken vardır: besin zincirinin boyutu, biyolojik birikimin bir organizma içindeki oranı, nüklidin yarı ömrü (radyoaktif maddeler söz konusu olduğunda) ve zehirli maddenin anlık çevredeki yoğunluğu. Çevre bilimci Eugene Odum'a göre biyolojik birikim sayesinde "çevreye zararsız miktarlarda radyoaktivite salıp, sonra onu doğadan ölümcül bir paket halinde geri alabilmemiz" mümkündür. Bizzat Carson, biyolojik birikimin, içlerinde likenler ve ren geyiklerinin de bulunduğu besin zincirinin son halkası olan Alaskalı Eskimoların ve İskandinavlı Samilerin vücutlarında tehlikeli miktarlarda stronsiyum-90 ve sezyum-137 oluşmasına nasıl yol açtığını ortaya koymaktaydı.

The Sea Around Us (Etrafımızdaki Deniz) adlı kitabının 1961 tarihli baskısında radyoaktif atıkların okyanuslara boşaltılmasına karşı koymak konusunda oldukça kararlı olan Carson, şu anlamlı soruyu sormuştu, "[Radyoaktivitenin] 'izin verilebilecek azami seviyesinin' özenle hesaplanması konusuna ne oldu? Büyük balık küçük balığı yerken besin zincirinin en tepesine insanoğlu mu oturdu? Bikini Adası'nda yapılan bomba denemesi, orkinoslar aracılığıyla bu alandaki deniz suyundan bile kat kat fazla olan bir milyon mil karenin üzerinde bir alanda radyoaktivite yayılmasına neden olmuştu."

Mart 1954'te Bikini Mercan Adası'nda The Castle Bravo hidrojen bombasının patlatılması, ABD tarafından 1946-1958 arasında Marshall Adaları'nda yapılan altmış yedi nükleer denemeden biri ve sonuçları açısından en ünlüsüydü. Patlamanın boyutu (on beş megaton, Hiroşima'ya atılan bombanın bin misline eşit) beklenenin iki misliydi. Radyoaktif serpinti Marshall Adaları'nda insanların yaşadığı yerlere ve Bikini Adası'ndan seksen deniz mili uzaktaki bir Japon balıkçı teknesine, Lucky Dragon'a (Şanslı Ejderha) kadar ulaştı (büyük bir alandaki okyanus yaşamını kirletti) ve ABD'nin sorumluluğu üstlenmemesi sonucu uluslararası bir sorun haline geldi.⁽⁸⁾

Biyolog ve sosyalist Barry Commoner, nükleer serpinti ve çevresel sorunları genel anlamda toplumsal hareketlere konu eden, Carson'un da yakından tanıdığı önemli kişiliklerden biri idi. 1956'da Commoner, Marksist bir aktivist olan dostu Virginia Brodine ile, St. Louis'li kadınların geçmişteki saf süt kampanyasını örnek alarak sütteki stronsiyum-90 oranının ölçülmesi için bir kampanya başlatmayı tartışmıştı. Bunun sonucunda Nisan 1958'de St. Louis Nükleer Bilgilendirme için Yurttaşlar Konseyi (CNI) -1963 sonrasında Çevresel Bilgilendirme Konseyi adını alacaktı- kuruldu ve bilim insanları (CNI'nın "teknik elemanları") ile aktivistler bir araya geldiler. CNI, kısa zaman içinde bebeklerin dışlarını stronsiyum-90 açısından incelenmesi amacıyla ünlü Bebeklere Dış Tetkiki kampanyasını başlattı. Carson; Commoner'in, sistemin yeni bir potansiyel tehlike arz eden teknoloji bulunmadan hava kirliliği gibi sorunları halledememesine yönelttiği eleştiriyi desteklemekteydi. "Kirlenmiş Çevremiz" konulu 1963 tarihli konuşmasında, CNI'nın radyoaktif serpintinin etkileri hakkındaki araştırmalarının önemini vurgulamıştı.⁽⁹⁾

8) Barry Commoner, *Science and Survival*, (New York: Viking, 1966); Joel B. Hagen, *An Entangled Bank*, (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1992), s. 100-07, 115-18; Richard Rhodes, *Dark Sun*, (New York: Simon and Schuster, 1995), s. 541-42; Tokue Shibata, "The H-Bomb Terror in Japan," *Monthly Review* 4, No. 2 (Haziran 1954): s. 72-76; Eugene P. Odum, *Fundamentals of Ecology*, (Philadelphia: Saunders, 1959), s. 467; Carson, *Lost Woods*, s. 108-09, 237-38; "U.S. Nuclear Testing Program in the Marshall Islands," <http://www.nuclearclaimtribunal.com>; Helen Caldicott, *Nuclear Power is Not the Answer*, (New York: New Press, 2006), s. 64, 73.

9) Virginia Brodine, *Green Shoots and Red Roots*, (New York: International Publishers, 2007), s. 3-10; Carson, *Lost Woods*, s. 232, 240. Briggs, 1962-1969 arasında *Nuclear Information* adlı derginin (sonradan *Science and Citizen*) editörlüğünü yaptı.

Carson ve Ekosistem Ekolojisi

Carson'un çevreci düşüncesinin üzerindeki çok önemli başka bir öge de ekosistem ekolojisi ve onun zamanında çevreci teoride meydana gelen gelişmelerdi. Ekoloji, onun zamanında henüz yeni bir alandı. "Ekosistem" kavramı yalnızca kısa bir zaman önce, 1935'te İngiliz çevre bilimci Arthur Tansley tarafından ortaya atılmıştı. Tansley, zamanın önde gelen Darwinist biyologlarından E. Ray Lankester'in altında çalışan Fabiancı bir sosyalistti. Lankester, kararlı bir materyalist olmanın yanı sıra ekolojik bozulmaya karşı ilk keskin eleştirileri yapan ve Karl Marx'ın genç dostlarından biriydi; Marx'ın cenazesinde de bulunmuştu.

1920'lerin sonları ve 1930'ların başlarında, Tansley'in yazdığı dönemde daha yeni olan ekoloji alanı, ABD'li Frederick Clements'in ve Güney Afrikalı Jan Christian Smuts ve çalışma arkadaşlarının araştırmaları ile ilişkili teleolojik kavramlarla doluydu (doğanın, nihai sebeplerden doğan amaçlılığını vurguluyorlardı). (Güney Afrika Cumhuriyeti Başbakanlığı da yapan Smuts, apartheid sisteminin ön koşullarını hazırlayan önde gelen kişiliklerden biriydi. Smuts ve takipçileri tarafından ortaya konan idealist/ırkçı ekoloji algılarına tepki duyan Tansley, Smuts'un teleolojik "holizm"ine (doğanın bütünlüğü inancı) karşı materyalist bir alternatif olarak "ekosistem" kavramını geliştirdi. "Her ne kadar organizmalar bizim temel çıkarlarımıza göz dikseler de," diye yazmıştı, "onları, tek bir fiziki sistem oluşturdukları kendilerine özel çevrelerinden koparamayız... Bu ekosistemler, ki böyle adlandırılabilirler, çok çeşitli türlerde ve boyutlardadırlar. Bunlar evrenin çoklu fiziki sistemlerinin bir kategorisini oluştururlar. Bu kategoriler bir bütün olarak evrenden en küçük birim olan atoma dek çeşitlilik gösterir." Tansley "modern dünyanın yıkıcı insani aktiviteleri" ile yakından ilgiliydi. "Ekoloji," diyordu, "insani aktivite yoluyla oluşturulan koşullara uyarlanmalıdır." Yine bu amaçla bütün hayatı daha kapsamlı maddi çevreye yerleştiren ve "doğal" varlıkların formlarına" nüfuz eden ekosistem kavramı, analizin temel yoludur.⁽¹⁰⁾

Modern ekosistem analizinin başka kurucularından biri de Tansley'in yakın çalışma arkadaşlarından olan ve çalışması Carson'un ekolojik

10) A. G. Tansley, "The Use and Abuse of Vegetational Concepts and Terms," *Ecology* 16, No. 3 (Temmuz 1935): s. 299, 303-04. Tansley ekosistem kavramını geliştirirken *The Universe of Science*'tan İngiliz Marksist matematikçi Hyman Levy'nin diyalektik sistemler analizinden etkilenmişti.

eleştirisinin temeli sayılabilecek İngiliz zoolog Charles Elton idi. Elton, 1927 tarihli öncü çalışması *Hayvan Ekolojisi* ile ünlenmişti. Ne ki *Silent Spring*'deki daha geniş bakış açısını büyük oranda etkileyen, yeni ekosistem kavramını geliştirdiği daha sonraki kitabı *The Ecology of Invasions by Animals and Plants* (Hayvanların ve Bitkilerin Yayılma Ekolojisi, 1958) idi. Sentetik böcek zehirlerine güçlü bir ekolojik suçlama yönelten Elton şöyle diyordu: “Dünya yüzeyinin geniş bir alanına yağın bu şaşılasi ölüm yağmuru” tamamen gereksizdir ve belli bir ekosistem içindeki “kusursuzca organize olmuş ve iç içe geçmiş popülasyonlar sistemini” tehdit etmektedir. “Dünyanın organik zenginliğini korumanın başka ve daha kalıcı yöntemleri” vardı ve bu yöntemler biyolojik yalınlaştırmadan çok karmaşıklığı ve çeşitliliği hedeflemekteydi. Yaşayan canlılar üzerine kabul edilemez “kimyasal savaş” uygulaması, ona göre, ABD’li çevre bilimci ve çevreci Aldo Leopold’un da söylediği gibi, biyotik bir toplumun daha kapsamlı değerlerini yok sayan iktisadi değerlere dayalı bir sistemin çöküşü anlamına geliyordu. Bu eylemlerin, günü geldiğinde, bizim bugün “sömürgecilik dönemi sömürsünün aşırılıklarını” yargılamamız gibi yargılanacağını vurguluyordu. Carson Elton’un “ölüm yağmuru” tanımını, Nisan 1959’da *New York Times*’a yazdığı, böcek zehirlerine açıkça saldırdığı bir mektupta kullanmıştı. Bu kavramı *Silent Spring*’de “Göklerden Gelişigüzel”⁽¹¹⁾ adlı bölümün ana fikri olarak da kullandı.

Elton’un analizi; Carson’un dostu ve çalışma arkadaşı olan ve Davis, Kaliforniya Üniversitesinde zooloji profesörlüğü yapan Rober Rudd’un çalışmasının da temelini oluşturdu. Carson, Rudd’la ilk defa Nisan 1958’de kendi böcek zehri araştırması ve konuyla ilgili onun yazılarından bazılarını alabilmek için iletişime geçti. O da çocuklarıyla birlikte Temmuz ayında Carson’un Maine’daki evine gitti ve ikili arasında güçlü bir dostluk ve yakın bir çalışma arkadaşlığı gelişti.

Rudd; böcek zehri sorununun ekolojik, sosyolojik ve ekonomi politik yanlarını iyi bilen birikimli bir sol düşün adamıydı. Carson’la karşılaştığı süreçte konuyla ilgili Doğal Kaynakları Koruma Vakfı tarafından desteklenen kitabına yeni başlamıştı. 1959’da *The Nation* dergisine iki makale gönderdi: “Sorumsuz Zehirleyiciler” Mayıs ayında, “Böcek Ze-

11) Charles Elton, *The Ecology of Invasions by Animals and Plants*, (London: Methuen and Co., 1958), s. 137-42; Carson, *Lost Woods*, s. 190; *Silent Spring*, s. 155.

hirleri: Gerçek Tehlike” Temmuz ayında yayımlandı. “Sorumluz Zehirleyiciler”; DDT gibi ölümcül böcek zehirlerinin kullanımının, üretim konusuna yanlış biçimde diğler tüm değlerlerden daha fazla önem verilmesinden kaynaklandığını savunmaktaydı. “Aşırı üretim, üzerimize bir veba mikrobi gibi yapıştı... Üretimi artırmak için kullanılan kimyasallar giderek arttı. ‘Niye?’ sorusunu sormak için bu işe biraz ara veren çok az insan var.” “Böcek Zehirleri: Gerçek Tehlike”de bu tür kimyasallara ihtiyaç duyulmasının temel sebebinin ve kullanımına yol açan en önemli dürtü -bir tür kendi kendini güçlendiren kısır döngü-, endüstriyel tarım tarafından çevrenin aşırı “yalınlaştırılması” olduğunu söylüyordu. Bu tür ölümcül kimyasallara artan oranlarda bağımlı hale gelmemizin nedeni sorulduğunda, “bir çevre bilimci şöyle yanıt verecektir... ABD’deki mevcut üretim pratiğinin sonucu olarak ekosistemin yalınlaştırılmış olması.” Sorunla başa çıkmanın tek etkili yöntemi ise üretim pratiğini değiştirmekti: “ekolojik çeşitliliği yaymak” ve biyolojik denetimden güç almak. “Hepimizin iyiliği için kimyasal teknikler, ekolojik kaygılara geçit vermelidir. Ekosistem çeşitliliğinin elde edilmesi mahsul güvenliğini, sürdürülür verimliliği ve kimyasal tehlikelerin azalmasını sağlayacaktır.” Başlangıçta yükselmekte olan küresel tarım ticareti sorgulanmalıdır: “Amerikan tarım ticareti, ‘bilgisinin’ ihracı, belki de ‘desteklenen’ ülkelere en büyük zararı vermektedir.”

Carson, *Silent Spring*’in iki ayrı bölümünde Rudd’un araştırmasından ağırlıklı yararlanmıştı [“And No Birds Sang” (Ve Sustu Bütün Kuşlar) ile “Rivers of Death” (Ölüm Nehirleri)]. Rudd’un *The Nation*’da çıkan makaleleri Murray Bookchin’in 1962’de (*Silent Spring* ile aynı yılda) Lewis Herber takma adıyla çıkan ilk ekoloji çalışması olan *Our Synthetic Environment* (Sentetik Çevremiz Üzerine) için de esin kaynağı olmuştur.

Rudd’un böcek zehri sanayisi ile bir bütün olarak tarım ticaretine yönelik ekosistem temelli eleştirisi öyle esaslıydı ki, kendini çıkar gruplarının karşısında buldu ve üniversitedeki koltuğu sallanmaya başladı. Carson’un aksine, o bağımsız bir yazar değil, yükselme konusunda yayınlara ve benzeri ölçütlere göre karar verilen bir vakıf üniversitesinde profesördü. Şaheseri *Pesticides and a Living Landscape* (Böcek Zehirleri ve Yaşayan Bir Çevre) Carson’un *Silent Spring*’inden önce tamamlanmıştı. Ne var ki Doğal Çevreyi Koruma Derneğinin basılması için kitabı verdiği yayınevi, onu bir “polemik” olduğu gerekçesiyle geri çevirmişti. Kitap daha sonra içlerinde okulun tüm böcek bilimi bölümü ça-

lışanlarının da olduğu toplam on sekiz eleştirmenin üzerinden geçtiği Wisconsin Üniversitesi Yayınlarına önerildi; sonuçta o yayinevi için rekor sayıda eleştirmenin okumasının ardından kitabın yayınlanması konusunda bir karar verilemedi. Böylece, *Pesticides and a Living Landscape*, Carson'un ölüm tarihi olan 1964'e kadar basılamadı. Kitap, ezici bir çoğunluğu olumlu olmak üzere, 200'den fazla eleştiriye konu oldu. Ancak Rudd, Davis'teki, Kaliforniya Üniversitesinde terfi şansını kaybetti ve kariyeri tehlikeye girdi. 1964'te üniversitenin Tarım İstasyonu'ndaki görevinden sebep gösterilmeksizin kovuldu.

Pesticides and a Living Landscape'in kusursuz bir çalışma ve mevcut çevresel pratiği ezici bir eleştiri olduğu konusunda şüphe yoktur. Rudd; böcek zehirlerinin uygulanması sonucu ekosistemlerin dönüşümü ile ilişkili kapsamlı sistematik sorunları öyle derinlemesine işlemiştir ki, temel amacı bizzat böcek zehirlerinin ölümcül içeriklerini kamuoyuna anlatmak olan Carson bu konuda yetersiz kalmıştır. Rudd'a göre "genel sorun" kısaca şöyle ifade edilebilir:

Mahsul sistemleri, satılabilir gıdaların ve liflerin iktisadi üretimi için mecburen ekolojik anlamda yalınlaştırılmıştır. Ortaya çıkan yaygın sonuç ise birkaç organizma türünün tahammül edilebilir sayıların ötesinde çoğaldığı dengesiz bir ekosistemdir. Bu türler, doğaları gereği zararlı böceklerdir... Üretim ve [böcekten] korunma bir elmanın iki yarısıdır. Biyolojik olarak ayrılmazlar... Yaşayan çevrelerdeki denetimsiz kimyasallardan kaynaklanan "farklı" sorunları aşama aşama halletme yoluna gitme şansımız yok. Çünkü ortada farklı sorunlar yok.

Böcek zehirlerinin insanlara verdiği zararlar konusunda Rudd şu noktaya dikkat çekmektedir; "Belirgin etkilerin uzun vadede gerçekleştiğini öğrenmek, 'uzmanlarımız' için sıkıntı verici olsa gerek. Yüz seksen milyon kobay insan [ABD'de] duydukları güvenin bedelini ağır ödeyecektir."

Carson'a göre ekosistem kavramı, insanoğlunun doğaya hakim olduğu fikrine radikal bir meydan okumanın temeli olarak gelişmiştir. "İnsanoğlunun, tüm diğer canlılar gibi, yeryüzünün geniş ekosistemlerinin bir parçası olduğu ve çevrenin güçlerine bağımlı olduğu gerçeğinin" keşfi, ona göre Darwin'in evrim teorisi ile eş değerdir ve onun ayrılmaz bir parçasıdır. Böyle bir evrimci-ekolojik önermenin açık doğal sonucu şudur: "İnsanoğlu, kendisinin evrimsel bağlarla ilişkide olduğu binler-

ce başka türün de hayatlarını kontrol eden aynı çevresel etkilere maruz kalmaktadır.”⁽¹²⁾

Carson’un ekolojik eleştirisinin can alıcı noktası evrim teorisindeki ve hayatın kökeni teorisindeki yeni gelişmelerdi. Hayatın kökeni konusunda materyalist bir açılım; 1924’te Sovyet biyokimyacı A. I. Oparin’in, hayatın atmosferdeki oksijenin varlığına bağlı olarak (güneş ışınlarının yeryüzünde hayatı geliştirmek için daha etkili bir işlev kazanmasını sağlayarak) aşamalı biçimde organik moleküllerle zenginleşen bir miktar sudan türediği biçimindeki hipotezi geliştirmesiyle ortaya konmuştur. Sonradan buna, “Oparin okyanusu” ya da “ilk çorba” adı verilmiştir. Hayat, bir şekilde bu moleküllerin bir arada kümelenmesi ve kendiliğinden çoğalan bir kimyasal sistem oluşturmalarıyla meydana gelmiştir. 1929’da bunlardan ayrı olarak Darwin’in evrim teorisini yeni genetik sahalalarıyla ilişkilendirerek neo-Darvinist sentezin geliştirilmesini sağlayan başlıca kişiliklerden olan İngiliz biyolog ve Marksist J. B. S. Haldane tarafından benzer fikirler geliştirilmiştir. Hayatın kökenleri konusundaki bu genel yaklaşım, deneysel anlamda 1950’lerin başlarında bir laboratuvar ortamında yaratılan ilkel dünya koşullarında bir kıvılcımı sudan geçirerek amino asitler ve protein yapı taşları üretmeyi başaran Şikagolu kimyager Harold Urey ve öğrencisi Stanley Miller tarafından daha da ileriye taşınmıştır. Carson, hayatın kökenine dair bu etkileyici yeni bilimsel teoriden ve onun yarattığı birleştirilmiş evrimci-ekolojik perspektiften açık biçimde etkilenmiştir. Kitabı *The Sea Around Us*’ta (Etrafımızdaki Deniz) deniz, “hayatın yoktan var olmasını sağlayan” aracı olarak ele alınır.

Bu hayatın kökeni teorisinin temel yapıtaşlarından biri, Oparin ve Haldane’e geri dönecek olursak (ve V. I. Vernadsky’nin biyosfer kavramına), hayatın kendisinin oksijeni ve ozon tabakasını geliştirerek atmosferi dönüştürülmüş ve hayatın bu şekilde kendiliğinden tekrar yoktan var olmasını imkansız hale getirmiştir. Carson “Çevre Kirliliği” konulu konuşmasında, bu noktaya ve bunun ekolojik bir eleştiri için ne kadar anlamlı olduğuna özellikle vurgu yapmıştır. Şöyle ki,

12) Robert L. Rudd, “The Irresponsible Poisoners,” *The Nation*, (Mayıs 30, 1959), s. 496-97, “Pesticides: The Real Peril,” *The Nation*, (28 Kasım 1959), s. 399-401, *Pesticides and the Living Landscape*, s. 154-55, 284-91; Frank Graham Jr., *Since Silent Spring*, (Boston: Houghton Mifflin, 1970), s. 167-69; Linda Lear, *Rachel Carson*, (New York: Henry Holt, 1997), s. 331-32; Murray Bookchin (Lewis Herber mahlasıyla), *Our Synthetic Environment*, (New York: Knopf, 1962), s. 55-61; Carson, *Lost Woods*, s. 244-45.

Tüm bunlardan şunu çıkarabiliriz. Biyolojik hayatın başlangıcından beri, fiziki çevre ile onun sürdürülür kıldığı hayat arasında olası en yakın etkileşim mevcuttur. Genç yeryüzündeki koşullar hayatı üretmiş, ardından hayat yeryüzünün koşullarını değiştirmiştir. Böylece, bu benzersiz sıra dışı anlık oluşum durumu yinelenememiştir. Hayat ve öğeleri arasındaki eylemlilik ve etkileşim ise şu ya da bu şekilde baştan beri sürmüştür.

Bana göre tarihsel gerçeklik, akademik anlamdan daha önemlidir. Bunu bir kez kabul ettiğimizde niye çevreye şu an yaptığı-mız gibi telafisi olmayan, sonu gelmeyen saldırılar yapamayacağımızı anlamış oluruz. Yeryüzü tarihinin ciddi öğrencisi bilir ki, ne hayat ne de onu ayakta tutan fiziki dünya birbirinden soyut, küçük bölmelerden oluşmaktadır. Aksine organizmalar ve çevre arasında sıra dışı bir bütünlük söz konusudur. Bu nedenle, çevreye bırakılan zararlı maddeler, insanoğluna sorunlar yaratacak biçimde zamanla geri döner... İşte bu etkileşimlerle haşır neşir olan bilim dalı Ekoloji'dir... Yaşayan organizmayı tek başına düşünemeyiz, fiziki çevre de ayrı bir varlık olamaz. Bu ikisi birlikte varolur ve ekolojik bir bileşik ya da bir ekosistem oluşturmak üzere birbirlerini etkiler.⁽¹³⁾

Bu tür bileşik ve evrilen ekosistemler, yüksek dinamizme sahip varlıklardır. Yani geçirdikleri değişimlerin farkına varıldığında genellikle çok geç olur.

Carson, çalışmasının tamamında doğal çevrenin evrilen karakterini ve etkileşimliliğini vurgulamıştır. Onun natüralist yazılarına nefes kesici niteliğini kazandıran da işte bu özelliğidir. Carson'un deniz üçlemesi -*Under the Sea Wind* (1941), *The Sea Around Us* (1951) ve *The Edge of the Sea* (1955)- ile *Silent Spring* hakkında yaptığı ayrıntılı bir analizde Mary McCay, Carson'un yazılarındaki bu niteliğin onun temel anlayışından kaynaklandığını öne sürmüştü. Bu anlayış, onun ilk çalışmalarından beri var olan "maddi ölümsüzlük"tür. Carson'un 1937'de "Undersea" (Deniz altı) makalesinde yazdığı gibi, hayatın değişik biçimleri "denizin karşı konulamaz yasaları" sonucu "bileşenlerindeki maddelere tekrar bölünmüşlerdir." Yani, "tekil öğeler önce kaybolmuş, sonra bir çeşit maddi ölümsüzlük içinde farklı vücutlarla tekrar tekrar belir-

13) Robert M. Hazen, *Genesis*, (Washington D.C.: John Henry Press, 2005), s. 85-90; J. D. Bernal, *The Origin of Life*, (New York: World Publishing Co., 1967); Rachel Carson, *The Sea Around Us*, (New York: Oxford University Press, 1989), s. 7; Carson, *Lost Woods*, s. 230-31.

mişlerdir.” Carson, bir bilim insanı olarak doğal çevreye materyalist bir bakış açısıyla yaklaşmış ve natüralist olmayan tüm görüşleri reddetmiştir. Bir defasında annesi ona, dünyayı Tanrı’nın yarattığını söylediğinde ona şu yanıtı vermiştir: “Evet, General Motors da Oldsmobile’i yarattı. Ama asıl sorun bu işi nasıl yaptığı.” Karmaşık bir hayat ağının evrimi her şeyin yanıtıydı.⁽¹⁴⁾

Radikal Bir Güç Olarak Ekoloji

Carson’un *Silent Spring* bağlamında ekosistem ekolojisi üzerine yaptığı yoğun çalışma, bu materyalist anlayışı geliştirdi ve onu radikal bir güce dönüştürdü. Öldüğünde felsefi bir ekoloji çalışması yapacağı bir kitap için sözleşmesi vardı ve bilimsel bir evrim çalışması için malzeme topluyordu. Bu iki konu, aklında net bir şekilde birleşmişti ve kuşku götürmez biçimde insanoğlunun dünyayla mevcut ilişkisine dair ayrıntılı bir eleştirinin zeminini oluşturmaya doğru gidiyordu.⁽¹⁵⁾

Bu durum onu zamanın iktidarıyla karşı karşıya getirdi. Editörü ve biyografi yazarı Paul Brooks’a göre egemen iktisadi çıkarlar açısından “gerçekten ürkütücü şey”, Carson’un “sanayi toplumunun doğal çevreye yaklaşımını sorguluyor olmasıydı. Bu aykırılıktı ve bastırılmalıydı.” Carson’un kendisi de radikal ekolojik bakış açısının onu, maliyeti ne olursa olsun üretimin genişlemesini destekleyen bir sistemle karşı karşıya getirdiğinin farkındaydı. *Silent Spring*’i yazma sürecinde John Kenneth Galbraith’in *Affluent Society* (Zengin Toplum) adlı kitabına eğilmişti. Bu kitap kişisel zenginlik ile kamusal sefalet sorununu, yani toplumsal ve çevresel maliyetlerin topluma ve doğaya ödetildiği piyasa sisteminin aşırı zararlı ekonomilerini gündeme getirmişti.⁽¹⁶⁾

Silent Spring’e yönelik saldırılara yanıt olarak Carson, akılcı bilimi ve ekolojik değerleri görmezden gelen “devasa propaganda yağmurundan” yakınmıştı. Şirket lobicilerine sağlanan verdi indirimlerine dil uzatmış, şirketlerin kendi işleri için “bilimsel bir cephe” satın almaya çalıştıklarını üniversitelere yapılan büyük bağışlara saldırmıştı. Tüm bunların arkasında onun aralıksız sorduğu şu soru yatmaktaydı: “Büyük şirket çı-

14) Mary McCay, *Rachel Carson*, (New York: Twayne Publishers, 1993), s. 23-24, 42-43, 109.

15) Carson, *Lost Woods*, xi.

16) Shirley A. Briggs, “Rachel Carson,” içinde Gino J. Marco ve diğerleri, ed., *Silent Spring*, (Washington, D.C.: American Chemical Society, 1987), s. 6; Lear, *Rachel Carson*, s. 334.

karları ile kamusal menfaatler çatıştığında ne olacak?”

Carson'un çağdaş toplumda iktisadi ve çevresel çıkarlar arasında uzlaşmaz bir çelişki olduğu konusunda şüphesi yoktu. Bu nedenle daha fazla kâr arayışıyla, özellikle hayvanlara kötü muamele yoluyla üretimde aşırı “yoğunlaşmacılık” yaşanmasından yakınıyordu. Rudd'la aynı çizgide olacak biçimde iktisadi sistemin, çevrenin harcanması uğruna “aşırı üretim”e yöneldiğini vurguluyordu. Maddi kazanım hırsının hakim olduğu toplumumuz da, “gözlerini dolar hırsı bürümüş” iş dünyası yüzünden hayat tahrip ediliyordu. “Modern dünya,” diyordu, “hız ve nicelik tanrılarına, çabuk ve kolay kâr tanrılarına tapıyor ve bu ilişkiden putperest devasa şeytanlar meydana geliyor.” “Sanayinin büyük gücüne karşı mücadele etmek, bir ya da iki bireyin başarabileceği bir şey değil”; bu sanayinin iktidarına karşı çıkacak çevreci bir hareketin oluşturulması için açık bir çağrıdır.⁽¹⁷⁾

Rachel Carson'un kitabında kimya sanayisini herhangi bir şeyden daha fazla rahatsız eden şey onun *Silent Spring*'e edebi bir yolla başlamayı seçmiş olmasıdır: “A Fable for Tomorrow” (Yarına dair bir Fabl); “hayatın tüm içeriğiyle uyum içinde sürdüğü düşünülen” ama beklenmedik biçimde habersizce ölümcül kimyasallarla tanışan “bir kasabanın” masalı.

Carson'a göre açgözlü modern sanayi toplumunun üzerine “amansız bir heyula” çökmekte ve baharı sessizleştirmektedir. Yazdığı fabl iki açıdan “yarına dairdir”: hem hayata yönelik eşsiz bir tehlikeden bahseder hem de onun üstesinden gelebilme ihtimalinden. Toplumun yapacağı en kötü şey, böyle bir tehdide karşı sessiz kalmaktır. Geniş öngörüsünü de gösterecek biçimde bir yerlerde şöyle yazmıştır: “yeni hayat biçimlerinin belirmesi ve evrilmesi, doğaldır ve tamamen arzulanandır.”⁽¹⁸⁾

Bugün Carson'un işaret ettiği sorunların aynıları hem de daha yoğun biçimde devam etmektedir. Bu nedenle ekonominin itici gücünün sürekli daha fazla kar elde etmek olduğu bir sistem, derin krizlerden uzak durmak için doğasıyla birlikte büyümelidir (nüfus artışı geride bırakacak şekilde). İktisadi önceliklerin, ekolojik yaklaşımları geçersiz kılmasına bir örnek olarak Kaliforniyalı çilek yetiştiricileri verilebilir. Bunlar ürün değişikliğine gidip toprağı çilekten arındırdıklarında eski-

17) Carson, *Lost Woods*, s. 162, 194-95, 218, 220-21, Carson, *Silent Spring*, s. 9; Carson'un alıntısı Lytle, s. 178-79.

18) Carson, *Silent Spring*, s. 1-3; *Lost Woods*, s. 89.

si kadar kazanamamaktadırlar. Bu nedenle, çilek yetiştiriciliği daha ekolojik bir yaklaşımla yapılmış olsa kolayca halledilebilecek toprakla beslenen böcekleri öldürmek için (atmosferi koruyucu ozon tabakasına CFC'lerden elli kat daha fazla zarar veren) metil bromür adlı bir biyosid kullanma yoluna gitmektedirler. Böcek zehri sorununun ne kadar ciddi boyutlarda olduğu konusunda bir fikir edinebilmek için şu sayılara bakılabilir: 2006 yılında taze sebze ve meyvelerin yüzde 64'ünde ve işlenmiş olanların yüzde 59'unda ABD Tarım Bakanlığı tarafından yapılan testler sonucunda ölçülebilir seviyelerde böcek zehri kalıntıları saptanmıştır.⁽¹⁹⁾

Aynı şekilde hayvanların insafsız koşullarda üst üste yaşadığı hayvan çiftliklerine sahip çiftlik hayvanları üreticileri, hayvanların makul hızlarda üremelerini sağlamak amacıyla düzenli olarak antibiyotik (bir çeşit böcek zehri) kullanmaktadır. Bu, etlerde antibiyotik kalıntıları bırakmanın yanı sıra antibiyotiğe dirençli mikropların gelişmesini de sağlamaktadır. Hayvanları daha az yoğun ve daha insafli koşullarda yetiştirmek, hayvanlara yalnızca hastalandıklarında antibiyotik vermek yüksek üretim maliyetlerine neden olmaktadır ve bu nedenle piyasa -Carson'un "kar ve üretim tanrıları" adını verdiği- tarafından reddedilmektedir. Kuşkusuz organik yetiştirilmiş tarım ürünlerine ve "insaflica" çoğaltılmış hayvanlara artan bir kamusal ilgi vardır ancak bu hala bir gedik pazardır.

ABD Hükümeti, iş dünyasının çevreye yeni kimyasallar salmayı sürdürme konusunda olabildiğince özgür kalma isteğine özellikle hoşgörüyle yaklaşmaktadır. Bu nedenle potansiyel tehlikelerin bertaraf edilmesi için gereken zorlamalara karşı çıkmaktadır. Yakın tarihli bir *New York Times* makalesinde yazıldığı gibi; "ABD hala 30 yıl önceki kimyasalları denetleme mekanizmalarını kullanmaktadır ve bu mekanizmalar görevlilerin kimyasalları yasaklamalarını ya da endüstriyel tetkik talep etmelerini zorlaştırmaktadır. Hükümet, 2000 kimyasal üzerinde çalışıp belli başlı olanları aşama aşama bertaraf etmek konusunda sanayi kesimiyle gönüllü bir iş birliğine gitmiş olsa da, 1976'dan bu yana yalnızca

19) ABD Tarım Bakanlığı, *Pesticide Data Program, Annual Summary, Calendar Year 2006*, (Aralık 2007), s. x, <http://www.ams.usda.gov>.

20) "Meythyl Bromide Still Finds its Way into U.S. Fields," *San Francisco Chronicle*, 24 Kasım 2007; "Everyday Items, Complex Chemistry," *New York Times*, 22 Aralık 2007.

200 kimyasalın denetlenmesini istemiş ve bunların yalnızca beşinin kullanımı sınırlanmıştır.”⁽²⁰⁾

Sentetik kimyasalların çevremize salınımıyla ilişkili bu kalıcı sorunların ötesinde, Carson’un işaret ettiği bir dizi daha kapsamlı ekolojik tehlike de söz konusudur. Modern üretim sisteminin tüm doğasına meydan okuyan işte bu kapsamlı ekolojik eleştiridir. Bugün hakkında sıklıkla duyduğumuz sessiz, uslu ve değişime karşı koyan bir kişilik olduğu iddialarının aksine Carson aslında cüretkar ve radikal bir sestir. Bir bilim insanı ve yazar olarak “kibar çevreler”de izin verilen sınırların ötesine geçti ve halkı uyardı ve harekete geçirdi. Sanayi tarafından saldırıya uğradığında duruşunu korudu ve sorunun kökenine indi. Bizi ve özellikle de çocukları yetiştirmek ve eğitmekle görevli kişileri “yapaylıklara dair steril kaygılardan, gücümüzün kaynaklarına yabancılaştırmaktan”⁽²¹⁾ uzak durmamız konusunda uyardı.

Carson hayatının büyük kısmını “etrafımızdaki deniz”i keşfetmek ve sevgiyle betimlemekle geçirdi. Ne ki ekolojik algısı geliştikçe, çevreyle toplumsal çekişmenin yıkıcılığını gördü; yalnızca dünyayı anlatmaya değil, aynı zamanda onu değiştirmeye çabaladı.

21) Rachel Carson, *The Sense of Wonder*, (New York: Harper and Row, 1965), s. 43.

Kapitalizm Harikalar Diyarında

Bir yatırım yönetimi şirketinde araştırmacı olan fizikçi Jean-Philippe Bouchaud, önde gelen bilimsel dergilerden birisi olan *Nature*'da yayımlanan "Economics Needs a Scientific Revolution," (İktisadın Bilimsel Devrime İhtiyacı Var) isimli yeni makalesinde, alaycı bir dille soruyor: "İktisadın en büyük kazanımı nedir?" Soruyu yine Bouchaud yanıtlıyor: "Yalnızca krizleri öngörmek ve savuşturmak konusundaki mükerrer yeteneksizliği".⁽¹⁾ Yaptığı tartışma dünya çapındaki mevcut finansal krize odaklanmakla birlikte getirdiği yorum, çevre hakkındaki ana akım iktisadi yaklaşımlar için de tamı tamına geçerlidir; bu alanda örneğin kadim ormanlar, tasfiye edilmesi gereken işe yaramaz varlıklar olarak ve temiz hava ile su da zenginlerin diledikleri gibi satın alacağı lüks mallar olarak görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde iktisat alanı uzunca bir zamandır kapitalist statükoyu sorgusuz sualsiz kabul eden ve doğal dünyaya da, buna göre yalnızca sömürülmesi yoluya ne kadar kısa vadeli kâr elde edileceği ölçüsünde değer biçen düşünürlerin hakimiyeti altında bulunmaktadır. Sonuç olarak verili iktisadın, küresel ekolojik krize çözüm sunma ya da hatta onu algılama yeteneksizliği, boyutları ve sonuçları bakımından uyarıcı bir düzeye ulaşmıştır.

Bouchaud derinden bir gözlemde bulunmakta ve "Serbest piyasanın çözüm ona allame-i cihan olması ve mükemmel etkinliği, bugünden bakıldığında bilimden daha çok 1950'ler ve 1960'larda komünizme karşı

* Bu makale Richard York, Brett Clark ile birlikte kaleme alınmıştır.

1) Jean-Philippe Bouchaud, "Economics Needs a New Scientific Revolution," *Nature* 455, (30 Ekim 2008): s. 1181.

yapılmış propaganda olduğu anlaşılan iktisat çalışmalarından kaynaklanmaktadır” demektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nde iktisadın temellerini oluşturan kapitalist ideoloji, onu dünyanın yüzyüze olduğu birçok krizi anlayamayan bir duruma getirerek, mesleğin gerçeklikten kopmasına yol açmıştır. Ana akım iktisadın, insan refahı ya da ekosistemlerle diğer türlerin içsel değerinin değil, “katma değer” ölçüsü olan GSYH’nın sonsuz ölçüde büyümesi takıntısı ve ekonominin ana ekolojik temellerini kabul edememesi, sadece küresel çevrenin bozulmasını algılama yeteneksizliği yaratmaktan çok daha fazlasına yol açmıştır. Aslında sorun daha da derinlere gitmektedir. Ortodoks iktisat, tıpkı hizmet ettiği kapitalist sistem gibi yaklaşım olarak sürdürülebilir olmaktan son derece uzak olan bir “Benden sonra tufan!” felsefesine yol açmaktadır. Naomi Klein’in dediği gibi, “Disaster Capitalism’de (“Felaket Kapitalizminde”) ahlaksızca “doğal olan” bir şeyler mevcuttur.”⁽²⁾

İktisatçılar Harikalar Diyarında

Ortodoks ya da neoklasik iktisadını ekolojik ve toplumsal maliyetleri dikkate alma konusundaki içsel yeteneksizliğinin Amerika Birleşik Devletleri’nde görülmüş olan belki de en iyi örneği Julian Simon’un çalışmasıydı. *Science* ve *Social Science Quarterly* dergilerindeki makaleleri ve tartışmaları ile 1980’lerin başlarında yayımlanan *The Ultimate Resource* (En Son Kaynak) isimli kitabında, ciddi ekolojik sorunların mevcut olmadığına, iktisadi büyüme ya da nüfus artışı üzerinde hiçbir çevresel kısıtın bulunmadığına ve uzun vadeli kaynak kıtlıklarının asla yaşanmayacağına ısrar etti. Örneğin (bir element olan) bakırın diğer metallerden imal edilebileceği ve ne kadar bakır üretilebileceğinin teorik limitinin de dünyanın değil evrenin kütlesi tarafından belirlendiği gibi iddialarla kötü bir ün kazandı. Serbest piyasanın kendi haline bırakılması halinde, uzak geleceğe doğru sonsuz biçimde ilerlemeyi garanti altına alacağına inandı. Bu ve diğer kuşku yaratan değerlendirmeleri, ekolojist Paul Ehrlich’in Simon’ı “Harikalar Diyarındaki İktisatçı” olarak adlandırmasına yol açtı.⁽³⁾

Kapitalizmin mazeret bulucuları bu Harikalar Diyarını doldurmaya

2) Bakınız Naomi Klein, *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, (New York: Henry Holt, 2007). “Benden sonra tufan! Bütün kapitalistlerin ve bütün kapitalist ulusların özdeyişidir. Sermaye o halde toplum kendisini bunu yapmaya zorlamadıkça işçilerin sağlığı ve ömrünün uzunluğuna önem vermez.” Karl Marx, *Capital*, Cilt. 1, (New York: Vintage, 1976), s. 381.

devam ediyorlar çünkü sadece Harikalar Diyarında ya çevresel sorunlar gerçekten mevcut değiller ya da insanlığın ana gövdesinin yaşam kalitesini de iyileştirebilme yeteneğinde olan kapitalizm tarafından çözümlenebilir hale geliyorlar. Danimarkalı bir istatistikçi ve siyaset bilimci olan (ve şu anda Copenhagen Business School'da konuk profesör olarak görev yapan) Bjørn Lomborg, 2001 yılında *The Skeptical Environmentalist* (Kuşkucu Çevreci) isimli, çevreciliği hedef alan salvosunu yayımlayarak Simon'un yaktığı meşaleyi devraldı. Lomborg örneğin, iklim değişikliğini önlemeye çalışmanın bu değişikliğin meydana gelmesine izin verilmesi halinde yol açacağından daha fazla maliyete yol açacağını ve zararlı olacağını iddia ediyordu. Lomborg'un kitabı, yeni bir antiçevreci haçlı seferi arayışı içinde olan kitle medyasının dorukları tarafından derhal göklere çıkartıldı. *The Skeptical Environmentalist*'in yayımlanmasından sonra çevre bilimciler Lomborg'un akıl yürütmeleri ve kanıtlarında (hepsi de kasıtsız olmayan) sayısız hata belgelediler. *Scientific American* dergisi bir sayısının bir bölümünü, Lomborg'u keskin biçimde eleştiren önde gelen bilim insanları tarafından kaleme alınmış dört makaleye ayırdı. Kitap, bilimsel topluluk tarafından ciddi hataları yüzünden reddedildi. *The Skeptical Environmentalist* doğa bilimcilerce sert biçimde reddilmesine karşın, bütün bunlar sanki sadece Lomborg'un ticari medya sistemindeki ününü çoğaltmış gibi görünüyordu. *The Economist* "kamu siyaseti hakkındaki en değerli kitaplardan biri" olduğunu iddia ettiği kitabı ve ulaştığı sonuçları, "yaklaşan çevresel felaket" ve "kapitalizmin öz yıkıcılığı inancını" gidermesi yüzünden baş tacı etti.⁽⁴⁾ *Time* dergisi 2004 yılında Lomborg'u dünyadaki en etkili 100

3) Paul R. Ehrlich, "An Economist in Wonderland," *Social Science Quarterly* 62 (1981): s. 44-49; Julian L. Simon, "Resources, Population, Environment: An Oversupply of False Bad News," *Science* 208 (27 Haziran 1980): s. 1431-37, "Bad News: Is It True?" *Science* 210, (19 Aralık 1980): s. 1305-8, "Environmental Disruption or Environmental Improvement?" *Social Science Quarterly* 62 (1981): s. 30-43, *The Ultimate Resource* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1981), "Paul Ehrlich Saying It Is So Doesn't Make it So," *Social Science Quarterly* 63 (1982): s. 381-5. Ehrlich ve arkadaşlarının tartışmalardaki tutumlarının geri kalanı için, bakınız: Ehrlich, "Environmental Disruption: Implications for the Social Sciences," *Social Science Quarterly* 62 (1981): s. 7-22, "That's Right-You Should Check It For Yourself," *Social Science Quarterly* 63 (1982): s. 385-7, John P. Holdren, Paul R. Ehrlich, Anne H. Ehrlich, ve John Harte, "Bad News: Is It True?" *Science* 210 (19 Aralık 1980): s. 1296-1301.

4) Bjørn Lomborg, *The Skeptical Environmentalist* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001); Stuart Pimm ve Jeff Harvey, *The Skeptical Environmentalist* değerlendirmesi *Nature* 414 (8 Kasım 2001): s. 149-150; Stephen Schneider, John P. Holdren, John Bogaars ve Thomas Lovejoy *Scientific American* içinde 286, No. 1 (Ocak 2002), s. 62-72; "Defending Science," *The Economist*, 31 Ocak 2002, s. 15-16.

kişiden birisi ilan ederken, 2008'de Britanya'daki *Guardian* gazetesi kendisini "gezegeni kurtarabilecek 50 kişiden birisi" ilan etti.

Lomborg 2003'te dünyanın önde gelen sorunlarını sıralamak üzere "Kopenhag Konsensüsü" adını verdiği şeyi örgütledi. Bu süreç özel olarak seçilmiş, ağırlıkla iktisat otoritelerinden oluşan bir grup tarafından çeşitli küresel öncelikler hakkında bir dizi rapor yazılması ve sonra da bu sorunların, hepsi de (iktisatçılar "iktisadi öncelikleri belirlemenin", yani toplumun kaynaklarının nereye harcanacağı konusunda karar almanın yegâne uzmanları ilan edildikleri için) iktisatçı olan sekiz "uzman" tarafından sıralanmasından oluşuyordu. Kopenhag Konsensüsü'nün sekiz iktisatçısı hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde Lomborg'un görüşlerini destekleyerek iklim değişikliğini dünya gündeminin en alt ya da buna yakın sıralarına yerleştirdiler.⁽⁵⁾

Lomborg'un 2007 tarihli *Cool It: The Skeptical Environmentalist* (Soğutun: Kuşkucu Çevreci) kitabı Kyoto Protokolü'ne ve sera gazı salımlarında önemli kesintiler yapmaya yönelik tüm girişimlere karşı genişletilmiş bir saldırıydı. Lomborg açısından önemli olan nokta, "hakemli bütün önemli iktisadi modeller[in] az miktarda salım indiriminin haklılığını kabul ediyor" olmasıydı. Özellikle de sera gazlarında, bunun ekonomik olarak daha meşru olacağı gerekçesiyle yavaş bir indirimi savunarak, sera gazlarında her türlü köklü indirimle karşı çıkan, küresel ısınma tartışmalarına önde gelen bir iktisadi katkıda bulunmuş olan Yale iktisatçısı William Nordhaus'un çalışmalarına dayanıyordu.⁽⁶⁾

Doğa Bilimcilerine Karşı İktisatçılar

Söylemeye bile gerek yok ki düzen iktisatçıları, tanım gereği, çevresel anlamda kuşkucu kişilerdir. Buna karşın kapitalist toplumun diğer bütün hedeflerinin tabi kılındığı hakim hedefinin temsilcileri olarak iklim siyasası üzerinde şişirilmiş bir etkiye sahipler. (İktisatçılar dışındaki sosyal bilimcilerse ya birikimi toplum için uygun bir amaç olarak kabul ederek bunlardan yana taraf olmakta ya da tartışmadan tamamen dışlanmaktadır). Tam tersine doğa ve fizik bilimcileri gezegenin çevresinin bozulması hakkında giderek daha kaygılı hale gelmekte ama toplumsal

5) Björn Lomborg, *Global Crises, Global Solutions*, (Cambridge University Press, 2004), s. 6.

6) Björn Lomborg, *Cool It: The Skeptical Environmentalist's Guide to Global Warming* (New York: Alfred A. Knopf, 2007), s. 37. Ayrıca bakınız Frank Ackerman, "Hot, It's Not: Reflections on Cool It, Björn Lomborg," *Climatic Change* 89 (2008), s. 435-46.

siyasa çözümleri üzerinde daha az etkiye sahip bulunmaktadır.

Ana akım iktisatçılar insan refahı ve çevre ile ilgili daha önemli konular pahasına bile olsa, sadece toplumun "kâr-zarar hesabı" olarak görülen özel kârların geliştirilmesi konusunda eğitim almaktadırlar. Piyasa her şeye, hatta doğaya bile hükmeder. Milton Friedman için çevre bir sorun teşkil etmiyordu çünkü yanıt basit ve düzdü. Kendisinin belirttiği üzere: "Ekolojik değerler, tıpkı diğer herhangi bir tüketici talebi gibi piyasada kendi doğal yerlerini bulabilirler".⁽⁷⁾

Öte yandan iktisatçılardan farklı olarak doğa bilimciler, incelemelerini tipik biçimde doğanın maddeci kavrayışından köklendirirler ve koşullarını ciddiye almak konusunda daha açık davrandıkları doğal dünyanın incelenmesiyle bir düzeyde uğraşırlar. Bu yüzden çevre sorunlarını küçümsemeye çok daha az eğilim gösterirler.

Küresel ısınma konusunda iktisatçılar ile doğa bilimciler arasındaki çelişki, önemli doğa bilim dergilerinden birisi olan *Science*'ın 1993 yılında Nordhaus'un bir makalesini yayımlaması sonucunda gün yüzüne çıktı. Nordhaus, 2100 yılında küresel ısınma trendlerinin devam etmesine bağlı olarak brüt dünya hasılasında ortaya çıkacak olan kaybın (2100 yılında GSYH'nın yaklaşık yüzde 1'i) önemsiz olacağını tahmin ediyordu. Vardığı sonuç, doğa biliminin sonuçlarıyla açıkça çelişiyordu çünkü BM Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneline (IPCC) göre ticaretin olduğu gibi devam etmesini temel alan bu trendler, o dönemde ortalama iklim sıcaklığında 5,8 °C (10,4 °F) oranında artış senaryolarına yol açabilirdi ki bu da bilim insanları açısından uygarlık ve yaşamın kendisi için felaketten başka anlam ifade etmiyordu. Nordhaus makalesinde, salım stabilizasyonu girişimlerinin hareketsiz kalmaktan daha beter sonuçlar yaratacağı sonucuna varıyordu. Bu da Nordhaus'un analizini sahiden saçma bulan (*Science*'a mektuplar yazan) önemli doğa bilimciler tarafından, bir dizi güçlü yanıtın üretilmesine neden oldu.

Nordhaus, daha sonra en düşük tahminlerini sorduğu ve ulaştığı sonuçları 1994 yılında *American Scientist* dergisinde yayımladığı bir grup etkili iktisatçı ve bilim insanına anket yaparak kendi görüşlerini savunmayı sürdürdü. Anket yapmak üzere seçtiği iktisatçılar iklim değişikliğinin ekonomi üzerinde pek az etkide bulunacağı konusunda kendisine katılıyorlardı. Yine de doğa bilimciler, ortaya çıkacak sonuçları po-

7) Milton Friedman Carla Ravaioli, *Economists and the Environment* içinde, (London; Zed Press, 1995), s. 32, 64-65.

tansiyel bir felaket olarak görüyorlardı. Bir fizik bilimcisi, anketi mevcut trendler altında uygarlığın tamamıyla imha olması olasılığının yüzde 10 olduğunu iddia ederek yanıtladı; benzer görüşler bugün muhtemelen daha da yaygınlaşmış durumdadır. Nordhaus, ekonomi hakkında daha fazla şey bilenlerin daha iyimser oldukları gözleminde bulunuyordu. 'Stanford'ta biyolog ve iklim bilimcisi olarak çalışan (ve hem Lomborg hem de Nordhaus'un önemli bir eleştirmeni olan) Stephen Schnieder ise buna, en çok kaygı duyanların da çevreyi en iyi bilenler olduğunu söyleyerek yanıt verdi. Schnieder'in 1997 yılında bu tartışmayı özetlediği *Laboratory Earth* (Laboratuvar Yeryüzü) isimli kitabına göre: "En konvansiyonel iktisatçılar... buz çağından buz çağları arası çağa geçişte yaşanan değişimin boyutlarına eş değer olan bu devasa [ortalama küresel sıcaklıkta 6 °C artış] iklim değişikliğinin binlerce yıl yerine bir yüzyıl içinde yaşanmasının bile, dünya ekonomisi üzerinde sadece birkaç puanlık etkide bulunacağını düşünüyorlar. İşin özü, toplumun doğadan neredeyse bağımsız olduğu paradigmasını kabul etmektedirler".⁽⁸⁾

Ortodoks iktisatçıların genelde küresel ısınmanın 2100'da ortaya çıkacak olan iktisadi maliyetlerinin sadece birkaç puan olacağını varsaydıkları ve bu nedenle milyarlarca değilse bile milyonlarca hayata mal olarak gezegendeki "daha yüksek" türlerin çoğunu ve insan uygarlığının kendisini tehdit edecek düzeydeki bir iklim değişikliğini bile pek önemsemedikleri doğrudur.

İktisadi modellerin iklim değişikliğinin, insani ve ekolojik maliyetlerini dikkate almaması bizleri şaşırtmamalıdır. Burjuva iktisadı (doğal felaketler bir yana) insani trajedilere karşı bile neredeyse "insanın insan karşısındaki insaniyetsizliğinin" tanımını haline gelmiş olan itinayla geliştirilmiş bir duyarsızlığa sahiptir. İsveç Bankası Ekonomi Bilimleri Nobel Anma Ödülü sahibi olan ve Lomborg'un Kopenhag Konsensüsü'ndeki sekiz iktisatçı arasında bulunan Thomas Schelling, iklim değişikliği etkilerinin orantısız biçimde Küresel Güney'deki daha yoksul ülkelerin payı-

8) Stephen H. Schneider, *Laboratory Earth*, (New York: Basic Books, 1997), s. 129-35; William D. Nordhaus, "An Optimal Transition Path for Controlling Greenhouse Gases," *Science* 258 (20 Kasım 1992): s. 1318; Stephen Schneider, "Pondering Greenhouse Policy," *Science* 259, (5 Mart 1993): s. 1381. Tartışma buraya John Bellamy Foster, *The Ecological Revolution*, (New York: Monthly Review Press, 2009, s. 24-25'dan taşınmıştır.

na düşmesi nedeniyle, Küresel Kuzey'deki daha zengin ülkelerin sahip oldukları kaynakların iklimsel trendlerin hafifletilmesi için ne biçimde kullanılacağını tartışmakla ün kazanmıştır. (Schelling, Kopenhag Konsensüsü değerlendirmesinde iklim değişikliğini dünya öncelikleri sıralamasının en altına yerleştirmişti).⁽⁹⁾ Burada, 1970'lerin başlarında Amazon'da büyük bir baraj yapılmasının önerildiği günlerde; o zamanlar bir eleştirmenin ortaya koyduğu üzere, "daha yüksek bir zeminde oldukları varsayıldığından dolayı boşatılmadılar diye birkaç kabile sel altında kalacaksa ya da birkaç nadir orman türü yok olacaksa olsun kime ne?"⁽¹⁰⁾ diye memnuniyet belirten Hudson Institute'u hatırlatmadan geçemeyeceğiz. Aynı şekilde şu anda Obama'nın baş ekonomik danışmanı olan eski Dünya Bankası baş ekonomisti Lawrence Summers da, "toksik atık yükünü en düşük ücretli ülkeye boşaltmanın arkasında yatan iktisadi mantık kusursuz bir mantıktır ve kendimizi buna göre düzenlemeliyiz" dediği bir Dünya Bankası iç notunu kaleme almıştı. Bunu da şu tezle meşrulaştırıyordu: "Sağlık bozucu kirlilik maliyetlerinin ölçümü, artan hastalık ve ölüm oranlarından elde edilecek olan önceden belirlenmiş kazançlara bağlıdır. Bu bakış açısından bakıldığında aynı zamanda en düşük ücretli ülke de olacak olan en düşük maliyetli ülkede, verili bir miktarda sağlık bozucu kirliliğe izin verilmelidir".⁽¹¹⁾

Geleceği İskonto Etmek

Günümüzde küresel ısınma konusundaki en etkili ana akım iktisatçılardan birisi olarak bilinen ve Simon ile Lomborg gibi önemli şahıslardan birisi olan Nordhaus, 2008 tarihli *A Question of Balance: Weighing the Options on Global Warming Policies* (Mizan Sorunu: Küresel Isınma Siyasetleri Opsiyonlarını Tartmak) isimli kitabında, sera salımlarıyla mücadele etmek için bir ağırdan alma stratejisi önerdi.⁽¹²⁾ Nordhaus bu-

9) Thomas C. Schelling, "The Greenhouse Effect," *The Concise Encyclopedia of Economics*, ; Schelling Lomborg, *Global Crises, Global Solutions* içinde, s. 630. Schelling genellikle Vietnam Savaşı'nın önde gelen "strateji" olduğu için "övülür".

10) Gordon Rattray Taylor, *The Doomsday Book* (Greenwich: Fawcett Publications, 1970), s. 32-33.

11) Notun sızdırılmasından sonra Summers "şaka yaptığını" iddia etti ama savunduğu konunun hem ana akım iktisadi analizle hem de açıkça ve kamuya açık olarak yaptığı diğer beyanlarla uyuşması bu iddiayı yalanlamaktadır. Bakınız Summers'in notu ve eleştirisi için John Bellamy Foster, *Ecology Against Capitalism*, (New York: Monthly Review Press, 2002), s. 60-68.

12) William Nordhaus, *A Question of Balance: Weighing the Options on Global Warming Policies*, (New Haven: Yale University Press, 2008).

radaki etkileyici belgelere karşın diğer ana akım iktisatçıları sakatlayan ideoloji tarafından kösteklenmeyi sürdürdüğünü kanıtlıyor. Özünde bu ideoloji kapitalizmin kaynak kullanımı sorunlarına en etkin yanıtları sunduğu ve gerçekte dünyanın yaşadığı sorunlara yeterli yanıtları olduğu inancına denk düşmektedir.

Question of Balance, Nordhaus'un sofistike modelleme teknikleri kullanan kendi özgün analizine dayanmakla birlikte, küresel iklim değişikliğine nasıl bir yanıt verilmesi gerektiği konusunda oldukça standart bir tez sunmaktadır. Karbon salan enerji kaynaklarından yavaş yavaş uzaklaşılması gerektiğini ileri sürerek, küresel iklim değişikliğinin gerçek ve insan tarafından yaratılmış bir sorun olduğunu bildirmektedir. Yine de benimsediği yaklaşımın merkezi hataları, bu amaç için temel bir yetersizlik içinde olan standart iktisadi ölçümleri kullanarak, doğal çevre ile insan refahına değer biçmesi ve ekolojik çöküşün ekonominin ve aslında bildiğimiz anlamda dünyanın altını bütün bütüne oyması olasılığını doğru dürüst dikkate almaması olarak ortaya çıkmaktadır. Ana akım iktisatçıların tümünün paylaştığı bu hatalar, karbon salımlarını azaltmak için ne kadar çaba harcanması gerektiğini tahmin etme amacına yönelik olarak yaptığı iskontoлама yaklaşımında açıkça görülmektedir. Kabaca söylersek Nordhaus, yüksek bir iskonto oranını desteklediği için kısa vadede karbon salımlarını azaltmak amacıyla yalnızca mütevazı çabalar göstermemiz ve bu oranları zaman içinde yavaş yavaş azaltmamız gerektiğini ileri sürmektedir.

İskontoлама konusu birçok insana esrarengiz gelebilir ama bu durum, iktisatçılar için geçerli değildir ve biraz incelenmeyi hak etmektedir. İskontolamak temelde, bu türden değerlemelere belirli rakamlar atfetmenin herhangi bir anlam taşıması ölçüsünde, geleceğe bugüne kıyasla ne ölçüde değer biçtiğimizle ilgili bir hesaplama değildir. "İskonto oranı" bileşik faizle ters ilişki içinde işliyor gibi düşünebilir. "Bileşikleştirme bugünkü yatırımların gelecekte ne ölçüde değer taşıyacağını ölçerken, iskontoлама gelecekte elde edilecek faydaların bugün için ne ölçüde değer taşıdığını ölçer".⁽¹³⁾ İskonto oranının tahmini, iki moral temele dayanır. Bunlardan birincisi, gelecek kuşakların rehafına bugünküyle kıyasla ne ölçüde değer biçtiğimiz konusudur (zaman iskonto oranı); Nordhaus'un dediği gibi, "Sıfır iskonto oranı belirsiz bir gelecekteki bü-

13) Coastal Services Center, National Oceanic and Atmospheric Association, "Restoration Economics: Discounting and Time Preference".

tün kuşakların refahının daha yakın kuşaklarınkine kıyasla azaltılması ya da "iskontolanması" demektir." Bugünden elli yıl sonra insanlığı etkileyecek olan bir felaket, yüzde 10'luk bir iskonto oranı veri alındığında, gelecekteki maliyetinin yüzde 1'inden daha düşük bir "güncel değere" sahip olacaktır. İkinci olarak, gelecek kuşakların bugünlere kıyasla ne ölçüde zengin olacakları ve maliyetleri bugünden geleceğe doğru kaydırmanın uygun olup olmadığı konusu gelir. Belirsiz bir gelecekte yüksek bir iktisadi büyüme oranı olacağını varsaydığımızda, sorunları bugün çözen yatırımlardan kaçınmamız daha muhtemeldir çünkü gelecek kuşakların bizden daha zengin olacaklarını ve sorunlar önemli ölçüde ağırlaşmış olsa da, bu sorunların çözümleri için daha kolaylıkla para ayırabileceklerini varsayabiliriz.⁽¹⁴⁾

Çevre iktisatçısı Frank Ackerman'ın yazdığına göre iskonto oranının sorunu şudur; "Bu aslında bir tercihtir, birçok kuşağı kesen kamu siyaset kararlarına dair uygun iskonto oranı bugün özel piyasa kararlarından ya da iktisat teorisinden türetilemez. Daha düşük bir iskonto oranı, gelecekteki hayatlara ve yaşam koşullarına daha fazla önem verir. Birçokları için, soyumuza saygı göstermek ve sürdürülebilir bir gelecek yaratmak amacıyla etik olarak sıfır ya da buna yakın bir iskonto oranı gerekli görülmektedir".⁽¹⁵⁾ Aslında sürdürülebilirlik kavramının kendisi de çevreyi gelecek kuşaklar için korumakla ilgilidir.

İktisadi kalkınma kuramcısı Roy Harrod, 1940'larda geleceği "saf zaman tercihi" zemininde iskonto etmenin (diğer tüm kaygıları bir yana bırakarak bugün tüketmeye yönelik miyop tercihin) "tamahın nazık bir ifadesi" olduğunu ileri sürmüştü. Yüksek bir iskonto oranı yüksek ön maliyetlere ve uzun geri ödemelere dayalı olanlar yerine, kısa vadeli faydalara ve uzun vadeli maliyetlere dayalı siyasalar/projelere yapılan harcamaları teşvik etme eğilimi sergiler. Bu nedenle iklim değişikliği gibi yaklaşan felaketlere karşı da güçlü önleyici eylemlere başvurmak yerine "bekleyip görme" ve "ağırdan alma" yaklaşımlarını teşvik eder.⁽¹⁶⁾

14) William Nordhaus, "Critical Assumptions in the Stern Review on Climate Change," *Science* 317 (2007): s. 201-202; Coastal Services Center, National Oceanic and Atmospheric Association, "Restoration Economics."

15) Ackerman, "Hot, It's Not," s. 443.

16) Roy Harrod, *Towards a Dynamic Economy*, (New York: Şt. Martin's Press, 1948), s. 40; Stern, *The Economics of Climate Change*, s. 35-36; William Cline, "Climate Change," Lomborg, *Global Crises, Global Solutions* içinde, s. 16.

Birçok ana akım iktisatçı gibi Nordhaus da, yüksek bir iskonto oranını desteklemesine karşın, gelecek kuşakların refahına şimdiki kuşaklarınkine kıyasla daha düşük bir değer biçmekte ve bu bakımdan oldukça büyük bir belirsizlik içinde olmakla birlikte, gelecek kuşakların şimdikilerden çok daha zengin olacaklarını varsaymaktadır. Bu da onu, iklim değişikliğini azaltan büyük acil yatırımlara karşı çıkmaya yöneltmektedir. Karbona ton başına 30 ila 50 dolar vergi koymayı ve bu vergiyi yüzyılın ortasında yaklaşık 85 dolara yükseltmeyi savunmaktadır. Karbonu ton başına 30 dolar vergilendirmek, benzin fiyatını varil başına yaklaşık yedi sent artıracaktır ki bu da Nordhaus'un iklim değişikliğini azaltmaya ve insanlığın geleceğiyle çevreye biçtiği önemin düzeyi hakkında bir fikir vermektedir. Nordhaus, daha önceki çalışmasında yaklaşık yüzde 1 olan tahminini yaklaşık yüzde 3'e çıkartarak iklim değişikliğine bağlı 2100 küresel iktisadi hasıla kaybı tahminini üç katına yükseltti.⁽¹⁷⁾ Yine de yüksek bir iskonto oranı veri alındığında, bugün iklim değişikliğini köklü biçimde azaltmaya yönelik herhangi bir girişimin yaratacağı maliyetlere kıyasla söz konusu kayıplar önemsiz sayılmakta ve bu durum Nordhaus'u güçsüz bir yanıtı savunmaya yöneltmektedir.

Nordhaus (Dünya Bankası eski baş ekonomisti) Nicholas Stern tarafından Britanya Hükümeti için yazılan ve karbon salımlarını azaltmaya yönelik acil ve kapsamlı yatırımları savunan *The Economics of Climate Change* (yaygın biçimde *The Stern Review* olarak bilinen İklim Değişikliğinin İktisadı) isimli raporda sunulan tezleri çürütmekle özel olarak ilgilenmektedir. Çoğu ortodoks iktisatçının benimsediği pratikten sapan Stern, gelecek kuşakların refahına düşük bir değer biçmenin bizim yarattığımız sorunların maliyetini soyumuza yüklemenin ahlaken affedilemez olduğunu ileri sürerek, düşük bir iskonto oranı kullanmaktadır. Nordhaus geleceği kabaca yılda yüzde 6 ile iskonto etmektedir; Stern ise yüzde 1.4 ile. Bu da bir yüzyıl sonra bir trilyon dolara sahip olmanın bugünkü değerinin Nordhaus için sadece 2.5 milyar dolar olmasına karşın, Stern için 247 milyar dolar olduğu anlamına gelmektedir.⁽¹⁸⁾ Buna göre, Stern ton başına 300 dolardan fazla karbon vergisi konulmasını ve bu verginin yüzyılın sonundan önce yaklaşık 1.000 dolara çıkar-

17) Nordhaus, *A Question of Balance*, s. 13-14.

18) John Browne, "The Ethics of Climate Change: The Stern Review," *Scientific American* 298, No. 6 (Haziran 2008): s. 97-100.

tılmasını savunmaktadır.⁽¹⁹⁾ Nordhaus, *Wall Street Journal*'da *Stern Review*'u "felaket tellalı" olarak nitelemiş ve *Cool It!* kitabında raporla Nordhaus'un çalışması lehine bir kıyaslama yaparak bu raporu "radikal bir rapor" olarak adlandırmıştır.⁽²⁰⁾

Dünyalı Olmayan İktisatçılar

Burada Nordhaus ile Stern arasında sergilenen farkın temelde teknik değil ahlaki bir fark olduğu belirtilmelidir. Esasen ayrıştıkları nokta, iklim değişikliğinin arkasındaki bilim hakkındaki görüşleri değil, mevcut yükleri gelecek kuşakların sırtına yıkmanın uygun olup olmadığı hakkındaki değer varsayımlarıdır. Bu da kendisini düzenli biçimde iktisadi modellemesinde nesnel, hatta doğalcı yöntemler kullanıyormuş gibi sunan neoklasik iktisada yuvalanmış olan ideolojiyi açığa çıkartmaktadır. Bununla birlikte, bütün denklemler ve teknik jargon bir yana, hakim iktisat paradigması, bugünkü diğer her şeyi ve gelecekteki her şeyi topluca değersizleştirirken, kısa vadeli sermaye birikimini kayıran bir değer sisteminin üzerine inşa edilmiştir.

Aynı perdelerin bir kısmı aslında farklı derecelerde hem Nordhaus hem de Stern için geçerlidir. Nordhaus, karbon salımlarının artışıyla yavaşlatmayı amaçlayan bir "optimal yol" olarak adlandırdığı çözümü iktisadi terimler aracılığıyla önermektedir. "İklim siyaseti rampasında" salım indirimleri yavaştan başlayıp artacaktır ama yine de nihayetinde (gelecek yüzyılda) yaklaşık milyonda 700 parça (ppm) atmosferik karbon yoğunlaşmasına yol açacaktır. Bu da küresel ortalama sıcaklık artışlarının sanayi öncesi dönemlerin 6 °C (10,8 °F) üzerine çıkması olasılığı demektir ki bu durum, Mark Lynas'ın *Six Degrees* (Altı Derece) isimli kitabında, Dante'nin *Inferno*'sundaki cehennemin altıncı katıyla kıyasladığı bir düzeydir.^(*)⁽²¹⁾

* İtalyan ozan ve politikacı Dante Alighieri'nin *İlahi Komedya* isimli eserinde *Inferno*, dokuz kattan oluşan cehennemdir. Cehennemin altıncı katı "düzene ve inançlara karşı gelenlere" ayrılmıştır. [ç.n.]

19) Nicholas Stern, *The Economics of Climate Change: The Stern Review*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

20) Björn Lomborg, "Stern Review: The Dodgy Numbers Behind the Latest Warming Scare," *Wall Street Journal*, 2 Kasım 2006 ve *Cool It!*, s. 31.

21) Nordhaus, *A Question of Balance*, s. 13-14; Simon Dietz ve Nicholas Stern, "On the Timing of Greenhouse Gas Emissions Reductions: A Final Rejoinder to the Symposium on 'The Economics of Climate Change: The Stern Review and its Critics,'" *Review of Environmental Economics and Policy* 3, No. 1 (Winter 2009), s. 138-40; Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), Summary for Policymakers *Climate Change 2007: Mitigation* içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 15; Mark Lynas, *Six Degrees*, (Washington, D.C.: National Geographic, 2008), s. 241.

Aslında, (sırayla 3,5 °C ya da 6,3 °F küresel ısınmanın eşlik ettiği) bundan çok daha düşük bir karbon yoğunlaşması düzeyi olan 500 ppm ile bile hem dünyanın biyolojik çeşitliliği hem de insanın kendisi üzerindeki etkiler ölümcül olacaktır. NASA Uzay Çalışmaları için Goddard Enstitüsü müdürü James Hansen'e göre, bu düzeyde "yok olacak (yok olmaya yazgılı) olan türlerin sayısı ile ilgili tutucu tahmin bir milyondur". Üstelik yükselen deniz düzeyleri, buzulların erimesi ve diğer etkiler milyonlarca, hatta belki de milyarlarca insanı köklü biçimde etkileyecektir. Dünyanın en ünlü iklim bilimcisi olan Hansen, felakete varan değişiklerden kaçınmak için atmosferik karbonun 350 ppm düzeyine indirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.⁽²²⁾

Yine de, *Stern Review*'nin kendisi de, Lomborg tarafından "radikal" ve "felaket tellalı" bir rapor olarak nitelendirilmekle birlikte, 480 ppm'lik (karbon eş değeri olarak 550 ppm) atmosferik karbon yoğunlaşması stabilizasyon düzeyini hedeflemektedir ki bu da Nordhaus'un, yaklaşık 700 ppm'lik (900 ppm karbon eş değerinin üstünde) zirve noktasına hiçbir biçimde yaklaşmıyor olsa bile, Hansen'in ve diğer en önemli iklim bilimcilerin analizlerine inanırsak, felaket yaratması kesin olan bir düzeydir.⁽²³⁾ Neden bu kadar yüksek bir atmosferik karbon hedefi benimsenmektedir?

Yanıt, geçmiş deneyimin sanayi ülkelerindeki karbon salımlarında ortalama yüzde 1'den daha yüksek yıllık kesintiler yapmanın iktisadi büyüme üzerinde önemli negatif etkide bulunacağını gösterdiğini ileri süren *Stern Review*'nin kendisi tarafından açıkça bildirilmektedir. Ya da *Stern Review*'nin kendisinin de ileri sürdüğü gibi: "Resesyon anları haricinde yüzde 1 civarındaki salım kesintilerini garantiye almak zordur".⁽²⁴⁾ Yani atmosferik karbon hedefi, küresel çevreyi sürdürmek, tür-

22) James ve Anniek Hansen, "Dear Barack and Michelle: An Open Letter to the President and the First Lady from the Nation's Top Climate Scientist," *Gristmill*, 2 Ocak 2009, ; IPCC, Summary for Policymakers in *Climate Change* 2007, s. 15; *Stern, The Economics of Climate Change*, s. 16.

23) IPCC, Summary for Policymakers in *Climate Change* 2007, s. 15; Dietz ve Stern, "On the Timing," s. 139; *Stern, The Economics of Climate Change*, s. 16. *Stern Review*, Hansen ve Nordhaus gibi atmosferik karbon diyoksit yoğunlaşmasını kullanmaktan çok, hepsi de eşdeğer karbon diyoksit miktarı ile ifade edilen altı Kyoto sera gazını (karbon diyoksit, metan, nitrius oksit, hidroflorokarbonlar, perflorakarbonlar ve sülfür heksaflorit) içeren karbon diyoksit eşdeğeri yoğunlaşmasına odaklanmaktadır. Tutarlılık için, burada karbon diyoksit yoğunlaşmasını ve sonra parantez içinde buna denk düşen karbon diyoksit eşdeğeri yoğunlaşmasını sunuyoruz.

24) *Stern, The Economics of Climate Change*, s. 231. Bakınız John Bellamy Foster, Brett Clark ve Richard York, "Ecology: Moment of Truth—An Introduction," *Monthly Review* 60, No. 3, (Temmuz-Ağustos 2008), s. 1-11.

leri korumak ve insan uygarlığının sürdürülebilirliğini garantiye almak için neyin gerektiğine göre değil, kapitalist ekonominin kendisini canlı tutmak için neyin gerektiğine göre belirlenmektedir.

Summers'ın 1992 tarihli Dünya Bankası notunda vardığı sonuçların başlangıç noktası da aslında hem Nordhaus hem de Stern'in analizlerinin altında yatanla aynıdır. Bu başlangıç noktası da aslında insan hayatının, yalnızca, her insanın ekonomiye parasal olarak ölçüldüğünde katkıda bulunması oranında bir değer ifade etmesidir. Yani küresel ısınma, Bangladeş'teki mortaliteyi artırıyorsa ki artıracak gibi görünmektedir, bu durum iktisadi modellerde Bengalli ölümlerinin ekonomiye zarar vermesi ölçüsünde yansımaları bulmaktadır. Bangladeş çok yoksul olduğu için, Nordhaus ve Stern'in kullandığı iktisadi modeller, bu kayıpların ölçümlerinde minisküller olarak görülmesi nedeniyle, oradaki ölümleri önlemeyi buna değer bulmayacaktır. Nordhaus kendi iskonto analizine göre, Stern'in bir adım önüne geçecek ve insan hayatlarına, bu hayatların gelecekteki birkaç on yıl sonra kaybedilmesi halinde daha da az değer biçecektir. Bu iktisadi ideoloji, elbette sadece insan hayatının ötesine de uzanmaktadır; öyle ki yeryüzündeki milyonlarca türün tamamına sadece GSYH'ya katkıda bulunmaları ölçüsünde değer verilmektedir. Yani, insan hayatının ve diğer yaratıkların hayatlarının içsel değeri hakkındaki etik kaygılar, standart iktisadi modellerde tamamıyla görünmez hale gelmiştir. Artan insan ölümü ve yok olma oranlarının hızlanması, birçok iktisatçı açısından sadece "kâr-zarar hesaplarını" zayıflattıkları hallerde sorun olmaktadır. Diğer başka açılardan görünmezdirler: Tıpkı bir bütün olarak doğal dünyanın görünmez olması gibi.

Herhangi bir rasyonel bakış açısından, yani tamamıyla sermaye birikiminin dar iktisadi hedeflerinin hakimiyeti altında olmayan bir bakış açısından bakıldığında, söz konusu görüşler patolojik değilse bile bütünüyle akıl dışı görülmelidir. İşin içinde olan hususi kafa yapısını aydınlatmak için Lewis Carroll'un *Through the Looking Glass* kitabından bir pasajı alıntılarak yararlı olabilir.

"En güzeller hep en öndedir!" Böyle dedi [Alice] sonunda, kıpkırmızı yanaklar ve saçlarıyla ellerinden sular damlayarak, yeniden yerine zıplar ve yeni bulduğu hazinelerini düzenlemeye çalışırken, sazların o ana kadar büyümeme konusunda gösterdiği inatçılığa bakarak."

O anda onun için önemli olan tek şey, sazların onları ilk kopardığı andan itibaren solmaya ve kokularıyla güzelliklerini yitirmeye başlamış olmaları mıydı? Gerçek kokulu sazlar bile, bilirsiniz, sadece bir sürü canlı kalırlar ve rüya sazları olan bu sazlar, ayak uçlarında yatarken, neredeyse kar gibi eriyorlardı. Ama Alice bunu pek fark etmedi, hakkında düşünülecek o kadar çok meraklı şey vardı ki.”⁽²⁵⁾

Daha fazla birikime yönelik sonsuz arayış için soyut katma değer in elde edilmesini diğer her şeyin üzerine koyan ve süreç içinde atıkları doğaya fırlatan bir toplum, nihayetinde akıl dışı bir toplumdur. Daha fazlasına yönelik sonsuz arayışı içinde yüzünü başka yerlere çevirdiğinde, ayaklarının dibine yığıldığı atıklara ne olacaktır?

Ana akım iktisat, mizahi bir biçimde asla maddeci bir bilim olmadı. Joseph Schumpeter’in onun “preanalitik vizyonu” olarak adlandırdığı çerçevede maddeci bir doğa algısı mevcut değildir.⁽²⁶⁾ Fizik (sürekli olarak termodinamiğin ikinci yasasına karşı gelir*) ve biyosferin bozulması konusunda bütün bütüne cahildir. Dünyayı sadece iktisadi ilişkilerin sonsuz biçimlerde sürekli genişleyen “dairesel akışı” olarak görür.

Gezegenin kendisini vizyonundan dışlayan neoklasik iktisadın ekolojik perdeleri Dünya Bankası’nın kendi içinde yaşanan ve ekolojik iktisatçı Herman Daly tarafından aktarılan bir tartışmada gayet iyi örneklenmektedir. Daly’nin anlattığı öyküye göre 1992’de (Summers Dünya Bankası baş iktisatçısıyken ve Daly de Banka için çalışırken) yıllık olarak yayımlanan *Dünya Kalkınma Raporu*, *Kalkınma* ve *Çevre* temasına odaklanacaktır.

İlk başlarda yazılan bir taslak “Ekonomi ile Çevre arasındaki ilişki” başlıklı bir diyagram içerecekti. Bu diyagram “ekonomi” diye isimlendirilen bir kare ile “girdiler” etiketinden gelen bir okla, “çıktılar” etiketine giden bir başka oktan oluşuyordu; baş-

* Termodinamiğin ikinci yasası: “Bir ısı kaynağından ısı çekip buna eşit miktarda iş yapan ve başka hiçbir sonucu olmayan bir döngü elde etmek imkânsızdır”. (Kelvin-Planck Bildirisi) ve “Soğuk bir cisimden sıcak bir cisme ısı akışı dışında bir etkisi olmayan bir işlem elde etmek imkânsızdır.” (Clausius Bildirisi) [ç.n.]

25) Lewis Carroll, *The Annotated Alice: The Definitive Edition*, der. Martin Gardner, (New York: Norton, 2000), s. 204.

26) Joseph A. Schumpeter, *A History of Economic Analysis*, (New York: Oxford University Press, 1951), s. 41-42.

ka birşey yoktu. Resmin çevreyi gösteremediğini ve çevreyi temsil etmesi için belirlenmiş olanı da içeren daha geniş bir kutunun burada olmasının iyi olacağını söyledim. Bu durumda çevre ile ekonomi arasındaki ilişki ve özellikle de ekonominin hem ham madde girdilerinin kaynağı hem de atık çıktı “havuzu” olarak çevrenin bir alt sistemi olduğuna açıklık getirecekti.

Bir sonraki taslak, aynı diyagram ve metni içeriyordu ancak bu kez ekonominin etrafına tıpkı bir resim çerçevesi gibi, etiketlenmemiş bir kutu çizilmişti. Daha büyük olan kutunun “çevre” olarak adlandırılması gerektiğini yoksa sadece dekoratif bir şey gibi görüneceğini ve metnin de ekonominin daha büyük ekosistem içinde olduğunun ve önceden belirttiğim gibi ona bağımlı olan bir alt sistem olarak, ekonominin çevreyle ilişkili olduğunun açıklanması gerektiğini söyledim. Bir sonraki taslakta diyagram bütünüyle çıkartıldı.⁽²⁷⁾

Kuşkusuz bütün iktisat bu kadar dünya dışı değildir. İktisadın antiekolojik yaklaşımına eleştirel biçimde yaklaşan bir iktisatçı olan ve kendi preanalitik vizyonuna, ekonominin aslında maddi olarak fizik ve ekoloji ile sınırlanmış olduğu kavrayışını ekleyen, ekolojik iktisat olarak bilinen heteredoks geleneğin kurucusu Nicholas Georgescu-Roegen, süregelen sosyal refah ve iktisadi kâr dürtüsünün, doğanın sırtına yüklenen ekolojik talepleri artırarak, çevresel bozulmanın boyutlarını genişlettiğini açıklamıştır. Ekonominin ekolojiden ayrılabilceği sanısının hatalarına ışık tutmuştur. Herman Daly ve Marksist gelenekten Paul Burkett gibi diğerleri de bu ekolojik iktisat kavramını savunmuşlardır.⁽²⁸⁾ Yine de bu ekolojik iktisatçılar ana siyasa kararları ve akademik etkiden dışlanarak kenarda kalmaktadır.

Sermayenin Tanrısı

Ana akım iktisatçılar, kendilerini iktisadi kalkınma bilimiyle uğraşıyor gibi de görürler. Yine de, sanki toplumun tek amacı ve insan ihtiyaçlarını karşılamının yolu buymuş gibi, sonsuz iktisadi büyüme varsayımının benimsenmesi, en iyisinden naif bir yaklaşım gibi görünmektedir. Daly'nin dediği gibi “sürekli büyüyen bir ekonomi, biyofiziksel

27) Herman Daly, *Beyond Growth*, (Boston: Beacon Press, 1996), s. 5-6. Daly'nin açıkladığına göre Summers'ın kendisi, daha sonra ekonominin biyosferin alt kümesi olarak görülmesi gerektiğini inkâr etmişti.

28) Daly'nin yukarıda alıntılanan kitabına ek olarak bakınız Paul A. Burkett, *Marxism and Ecological Economics*, (Boston: Brill, 2006).

anlamda imkansızdır".⁽²⁹⁾ Böylesi bir varsayımın Harikalar Diyarı benzeri niteliği ekonominin temeli olan doğal çevrenin kendisinin feda edilmekte olması gerçeğinin ışığı altında özellikle berraklaşmaktadır.

Marx bu sosyal-ekolojik ilişkinin önemini gözden kaçırmış değildi. İnsanların, hayatı mümkün kılan enerjiyi ve maddeleri sunması veri alındığında, doğaya bağımlı olduklarına işaret etti. Kapitalistler değişim değerine ve kısa vadeli kazançlara odaklanırken Marx yeryüzünün, tüm maddi zenginliğin nihai kaynağı olduğunu ve "sonraki kuşaklar" için sürdürülmesi gerektiğini söyledi. Doğanın sürekli olarak sömürülmesini gerektiren sonsuz sermaye arayışı içinde "fethedilmesi", ekosistemlerin altını oyarak ve metabolik bir gedik yaratarak, doğal çevrimleri ve süreçleri bozmuştur. Engels ise söz konusu insan eylemlerinin "yeryüzüne... [belirli] bir damga" vurduğu ve doğal koşullarda doğanın "rövanşını" davet eden öngörülmemiş değişimlere neden olabileceği uyarısında bulunmuştur.⁽³⁰⁾

Bugünse karbon diyoksit atmosfere hızlanan oranlarda, doğal sistemlerin emebileceğinden çok daha büyük bir hızla eklenmektedir. 2000 ve 2006 yılları arasında *Proceedings of the National Academy of Sciences*'da yayımlanan makalelerinde Josep G. Canadell ve arkadaşlarının ileri sürdüklerine göre, salımların artış oranı küresel ekonominin büyümesi ile birlikte yükselmiş ve daha da karbon yoğun bir hale gelmiştir ki bunun anlamı, toplumların yeni binyılın başında ekonomik faaliyet birimi başına, geçmiştekinden daha fazla karbon salımı yaptıklarıdır. Aynı zamanda ormansızlaşma gibi çevresel bozulmalar da veri alındığında, doğal havuzların karbondioksit emme kapasitesi de azalmıştır. Bu da atmosferdeki karbon birikiminde beklendiğinden daha dramatik bir yükselişe katkıda bulunmaktadır.⁽³¹⁾ Sermayenin tanrısı çevrenin hem kaynak

29) Herman Daly, "Economics in a Full World," *Scientific American* 293, No. 3, (Eylül 2005), s. 102.

30) Karl Marx, *Capital*, Cilt 1 (New York: Vintage, 1976), s. 134, 637-638 ve *Kapital*, Cilt 3 (New York: Vintage, 1981), s. 754; Frederick Engels, *The Dialectics of Nature*, (Moscow: Progress Publishers, 1966), s. 179-180. Türkçesi: *Doğanın Diyalektiği*, Çeviren: Arif Gelen, Sol Yayınları, 2002) Ayrıca bakınız John Bellamy Foster, *Marx's Ecology*, (New York: Monthly Review Press, 2000), s. 141-77. (Türkçesi: *Marx'ın Ekolojisi*, Çeviren: Ercüment Özkaya, Epos Yayınevi, 2001).

31) Josep G. Canadell, Corinne Le Quéré, Michael R. Raupach, Christopher B. Field, Erik T. Buitenhuis, Philippe Ciais, Thomas J. Conway, Nathan P. Gillett, R. A. Houghton ve Gregg Marland, "Contributions to Accelerating Atmospheric CO2 Growth from Economic Activity, Carbon Intensity, and Efficiency of Natural Sinks," *Proceedings of the National Academy of Sciences* 104, No. 47 (2007): s. 18866-18870.

musluklarını hem de atık havuzlarını, bunların işleyişini ve insan hayatını ayakta tutan doğal hizmetler sunma yeteneklerini zayıflatarak aşırı ölçüde sömürmektedir.

Geçmiş yüz yılda geçerli olan örüntüler ve süreçlerin, örneğin, ekonomik büyümenin bir sonraki yüzyılda geçerli olmayacağını düşünmek için birçok neden mevcuttur ki bu nokta mevcut iktisadi krizin belki de dikkatimizi odakladığı temel noktadır. Gelecek kuşakların şimdiki kuşaklardan daha zengin olacakları varsayımına dayalı olarak, maliyetleri bugünkün geleceğe kaydırmayı meşrulaştırmak oldukça kuşkulu bir durumdur. Ekoloji ile olduğu kadar ekonomiyle de ilgili mevcut trendler açıkça bir felakete işaret etmekle birlikte gelecek son derece belirsizdir. Karşı karşıya olduğumuz diğer birçok iç bağlantılı çevre sorunu bir yana, küresel iklim değişikliğinin bilim insanlarının tahmin ettiği kimi daha felaketli sonuçları yaratması halinde, iktisadi büyüme sadece kesintiye uğramakla kalmayacak bağımlı olduğumuz doğal koşullar, bir yana, ekonominin tümü de zayıflayacaktır. Bu durumda gelecek kuşaklar şimdikilerden çok daha yoksul olabilir ve hatta şu anda yaratmakta olduğumuz sorunları çözmek daha da az para ayırmak zorunda kalabilirler.

Ek olarak neoklasik iktisadın büyüme çılgınlığı, temelde GSYH'yi oluşturan bireysel çıkarları yansıtan özel mallar gibi şeylere odaklanırken, kolektif mallar ve küresel ortak mallar bunlara kıyasla değersizleştirilmektedir. Bu durum da daha derin ve uzun vadeli bir perspektiften bakıldığında sürdürülemez bir biçimde dünyanın kaynaklarına yönelik ekonomik köpük yaklaşımlarını teşvik etmektedir.

Bütün bu nedenlerden dolayı mevcut iktisadi düzen, yeryüzünü ve insan refahını yanlış ölçme eğilimi sergilemektedir. Kapitalizm, birçok açıdan, ekoloji, ekonomi ve dünyanın istikrarı bakımından başarısız bir sistem haline gelmiştir. Herhangi kapsamlı bir anlamda iyilik yarattığı söylenemez ve ayrıca sınırsız ele geçirme sürecinde insanlığın ve yeryüzünün uzun vadeli geleceğinin altını oymaktadır.⁽³²⁾

Güya merkezi uzmanlık alanı olan finansal piyasalardaki krizlerden kaçınmak için nasıl ortodoks iktisada güvenemiyorsak, iktisatçıların eğitiminde tipik biçimde hariçte bırakılan ve kavranması için doğal çevrenin bilgisi gerekli olan ekolojik krizlerden kaçınmak için neden onlara güvenelim? Böylesi bir farkındalık, verili iktisada yuvalanmış olan

32) Bakınız John Bellamy Foster, "A Failed System," *Monthly Review* 60, No. 10 (Mart 2009): s. 1-23.

kapitalist bakış açısı ile de uyumlu olamaz. Ehrlich, “Birçok iktisatçı fiziksel ve biyolojik faktörlerin ekonomik sisteme dayattığı sınırlar konusunda bütün bütüne cahilidir” demektedir ve iktisatçıların, bunun tam tersinin geçerli olmasından daha çok, “iktisadi sistemin tamamıyla ve telafi edilemez biçimde çevrenin içine yuvalanmış olduğunu anlamakta” başarısız olduğunu söylemektedir. Bu sorunlara bağlı olarak, haklı biçimde, “birçok ekolojistin kalkınma-merkezli iktisadi sistemi ve bu sistemi savunan iktisatçıları insanlığın bugüne kadar karşılaştığı en ölümcül tehditler olarak gördüklerini söylemek oldukça yerinde olur” demektedir. Üstelik “iktisadın çevresel gerçekliklerden kopartılması piyasa mekanizmasının uzun vadede azalan kaynaklara ilişkin kaygıları tamamıyla hasır altı etme yaklaşımından da görülebilir”.⁽³³⁾

B Planı: Teknolojik Harikalar Diyarı

Verili iktisadın çevre sorununa kapitalist ekonomi ile uyumlu bir çözüm sunmaktaki en görünür başarısızlığı, son dönemde sistemin sosyal ve iktisadi ilişkilerini değiştirmeden, sistemi bir “yeşil devrimi” yürütmek üzere teknolojik gümüş kurşunların yaygınlaşması yoluyla kurtarmaya yönelik bir B Planı’yla sonuçlandı. Bu plan zaman zaman, bir yandan ABD imparatorluğunu restore ederken bir yandan da hem ekonomi hem de ekoloji için günü bir biçimde kurtaracak, çevresel doğadaki yeni Schumpetervari çağ açıcı yeniliklere yönelen bir “yatırım stratejisinin” terimleriyle sunulmaktadır. Ortodoks iktisatçılar günümüzün kaynak sorunlarının gelecekte fiyatları yukarı doğru zorlayacağını ve bu daha yüksek fiyatların da yeni teknolojinin yaratılmasını zorlayacağını varsaymaktadır. Yeni çevre teknokratları ordusu tüm sorunları çözecek olan yeni inovasyonların; sadece bir pazarın bulunması halinde, devletin yardımıyla geliştirilmeyi beklediğini iddia etmektedir. Söz konusu görüşler son yıllarda Thomas Friedman, Newt Gingrich, Environmental Defense Fund’dan Fred Krupp ve Breakthrough Institute’dan Ted Nordhaus ile Michael Shellenberger gibi şahıslarca öne sürülmektedir. Krupp ve Miriam Horn, bunu ülkeler arasında dünyayı kurtaracak yeşil teknolojiler ve piyasalarda birincilik elde etmeye yönelik rekabetçi bir yarış sorunu gibi sunmaktadır. “Sorun, artık sadece iklim değişikliğinin felaket yaratacak etkilerini defetmek değil, hangi ülkelerin yirmi birinci yüzyılın

33) Paul Ehrlich, “Environmental Disruption,” s. 12-14.

yeşil teknolojilerini üreteceği ve ihraç edeceği- sorunudur” diye yazmaktadırlar.⁽³⁴⁾ Bu analizler fizik, ekoloji, birikimin çelişkileri ve toplumsal ilişkiler gibi konuları bir kenara bırakarak, ekoloji ve piyasanın harikaları konusunda büyüklük taslamaktadır. Kapitalist bir sistemdeki etkinlik artışının normalde ekonominin ölçeğinde her türlü ekolojik kazanımı görmezden gelen bir büyümeye yol açtığını anlamadan (ki bu Jevons Paradoksu olarak bilinen bir sorundur), tüm sorunun enerji etkinliği (ve diğer teknolojik düzeltmeler) olduğunu varsaymaktadırlar.⁽³⁵⁾

İttifak içinde oldukları düzen iktisatçıları gibi teknokratlar da toplumsal ilişkileri dokunulmaz biçimde tutarken bütün sorunları çözmeyi vaat etmektedir. En hırslı programlar genelde yeryüzünün albedosunu (yansıtma gücünü) güçlendirmeyi amaçlayan, iklim değişikliğiyle savaşmaya yönelik küresel jeomühendislik önerilerini içermektedir. Bunlar güneş ışınlarını geri yansıtmak üzere yansıtıcı maddeleri (sülfat aerosolleri ya da alüminyum oksit tozu) üst stratosfere göndermek için yüksekten uçan uçaklar, hava silahları ya da dev balonlar kullanmak gibi programları içermektedir. Hatta “kendi kendine asılı kalan” ve “kendi kendine uyum sağlayan”, Kutup bölgelerine “güneş gölgeleri” sunmak için kutupların üstündeki atmosfere göç edecek “tasarımcı parçacıklar” yaratma önerileri bile mevcuttur.⁽³⁶⁾ Bu teknokratlar teknolojinin bütün sorumluları çözdüğü ve Sihirbazın Çırağı’nın* asla işitilmediği bir Harikalar Diyarında yaşamaktadır. Bütün bunlar gezegenle barış yapmaktan daha çok yeryüzünün fethini yaygınlaştırmak için tasarlanmaktadır.

Ekolojik Devrim

Modern ekolojik devrimin kesin bir başlangıcı varsa, o da Rachel’in Carson’s *Silent Spring* kitabına kadar uzatılabilir. Carson, kapitalist Ha-

* Walt Disney Stüdyoları yapımı Fantasia isimli çizgi filme ve 2100 yapımı uzun metrajlı filme konu olan, yaptığı büyüü kontrol edemeyen sihirbaz çırağının öyküsü. [ç.n.]

34) Fred Krupp ve Miriam Horn, *Earth: The Sequel* (New York: W.W. Norton, 2009), s. 261. Friedman, Gingrich ve Breakthrough Institute’un görüşlerinin ele alınması için bakınız Foster, *The Ecological Revolution* giriş.

35) Bakınız Brett Clark ve John Bellamy Foster, “William Stanley Jevons and The Coal Question: An Introduction to Jevons’s ‘Of the Economy of Fuel,’” *Organization and Environment* 14, No. 1 (Mart 2001): s. 93-98; Brett Clark ve Richard York, “Rifts and Shifts: Getting to the Root of Environmental Catastrophe,” *Monthly Review* 60, No. 8 (Kasım 2008): s. 13-24.

36) David G. Victor, M. Granger Morgan, Jay Apt, John Steinbruner ve Katharine Ricke, “The Geoengineering Option,” *Foreign Affairs* 88, No. 2 (Mart-Nisan 2009), s. 64-76.

rikalar Diyarını karakterize eden “yapay şeylerle ilgili kısır meşguliyetler, gücümüzün kaynaklarından yabancılaşmak” diye adlandırdığı duruma karşı çıkmak için, dünya ve yaşaşan canlılar hakkında yenilenmiş bir Harikalık Duygusu yaratmak gerektiğinde ısrar ediyordu. Yine de, eylemleriyle de gösterdiği gibi, hayatı sadece temaşa etmek yeterli değildi. Onu sürdürmek de gerekliydi ki bu da “kârın ve üretimin tanrılarına” ve onların sadık ulakları olan zamanımızın hakim iktisatçılarına aktif biçimde muhalefet etmek anlamına geliyordu.

Marksist Politik İktisadın Ekolojisi

Dünyamızın bugün bir çevre tehdidi ile karşı karşıya olduğu, bizim ırkımız da dahil olmak üzere gezegendeki birçok türün varlığını tehlikeye attığı, bu facianın köklerinin kapitalist iktisadi sisteme uzandığı bir sır değil. Bununla birlikte kapitalizmin doğası gereği çevre açısından yarattığı ölümcül tehlikeler, genellikle tam olarak kavranamıyor ve bu da, sistemin çevre düşmanından, çevrenin ve doğanın kurtarıcısına dönüşüverdiği, yeni bir “doğal kapitalizm” ya da “iklim kapitalizmi” gibi şeylerin yaratılabileceği gibi düşüncelerin ortaya çıkmasına neden oluyor.⁽¹⁾ Bu türden yaklaşımların temel sorunu, var olan üretim ilişkilerinin insanlık ve gezegen açısından yarattığı tehlikeleri göz ardı ediyor olmasıdır. Gerçekten de gezegenin karşı karşıya kaldığı devasa boyuttaki bu ekolojik krizin, sadece kapitalizmin Marksist açıdan eleştirisi ile anlaşılabilceğini düşünüyorum.

Kapitalizmin radikal çevreci bir perspektiften eleştirisinin zayıf noktası, sistemi on dokuzuncu yüzyılın soyut kavramları ile düşünüyor ol-

1) Paul Hawken, Amory Lovins ve L. Hunter Lovins, *Natural Capitalism*, (New York: Little, Brown, and Co., 1999); L. Hunter Lovins ve Boyd Cohen, *Climate Capitalism*, (New York: Hill and Wang, 2011).

ması. Dolayısı ile yirminci (ve yirmi birinci) yüzyıl koşullarından kaynaklanan özgün ekolojik krizlerin sebepleri de yetersiz bir şekilde analiz ediliyor. Marx'ın ekoloji alanındaki eleştirileri, yazılarını kaleme aldığı tarihsel dönemle, yani kapitalizmin rekabetçi evresi ile sınırlıydı ve bu minvalde tekeli kapitalizm ile birlikte ortaya çıkacak olan çevresel yıkımın kendine has bazı belirleyici özelliklerini kavrayamıyordu. Bu analizde ben de sadece Marx (ve Engels'in) sunduğu ekolojik eleştiriyi tartışmakla kalmayacak ayrıca, daha sonraki dönem, Thorstein Veblen, Paul Baran, Paul Sweezy, and Allan Schnaiberg gibi Marksist ve radikal iktisatçıların yaklaşımlarını da ele alacağım.

Marx ve Kapitalist Raubbau

Marx'ın politik ekonomi alanındaki ilk makalesinin -Orman Kaçakçılığı Yasası üzerine tartışmalar- 1842'de, *Rheinische Zeitung*'un editörlüğünü yaptığı dönemde yazıldığı ve makalenin ekolojik konular üzerine olduğu çok ender olarak teslim edilir. O dönemde Prusya'da hapisteki insanların büyük bir kısmı ormandan kurumuş ağaç dallarını topladıkları için tutuklanan köylülerdi. Köylüler aslında geçmişten gelen adet haline gelmiş bir hakkı kullanıyorlardı ama özel mülkiyetin yayılması ile birlikte bu hakkın kullanımı onlara yasaklanmıştı. Rhineland Meclisindeki (Rhineland Bölge Meclisi) tartışmaları takip eden Marx, konunun merkezinde toprak sahiplerinin mülkiyet hakkının korunması mevzu olduğunu bu arada da halkın toprakların kullanımı ile ilgili geleneksel haklarının ise göz ardı edildiğini söylüyordu. Yoksul köylüler "ormanın düşmanı" olarak görülüyordu çünkü yemek pişirme ve ısınma için odun toplamak gibi gelenekleşip yerleşmiş haklarını kullanmaları, özel mülk sahiplerinin mülkiyet haklarını ihlal ediyordu.⁽²⁾

Marx bunun üzerinden çok uzun bir zaman geçmeden sistematik bir biçimde politik ekonomi alanındaki çalışmalarına başladı. Bu yüzden de 1844 *Ekonomi ve Felsefe El Yazmaları*'nda ilkel birikim, yani kapitalizmin gelişmesi sürecinde topraklarında edilen köylülerin mülksüzleştirilmesi, konusu üzerinde yoğunlaşmış olması şaşırtıcı değildir. İşçilerin bir üretim aracı olan topraktan bu şekilde koparılmasından daha sonraları *Kapital*'de "kapitalist üretim tarzının tarihsel ön koşulu" ve bunun "değişmez temeli", yani modern proleteryanın ortaya çıkışının

2) Marx-Engels, *Collected Works* (New York: International Publishers, 1975), Cilt. 1, s. 224-63; Franz Mehring, *Karl Marx*, (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1979), s. 41-42.

temeli olarak bahsedecektir.⁽³⁾ Kapitalizm doğanın ve toplumsal zenginliklerin gasp eden bir sistem olarak ortaya çıkmıştır.

Bu noktada Marx'ın politik ekonomi eleştirisinin kökeninde, kullanım değeri ve değişim değeri arasındaki ayrımın yattığını görmek önemlidir. Marx, *Kapital*'in ilk sayfalarında her metanın, hem kullanım hem de değişim değerine sahip olduğunu ve ikincisinin giderek ilkinin hakim olduğunu açıklıyordu. Kullanım değeri, üretimin genel koşulları ve insanın doğa ile temel ilişkisi, yani en temel insan intiyaçları ile bağlantılılandırılıyordu. Bunun aksine değişim değerinin amacı ise kar güdüsü idi. Bu durum, kapitalist üretim ile genel anlamda üretim arasında (yani üretimin doğal koşulları) bir çelişki doğmasına neden oldu.

Bu çelişki en bariz şekilde ifadesini Marx'ın döneminde, Lauderdale Paradoksu olarak bilinen (adını Lauderdale Kontu James Maitland'den [1759-1839] alıyordu) durumda buluyordu. Lauderdale erken dönem siyasi iktisatçılardan, *An Inquiry into the Nature of Public Wealth and into the Means and Causes of its Increase* (1804) başlıklı kitabın yazarıydı. Toplumsal refah, diye açıklıyordu Lauderdale, “have ve su gibi çoğu zaman bol miktarda bulunan kullanım değerlerinden oluşurken, kişisel serveti, kıt bulunmayı gerektiren, değişim değeri oluşturur. Bu koşullar altında kişisel servetin artması, toplumsal refahın azalması ile el ele gider,” diyerek sistemi eleştiriyordu. Örneğin, daha önce bedava kullanılan su kaynakları tekelleştirilir ve su kuyularından ücret alınmaya başlarsa, bir ülkenin refahı, zenginliği, toplumsal refahın aleyhine olmak üzere artabilir.

“İnsanlığın sağduyusu” diyordu Lauderdale, kişisel zenginliğin “insanlar için faydalı ve gerekli herhangi bir metada kıtlık yaratmak sureti ile arttırılmasına” isyan edecektir. Öte yandan, onun da içinde yaşadığı burjuva toplumunun zaten bunu yapmakta olduğunu fark etmişti. Hollandalı sömürgeciler verimli dönemlerde “baharatları” yakıyor ya da yerlilere “tomurcuklanan ya da yeşillenen hindistan cevizi ağaçlarını yapraklarını toplayıp, ağaçları öldürmeleri için” para veriyorlardı, Virginia'daki plantasyon sahipleri ise kanunların verdiği izin çerçevesinde fiyatları belli bir seviyede tutmak için mahsulün belirli bir kısmını yakıyorlardı. “kendi çıkarlarına olan bu kuralı tam olarak kavramış-

3) Karl Marx, *Early Writings*, (London: Penguin, 1974), s. 309-22; Karl Marx, *Kapital*, Cilt. 3 (London: Penguin, 1981), s. 754.

lardı” diye yazıyordu Lauderdale “yani genel bir düzenin tesis edilmesinin imkansızlığı toplumsal refahı bireysel açgözlülüğe karşı korumakta yetersiz kalıyor”.⁽⁴⁾ Marx, Lauderdale Paradoksu’nun “iki çeşit değer (kullanım ve değişim değeri) arasındaki ters orantıdan” kaynaklandığını görmüştü, ki bu burjuva üretim tarzının başat çelişkilerinden bir tanesi idi, Bütün bir kapitalist gelişme sürecini şekillendiren toplumun doğal zenginliklerinin harcanması ve yıkımıydı.⁽⁵⁾ “Bütün cimriliğine rağmen”, diye yazıyordu Marx, “kapitalist üretim tamamı ile insan malzemesinin müsrifce harcanmasıdır, aynen malların ticaret yolu ile bölüşülmesinde ve rekabette olduğu gibi bütün maddi kaynakları israf eder, öyle ki bireysel kapitaliste (kişisel zenginlik) kazandırırken, toplum (toplumsal refah) kaybeder”.⁽⁶⁾

Kapitalizmin gelişimi sürecinde değişim değerinin kullanım değeri karşısındaki hakimiyeti ve bu durumun ekoloji üzerinde etkisi Marx’ın genel sermaye formülünde, $M-C-M'$ ’de de görülebilir. Kapitalizm genel olarak tek bir meta üretimi kuralına uyan bir sistem olarak tanımlanır; $C-M-C$, burada para üretim süreci içinde sadece bir aracıdır, başlangıçta ve sonunda somut metallerde belirli bir kullanım değeri olarak vücut bulur. Bunun tam aksine olarak Marx kapitalist üretimin ve değişimin, para sermayenin bir metayı üretmek maksadı ile emek ve malzeme almak için arttırıldığı $M-C-M'$ biçimini aldığını ve ardından da yani sürecin sonunda *daha çok miktarda para için M'* ya da $M + \Delta m$ (artık değer) satılabildiğini açıklıyordu. Buradaki en kritik fark şudur; bu süreç hiç bitmez çünkü burada amaç para ya da soyut değerdir. M' bir sonraki dönem tekrar yatırım için kullanılır, ortaya $M'-C-M''$ çıkar ki bu da daha sonraki dönemde $M''-C-M'''$ ile sonuçlanır ve bu böyle devam eder. Bu sistem içinde zenginliğin belirli bir orandaki payını korumak için kapitalist sürekli olarak zenginliğini artırmanın yollarını arar. Dolayısı ile değer yasası her bir kapitalistin ve bir bütün olarak kapitalistin aklındadır. “Devam et, devam et”. Bununla birlikte bu durum, emek gücünün ikame edecek ve giderek artan oranda birikim yapmanın hizme-

4) James Maitland, Earl of Lauderdale, *An Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth and into the Means and Causes of its Increase*, (Edinburgh: Archibald Constable and Co., 1819), s. 37-59; *Lauderdale’s Notes on Adam Smith*, editör Chuhei Sugiyama (New York: Routledge, 1996), s. 140-41.

5) Karl Marx, *The Poverty of Philosophy*, (New York: International Publishers, 1964), s. 35-36.

6) Marx, *Capital*, Cilt. 3, s. 180.

tinde olacak şekilde karları arttıracak olan sonu gelmez üretim sürecinin devrimci dönüşümler yaşamasını gerektirir. Dahası üretimin artması ile birlikte “çevrim içindeki tüketim döngüsü”, aynı oranda artmak zorundadır. Marx, sermaye ilişkisinde içkin olanın sermayenin genişlemesinin mutlak bir sınırı olduğunun, ki bu sınır aşılması gereken bir engel olarak görülüyordu, inkar edilmesi olduğu konusuna ısrarla işaret ediyordu. Marx’ın ekonomi politiğine içkin olan bu önermeler, Schnaiberg’in daha sonraları “üretim değirmeni” modeli olarak adlandıracağı şeyin temelini oluşturuyordu.⁽⁷⁾

Ne var ki Marx’ın ekolojik açıdan yaptığı en belirgin katkı, metabolik çatlak teorisidir. Büyük Alman kimyacı Justus von Liebig’in çalışmalarından yola çıkan Marx, gıda maddelerinin ve liflerin binlerce kilometre öteden nüfusun giderek yoğunlaştığı sanayi üretiminin merkezi olan kentlere nakledilmesi nedeniyle sermayenin, nitrojen, fosfor ve potasyum gibi besleyici maddeleri, dünyaya geri vermek yerine topraktan çaldığını ve kentlerde kirlenmeye neden olduğunu söylüyordu. Liebig buna “Raubbau” ya da soygun sistemi diyordu. Ernest Mandel’in *Marksist İktisat Teorisi* kitabında dediği gibi:

Ciddi bilim insanları, başta da Alman Liebig, en kısa sürede en fazla karı elde etmeyi amaçlayan açgözlü kapitalist sömürü metodlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve giderek büyük bir sorun haline gelmeye başlayan bu fenomene, yani toprağın tüketilmesine, *Raubbau*, dikkat çekiyordu. Çin, Japonya, eski Mısır vb. tarım toplumları, binlerce yıldır toprağın verimliliğini muhafaza eden hatta arttıran rasyonel tarım faaliyetlerini biliyor ve uyguluyorken, kapitalist *Raubbau*, dünyanın belirli bölgelerinde, toprağın verimli kısımlarını... elli yıl içinde.... tüketmişti.⁽⁸⁾

Marx’a göre bu kapitalist *Raubbau*, kapitalist toplumda, insanlık ve dünya arasındaki metabolizmada -doğanın yasalarının bizzat kendisinin dayattığı bir metabolizma- “tamir edilemez bir çatlak” yaratmıştı ve bu “toplumsal üretimin düzenleyici yasası olarak sistemik bir restorasyon” gerekiyordu. Marx, “... sadece eş zamanlı olarak zenginliğin ilk

7) Karl Marx-Frederick Engels, *Selected Works in One Volume*, (New York: International Publishers, 1968), s. 90; Karl Marx, *Grundrisse*, (London: Penguin, 1973), s. 408; Allan Schnaiberg, *The Environment: From Surplus to Scarcity*, (New York: Oxford University Press, 1980), s. 220-34.

8) Ernest Mandel, *Marxist Economic Theory*, (New York: Monthly Review Press, 1968), Cilt 1, s. 295.

kaynaklarına -toprak ve işçi- zarar vererek gelişen”...“kapitalist üretimin” gerçek yüzünün, tarımın sanayileşmesi sürecinde ortaya çıktığını söylüyordu. Marx’ın genel kapitalizm eleştirisi açısından, bu ekolojik eleştirinin önemini anlayabilmek için emek ve üretim sürecinin, bizzat Marx’ın kendi analizinde, insanoglu ile doğa arasındaki metabolik bir ilişki olarak belirlendiğini kavramak gerekir. Bu yüzden de Marx’ın ilk sosyalizm/komünizmi, “birbiri ile ilişkili üreticilerin insan metabolizmasını doğa ile rasyonel bir şekilde yönettiği... ve bunu da en az enerjiyi harcayarak başardıkları” bir toplum olarak tarif etmişti. Buradan hareketle Marx, sürdürülebilirliğin en radikal tanımını geliştirmiş, hiç kimsenin, hatta dünyanın bütün ülkelerinin ve insanların hepsinin birden bile dünyanın sahibi olmadığını söylemiştir; yani dünya sadece himaye edilmiş ve korunma altına alınmıştır ve dünyanın *boni patres familias* ilkesi (iyi aile babaları, ç.n.) dahilinde sürekli olarak bakımı gerekir. Bu yüzden de, Marx’ın bütün ekolojik eleştirileri kapitalizm altındaki çatlak yerine, insan ve doğa arasında kapalı metabolik çevrimleri varlığını gerekli kılar. Bu sayede de termodinamiğin kavramlarını ekonomi ve toplum anlayışına uygulayabilmiştir.⁽⁹⁾

Marx’ın ekolojik yaklaşımının bütünlüğü elbette yukarıda bahsettiğimiz noktaların ötesine geçer. Ne yazık ki bu yazıda bunların hepsini ele almamıza imkan yok. Yine de Marx’ın analizinin bir bütün halinde, Engels’in analizi ile birlikte fosil yakıtlarının ve diğer doğal kaynakların “yağmalanması”, çölleşme, ormanların ortadan kaybolması ve bölgesel iklim değişiklikleri -ki Marx’ın dönemindeki bilim insanları tarafından, çevrenin insan tarafından tahribinin bir sonucu olduğu anlaşılmıştı- gibi önemli konulara temas ettiğini belirtmek gerekir.⁽¹⁰⁾

9) Karl Marx, *Capital*, Cilt 1, (London: Penguin, 1976), s. 283, 290, 348, 636–39, 860; Marx, *Capital*, Cilt 3, s. 911, 949, 959. Marx ve termodinamik konusunda bkz. Paul Burkett ve John Bellamy Foster, “Metabolism, Energy, and Entropy in Marx’s Critique of Political Economy,” *Theory and Society*, 35, No. 1 (Şubat 2006), s. 109-56.

10) Marx’ın bu konudaki ekolojik yaklaşımları için bkz. John Bellamy Foster, *Marx’s Ecology*, (New York: Monthly Review Press, 2000), s. 165–66, 169. Engels ve Marx iklim değişikliği konusunu ormanların yok olması nedeniyle yaşanan sıcaklık ve yağışlarda değişim çerçevesinde ele almıştı. Bkz, Engels’in Carl Fraas üzerine notları, Karl Marx ve Frederick Engels, *MEGA IV*, 31 (Amsterdam: Akademie Verlag, 1999), s. 512–15; Paul Hampton, “Classical Marxism and Climate Impacts,” *Workers’ Liberty*, Ağustos 5, 2010, <http://workersliberty.org>; Clarence J. Glacken, “Changing Ideas of the Habitable World,” içinde Carl O. Sauer, Marston Bates, ve William L. Thomas, Jr., editörler., *Man’s Role in the Changing Face of the Earth*, (Chicago: University of Chicago Press, 1956), s. 77–81.

Tekelci Sermaye ve Çevre

Marx'ın genel ekolojik eleştirileri malzeme bilimi alanındaki gelişmelerde yankısını bulurken, daha sonraki yıllarda da doğrudan ya da dolaylı olarak çok sayıda materyalist bilim adamı ve bilim felsefecisine ilham kaynağı oldu. Öte yandan durum, Marx'ın kapitalist *Raubbau* eleştirisinin nadiren kabul gördüğü (ya da ondan faydalandığı) on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın sonu arası dönemdeki Marksist politik ekonomi alanında oldukça farklı idi.⁽¹¹⁾

Yirminci yüzyılda ekoloji alanında Marksist ve radikal politik ekonominin temel katkılarının ardında, sermayenin tekelci evresi ile ilintili olarak koşulların değişmesi ve bunun sonucunda çevrenin bozulmasına karşı geliştirilen cevapların olduğu söylenebilir. Tekelci kapitalizmin ilk teorisyenleri Almanya'da Rudolf Hilferding ve ABD'de Thorstein Veblen'di. Analizlerini doğrudan Marksist politik ekonomi üzerine inşa eden Hilferding, şaşırtıcı bir biçimde çevre ile ilgili çok az şey söylüyordu. Buna karşın Veblen -Marx'tan etkilenen ama kendisi Marksist olmayan sosyalist bir iktisatçı-, serbest rekabetten tekelci şirketler çağına geçildiğini görmüş, bunun çevre, kaynakların kullanımı ve iktisadi israf açısından çok büyük sonuçları olduğunu fark etmişti.

1923 yılında yayınlanan son çalışması *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times*'ta Veblen kaynakların sömürüsü için kullanılan "Amerikan planının" hem çevre hem de yerli halkın haklarına tecavüz ederek birikim olduğunu söylüyordu. Lauderdale Paradoksu'na benzer bir şekilde bu uygulama, "bütün toplumsal zenginliğin, kanuni bir gasp planı ile kişisel kazançlara çevrilmesi" şeklini alıyordu. "Adet olan" diye yazıyordu Veblen, "her türlü toplumsal ihtiyacı kişisel kazanca çevirmek ve bundan menfaat sağlamaktı".

Veblen, serbet rekabet döneminde "temel kaynakların... üretimin hızla arttırılıp, daha düşük fiyat vermek sureti ile" aşırı sömürüldüğünü, bunun da "kaynakların hızlı bir biçimde tükenmesine, israfına neden ol-

11) Marx'ın ekolojisi ve sonraki dönem teknolojik değişiklikler arasındaki ilişki için bkz John Bellamy Foster, *The Ecological Revolution*, (New York: Monthly Review Press, 2009), s. 153-60. Ekolojik metabolizma üzerine Liebig-Marx tartışması on dokuzuncu yüzyılın sonunda Marksist politik ekonomi tartışmaları açısından büyük önem taşır -mesela August Bebel ve Karl Kautsky'nin çalışmalarında- ama yirminci yüzyılın büyük bir kısmında bu konu tamamen gözden yitip gitmiştir (tek istisnası K. William Kapp'ın çalışmasıdır; *The Social Costs of Private Enterprise*, [Cambridge, Massachusetts; Harvard University Press, 1950], s. 35-36).

duğunu” savunuyordu. Bu durum toplumsal zenginliği, kıtlık yaratan özenle hazırlanmış düzenlemeler ve tekelci fiyatlandırmalar yolu ile, kişiler servete çevirmenin çok daha alengirli yollarını kullanan tekelci sermaye için (absentee ownership- ticari faaliyetin yapıldığı yerde bulunmayan, başka bir yerde yaşayan, iş yerine gelmeyen kapitalistler anlamında, g.n.) zemin hazırladı. Yaşanan bu evrim en net biçimde, çok büyük miktarlarda israfın meydana geldiği ve sonuçta sektöre az sayıda absentee ownership’in hakim olduğu, kereste, kömür ve petrol sanayilerinde görölüyordu. Veblen, bütün bu gelişmelerinin sonucunda “on sekizinci yüzyıldan bu yana geçen süre içinde kereste şirketleri, kullandıklarından çok daha fazla miktarda ağacı yok etti” diye not ediyordu.⁽¹²⁾

Bununla birlikte Veblen’in ekolojik açıdan çok daha önemli katkısı, yeni büyük sermaye şirketleri rejimi altında kullanım değeri ve tüketimin değişime uğraması ile ilgili katkısıydı. Tekelci sermayenin karakteristik özelliklerinden bir tanesi, fiyat rekabetinin şirketler tarafından ortadan kaldırılması idi; buna üretim miktarına getirilen kısıtlamalar eşlik ediyordu. Bu durum dev şirketlerin büyük kazançlar elde etmesini sağlayan, tekelci (ya da oligopolcü) fiyatlandırma yapılmasına imkan tanıyordu. Fiyat savaşlarının yasaklanması ile birlikte “rekabet stratejisi” temel olarak “iki faaliyet alanı ile sınırlandı: üretimi-sınırlı üretimin maliyetini azaltmak ve fiyatları düşürmeden üretilen malların satışını arttırmak.” Veblen, tekelci sermayenin üretim maliyetlerini kontrol altına almasının -Markist terimlerle ifade edilirse ücretleri aşağıda tutarak artık değer oranının yükseltilmesi- veri bir fiyat seviyesinde, satış maliyetlerinin artış (kar marjını düşürmeden) marjını genişlettiğine işaret ediyordu. Dolayısı ile de meta üretimin artmasının aksine ürünlerin toplam maliyetinin payının giderek daha çok artması, satışların yükselmesi ile sıkı sıkıya ilişkili hale geliyordu.⁽¹³⁾ Bu durumun, ekonominin kullanım değeri yapısı açısından yarattığı sonuçlar son derece önemliydi. Veblen, “bunlardan bir tanesi” diyordu;

kitaplarda yazılanlardan çok daha yüksek bir oranda, satış maliyetlerinin ciddi miktarda ve kademeli olarak artması olmuştur. Üreticiler mallarının satılabilirliği hususuna özellikle dikkat

12) Thorstein Veblen, *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times*, (New York: Augustus M. Kelley, 1964), s. 127, 168, 171-72, 190.

13) Age., s. 285-88, 299-300.

ediyorlar. Bu yüzden de artık kitaplarda üretim maliyeti olarak görünen şey satılabilir şeylerin üretimi olarak alınabilir. Zanaatkarlık/işçilik ve satışıçılık arasındaki fark bu şekilde giderek belirsiz hale geliyordu; piyasa için üretilen malların dükkanda tutulma maliyeti satılabilir mallardan çıkartılıyordu”.⁽¹⁴⁾

Veblen bunun özellikle “paketlenmiş ürünler” için geçerli olduğunu görmüştü:

Satılabilir malların kutularının dizaynı ve üzerlerindeki ilanlar, yazılar -yani bu kutular, sahip oldukları görsel etki sayesinde içindekini satıracaktır- şirket reklamlarının önemli ve kazanç sağlayan bir parçası haline geldi. Çok sayıda sanatçı, “metin yazarı”, gezici satıcı, ürün tanıtımı yapanlar bu sürece dahil oluyor, birden çok saygıdeğer, tanınan psikolog, rakip şirketlerin paketlerinin satılabilirliği, üzerindeki etiketler konusunda önemli tavsiyeler ve danışmanlık hizmeti vermek için reklam ajansları tarafından tutuluyor...”paketlenmiş ürünlerin” paketlerinin dükkanın işletme maliyetinin yüzde yirmi beşine, bazı durumlarda da tüketicinin ödediği fiyatın yüzde yirmi beşine yaklaştığı rahatlıkla söylenebilir. Şüphesiz ki bazı ürünlerde, mesela kozmetik ve ilaç, bu oran ciddi miktarda artıyor.⁽¹⁵⁾

“Satışın” üretime dahil olmasının sonucu, iktisadi israfın -Veblen’in *The Theory of Leisure Class* kitabında tarif edildiği şekli ile “insan hayatına ya da insanların refahına hizmet etmeyen harcamalar”- artışı oldu. Gerçekten de tekeller kapitalizm döneminde mallar için ortaya çıkan talebin ilk nedeni, “tikisindirici bir maddi kıyaslama” idi; yani, başkalarının erişemeyeceği şeylere sahip olmanın getirdiği statü ayrıcalığı ve bundan kaynaklanan “bariz bir tüketim” ve “bariz bir israftı”. Bir insan, hayatının gösterişli olduğunu ne kadar çok gösterebilirse, sosyal prestiji de o kadar artıyordu. Şirket reklamları öncelikle zenginler sonra orta ve işçi sınıfı arasında bu türden tikisindirici kıyaslamalar yapmayı teşvik ediyor ve insanlarda sosyal statü kaybı endişesi yaratıyordu.⁽¹⁶⁾

Veblen’in ortaya koyduğu, kapitalist sistem altında tüketimdeki dönüşüm ve kullanım değerlerinin çarpıtılmasının, Marx’ın ilk dönem ça-

14) Age., s. 300.

15) Age., s. 300-301.

16) Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class*, (New York: New American Library, 1953), 78-80; Veblen, *Absentee Ownership*, s. 309.

lışmalarında ve hemen ardından onu takip edenlerin çalışmalarında (ya da sistemin on dokuzuncu yüzyılda yapılan eleştirilerinde) nemli bir rol oynamadığını kavramak önemlidir. Elbette, Engels, kapitalizmde bir malın “yararlı etkisinin... geri plana itildiğini, tek amacın satış üzerinden kar elde etmek olduğunu” yazmıştı.⁽¹⁷⁾ Bu yaklaşımdaki zımni kavram, kullanım değerlerinin değişim değerine ve tüketicinin üretim güçlerine tabi olabileceğidir. Öte yandan *Kapital*’in hiçbir yerinde Marx “teknik değişimden kaynaklanan üretim ve tketicim arasındaki ilişkiye” ve buna eşlik eden ekonomide kullanım değerinin dönüşümü konusu-na temas etmemiştir. Bunun nedeni on dokuzuncu yüzyılın rekabet kapitalizminde, işçilerin kullandığı tketicim mallarının (kapitalistlerin lüks mallarından oldukça farklıdır) devasa bir “satış faaliyetini” gerektirmemesiydi ki bu türden faaliyetler tekelci kapitalizm ile başlamıştır.⁽¹⁸⁾ Rekabet kapitalizmde -rekabetin doğasındaki irrasyonellik ve kopyalama, örnek almaktan kaynaklanan- israf çok sık rastlanan bir şey iken, bunun birikim açısından “fonksiyonel” bir rolü yoktu ve bu role, temel sorunun artık arz yönünde üretimde verimlilik değil, talep tarafında ürünler için piyasa yaratılması olan tekelci kapitalizm döneminde sahip olacaktı. Bu nedenle, genel olarak reklam ve pazarlama ile birlikte ürün farklılaştırması gibi faktörler, on dokuzuncu yüzyılda sadece çok küçük bir rol oynuyordu. Dolayısı ile bu gelişmelerin analizinin yapılması için bunların yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkmasını beklemek gerekecekti. Bu analizi ilk olarak Veblen ardından da -Marx ve Veblen’i sentezleyerek- 1966’daki *Tekelci Sermaye* kitabında Baran ve Sweezy yaptı.

Baran ve Sweezy’e göre tekelci kapitalizm sisteminde temel sorun, sistemin sürekli artan verimliliğinden kaynaklanan devasa boyuttaki iktisadi artı değerin massedilmesi idi. Bu iktisadi artı değer, üç şekilde absorbe edilebilirdi: kapitalist tketicim, yatırıma ya da israf.⁽¹⁹⁾ Kapitalist sınıfın birikim yapma isteği nedeni ile kapitalist tketicimin sınırları vardı, piyasa doğgunluğu (sebebi temelde ücrete dayalı tketicimin baskılanması ve sanayinin belirli bir olgunluk düzeyine erişmiş olması) ne-

17) Marx- Engels, *Collected Works*, Cilt 25, s. 463.

18) Paul M. Sweezy, “Cars and Cities,” *Monthly Review*, 24, No. 11, (Nisan 1973), s. 1-3; Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy, *Monopoly Capital*, (New York: Monthly Review Press, 1966), s. 131-32.

19) Baran and Sweezy, *Monopoly Capital*, s. 79. Türkçesi *Tekelci Sermaye*, Kalkedon Yayınları, 2009.

deni ile de yatırım sınırlıydı. Dolayısı ile tekелci aşamada kapitalizm piyasa hem üretken kapasite hem de istihdam edilebilir emeğin kullanım oranının düşmesi sorununun tehditi altındaydı.⁽²⁰⁾ Böylesi bir durumda, iktisadi israfa giderek daha çok bel bağlamak, piyasaların ayakta kalmasına hizmet etti ve tekелci-kapitalist ekonominin önemli bir parçası haline geldi.

Baran ve Sweezy iktisadi israfın değişik biçimler aldığını, en başta da askeri harcamalar ve satış faaliyetleri şeklindeki ikincisinin “reklam, ürünün görünüşünün ve paketinin çeşitlendirilmesi, “planlı bir şekilde modasını geçirme”, model değişikliği, kredi uygulamaları ve benzeri” şeyleri içerdiğini söylüyordu. Satış faaliyetleri kapitalizmin tekелci aşamasından önce ortaya çıktı ama tekелci kapitalizm döneminde “devasa boyutlara” ulaştı.

Satış faaliyetlerinin en bariz biçimi, elbette yirminci yüzyılda inanılmaz bir hızla gelişen reklamcılıktı. Baran ve Sweezy, sistem açısından reklamcılığın “en baskın fonksiyonun... tüketim mallarının üreticileri ve satışıçıları adına, tasarrufa karşı ve tüketim adına savaş açması olduğunu” tespit ediyordu.⁽²¹⁾ Öte yandan konu, bugün hedefleme, motivasyon araştırması, ürün yönetimi, satış promosyonu ve doğrudan pazarlama gibi faaliyetleri de kapsayan modern pazarlama olduğunda reklamcılığın buzdağının görünen kısmı olduğunu da fark ediyorlardı.⁽²²⁾ Blackfriars Communications’un bir araştırmasına göre ABD’de 2005 yılında, çeşitli türden pazarlama faaliyetleri için 1 trilyon dolardan fazla (milli gelirin yaklaşık yüzde 9’u) para harcandı.⁽²³⁾

20) “Kapitalizmde kullanım oranının azalması” konusu için bkz István Mészáros, *Beyond Capital* (New York: Monthly Review Press, 1995), s. 547-79.

21) Baran ve Sweezy, *Monopoly Capital*, s. 114–15, 128. Baran ve Sweezy’nin iktisadi israf kavramı (Marx’ın üretken olmayan emek kavramı üzerine bina edilmiştir) karmaşıktı ve iki unsuru dikkate alıyordu: (1) genel olarak sermaye açısından israf (ama tek bir kapitalist tarafından fark edilmeyen) ve (2) rasyonel bir toplum açısından israf, ki bu bir bütün olarak toplumun görüşünü yansıtır (Veblen’in tanımı ile aynı şekilde). Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz John Bellamy Foster, *The Theory of Monopoly Capitalism* (New York: Monthly Review Press, 1986), s. 97-101.

22) Modern pazarlamanın kapsamlı bir analizi için bkz Michael Dawson, *The Consumer Trap*, (Urbana: University of Illinois Press, 2003).

23) Metrics 2.0 Business and Market Intelligence, “U.S. Marketing Spending Exceeded \$1 Trillion in 2005,” 26 Haziran 2006, <http://metrics2.com>; Dawson, *The Consumer Trap*, 1. Blackfriars Communications’ın yaptığı bu tahmin oldukça iyimser ve gerçeği yansıtmıyor çünkü ürün yönetimin bütün etkilerini yani satış faaliyetlerinin üretim sürecine nüfuz etmesini dikkate almıyorlar.

Ne var ki Veblen'i takip eden Baran ve Sweezy'e göre satış faaliyetlerinin sistem üzerinde yarattığı yapısal etki, "satış ve üretim faaliyetlerinin birbiriyle o kadar iç içe girmiş olması yüzünden artık birbirlerinden ayıramaz hale geldiği bir durumun ortaya çıkması" olmuştu. Bu, "üretimin toplumsal açıdan gerekli maliyeti ve toplumsal üretimin bizzat kendinde ciddi değişiklikler yarattı". Bu şartlar altında modellerin sürekli değişmesi, ürünlerin modasının geçmesi, ısrafa neden olan ambalajlar vs. tüketim ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine de hizmet etti; kapitalizmin kullanım değeri yapısını değiştirdi ve üretim sürecinde ısrafı arttırdı. Baran ve Sweezy, sadece otomobil modellerinin değiştirilmesinin tükete maliyetinin milli gelirin yüzde 2,5'i kadar bir büyüklüğe ulaştığını hesapladılar. Buna kıyasla otomobil üreticilerinin reklamlara yaptığı harcama çok küçük kalıyordu. "Otomobil sektöründe", diye yazıyorlardı "ve şüphe yok ki diğer başka sektörlerde de yine bu boyutta durumlar yaşanıyor, satış faaliyetlerinin büyük bir kısmı sadece, satıcılar ve reklam metni yazarları gibi üretken olmayan işçiler tarafından değil ama görünüşte üretken olan işçiler, yani kalıpcılar, teknik ressamlar, mekanikçiler, üretim hattında çalışan işçiler, tarafından da yürütülüyor. "Baran ve Sweezy şu sonuca ulaşıyordu "kesin olan şey, ortada olumsuz bir durum olduğudur ki bu da siyasi iktisattan öğrenilebilecek en önemli şeylerden bir tanesidir: Miktarı ve kompozisyonu teknelci şirketlerin kar maksimizasyonu politikaları tarafından belirlenen üretim ne insan ihtiyaçlarına karşılık gelir ne de insanların çektiği acı ve sıkıntıların maliyetine denk düşer".⁽²⁴⁾

Benzer bir yaklaşımı benimseyen Michael Kidron, 1970 yılında çıkan *Capitalism and Theory* adlı kitabında, ABD'deki üretimin yüzde 61'inin iktisadi israf kategorisinde olduğunu hesaplıyordu; yani, askeri harcamalar, reklamlar, finans, sigorta, fabrika ve iş yerlerindeki israf, gereksiz lüks tüketim vs.⁽²⁵⁾ Teknelci kapitalizm döneminde yapılan üretim giderek formelleşiyor ya da özellikle kapitalist kullanım değeri şeklini alı-

24) Baran ve Sweezy, *Monopoly Capital*, s. 131, 137-39. Baran ve Sweezy'nin argümanının (aynen Veblen'in argümanı gibi) rasyonel bir toplum bakış açısı ile yapılan bir kapitalizm eleştirisi olduğu söylenebilir, aynen "gerçeğin akılla yüzleşmesi" olarak tanımladıkları bir minvalde (*Monopoly Capital*, s. 134). Öte yandan, tam da işte bu "gerçeğin akılla yüzleşmesi" bugün ekoloji ve sosyalizm tartışmalarını bir araya getiriyor. Örneğin bkz. Paul M. Sweezy, "Capitalism and the Environment," *Monthly Review* 41, No. 2, (Haziran 1989), s. 1-10.

25) Michael Kidron, *Capitalism and Theory* (London: Pluto Press, 1974), s. 35-60.

yor, bunun “kullanışlılığının” temelinde de şirketler için yarattığı değişim değeri yatıyor.⁽²⁶⁾

Baran ve Sweezy, insan refahı ve kaynak kullanımının rasyonel standartlarının üretime tamamı ile farklı bir yaklaşım gerektirdiğini söylüyordu. 1957 yılında *The Political Economy of Growth* çalışmasında Baran, planlı bir ekonomide optimum iktisadi artık değer, diğer faktörlerin yanı sıra, “bazı tehlikeli üretim biçimlerinin” (madencilik örneğin) kısıtlanması nedeni ile, maksimum potansiyel iktisadi artık değerden daha az olması gerektiğini söylüyordu; ki bu da daha düşük oranlı büyümeyi gerektiyordu.⁽²⁷⁾ Benzer bir biçimde Sweezy de 1970’lerde her işçinin işe gideceği bir arabaya sahip olması ihtiyacının insan doğasından kaynaklanmadığını ama “modern” kapitalist toplum denilen şeyin “otomobil-sanayi kompleksinin” bir sonucu olarak sahte bir şekilde yaratıldığını söylüyordu. Özel (ama toplum tarafından sübvansede edilen) ulaşım, hava kirliliği, kentlerin bozulması, trafik kazaları gibi maliyetleri toplumun üzerine yıkarak “dışsallaştırırken”, şirketlere büyük karlar kazandırdı. Aksine, çok daha rasyonel hareket eden bir toplum sosyal kullanım değerleri yaratacaktır: “fonksiyonel, estetik açıdan çekici ve dayanıklı”, gerçek insan ihtiyaçlarını karşılayan, “insani emek süreçleri ile uyumlu üretim metodlarını kullanarak.”⁽²⁸⁾

Aynı dönemde yaşayan diğer düşünürler de benzer kavramlar geliştirmişti. John Kenneth Galbraith, 1958’de yayınlanan *The Affluent Society* çalışmasında ünlü “bağımlılık etkisi” tezini oligopolcü kapitalizme uyarlayarak geliştirmişti. Galbraith, “malların üretim sürecinin bu malların tatmin edeceği bir istek yaratacağını” söylüyordu; ki bu neoklasik tüketici egemenliği teorisini alt etmek üzere şekillendirilmiş bir tezdin. Joan Robinson, 1971 yılında American Economic Association’da Richard T. Ely onuruna düzenlenen konferansta yaptığı konuşmada (konferansı Galbraith yönetiyordu), “İktisadi Teorinin İkinci Krizi” konusunu gündeme getirdi. Yanlış bir şekilde Keynes’in “birinci krize” çare

26) Henryk Szlajfer, “Waste, Marxian Theory, and Monopoly Capital,” John Bellamy Foster ve Henryk Szlajfer, editörler, *The Faltering Economy* içinde, (New York: Monthly Review Press, 1984), s. 302-304, 310-313; John Bellamy Foster, *The Theory of Monopoly Capitalism*, (New York: Monthly Review Press, 1986), s. 39-42.

27) Paul A. Baran, *The Political Economy of Growth*, (New York: Monthly Review Press, 1957), s. 42.

28) Paul M. Sweezy, “Comment,” in Assar Lindbeck, *The Political Economy of the New Left*, (New York: Harper and Row, 1977), s. 144-46.

üretmiş -yani üretimin seviyesi ya da *niceliği* ile- olduğunu düşünen Robinson, şimdi sıranın “ikinci krize” odaklanmaya geldiğini söylüyordu; yani üretimin *niteliği* ya da içeriği. Askeri üretim, çevre kirliliği, eşitsizlik ve yoksulluk, bütün bunların hepsinin kapitalist gelişmeye rağmen değil onun yüzünden ortaya çıktığını söylüyordu. Aynı yıl Barry Commoner, *The Closing Circle* çalışmasında, kâr güdüsü ile toksik bir üretim faaliyetine batmış olan petrokimya sanayi yüzünden ortaya çıkan ekolojik tehlikenin altını çiziyordu.⁽²⁹⁾

Tekelci kapitalizmin genel bir ekolojik eleştirisinin unsurları Allan Schnaiberg’in 1980 yılında çıkan ve çevre sosyolojisinin temel taşlarından biri olan *The Environment: From Surplus to Scarcity* çalışmasında bir araya getirildi. 1970’lerde çevreciler zaten üç faktörün çevre üzerindeki etkilerinden bahsediyorlardı: nüfus, zenginlik (ya da tüketim) ve teknoloji; son iki faktör tüketim ve teknoloji, ekonominin rolünü alıyordu.⁽³⁰⁾ Schnaiberg’in kitabı da bu yapı üzerine inşa edilmişti. İkinci bölümden beşinci bölüme kadar olan kesim nüfus, teknoloji, tüketim ve üretim üzerine odaklanıyordu. Schnaiberg’in dehası Marksist ve radikal politik iktisatı de kullanarak bu ilk üç unsurun dördüncünün bir koşulu olduğunu göstermek oldu ve “üretim değirmenini” temel çevre sorunu olarak adlandırdı. “Tekelci sermaye değirmeninden” bahsederek şu konuda ısrar ediyordu “değirmen tarzı üretimin hem hacim hem de kaynakları yüksek-enerjili tekelci sermaye sanayisidir”.

Schnaiberg’e göre, kapitalizmin tekelci aşaması, emekten tasassuf etmek ve enerji-yoğun üretim için tasarlanmıştı. Emegi işinden ederek ve daha çok iktisadi artı yaratarak, ki bu şirketlerin kasasını doldurup taşıyordu, sistem giderek büyüyen bir efektif talep sorunu yaratıyordu; sistem bunu çok farklı sıradışı tüketim araçları yaratarak çözmeye çalışıyordu. Günümüz dünyasında tüketim diyor Galbraith’in kavramlarını kullanarak, tüketicilerin tercihlerini yansıtmaz, şirketlerin kar ihtiyacını yansıtır; tüketicilerin ihtiyaçları modern pazarlama ve değirmei-

29) John Kenneth Galbraith, *The Affluent Society*, (New York: New American Library, 1984), s. 121-23; Joan Robinson, *Contributions to Modern Economics*, (Oxford: Blackwell, 1978), s. 1-13; Barry Commoner, *The Closing Circle* (New York: Alfred A. Knopf, 1971).

30) Bu ünlü IPAT formülüdür= Impact (etki) = Population (nüfus) x Affluence (zenginlik) x Technology (teknoloji). IPAT formülünün tarihi için bkz Marian R. Chertow, “The IPAT Equation and Its Variants: Changing Views of Technology and Environmental Impact,” *Journal of Industrial Ecology* 4, No. 4 (Ekim 2000), s. 13-29.

nin teknolojisi tarafından cendere altına alınmıştır. Schnaiberg'in ulaştığı gerçekçi sonuç şuydu; nüfus, tüketim ya da teknoloji üzerine odaklanarak ekolojik sorunları çözmek başarısız olacaktır çünkü sorunun kendisi aslında bizzat bu üretim değirmenidir.⁽³¹⁾

Üretim (ya da birikim) değirmeni, görmüş olduğumuz üzere, Marx'ın kavramları ve genel sermaye formülü ile -ya da M-C-M' ile- açıklanabilir, burada bir sonraki evrede genel sermaye formülü M'-C-M" ve bir sonraki evrede ise M"-C-M"'ye dönüşür ve bu sonsuza kadar böyle devam eder. Marx'a göre sermaye, kendi kendine genişleyen bir değer sistemidir. Sweezy'nin dediği gibi "bunun periyodik iktisadi krizlerden başka bir fren mekanizması yoktur".⁽³²⁾ Bu, dünyanın sınırlı taşıma kapasitesi ile ilişkisi içinde kapitalist büyümenin ölçek etkisine vurgu yapan, doğrudan kapitalizmi hedef alan standart ekolojik eleştirinin temelidir. Dolayısı ile de ekolojik sorunları çözmek için bu değirmene onu yavaşlatmak, durdurmak ve tersine çevirmek ve en sonunda da onu yıkmak amacı ile müdahale etmek gerektiğini öne sürer. Ne var ki bu standart değirmen perspektifi, kendi başına ele alındığında, ekolojik sorunları *niceliksel sorunlar* mertebesine indirir, bugün kapitalist kullanım değeri ve iktisadi israfın temsil ettiği diyalektik *nicelikleri* göz ardı eder. Burada, M-C-M' ilişkisi içinde C'nin, metanın somut kullanım değeri olduğunu, tekellerin kontrolü altında, kullanım değerinin metanın gelişimi sürecinde tamamen değişim değerine tabi hale geldiğini gösteren C^k olarak ifade edebileceğimiz, kapitalist bir kullanım değerine dönüştüğünün altının çizilmesi gerekir. Dolayısı ile M-C-M' sorunu M-C^k-M' sorunu haline gelir, burada birikimin/ekolojik yıkımın hem nicel hem de nitel sorunlarını kendisini formel kullanım değerlerinin yaratıl-

31) Schnaiberg, *The Environment*, s. 245-47; John Bellamy Foster, Brett Clark ve Richard York, *The Ecological Rift*, (New York: Monthly Review Press, 2010), s. 193-206. Büyük oranda Marksist politik ekonomiye dayanmasına rağmen Schnaiberg'in analizi doğrudan Veblen, Baran ve Sweezy'nin ortaya attığı satış ve üretim faaliyetlerinin birbiri içine geçmiş olması sorununu ele almaz. Daha sonraki çalışmalarında, kurduğu model tarih-dışı, mekanik bir yapıya bürünmüştür, Marksist telkelci sermaye, hatta kapitalizmin eleştirisinden sistemaktik olarak kopmuştur. En son kitabında bu yüzdende kapitalizm çok kısa biryer tutar; -Kenneth A. Gould, David N. Pellow ve Allan Schnaiberg, *The Treadmill of Production*, (Boulder: Paradigm Publishers, 2008). Bununla birlikte, Schnaiberg asla geçmişteki çalışmalarını inkar etmemiş ve *The Environment*'i kendi klasiği, temel katkısı olarak görmüştür.

32) Paul M. Sweezy, "Socialism and Ecology," *Monthly Review* 41, No. 4 (Eylül 1989), s. 7.

ması sürecinde ortaya koyar. Bugünün ambalajlı ürünlerinde, ürünü satmak için dizayn edilen ve üretim maliyetlerine eklenen ambalaj artı ürünün daha büyük bir kısmını oluşturur. Bu yüzden Campbell çorbalarını satanlar, çorbadan genellikle ürünün bir alt unsuru gibi bahsederekler. Bir de iktisadi açıdan daha önemli bir örnek alalım; 1930'lardan beri,¹ motorlu araçların üretim maliyeti nihai satış bedelinin çok küçük bir kısmını oluşturmuştur, satış fiyatının büyük bir kısmı pazarlama ve dağıtım masraflarından oluşur. Stephen Fox'un *Mirror Makers: A History of American Advertising* kitabında belirttiği üzere bugünün arabaları "iki renk ambalajlı ürünlerdir; şık görünümlerinin altında birbirlerinden aslında pek de farkları yoktur". Bugün ABD'de satılan ortalama bir araba yakıt tüketimi açısından Model T Ford'dan daha verimli değildir.⁽³³⁾ Bütün bunlar, genel olarak üretim şartları ile ilintili olan kullanım değerinden, C, tekelci kapitalizm döneminde, özel kapitalist kullanım değeri, C^k adına vazgeçildiği anlamına geliyor; bütün toplumsal üretken olmayan özellikleri bunun içine dahil eden, daha yüksek satış geliri ve dolayısı ile daha yüksek kar, M', yaratan bir nesne.

Yanlış bir şekilde "tüketimcilik" -günümüzün israf toplumunda sonu gelmez gereksiz hatta zararlı ürünler için talep- olarak görülen şeyin en kötü özelliklerinin ardında yatan şey işte bu tüketimin, kullanım değerinin yabancılaştırılması yolu ile (yani plastik torbanın ekmeğinin fiyatının bir parçası haline gelmesi) sermaye birikiminin ihtiyaçlarına indirgenmesidir.⁽³⁴⁾ Bunu başka nasıl açıklayabiliriz ki, dünyada her yıl 500 milyar hatta belki bir trilyon plastik torba kullanılıyor (bedava veriliyor bunlar), ABD'de her yıl 300 milyar pound ambalaj atılıyor ve ABD'deki

33) Dawson, *The Consumer Trap*, s. 88-92; Douglas Dowd, *The Waste of Nations* (Boulder: Westview Press, 1989), 65-66; Stephen Fox, *The Mirror Makers: A History of American Advertising and Its Creators*, (New York: William Morrow, 1984), s. 173; "Car Mileage: 1908 Ford Model T-25 MPG 2008 EPA Average All Cars-21 MPG," <http://wanttoknow.info>; Research and Innovative Technology Administration, Bureau of Transportation Statistics, Tablo, s. 4-23, "Average Fuel Efficiency of U.S. Light Duty Vehicles," www.bts.gov. Baran ve Sweezy *Tekelci Sermaye* kitabında, s. 136-37, ABD'de 1939-1961 arasında kullanılan araçların bir litre benzinle kat ettikleri yolun azaldığına dikkat çekmişlerdir.

34) Tekelci kapitalizm döneminde emek üretiminin evrimi, ekmeklerin paketlenmesi de dahil olmak üzere, Baran tarafından satış faaliyetlerinin, israfın ve üretken olmayan harcamaların tekeli sermayenin üretim süresine nasıl dahil olduğunu göstermek üzere kullanılmıştır. Bkz, Baran, *The Political Economy of Growth*, s. xx.

malların yüzde 80'i birer kere kullanılıyor ve atılıyor. Bu zararlı, tehlikeli atıkların büyük bir kısmı plastiktir. Amerikalılar her yıl yedi milyar ton PVC -en tehlikeli plastik ürün- çöpe atıyor. 2008'de Sağlık Çevre ve Adalet Merkezi, PVC içeren sıradan, yeni takılan bir duş perdesinin eve yirmi sekiz günlük bir süre içinde 108 farklı uçucu bileşik salıdığını, bunun ABD Yeşil Evler Konseyinin önerdiği bileşik sınırının on altı katı olduğunu gösteren bir rapor yayınladı.⁽³⁵⁾

Bu zehirli ve tehlikeli yapısının haricinde, üretim ve tüketim sürecinde oraya çıkan iktisadi ve ekolojik israf devasa boyuttadır. "Kapitalizmin tarihin gördüğü aynı anda hem en verimli hem de en müsrif sistem olduğunu söylemek" diye yazıyordu Douglas Dowd *The Waste of Nations* kitabında, "mesela insanların ödedikleri fiyatın yüzde 90'ının üretim ya da dış bakımı için değil de aldıkları dış macunun pazarlama faaliyetleri için ödedikleri bu ürünü üreten bir fabrikanın verimliliği ve devasa boyuttaki verimsizliği arasındaki çelişkiye işaret etmektir".⁽³⁶⁾

Tekelci kapitalizmin başlangıcını gören Willian Morris, bu durumu şöyle tanımlıyordu, "aklı başında hiçbir insanın istemeyeceği ama bizim işe yaramaz ırgatların yapıp sattıkları şeyler yığını".⁽³⁷⁾ Bugün, bütün bu gereksiz ürünlerin bir çoğunun insan sağlığına ve çevreye büyük zararlar verdiğini artık görmemiz gerekiyor. Gerçekten de, bir çok sıradan kullanım değerimiz, Commoner'ın da açıklamış olduğu gibi modern kimyanın -üretim, tüketim sürecine ve doğaya kanserojen, mutajenik ve teatojenik sentetik kimsayalları sokan- ortaya çıkarttığı ürünler. Bunlar üretim maliyeti düşük ürünler (enerji ve kimyasal-yoğun, emek-yoğun ürünler değil), kolayca satılabiliyor ve şirketlere büyük kârlar kazandırıyorlar. Bunların çoğu doğada yok olmuyor (biyolojik olarak ayrışabilir değil) ve yakılsalar bile -toprakları doldurmalarının önüne geçmek için- zehirli aromatikler ve diğer tehlikeli maddeler yayarlar ve bu gerçek, iktisadi sistem açısından önemsiz bir nokta olarak görülüyor.⁽³⁸⁾

35) Susan Freinkel, *Plastics: A Toxic Love Story*, (Boston: Houghton Mifflin, 2011), s. 145-46; Annie Leonard, *The Story of Stuff*, (New York: Free Press, 2010), s. 68-71; Heather Rogers, "Garbage Capitalism's Green Commerce," Leo Panitch ve Colin Leys, editörler içinde, *The Socialist Register*, 2007, (New York: Monthly Review Press, 2007), s. 231.

36) Douglas Dowd, *The Waste of Nations* (Boulder: Westview Press, 1989), s. 65.

37) William Morris, *News from Nowhere and Selected Writings and Designs* (London: Penguin, 1962), s. 121-22.

38) Commoner, *The Closing Circle*, 138-41; ayrıca bkz John Bellamy Foster, *The Vulnerable Planet* (New York: Monthly Review Press, 1994), s. 112-18.

Bu türden çelişkilerin karşısında radikal iktisatçı Juliet Schor, toplumumuzdaki insanların aslında çok materyalist olmadığı ama yeterince materyalist olmadığı şeklindeki “maddesellik paradoksunu” ortaya koydu. Artık eşyalarımızı saklamıyor yeniden kullanmıyor ya da tamir ettirmiyoruz çünkü bize bunların modası geçtiği, eskidiği zaman kırılacağı, bozulacağı ve hemen atılabilecekleri öğretili. Gerçekten de, toplum olarak, modern pazarlamanın teşvik ettiği, bizi daha yeni aldığımız bir şeyi artık “yeni” olmaktan çıktığı anda, fırlatıp atmaya özendiren derin bir psikolojik obsolesans/tükenme dönemine girdik.⁽³⁹⁾

Devrimin Anlamı

Yirminci yüzyılın tekeli sermaye teorisi tarafından üretilen ekolojik eleştiri -burada en genel hatlarını vermeye çalıştım-, sadece Marx'ın klasik kapitalizmin ekolojik eleştirisine ek bir güç katıyor. Her gün, tüketimi birikimin bir eklentisi haline getiren ve dolayısı ile daha bir çarpık ve yıkıcı şekil alan kişisel servet peşinde koşarken, daha çok toplumsal zenginliği yok ediyoruz; havayı, suyu, toprağı, ekosistemi, canlı türlerini.

Marx'ın on dokuzuncu yüzyılda tanımladığı, insan ve doğa arasındaki metabolik çatlak, insanlık ve gezegenimiz arasındaki sınırları da aşan çok katmanlı ekolojik ayrımlara doğru evrilmiş durumda. Kapitalist *Raubbau*'nın günümüz versiyonunda yanlış olan sadece üretimin ölçeği değil ama daha çok üretimin yapısıdır. “Tarihsel sürecin diyalektiği işte böyledir”, diye yazıyordu Baran, “tekeli kapitalizmde, kapitalist düzenin en berbat, en yıkıcı özellikleri, sistemin varlığını sürdürmesini sağlayan temeller haline gelir; aynen köleliğinin kapitalizmin ortaya çıkmasının *condito sine qua non*'u (olmaz ise olmaz koşulu) olması gibi.”⁽⁴⁰⁾

Gelinen bu noktada, kapitalist sistemin mutlak yıkıcılığı ile mücadele etmek ve onun yerine eşitlikçi ve ekolojik açıdan sürdürülebilir bir toplum inşa etmek tarihsel bir zorunluluktur; aynen Marx'ın öngördüğü gibi, ki bunun günümüzde devrimin en temel anlamını oluşturduğuna inanıyorum.

39) Juliet Schor, *Plenitude*, (New York: Penguin, 2010), s. 27, 40-41. Ayrıca bkz Raymond Williams, *Problems in Materialism and Culture*, (London: Verso, 1980), s. 185.

40) Baran, *The Political Economy of Growth*, s. xv.

MARKSİST EKOLOJİ

John Bellamy Foster

“Daha iyi yaşamak, insanları sömürmek demektir. Doğal kaynakları talan etmek demektir. Egoizm ve bireyciliktir. Bu nedenle, kapitalizmin bu tür vaatleri dayanışma veya tamamlayıcılık içermez. Karşılıklılık söz konusu değildir. İşte bu yüzden, hayatımızı başka türlü yaşama yollarını; daha iyi değil iyi yaşama yollarını bulmaya çalışıyoruz. Daha iyi yaşamak daima bir başkasını göz ardı etmek demektir. Daha iyi yaşamak çevreyi yok etmek demektir.”

Evo Morales - Kopenhag İklim Konferansı Aralık 2009

Kapitalizmden sosyalizme geçiş, sosyalist teori ve pratiğin en karmaşık sorunudur. Buna bir de ekoloji sorununu eklemek, bu nedenle zaten içinden çıkılmaz bir konuyu gereksizce karmaşıktırmak olarak görülebilir. Yine de, ben insanın doğayla ilişkisinin sosyalizme geçişin merkezini işgal ettiğini öne süreceğim. Ekolojik bir perspektif, kapitalizmin sınırlarını, daha önceki sosyalist deneyimlerin başarısızlıklarını ve eşitlikçi ve sürdürülebilir bir insani kalkınma mücadelesini anlamamız için kilit önem taşımaktadır.

Ortaya koyduğum bakış açısı üç kısıma ayrılıyor. Öncelikle, klasik Marksizm ile ekolojik analiz arasındaki sarsılmaz bağlantıyı anlamak çok önemli. Genellikle inanmaya sevk edildiğimiz şekilde, sosyalizm için bir anomali olmaktan ziyade, ekoloji en başından itibaren -Sovyet tipi toplumların sayısız kere yaşadığı başarısızlıkları hesaba katmazsak- sosyalist projenin vazgeçilmez bir bileşikti. İkinci olarak, mevcut dönemde önümüze dikilmiş bulunan küresel ekolojik kriz, sermaye birikiminin “dünyayı yabancılaştırıcı” mantığına yerleşmiştir ve kapitalizmin bir sistem olarak tarihsel köklerine dek izi sürülebilir. Üçüncü olarak, kapitalizmden sosyalizme geçiş, kapitalist dünya sistemindeki çevre ülkelerin başı çekeceği bir sürdürülebilir insani kalkınma mücadelesidir.

John Bellamy Foster

ISBN 978-605-4511-67-9

